

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА IX.

Съ литограф. 4 таблице, 1 картомъ и 1 листомъ грбова.

У БЕОГРАДУ

У ТИПОГРАФІИ КНЯЖЕСТВА СРБСКОГЪ.

1857.

САДРЖАЙ

страна

Разлике између езика Србскога и Хрватског. Написао Ђ. Даничић 1
Разматраня о старымъ Србскимъ правама. Написао Дръ Н. Крстић 60
Статутъ Польичкій. По П. І. Шафарику. Одъ М. Поповића 127
Прегледъ задружногъ станя Срба селяка. Написао М. Ђ. Милићевићъ 145
Штатистични податцы школски заведенія у Княжеству Србскомъ. Одъ Дра М. Спасића 162
Окружіе Краинско. Описао И. Пчеларъ . . 189
Главный изводъ пописа у Србіи године 185$\frac{4}{5}$. Одъ І. Гавриловића 224
Просторъ Србске патріяршіе. Одъ І. Гавриловића 227
Диплома воеводе Угровлахійскогъ Іоанна Михаила одъ год. 1596. Одъ Дра Я. Шафарика 243
Рукописъ Кипріяновъ. Одъ Ђ. Даничића . . 245
Рукописъ Александровъ. Одъ Ђ. Даничића . . 256
Додатакъ къ описанію Србски новаца. Одъ Дра Я. Шафарика 268
Грађа за Србску сфрагистику. Одъ Дра Я. Шафарика 287
Извѣстіе Дра Я. Шафарика о нѣговомъ путу у Млетачку архиву и истраживаню споменика Србске историе 292
Известіе о дѣланю и станю Друштва Србске Словесности године 1856 308
Станѣ касе Друштва Србске Словесности 1856 г. 318
Некролози 320
Библіографія 325
Додатакъ и поправке 341

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

На страни 22 у врсти 6 одоздо стои гои место гои; стр. 247, вр. 6 ꙁл. м. ꙁа, вр. 30 посланїкꙋ м. посланїкꙋ; стр. 249, вр. 4 прѣстолл м. прѣстола, вр. 24 ти м. ти; стр. 250, вр. 6 православнѣи м. православнѣи; стр. 252, вр. 28 ромила м. ромила; стр. 253, вр. 6 одозго всесветынь м. всесветынмь; стр. 254, вр. 3 одоздо ꙋгодника место ꙋгодника; стр. 255, вр. 25 одозго но место по; стр. 257, вр. 21 ѡкрстни- место ѡкрстни-; вр. 37 васеблаженние место васеблаженние; стр. 258, вр. 6 иниꙗ место иниꙗ, вр. 10 житиꙗ место житиꙗ, вр. 32 на место на; стр. 260, вр. 33 племене м. племене; стр. 261, вр. 2 люботрꙋдна м. люботрꙋдна, вр. 4 хромимь м. хромимь, вр. 30 еси м. еси; стр. 262, вр. 8 православие м. православие, вр. 25 приносить м. приносить; стр. 265, вр. 1 ван- место ван-; стр. 266, вр. 22 ѡбидимимь м. ѡбидимимь.

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ЄЗИКА СРБСКОГА И ХРВАТСКОГЪ.

Написао Ђ. Даничићъ.

Колико є име Хрватско чувено у свету, самъ є народъ Хрватскій врло непознатъ. У истой книжевности коя се найвище зове Хрватска распра є коє су Хрвати. Како се народи найяче разликую између себе єзицима коимъ говоре, могло бы се и за Хрвате найпоузданіє знати коє су кадъ бы имъ се сазнао єзикъ. Єзикъ нњиховъ радъ самъ показати у овомъ чланку и то изъ нњига у коима се или изрекомъ каже да су писане Хрватскимъ єзикомъ или ако се у коіой то не каже а оно є у нњой єзикъ са свимъ онакій какавъ є у онима у коима се то каже. А да ће то доиста быти єзикъ Хрватскій, може се мислити и по томе што бы бы̂о безъ имена и онъ и народъ кои нњимъ говори кадъ се не бы тако звали и што бы онда име Хрватско было безъ народа кои бы се нњимъ звао, єръ свакій другій народъ и єзикъ кои бы ко хтео нњимъ звати има друго име. Те су нњиге ово:

Законъ Винодолскій, наштампанъ у Колу III. у Загребу 1843.

Pistule i evanyelya po sfe godischie harvatschim yazichom stumacena, nouo pristampana i s pomgnom priuiyena, po nacinu nouoga missala nareyena po sfetoy materi crichui. V Bnetcih 1586.

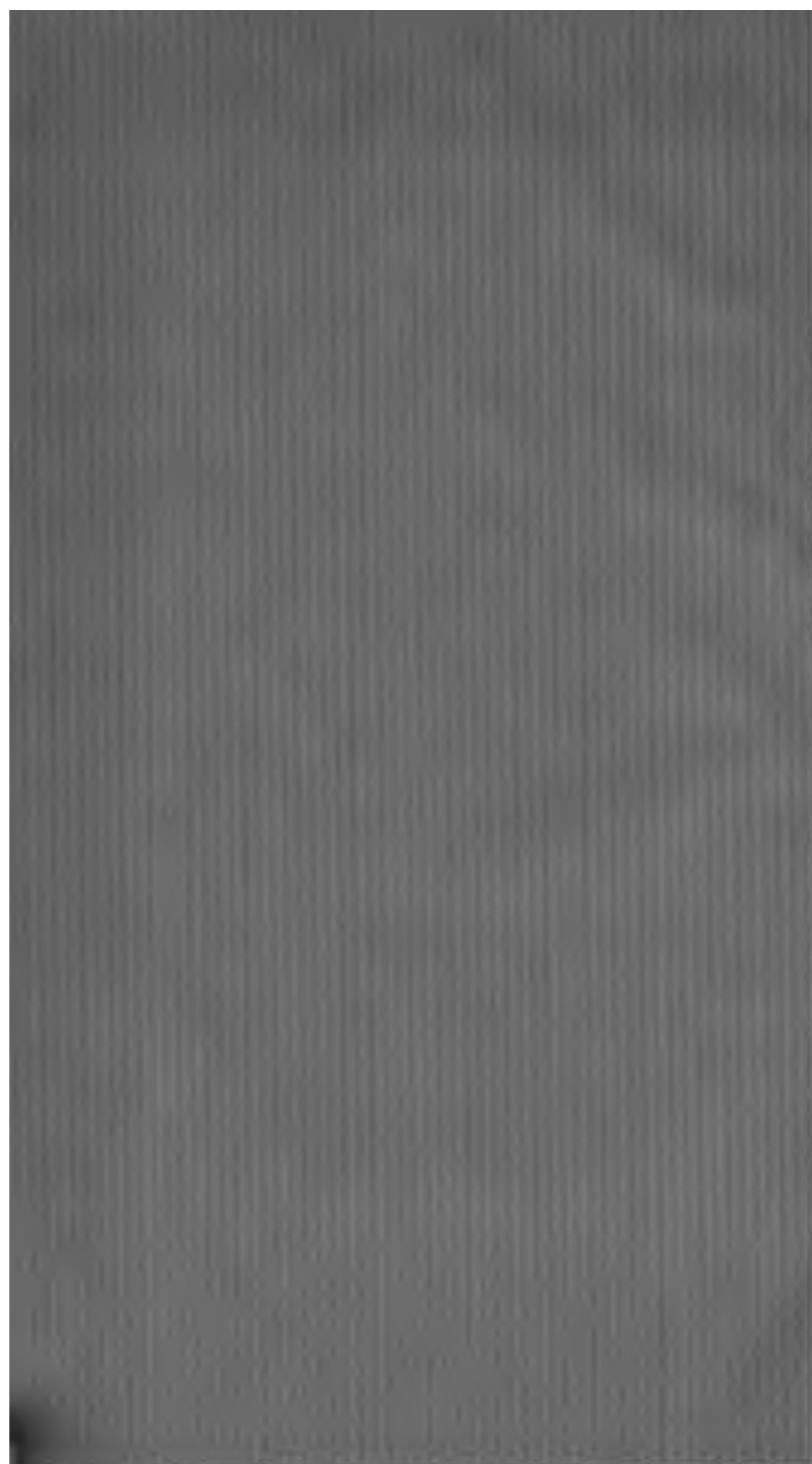
П. Хекторевића Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari, izdao S. Ljubić, u Zadru 1846.

Hanibala Lucića Skladanja novoizdana troškom Dra. Ljudevita Gaja, u Zagrebu 1847.

Колико се могло іошъ самь употребио и Хрватске старине штампане у доякошнњимъ нњигама

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА IX.

Съ литограф. 4 таблице, 1 картомъ и 1 листомъ грбова.

У БЕОГРАДУ

У ТИПОГРАФІИ КНЯЖЕСТВА СРБСКОГЪ.

1857.

краю место *и* показуюћи време у Срба добія *а* после *к*, тако га у Хрвата може и онда избацити; по томе осимъ *када* Винод. 74, има и *гда* Винод. 67, 244. (*Кади* не значи само место него и време Винод. 245, а *гда* не само време него и место Винод. 244).

Овако є *а* у Хрвата и у овимъ примерима у коима га Срби немаю: *з-а-ли* Пист. 18, 75, 83, Луц. 90, *з-а-лога* Пист. 13, 19, 37, Хект. 68, *з-а-лих* Пист. 16, 24, 103, Луц. 47, *з-а-ле* Пист. 18, 59, 75, Луц. 57; *з-а-ла* (1-вый пад. женск.) Луц. 24, 71, *з-а-ло* Пист. 20, 75, *з-а-ла* (1-вый пад. мн. средн.) 28. — Али има и безъ *а: зло* Пист. 24, 75, *зла* 70, *злу* 87. — Съ овимъ *а* налазе се гдешто и оваки примери: *ми-с-а-лю* Пист. 30, Луц. 86, *бояз-а-ню* Пист. 100. — Овако є *а* и у Срба н. п. у речи *дани,* место чега се говори и *дни.* — На истый начинъ мислимъ да є дошло *а* и у *м-а-не* Хект. 47, пошто се *е* између *м* и *н* избацило према падежима кои га немаю. Али є и то врло редко.

4. Као што у Срба у *пр-а-дедъ* стои *а* место ъ, тако у Хрвата али врло редко има и у *напр-а-д* Винод. 326.

5. Као што у Срба има *работа, рабити,* тако се у Хрвата налази *а* и у *р-а-ба* Пист. 31 (робиня).

Е.

6. Место Србскога *а* имаю Хрвати *е* у речима:

а) *р-е-сти: ресте* Пист. 44, 78, *рестите* 57, *наре-сти* 101, *пророгте* 56; — *узрест* 59. — Ово се налази и у Србскихъ кньижевника, н. п. у Качића *рестите* кораб. 9, *рестияше* 11, *нарестоше* 25, *нарестао* 44.

б) *кр-е-сти* Пист. 82, *креди* 10, *укреде* 70, *укреду* 45, *прикрести* се Луц. 16, *искреда* Луц. 70. Али се налази и *а: краду* Пист. 15, *украдом* Луц. 21.

в) *вр-е-бац* В. С. Карацићъ у ковч. 19, и безъ є (према Словенскомъ рѧбъ) *ребца* Пист. 100, *ребац* 100.

г) *л-е-бут* Луц. 33, Иваниш. ковч. 22. Али има и *а: л-а-бут* Луц. 84, 35.

7. Место Србскога *о* Хрвати имаю *е* у речима:

а) *гр-е-б* Пист. 45, 48, 62, 65, Хект. 57. Ово се налази и у Србскихъ книжевника н. п. у Качића кораб. 54, 103, а и у народнимъ песмама (*).

б) *т-е-пло* Хект. 36, *теплина* Пист. 60, Хект. 97, *степлити се* Пист. 34.

У коима одъ овихъ речи предъ *е* стои *р*, у нъима мислимъ да є *р* учинило те се *а* претворило у *е*. А у осталима има и у Словенскомъ єзику *е* место *а* или *о*.

8. Налази се у Хрвата и *т-е-га* Пист. 81; Луц. 61, *т-е-му* Пист. 70, Хект. 102, *ов-е-му* Луц. 80. Али се ово налази и у Срба, н. п. у Качића *тега* кораб. 35, *овему* 40, 273, и у народной песми:

Како *свакем* у битке јунаку. 3, 26;

а као годъ што є у Срба редко тако є редко и у Хрвата, и може быти да є само према *чега* и *сега* тако дотерано. (**)

9. Као што се у Срба у почетку речи *еванђеліє* е изоставля па се говори и *ванђелѣ*, тако у Хрвата има и *пистула* место *епистула*.

Као што се у Срба 6-томъ падежу: *нъомъ нъимъ* може додати *е* на краю: *нъоме, нъиме*, тако у Хрвата има и *о н и м е путем* Пист. 77; *т о м е ричю* Луц. 51, твоіоме срићом Луц. 64, с моіоме Луц. 64, тобоме Луц. 64, наглиме Луц. 110, богоме Луц. 21, срцоме Рань. 13, желъоме Рань. 13, мре-

(*) С ђордан' Павлу *гребак* ископаше. 1, 742.

(**) А често стои само слика ради, н. п. у Хекторевића 40:

Stavlja joj pokriv zgar — da ju pri gotovi.
Kad pokriva *tega* — podvigne do mala,
Ugleda da svega — rosa je popala.

жоме едноме Рань. 15, душоме Рань. 20; тако у Луцића и у 2-гомъ пад. мн.: *тихе* 92

И.

10. Старо Словенско ѣ, место коєга Срби имаю едни *е*, други *е* а трећи *и*, у Хрвата гласи *и: билиг* Луц. 89, *бичве* Пист. 91, *бесида* Луц. 69, *болизан* Луц. 48, *бриме* Луц. 75, *повидити* Хект. 35, *свидок* Винод. 141, *свидочаство* Пист. 6, Винод. 138, *виће* Пист. 84, *обитовати* 14, 49, *обитати* Луц. 25, 28, *вик* Пист. 69, *вира* 40, Хект. 51, *витар* Пист. 12, *вриме* 24, *гнив* Луц. 6, *грих* Пист. 19, *дивойка* 30, *дивица* 2, *дитић* 8, *дило* 84, *раздилити* 47, *звир* 59, *йисти* (јисти) Винод. 123, *йидући* Пист. 99, *йидра* Луц. 22, *дойидрисмо* Хект. 33, *йиздит'* 59, *крипост* Пист. 100, Хект. 73, *медвид* Луц. 22, *мисец* Пист. 52, *мисто* 36, *мриже* 74, *нига* Луц. 93, *ники* Винод. 100, *пинез* Пист. 95, *писан* 11, Луц. 95, *при* Пист. 20, 98, Луц. 17, 22, *прид* Пист. 21, 75, *наприд* Винод. 24, *прималитѣ* Пист. 88, *рика* Луц. 82, *рич* Пист. 6, 37, *свит* 32, *симе* 39, *сусритоше* 83, *срите* Луц. 21, *несрићан* 6, *стина* Пист. 29, *стриха* 71, *тило* 44, Хект. 57, *хльиб* Пист. 32. — Тако *гди* Пист. 15, Винод. 101, Хект. 29, *овди* Пист. 63, *онди* 7, *свуди* Луц. 25, *вазди* Пист. 71, *посли* Луц. 89, *досли* 89, *докли* 35, *погибил* Пист. 103, Луц. 55; *елин* Пист. 3, Луц. 83, *пелин* Хект. 96, *орих* Луц. 56. — Али се налази и *е: сведок* Винод. 99, *сведочаство* Винод. 144, *обећати* Пист. 78, Винод. 343, Хект. 34, Луц. 65, (у овой речи имаю и Срби *е* у сваком наречю, н. п. у Качића кораб. *обећао* 164, а налази се и у Словенскомъ єзику, в. Миклошића vergl. gramm. 1, 21), *већати* Пист. 84 (*свећаше* виће), Луц. 72, *венац* Хект. 35, *видети* Пист. 85, *вера* 86, Винод. 258, Хект. 51, *веровати* Пист. 21, 32, Винод. 94, *вредност* Хект. 84, *времена* 84, *згрешенѣ* Винод. 78, *обед* 56, *место* 432,

пети Пист. 59, Луц. 10, Иваниш. 20, *петех* Пист. 42, 43, 47, *погибел* Луц. 21, *пред* Винод. 104, 399, *премалитѣ* Иваниш. ковч. 22, *сена* Винод. 111, *телеса* Пист. 9, 44, (*х*)*отела* Винод. 340, *целов* Пист. 25. Тако *овде* Пист. 18, Луц. 27, *онде* Пист. 7, 10, 18, Винод. 95, 102, *докле* Пист. 7, 20, 33. Луц. 100, *покле* Пист. 8, 49, Луц. 49 (тако є обоє и у Срба). — *Е* место *и* стои и у *сести* Пист. 102 (Лук. 12, 37), *присести* Хект. 92, *одседох* Луц. 108, *седе* (3-ће лице єд. пређаш. вр.) Пист. 35, 39, *сео* Пист. 64, *посели* Хект. 50; може быти да є ово дошло изъ правилнога *седу* (3-ће лице мн. сад. вр.) Пист. 23, *седе* (3-ће л. єд. сад. вр.) 75, *седи* (2-го л. запов.) 79, као што є у Срба изъ *сѣсти* прешло *ѣ* и у *сѣдемъ* место *е* (ѧ).

У.

11. Место Србскога *и* Хрвати имаю *у* у речи *вер-у-га* Пист. 16, 91, коя се и у Словенскомъ єзику налази съ *и* и съ *у*: верига, вероуга (Миклош. vergl. gramm. 1, 25).

12. *У* Хрвата се *у* садашнѣга времена у неодређеномъ начину предъ *а* не меня у *ив* као у Срба, него само у *ов* или *ев*: *поскаковати* Пист. 3, *изисковати* 49, *казовати* Хект. 47, *упитовахy* Пист. 68; *обслужевати* 19, *навишћевати* 51, *искушевати*, *ноћевасмо* Хект. 41, *одпушћевати* Пист. 82, *оживлѣвати* 78, *прикажевати* 28, *проминѣвахy* 18, *разширевати* 8, *сершевати* 78, *угашевати*. — Само єданъ путъ имамъ забележено *ив*: *оскропиваше* Пист. 37.

МЕСТО ДВА САМОГЛАСНА СЛОВА ЄДНО.

13. Што Срби имаю н. п. у *пасъ* место *поясъ*, *свога* место *своєга*, где се два самогласна слова раставлѣна само слабимъ гласомъ *й* преливаю у єдно, то є у Хрвата іошъ чешће. Одъ *о* и *а* они имаю *а*: *ма* (*моя* женскогъ рода) Луц. 17, (*твоя* жен.) 79; — *о* и *є*: *е*: *ме* (*моє* среднѣга рода) 19, 25, 27,

(1-вый пад. жен.) 16, *тве (твое* сред.) 79, (2-гій пад. жен.) 25; — *о* и *у : у*: *тву (твою)* 17, 32; — *о* и *о : о : мой (моіой)* 12, *твой (твоіой)* 71. Као што се види промене су ове готово само у песмама, а у песмама ихъ имаю и стари Србски кньижевници. — У Хрвата є и осимъ песама врло обично *ки* (1-вый пад. єд.) Пист. 10, 18, 19, 20, 42, 44, 57, Винод. 120, 205, Хект. 54, 101, Луц. 5, 7, (1-вый пад. мн.) Пист. 14, 15, 16, 17, 100, Винод. 57, Иваниш. ковч. 22, према Србскомъ *кои; — ких* (2-гій пад. мн.) Пист. 30, 32, 78, 84, Винод. 153, Хект. 30, Луц. 16, према Србскоме *коихъ; — ким* (6-тый пад. єд. муж.) Луц. 25, 26, према Србскоме *коимъ; — ке* (4-тый пад. мн. муж.) Пист. 18, 19, Винод. 476, Луц. 82, (2-гій пад. єд. жен.) Пист. 35, Луц. 20, (1-вый и 4-тый пад. мн. жен.) Пист. 18, 85, Винод. 106, Хект. 30, Луц. 16, према Србскоме *кое; — ка* (1-вый пад. єд. жен.) Пист. 17, 18, Винод. 171, Хект. 37, Луц. 4, (1-вый и 4-тый пад. мн. сред.) Пист. 17, 32, 84, Винод. 304, Хект. 29, према Србскоме *коя*; — *кой* (3-ћій и 7-мый пад. єд. жен.) Пист. 27, 35, Винод. 54, Хект. 33, Луц. 24, према Србскоме *коіой; — ком* (6-тый пад. єд. жен.) Хект. 93, Луц. 31, према Србскоме *коіомъ; — ко* (1-вый и 4-тый пад. сред.) Пист. 20, 31, 41, 49, 57, Винод. 73, Луц. 20, 57. Осимъ тога што су ови примери са свимъ обични а они први текъ у песмама долазе, разлику између єднихъ и другихъ показує и последнѣ *ко*, кое бы было *ке*, кадъ бы сви ови примери были єднаки. Последньи значенѣмъ истина одговараю Србскоме *кои* (коє имаю и Хрвати, н. п. муж. 1-вый пад. єд. *койи* (choyi) Пист. 24, Хект. 29, 53, 60, 84, и *кой* Хект. 84; 2-гій пад. мн. *койих* (choyih) Пист. 84, Луц. 16, 6-тый мн. *койим* Луц. 19; женск. єд. 2-гій пад. *кое* Хект. 48, 60, 3-ћій и 7-мый *коіой* Пист. 102, Хект. 37, Иван. 21, 4-тый *кою* Хект. 37, 70, Иван. 20, 7-мый *коіомъ* Хект. 101, Луц. 13; среднѣга рода мн. 1-вый *коя*

Пист. 67, 68), али нису одъ нѣга скраћени, него су ово обични падежи простога *ки,* кое Срби имаю у сложеноме *некiй*, *свакiй*. — *О* и *е* прелази у *е* и у *стеħи* (стоеħи) Пист. 6, 7, 28, 53, 100.

14. Као што у *нисам* и Срби имаю *и* место *е* и *е (не всамъ),* тако Хрвати имаю и у 3-ћемъ лицу ед. *ни* (место *не е): вриме мое ни iош дошло* Пист. 38, *брез мене ни бога* 4. Али се налази и *ние* Хект. 37, 61, 85, Луц. 28.

Као што е овде *и* управо постало од *е* и *й* (j), а *е* одъ *е* (je) избачено (Миклош. lautl. 98), тако се у Хрвата *е* са *и* претворенимъ у *й* прелива у *и* и у *нимам* Пист. 27, 29, *нимаш* 29, *нима* Винод. 54, 96, Хект. 38, *нимамо* Пист. 54, 64, *нимате* 51, *нимаю* 10, Винод. 26, 70, Хект. 59, *нимаюħи* Пист. 107. Али е обично и цело *не има* Хект. 60.

Одъ *и* и *е* постало е *и* у овимъ речима *ули* (vlli) Пист. 14, 27, *маħени* Винод. 194, 211, *потеннйи* (?) Арк. 2, 290; више овихъ речи немамъ, а А. Мажуранићъ у Колу 3, 88, каже да се говори и *камени, уфанйи, зели, загори, гроздови, грмови* са дугимъ *и* на краю. Тако има и *нидна* Рань. 33 (два пута), али е ово врло редко.

15. Место *а* и *о* кадъ е прво на краю едне речи а друго у почетку друге, налази се и само *а : ва но вриме, ва во вриме* Арк. 3, 142. Више примера немамъ, а А. Мажуранићъ у Колу 3, 88, каже да тако народъ говори.

Место *нѣ* 2-гiй пад. ед. имаю Хрвати и цело *нѣе* (gnieye) Пист. 30, 58, 90, Хект. 70, Луц. 12, 13, 47, 101, као што су и Срби негда имали.

СЛОВА СУГЛАСНА.

Б, П, В, М.

16. Место странога *ф* имаю Хрвати *б* у имену *Осиб* (место *Iосиф)* Пист. 2, 5, 8, 23, 48, *Осибу* 7, 8, *Осиба* 89, *Осибова* 44, 85. Ово е као у Слове-

наца bаklja, birma, у Малоруса *барва*, у Руса *брыжи,* у Чеха barva, biřmování, hrabě, у Поляка bazant, barwa, у Лужичкихъ Срба lučibar. Овако и нашъ Микаля у речнику има *базіян* phasianus.

17. Место странога *ф* имаю Хрвати *п* у речи *понистра* (fenestra) Пист. 12, 58, као што є и у Срба *Стѣпанъ*, *Трипунъ*, а у староме Словенскомъ и Пилипъ, Парлонъ, парисѣи, филосопъ (Миклошићъ, vergl. gramm. 1, 196).

18. Место *в* у Пистулама има *ф*, за кое мислимъ да га валя читати као *в*. Оно се налази

а) на краю речи: *благослоф* 25, 55, 87, *Давидоф* 5, 14, *жиф* 19, *здраф* 20, *крф* 6, 31, 43, 73, *любаф* 32, *ноф* 45, *нѣгоф* 47, 99, *одговориф* 10, 19, 42, 51, *оставиф* 18;

б) на краю слога а предъ словомъ *д: офде* 18, 26, 100, *прафда* 7, 75, 93; — предъ *й: крфю* 114, *углѣфѣ* 10, *здрафѣ* 14, 15, 27; — предъ *к: придифком* 98; — предъ *л: діяфлу* 62, *діяфлоф* 88; — предъ *ль: припрафлѣно* 23, *постафлѣн* 8, 24, 65; — предъ *н: брфно* 73, *духофни* 84, *офна* 58, *рафне* 4; — предъ *р: Лофринца* 93; — предъ *с: кралѣфство* 1, 75, 103, *жидофски* 8, *попофски* 18, 24; — предъ *ц: владафци* 18, *офце* 19, 42, 66; — предъ *ч: офчій* 70; — предъ *ш: оставифши* 65, *послафши* 94, *придафши* 43, *умрфши* 107, *раздрфши* 24, *скухафши* 25;

в) у среди слога иза *с* а предъ *а: сфака* 6, *сфаки* 26, 31; — предъ *е: сфет* 9, 66, 70, 76; — предъ *и: сфит* 11, 98; — предъ *о: сфой* 40, 51, 57; — предъ *у: сфукоше* 44; — предъ *р: сфрху* (sfarhu) 51, 58, 59;

г) у почетку речи али после предлога *с: с фами* 69, 104.

Изъ овога бы се могла изводити знатна правила кадъ бы се *ф* на овимъ местима читало као *ф*. Али у Пистулама има примера, истина много манѣ, са *в* (v или u) место *ф* (f) према свакоме горнѣму: према онима подъ а): *грихов* (grihou) 5,

69, *вставъ* (vstav) 71, — према онима подъ б): *овди* (oudi) 63, *правда* (prauda) 6, 101, *правден* (prauden) 6, 19, 31, 43, *дiявла* (diaula) 17, *правляти* (praugliati) 64, *поставлѣнъ* (postauglien) 62, *приправна* (priprauna) 2, *поповскога* (popouschoga) 42, *овце* (ouçe) 46, 66, *заклинавце* (zachlinauce) 54, *видивши* (vidiusci) 66, *одговоривши* (odgouoriusci) 79, *учинивши* (vciniusci) 41, — према онима подъ в) : *сваки* (suachi) 16, *свет* (suet) 16, 81, *свит* (suit) 5, 9, 21, *свой* (suoy) 4, 5, *свукоше* (suuchosce) 44, *сверху* (suarhu) 13, 23, *свршио* (suarscio) 68.

Више пута на овакимъ местима узъ *ф* стои и *в* (v или u): *видивф* (vidiuf) 5, *любавф* (gliubauf) 9, *народовф* (narodouf) 20, *правфденога* (praufdenoga) 19, *поставфлѣн* (postaufglien) 10, *оздравфлѣн* (ozdraufglien) 15, *заставфлѣно* (zastaufglieno) 98, *поздравфлѣня* (pozdraufglienya) 3, *живфлѣню* (xiufglienyu) 13, *яковфльи* (yachoufgli) 3, *напунивфше* (napuniufsce) 48, *даровфшћине* (daroufschine) 98.

Єдно дакле за то што бы се изъ самихъ Пистула могло оборити свако правило кое бы се изъ ньихъ извело за претваранѣ гласа *в* у *ф* у горньимъ примерима, а друго што тога нема у другимъ кньигама, не можемо на ино него валя узети да *ф* и *в* у овимъ примерима еднако гласе, и то *в*, као што еднако гласи и ch и k.

19. Предлогъ у Срба *у*, а у Словенскомъ езику въ у Хрвата

а) или остае *в* : *в име мое* Пист. 17, *в облаку* 1, *в господину* 71, *в град* 29, *в граду* Винод. 91, *в двори* 469. — Истина у Пист. стои v не само за *в* (н. п. vasc 30) него и за *у* (н. п. vbiti 21, vcite 65, vda 82, vmriti 19, vri 35 horarum), а u не само за *у* (н. п. laxu 82, Issus 29) него и за *в* (н. п. gouorite 82, urati (redde) 76, tuoga 76, Dauidouu 41, glauu 94, cuua чува 45); али кадъ се *в* потврђуе и изъ другихъ

кньига и кадъ се по речима А. Мажуранића кол. 3, 87 и данасъ говори, не може быти сумнѣ.

б) или се слову *в* додае *а*, као гдешто и у Срба (н. п. *ва* векъ, *ва* славу): *ва вике* Пист. 41, 7, *ва вишньих* (vicgnich) 5, 41, *ва дне* Винод. 97, *ва осуду* 202.

в) или се претвара у *у* као и у Срба: *унь* Пист. 30, 70, *у нем* Винод. 92, *у Винодолу* 78,

Єр една доброта *у* рай не доводи. Хект. 72,
Кад кога видимо *у* згришанйу (*) стати. 72,
Тако бог *у* вично добро ме настани. Луц 56,
у закони. Иваниш. ковч. 21.

Овако и место Србскога *уз* Словенскога *въз* Хрвати имаю *вз: взети*, Винод. 63, *вспомененйе* 463; — *ваз: вазети* Пист. 4, *вазимати* 66; *вазмите* 83, *вазе* 39. Што А. Мажуранићъ кол. 3, 87 вели да се *в* одбацуе *(зети* место *взети)*, я немамъ за то примера.

20 У речи *вас* (totus) и сложенима *в* предъ *с*

а) врло редко остае на свомъ месту: *всака* Пист. 4, *всакому* 4, *всаки* Винод. 67;

б) іошъ се ређе одбацуе: *сака* ова (haec omnia) Пист. 6. — А. Мажуранићъ кол. 3, 87 каже да се у Винодолу само тако говори.

в) найвише меня место са *с* као и у Срба: *сва* Пист. 9, 65, *све* 74, *сви* 1, Луц. 4, *свега* Пист. 1, 4, 6, 80, 98 итд.; *сваки* 26, 31, 67, 69 итд., *свакому* 23, Хект. 34, Луц. 81.

21. *в* не избацую Хрвати у речи *двигнути*, Пист. 24, 30, Хект. 40, 103, Луц. 85, 98. Али има и безъ *в: дизати* Хект. 85.

22 *в* претвараю Хрвати у *м* у речи *трисм-ен* Пист. 5 (sobrius) као што е у староме Сло-

---

(*) Овако мислимъ да ово треба читати а не *уз гришанйю* као што е штампано.

венскомъ **ҹръ-к-еиъ** и **ҹръ-м-ьиъ**, а у Срба *ц-м-илити* и *ц-в-илити* и *Іоси-м-ъ* место *Іоси-ф-ъ*.

23. На краю речи претварају Хрвати *м* у *н: осан* Пист. 9, *нан* 62, *в нѣн* 29. Више примера немамъ, у кньигама є дакле та промена врло редка, а у говору є са свимъ обична као што кажу В. С. Караџићъ ковч. 18 и А. Мажуранићъ кол. 3, 87. Ова се промена налази и у Срба: В. С. Караџићъ посл. XXXIII (1849) вели да се у Паштровићима тешко може чути *м* на краю него све *н: говорин, иден, водон, ножен, седан, осан* итд. место *говоримъ*, *идемъ водомъ, ножемъ, седамъ, осамъ*. Исто и у Словенаца често быва: *дан* место *дам* (Миклош. vergl. gramm. 1, 256).

Н, Л, Р.

24. Место *н* има у Хрвата *м* на краю речи: *праведам* Пист. 11, *учинѣм* 13, *принесем* 32 (када би принесем), *благословлѣм* 12, — место *праведан*, *учинѣн* итд. Овако и у Срба место *након* има *наком*. А и Чеси имају у старимъ кньигама: naplněm, učiněm, křestěm место naplněn, učiněn, křestěn (Шафарикъ staroč. mluvn. 22; Hattala zvukosl. 94).

25. *н* є претворено у *л* у речи *молстир* Винод. 62, место *монастир*, као што є у Срба *зламенѣ*, *млого* место *знаменѣ*, *много*.

25. *н* изостављају Хрвати у имену *Ядрія* и *Ядрий* Пист. 31, 41, 86 место *Андрія*, као што га и Срби изостављају у имену *Якин* Ancona и *Коста* и *Костадинъ*, кое се налази и у староме Словенскомъ єзику: **Костаньтинъ**, **Костатинъ** (Миклош. vergl. gramm. 1, 66).

26. Као што се *н* додає у *нѣга* (ejus) тако є додано и у речи *нер* (єр) Винод. 158 — Као што се у Срба у глаголу *ићи* сложеномъ съ предлогомъ *у*, и у глаголима изведенимъ одъ простога *ети* и сложенимъ съ предлогомъ *с*, умеће *н*: *унићи*, *снимити*, *снимати*, тако се у Хр-

ватскомъ езику налази уметнуто *н* и у глаголу *ети* сложеномъ съ предлозима *од*, *из*, *с*: *сваку лозу ка у мени не носи плода о д н е т и ће* Пист. 98 (Іов. 15, 2); *други дан и з н е два дуката* 78 (Лук. 10, 35), *да би им се голине прибиле и да би се с н е л и* 54 (Іов 19, 31). Место овакога *однети* налази се у истомъ значеню и *отети* безъ *н*. И у садашнѣму вр. а по томъ и заповедно налази се съ *н* и безъ нѣга: *однемеш* Пист. 16, *одеми* Пист. 60, *ако ли око твое смуће тебе, и з н е м и га и одврзи од себе* Пист. 96 (Мат. 18, 9); *найпрво и з м и бревно из ока твога, и пака ћеш позрити да и з м е ш сламу из ока брата твога* 73 (Лук. 6, 42), *изми* Хект. 32, Луц. 98.

27. *л* на краю речи или слога остае не претварајући се као у Срба у *о*: *весел* Луц. 63, *дил* Хект. 99, *дилник* Луц. 5, *зал* 9, *кастел* Пист. 93, *мисал* Луц. 24, *орал* 96, *пакал* Пист. 23, *пол* 77, *посал* Луц. 70, *Савал* Пист. 36, *сокол* Луц. 73, *сол* Пист. 109, *темпал* 18; — *дошал* 43, *нашал* 10, *донесал* 25, *разсул* 107, *рекал* 6, Хект. 34, *вазел* Пист. 31, *бил* 100, *чул* Хект. 54, Луц. 103, *раздрл* Пист. 74, *умрл* 8, *изгибал* 25, *видил* 9, *хотил* 24, *оживил* 34, *држал* 34, *избавил* 103, *говорил* 9, *напунил* 110, *родил* 61, *поставил* 64, Винод. 288, *створил* Пист. 87, *знал* 76, *дал* 5, *послал* 33, *изабрал* 98, *звал* 90, *благовал* 24, *никовал* Луц. 83, *помиловал* Пист. 37. — Али се налази и претворено у *о* и то найвише после *и*: *дио* Луц. 62, *дионик* 7, *кастио* Пист. 78, *мао* Луц. 44; — *довео* Пист. 72, *сео* 64, *пропао* Луц. 105, *био* Пист. 46, 49, Луц. 71, *умио* Пист. 72, *чуо* Луц. 59, *остао* 14, *споменуо* Пист. 47, *потакнуо* Луц. 4, *болио* Пист. 52, *желио* 50, *трпио* Луц. 9, *хотио* Пист. 52, *видио* 73, *заповидио* 58, *показао* Луц. 43, *дао* Пист. 43, *вратио* 78, *говорио* 53, *прогонио* 77, *изгубио* 74, *здружио* 108, *оздравио* 83, *купио* 73, *любио* 70, *просио* 68, *простио* 58, *одпустио* 75, *славио* 68, *ослободио* 59, *оставио* 99, *створио* 57, Иваниш. ковч. 20,

приступио Пист. 99, *учио* 53, *ходио* 64, *ухранио* 101, *чинио* 77, Луц. 59.

28. Старо претваранѣ гласа р у рѣ, по коемъ Срби и данасъ имаю *врећи* (одъ *врх : вршемъ)*, у Хрвата се налази у овимъ речима: *брићи* (брићи будете веселйа нѣгова седам дан) Пист. 81, (*) *врићи* (по ричи твоіой хоћу врићи мриже) 74, Луц. 6, 31 (**), *стрићи* (стрићи стражу) Винод. 131, *зачрипсти* Пист. 29. — Овако се у староме Словенскомъ езику претвара и л у лѣ, као што се налази и у старимъ Србскимъ кньигама н. п. привлѣшти (данасъ *привући)* у житію св. Симеуна 14, 24, кое є писао Стефанъ Првовенчаный. По томе Хрвати у Брибиру, као што каже А. Мажуранићъ кол. 3, 89, говоре *тлић, влић* место *тући*, *вући*, али у кньигама я тога нисамь нашао, само знамъ да у Аркиву 2, 293 има *млисти* (мусти).

На овай начинъ место Србскога *р* имаю Хрвати *ри* и у овимъ речима: *цриква* Пист. 6, *ускрисити* 106, *чрипати* 29, Србски *црпати* (***).

(*) У II пређ. вр. *брзиху* Пист. 79.

(**) Истина, у Загребачкомъ изданю Луцићевихъ песама на овимъ местима не стои *врићи* него *врћи* :

Što je to, nego li k nebu dvić
Visoko, za doli niže me pako v à r ć. —
Ma kruno, toga cić ne htij se o d v à r ć i
Trojanski kraljević da t' budem u srići.

Али кадъ *врћ* стои у слику са *двић*, а *одврћи* са *у срићи*, не може быти сумнѣ да є Луцићъ написао *врић* и *одврићи*, а онако сликове да су му нагрдиле туђе руке.

(***) Дођи мени ти помози *црпат'* водицу. Нар. пес. 1, 400;

На водици дјевојка,
Црпа, љева водицу. 1, 400;

Вара се В. С. Караџићъ што узъ овай последный стихъ додае да бы правилніе было *црпе*. *Црпсти* стои према „*црпати*" као *лити* према „*љевати*". Обое є добро и свако има свое значенѣ.

29. *л* се не избацуе као у Срба него остае у речи *чловик* Пист. 6, Луц. 12. Ова є речь врло редка безъ *л*: *човик* Хект. 103, Луц. 103.

30. Што се у Винодолскимъ законима гдешто налази *л* непретворено у *у*: *Влкона*, *влчиһ* 34, 40, то су остатци само писаня старинскога.

Ђ, Ћ, НЬ, ЛЬ, Й.

31. У наставку *ий*, коимъ се речи изводе, претвара се и у Срба и у Хрвата самогласно *и* у сугласно *й*, те се онда одъ два *йй* едно изоставля. Али шта после у Срба быва, тога Хрвати немаю свега. После слова *з*, *с*, *ж*, *ч* речено *й* остае у Срба безъ и какве промене: *лозѣ* (=лоз-й-е), *класѣ* (=клас-й-е), *подножѣ* (=поднож-й-е), *обличѣ* (=облич-й-е). И у Хрвата є тако после истихъ слова: *лозѣ*, *класѣ*, *подножѣ*, *обличѣ* Пист. 98, 71, 79, 57. Али у Срба после слова *б*, *в*, *п*, *м* умеһе се *л*, а поменуто *й* са словима коя предъ собомъ нађе *д*, *т*, *л*, *н* прелива се у *ђ*, *ћ*, *ль*, *нь*: *гроблѣ*, *здравлѣ*, *коплѣ*, *безумлѣ*, *грожђе*, *цвеһе*, *веселѣ*, *каменѣ*, — у Хрвата пакъ и после овихъ свію слова остае само *й* безъ и какве промене, н. п.

а) у самоставнимъ речима среднѣга рода:

аа) после *б*, *в*, *п*, *м*: *здравѣ* Пист. 14, Винод. 202, Хект. 76, *поглавѣ* Пист. 4, *углѣвѣ* (vgglieſye) 10, — *копѣ* Хект. 50, Луц. 106.

бб) после *д*, *т*: *гроздѣ* Пист. 19, — *прималитѣ* 88, Луц. 103, Иваниш. 22, *китѣ* (rami) Пист. 41, *бринутѣ* 12, *ганутѣ* 20, *добитѣ* 105, *вазетѣ* 41, *заклетѣ* 115, *споменутѣ* 101, *пропетѣ* 105, *расутѣ* 8, *пришастѣ* 4.

вв) после *л*, *н*, после коихъ слова гласови *йе* не могу се писати словомъ *ѣ*, єръ бы се онда *нѣ*, *лѣ* читало као *нье*, *лье*, за то у писаню овихъ гласова мора се одступити одъ нашега правописа: *веселйе* Пист. 112, *обилйе* 67, *пристолйе* 96, *улйа* (2-гій пад. єд.) 22, — *зламенйе* 18, *каменйе* 71, *бди-*

ніе 16, Иваниш. ковч. 21, *бвеніе* Винод. 140, *обећаніе* Пист. 68, Луц. 39, *исповиданіе* Пист. 85, *владаніе* 4, *говореніе* 61, *прогоњеніе* (progognenye) 101, *згрешеніе* Винод. 73, *задржаніе* Пист. 86, *продуженіе* 99, *поздрављеніе* (pozdrafglienye) 41, *знаніе* 76, *йиденіе* 13, Винод. 82, *кршћеніе* (karschienye) Пист. 4, Винод. 55, *одкупљеніе* (odchupglienye) Пист. 1, *ловљеніе* (lofglienyu) 74, *мишљеніа* (miscglienya) 28, *плињеніа* (plignenya) 100, *посињеніе* (posignenye) 8, *спасеніе* 4, *твореніе* Винод. 391, *уфаніе* Пист. 72, *чињеніе* (cignienye) 9.

б) у самоставнимъ речима женскога рода: *братя* Пист. 19 (тако у осталимъ падежима *братю* Пист. 25, *братіо* 4, *братіом* 7, *братѣ* 23, *братіи* 23).

в) у придевима, кои, будући да су само одређени у обичаю, добіяю у мушкомъ роду іошъ *и:* *дивѣ* Пист. 104, кое бы у мушкомъ роду было *дивіи* према *божіи* (boxyi) Пист. 3 и према *чловичіи* (clouicyi) Пист. 98. — Тако и *третѣ* (tretye) Пист. 102, *третѣга* (tretyega) 12, *третѣму* (tretyemu) 9, и у 1-вомъ пад. муж. *третіи* (tretyi) 13. Ова речь налази се у Хрвата и безъ наставка *ій*, изєдначена съ придевима као што є н. п. *жутъ: третога* Пист. 45, 58, 63, *трету* 2, 10, 66, 78, *трето* 3, 47, Луц. 67. Овако є у Хрвата истый наставакъ одбаченъ и у придеву кои у Србскомъ єзику по правилу гласи *вельи* а у староме Словенскомъ велии, и онъ є изєдначенъ съ придевима као што є *белый: велога* Хект. 64, *велому* 60, *велой* 36. Овай се наставакъ іошъ у староме Словенскомъ єзику починѣ одбацивати у самоставнимъ речима, као ждрѣбии и ждрѣбь, мравии и мравь.

32. Иста разлика подъ 31 између Србскога и Хрватскогъ єзика быва и онда кадъ се у шестомъ падежу єд. у речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово, *и* предъ падежнимъ наставкомъ *у* претвори у *й: любавю* Пист. 102, *крвю* 114,

плавю (navigio) 64, *якостю* 103, *милостю* 81, *помастю* 39, *радостю* 9, *свитлостю* 87, *смртю* 93, *тихостю* 11, *солйу* 109.

33. И у странимъ речима кое у Срба гласе *ђак* и *ђаво*, у Хрвата *и* после *д* претворивши се у *й* остае не преливаюћи се са *д* у *ђ*: *дяке* (dyache) Пист. 2, *дявлу* (dyaflu) 62.

34. У глаголу кои у Срба гласи *ићи* кадъ є сложенъ съ предлозима претвараю Хрвати као и Срби *и* у *й*, али по томъ не преливаю гласа *й* са словима коя за ньимъ иду (т, д) у друга (ћ, ђ): *изайти* Пист. 74, *пойти* (poiti?) Винод. 77, 134, *найти* Пист. 30, *найдоше* 5, *пойди* 58, *отайдосмо* Хект. 64, *изайдите* Луц. 52, *найдите* Луц. 52. — Али се налази и *изаћи* и *обнаћи* Луц. 48, *доћи* Иваниш. 21.

35. Где годъ Србско *ђ* постае на другій начинъ него што є казано подъ **31—34**, онде Хрвати место нѣга имаю *й*, н. п.

а) у самоставнимъ речима съ наставкомъ *й* (j)

аа) мушкога рода: *вой* Пист. 28, Србски *вођъ*.

бб) женскога рода: *ря* Пист. 15, *госпоя* Луц. 5, *жая* Пист. 113, Хект. 58, Луц. 97, Србски *рђа*, *госпођа*, *жеђа*.

б) у придевима съ истимъ наставкомъ: *туй* Винод. 266, Хект. 48, Србски *туђъ*.

в) у придевима поређенимъ, кои се пореде наставкомъ *й* (j): *слайи* Пист. 93, Хект. 39, *млайи* Пист. 25, Хект. 37, *грйи* Пист. 48, Србски *слађи*, *млађи*, *грђи*.

г) у самоставнимъ речима са сложенимъ наставкомъ *янинъ*: *граянинъ* Пист. 39, Србски *грађанинъ*.

д) у другоме глаголскомъ придеву (part. praet. pass.) одъ глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*: *воен* Пист. 76, *роен* 8, *нарѐен* 7, *уреен* Винод. 301, *суен* Пист. 4, Винод. 475, *утвреен* Пист. 23, *похуен* Хект. 85, Србски *вођенъ*,

рођенъ итд. — Тако и у самоставнимъ речима начињенимъ одъ овихъ придева: *наревније* Пист. 98, *потвренија* 1, *осувније* 67, *ховније* 9, Србски *потврђенѣ*, *осуђенѣ*, *хођенѣ*.

ђ) у другоме прећашнѣмъ времену (imperf.) одъ глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и* и ѣ (кое є у Хрвата по § 10 опетъ *и*): *вояху* Пист. 30, *хояше* 77, *обхояху* 71, *чуяху се* 9, — *сияше* 31, 42, 47, Србски *вођаху, хођаше, чуђаху се, сеђаше*.

е) у глаголима кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*, пакъ прећу међу друге кои предъ *ти* имаю

α) *а*: *раяти*, Србски *рађати*.

β) *ева* (кое є у Срба по § 12 *ива*): *осуююћи* Пист. 31, *потврюв* Хект. 37, *разциюв* Пист. 88, *осваюю* 14, *погревати*, Србски *осуђуюћи, потврђув, расцеђув, освађую, погрђивати*.

ж) у заповедноме одъ *видити* (видѣти), *повидити* (повидѣти), *йисти: вий* (vide) Пист. 21, *виймо* (videamus) 5, *вийте* 83, Луц. 58, *повий* Луц. 58, *заповий* Пист. 92; — *пойийте* (poyiyte) 52, према Словенскомъ виждь, вѣждь, иждь.

и) према Словенскомъ рождьство има у Хрвата не само *ройство* Арк. 3, 144, него и *грайски* Пист. 22, Хект. 30, место *градски*.

і) у речима *толиков* Пист. 23, *онув* Хект. 40, у коима *й* одговара Србскоме *ђ* у речима *такође* о и оу г ю Спом. 3, 25, т оу н г є Аврамов. опис. св. горе 24 (*), а Словенскоме жд у сьжде, тѫжде, такъжде.

(*) У П. І. Шафарика památk. у хрисовульи Стефана Неманѣ два пута на стр. 5 стои тоүнге. И у Аврамов. опис. св. горе у истой хрисовульи на стр. 17 стои тако. Може быти да у оригиналу ние разговетно написано те се не може распознати є ли и или є н. Али да и на тимъ местима треба и, као што є у тоүи (Аврамов. опис. св. горе 49 више пута) о томе не могу

Али одъ куда у овимъ речима Србима ђ, Хрватима й и у Словенскомъ жд? За Словенско жде у къжде (къжьде) мисли се да е скраћено жьдеть одъ жьдати, тако да се къ-жде у значеню са свимъ слаже съ Латинскимъ qui-libet. Али ово значенѣ, коему у Срба прекрасно одговара *ко-год(и)*, не приликуе слогу жде ни у едной између поменутихъ речи осимъ къжде. Осимъ тога да е жде и у осталимъ речима постало одъ жьдеть, онда место жд не бы могло быти у Срба ђ а у Хрвата *й*, него бы было *жд* као што е н. п. у *вражда* (одъ *врагъ* съ наставкомъ *да* (ьда) као *прав-да*). Дакле у онимъ речима валя мислити да е жде, *ђе*, другчіе постало. У ньима Србскоме ђ а Хрватскомъ *й* треба *д* и *й* (*j*). Прво *(д)* у значеню кое башъ овде треба мислимъ да се показуе и у Грчкимъ речима *ὅδε, ὧδε, τοσόσδε, τηλικόσδε*, у Латинскимъ idem, ibidem, totidem. Друго (j) мислимъ да е наставакъ за поређенѣ (види напредъ § 35 в), кое е у овимъ речима употреблѣно да бы демонстративно значенѣ реченога *д* іошъ яче было као годъ што е и у Словенскомъ прѣжде (кое и Миклошићъ forml. 177 држи да е компаративъ) а Србски *пређе*, у коему и цело ђ (жд) држимъ да е исто кое е и у горньимъ речима, тако да *пре* стои према *пређе* исто онако као *тако* према *такође*.

36. Према Србскоме ђ кое постае по § 34 налази се у Хрвата *й* у заповедномъ кадъ се изостави наставак *и*: *пой* (vade) Пист. 8, 34, 86, Луц.

сумняти, како годъ што не сумнямъ да и у писму Кулина бана штампаномъ у П. I. Шафарика památk. стр. 2, у врсти 29 не треба гои, кое Шафарикъ и у lesekörn. 75 наводи као гонь, него гои као што е штампано у Србскимъ споменицима и у Извѣст. втор. отд. Импер. Академіи Наукъ 1852, 1, 22. Речь *гой* у истомъ значеню има Палмотићъ у Кристіяди више пута н. п. на стр. 208, 211, 223, тако и М. Држићъ у О. Почића antolog. стр. 62, 70.

67, *поймо* (eamus) Пист. 5, *пойте* (Мат. 11, 4), Србски *пођ', пођ'мо, пођ'те.*

37. И према Србскоме *ђ*, кое постае одъ *г* у странимъ речима, Хрвати имаю *й: анйел* Пист. 2, 3, 5, 6, итд., *арканйел* 110, *еванйелйе* 45, 84, *ванйелйе* 42, *ванйелиста* 7, *Ейипт* 7, *Ейипта* 21, *Єюпци* (yeyupçi) 3, *єюбачки* 59, *Фрийиу* (Friyiu, Phrygiam) 69, *калуєр* Хект. 52. — Врло є редко у овимъ речима *г: ангелу* Пист. 3, *ангелов* 6, *Египта* 3, 72.

38. *й* кое постае по § 35 врло се често изоставля у речи *меу* Пист. 1, 4, 9, 49, 66, 87, 91, 106, Луц. 3. — Али се налази и *й: мею* Винод. 125, 127, 164.

Што у Хекторевића има *жеђа* 54, *међу* 55, *невиђен* 83, и у Луцића *грађани* 106, *слађи* и *глађи* 85, може быти да су тако изменили они кои су прештампавали.

39. Место Србскога *шт*, кое постае одъ *ст* и *ск*, Хрвати имаю *шћ:*

а) место *шт* одъ *ст: кршћен* Пист. 75, *запушћен* 15, *очишћен* 27, *очишћеник* (eunuchus) 64, *одпушћайте* 40, *очишћую* 2, *одпушћенйе* 55.

б) место *шт* одъ *ск*: *ишће* Пист. 13, Иваниш. 20, *ишћу* Пист. 15, 37, Луц. 7, 28, *ишћући* Пист. 9, 74, одъ *искати; одтишћен* Луц. 31 одъ *тис(к)нути.* — Тако у речима: *шћедит* Луц. 64 (Србски *штедети*, Словенски штадѣти одъ скѫд), — *шћенци* Пист. 19 (Србски *штенци*, Санскритски shvan, Санскритско sh (или ś) постае одъ *к* (Bopp, vergl. gramm. 1, § 21 a), и у овой нашой речи одговара му *ск* као у *скоро*, кое Миклошићъ radic. доводи одъ Санскритскога *shr*), — *шћит* Пист. 83 (Србски *штит*, Литавски skytas, Латински scutum, Готски skildus), *шћитак* Хект. 50, *зашћитити* Луц. 32, *зашћићен* Пист. 14, — *ташћ* Пист. 67, 78, 77 (Србски *ташт*, Санскритски tuččh, где є čh „entartung der lautgruppe *sk*", Bopp, vergl. gramm. 1, § 14, а прво č стои

само другоме за любавь безъ и какве вредности за етимологію (*) и отуда изведено *шћета* Луц. 52 (Србски *штета* место *таштета* као *штица* место *даштица*). — Тако и у наставку *штина*, кои є сложенъ одъ *ск* (н. п. господ-ск-о) и *ина* (н п. бел-ина): *братшћина* Винод. 124, *лупешћина* (lupexchina) Пист. 28, *злоћудшћина* 65, *питомшћина* 5, *даровшћина* 98, *неплодшћина* 115. — Тако у наставку *иште*, у коємъ опетъ стои *шт* место *шч* одъ *ск* (Словаци имаю ohnisko): *годишће* Пист. 4, 27, 91, Луц. VI, *сидалишће* Пист. 99, *пристанишћу* Винод. 117, *посветилишће* Пист. 9, 19, 58.

Место *шт* имаю Хрвати *шћ* и у овимъ речима, у коима іошъ не знамъ како су постали ти гласови: *іошће* Пист. 49, Винод. 65 (ошће), Хект. 40, *пришћ* В. С. Караџићъ у ковч. 17, *вишћ* Хект. 7, *плашћ* Пист. 44, Србски *іоште, пришт, вешт, плашт*. За *вештъ* мислимъ да се не може доводити управо одъ вѣти-, єръ бы онда у Срба место *шт* а у Хрвата место *шћ* было *ћ*. Тако ни за *плаштъ* не могу пристати да долази одъ *платна*, єръ се не подудара не само са Србскимъ и Хрватскимъ єзикомъ, него ни съ Польскимъ ни съ Чешкимъ, у коима се *шт* кое долази управо одъ *т* заменюе другимъ гласовима а не овимъ кое имаю у plaszcz и plašť. Ова речь пре може быти да долази одъ плѧсть, Србски *пуст* (coactile), и онда бы у ньой Србско *шт* а Хрватско *шћ* было са свимъ у реду по а).

Према речи *баштина*, за кою П. І. Шафарикъ lesekörn. 117 вели да є одъ Бугара дошла Србима не променивши Бугарскога *шт* у Србско *ћ*, имаю Хрвати *башћина* Пист. 16, 24, 27, 88, дакле ни у ньихъ ние чисто Хрватска (ако є доиста Бугарска), али Шафарикъ на истомъ месту каже да у

(*) По Литавскоме tuszczas, где cz постае одъ t, могло бы *шт* у нашему *таштъ* стяти место *ст*, али є и оно *т* могло постати одъ *к*.

нъихъ има и *баћина.* — Тако и *штапъ*, старинско *стапъ*, у Хрвата гласи *шћап.*

40. Као што се у Срба гдешто говори *пушти-ти* место *пустити*, тако и Хрвати чисто *ст* умекшавају у *шћ*, али врло редко, н. п. *светошћи* (sfetoschi) Пист. 82, *притилошћи* (pritiloschi) 80, *припрошћи* Винод. 14, *навлашћним* 356. — Овако се и чисто *ск* налази умекшано у *шћ*: *кметшћега* Винод. 84.

41. *шт*, кое постае одъ *чт*, остае тако и у Хрвата: *ништар* Пист. 4, Винод. 85, *штув* Хект. 40, *поштено* 40. У овимъ се речима доста често налази написано *ч* место *ш*: *ничтар* (nictar) Пист. 22, *почтован* (poctouan) 26, *чтиш* (ctisc) 64, *чтоват'* Хект. 52. — Али се и ово *шт* често налази умекшано у *шћ* у речи *што* сложеной са *ни*, у коіой онда место *о* стои *е*: *нишће* Пист. 49, Винод. 69, Луц. 28, и отуда изведено *нишћета* Пист. 16.

42. Место *шћ* по § 39 налази се и само *ћ* у речи *ћап* Пист. 34.

Противъ онога што е казано подъ 39 налази се *шт* место *шћ*: *праштаюћ* Хект. 40, *заштитат* Луц., кое може быти да су и штампарске погрешке, или е узето по староме писаню као и *горушта* Луц. 5.

43. Према (§ 35, и) налази се и *ћ* место *т*: *кмећскому* Винод. 168 (где е наштампано kmetćskomu) место *кмеťскому.*

44. Као што се у Хрвата умекшава *шт* тако се умекшава и *жд*, кое и у осталоме иде подъ една правила съ онимъ. По томе према *шћ* одъ *шт* требало бы одъ *жд* да буде *жђ*, али гласа *ђ* Хрвати не имаюћи него га заменюючи гласомъ *й*, имаю и овде *жй* место *жђ*. Речи са *жд* нема много, а ову промену нашао самъ само у овима: *можяни* Пист. 60 (Србски *мождани*, где *жд* стои место *зж* одъ *зг* (мо-зг-а) као што стои *шт* место *сч* одъ *ск* у *иштемъ), дажйи* (imbres) Пист. 58, Хект. 39, *дажя* (imbris) Пист. 22, 67, и отуда изведено

дажйити (pluere) Пист. 41, 110, 112, *дажйило* 67, *дажйи* 16, — *йижю* Хект. 5 2 (одъ *вздити*). На краю речи ово се *й* после *ж* изоставля: *даж* Пист. 18.

45. Место самога *ж* нашао самъ еданъ путъ *й*: *слую* Пист. 26 (Лук. 15, 29) место *служу*=*служим*. Шафарикъ lesekörn. 66 пише да се налази и *мов* место *може* у Иванишевића, и *бов* место *боже* у Бандулића.

Место самога *ч* нашао самъ еданъ путъ *шћ*: *шћи* Арк. 2, 292, место *чи* (cujus).

46. *й* стои место *л* у *Пашкой* (Paschalis) Хект. 34, *мойстир* Арк. 2, 84, место *молстир* (§ 25), као у Срба *стойный* место *столный*.

47. Да се у Хрвата іошъ кои гласови заменюю гласомъ *й*, н. п. *кошуя*, то изъ кньига потврдити не могу.

48. *й* е дометнуто у имену *Ядрія* као што е и у Срба н. п. у речи *ютро*, а одбачено е у имену *Осипъ*. Тако имаю *й* и предъ *и* у падежима личне заменице трећега лица: *йим* (yim), *йих* (yih) Пист. 34.

Д, Т, Ц.

49. *т* меня се у *д* а по томъ и *к* предъ ньимъ у *ґ* у речи: *гдо* Винод. 92, 314, *нигдо* 99, 401, *нигдоре* 445. Али е много обичніе онако као што е у Срба: *тко* Пист. 79, Луц. 27. — Место Србскога *д* имаю Хрвати *т* у речи *лабут* Луц. 35, 84, *лебут* 33, Иваниш. 22. — У Винодолскомъ закону налази се по старинскомъ писаню и *от* 168, место *од* 134.

50. Као што Срби у речи *стакло* говоре и *ц* место *ст*: *цакло*, тако у Хрвата има и *цабло* Пист. 56, место *стабло* Пист. 11, 96.

Г, К, Х.

51. У Винодолскимъ законима често е изоставлѣно *х* у речи *хотити*: *отил* 196 место *хотил* 195. У Пистулама безъ *х* има *суост* 56.

52. Ови се гласови меняю предъ *и* (старо и и ы) не само у самоставнихъ речи као што є и у Срба, него и у придева, као што є и у Срба негда было: *многи* Пист. 2, 9, *дуги* Луц. 15, *яци* Луц. 38, *танци* Луц. 15, тако и *ници* (Іов. 7, 25) Пист. 33; тако се налази у 6-томъ пад. ед. и у 2-гомъ пад. мн.: *гласом великим* Пист. 30, *убозих* Пист. 13, *многих* Пист. 7, 8, Хект. 88; *друзих* Луц. 43, 109, *овацих свацих*, 67, *дразими*, где *и* може быти да стои место ѣ према великцѣмь, адамовцѣхь (pl. gen.), исаковцѣми, кое се налази у позніимъ Словенскимъ кньигама (Миклош. formenl. § 88). Али є обичніє безъ ове промене: великим Пист. 30, крипки Пист. 16.

Ш.

53. Место Србскога *ч* предъ наставкомъ *ки* имаю Хрвати *ш*: *гршки* Пист. 51, 54, *разбойнишку* 76 (*), *Кршкога*, *Гробнишкога* Арк. 2, 311. Овако имаю и Словенци. Ово *ш* управо стои место *чс*, и подудара се са Чешкимъ *с* место *жс* и *шс*: boský (као што се говори), český (као што се и говори и пише) место božský, češský.

ПОСТАНАКЪ РЕЧИ.

24. Речь *што* (чьто) у Хрвата нема наставка *то*, по томе узъ предлоге остає само *ч*: *за ч* Пист. 3, 8, 28, 33, Винод. 191, Хект. 59, 85, Луц. 4, 80, Иваниш. ковч. 21; — *на ч* Пист. 43; — *у ч* Луц. 102; — исто тако и сложено са *ни*: *нич* Хект. 52, Луц. 52, 73. А кадъ є безъ предлога добія *а* (као што є *та* или предлогъ *са* место *съ*): *ча* Пист. 2, 79, Хект. 30, 38, Луц. 27, 54, 87, 98, 103. — Сложено са *ни* кадъ му се іошъ дода *ре* (= же) или само *р* безъ *е*, задржава наставакъ, у коему место

(*) Истина ово є Латинскимъ словима у Пистулама писано garschi, razboynischu, али мислимъ да не треба читати -ск- него -шк-, као и muschoga Пист. 57.

о често стои *а* (*): *ништаре* Пист. 13, 16, 79, *ништар* 4, 6, 22, 33, 41, 74, Винод. 85, Хект. 29, 59, 60, *ништоре* Луц. 3, *ништор* 44, 80, 106. Овако сложено али безъ *ре* меня наставакъ по § 41: *нишће* Пист. 49, Винод. 69, 114, 195, 282, 434, Луц. 28, 43, 97. У Винод. 66 има и *ниће*, кое може быти само да е рђаво прочитано. — Чисто *што* доста е редко: *што* Хект. 58, 86, 105, Луц. 106, *за што* (za cto) Пист. 12, Хект. 47, 53, 59, 60, Луц. 64.

55. Придеве упоређене наставкомъ *ши*, као што е у Срба *лепши*, имаю Хрвати и ове: *больша* (**) Пист. 84, *векши* 20, 29, 37, 53, 78, *векшу* 97, *найвекша* 79, — *найманьшему*, *найманьши* 17, *найманше* Винод. 294, — *старшега* Пист. 25, — *млайши* (млађи) Хект. 36, али имаю и онако како е у Срба: *веће* Хект. 59, *найвећи* Луц. 13, *manѣ* Пист. 12, *найманю* Винод. 351, *найманьи*. Хект. 37, 99, *маньи*, *manѣ* Луц. 11, 21, *старийи* Хект. 37. — Съ наставкомъ *й*, као што е у Срба *дубльи*, има у Хрвата и *липлѣ* Хект. 66, *найлиплѣ* 56, *найлиплю* 33; али е обичніе као у Срба: *найлипше* Хект. 39, *липша* Луц. 29, *найлипша* 20.

56. У броева редних сложених ред се не показуе другимъ броемъ као у Срба (н. п. *дванаестый*) него првимъ а другій остае показуюћи само колико: *пети на десте дан* Пист. 41, *годишће пето на десте* 4, *у недилю пету на десте* — *четврту на десте* — *трету на десте* 78, *пророчаство седмо на десте* — *друго на десте* 60, 61, *до четвртога на десте дне* 52. Кадъ е првый брой *еданъ* налази се место *први* просто *еданъ* и онда се редъ показуе другимъ броемъ: *у недилю едину надесту* Пист. 77. Ово имаю и Србски стари књижевници.

(*) *а* стои и у Срба: *ништа*, *шта*, за кое мислимъ да е додано пошто е *о* одбачено као н. п. у *доброга*.

(**) У кньизи е наштампано boglsa.

57. Глаголи кои у неодређеноме предъ *ти* немаю уметка него имъ є безъ нѣга завршетакъ *н*, кадъ пређу међу глаголе съ уметкомъ *а* не добияю предъ овай уметакъ *й*, као што быва у Срба: *заклинати* Пист. 43, *проклина* Пист. 76. Тако и одъ *споменути*: *споминати* Пист. 45, *споминаху* Винод. 18, али опетъ има *пропиняти* Пист. 6, *починяше* Пист. 83, *проклиня* Луц. 66, као што Срби и оно прво имаю у старимъ кньигама.

ПАДЕЖИ.

Првый падежъ.

58. 1-вый пад. мн. има у Хрвата доста често са старимъ наставкомъ *е* (као што є было и у Срба, н. п. граждане, Душан. зак. 109):

а) одъ речи мушкога рода на *ин*: *Галилеяне* Пист. 69, *граяне* 39, 98, *дворане* 52, 53, Луц. 53, *Еламићане* Пист. 69, *Жидове* 12, 32, 61, *Исраелићане*, 12, *Калдеяне* 61, *Кандияне* 69, *Мадияне* 69, *Партияне* 69, *Римляне* 69, 112.

б) іошъ одъ ове четири речи мушкога рода са *ов* предъ наставкомъ: *валове* Пист. 11, 92, *орлове* 85, *попове* 20, 30, 46, 81, Винод. 36, *синове* Пист. врло често.

в) одъ речи *ћи*: *ћере* Пист. 8, 70, као што є у Срба одъ *мати*: *матере*. — Овакій є 1-вый пад. мн. и *четире* за мушкій родъ: *четире старци падоше* Пист. 97, *да су четире мисеци* 30; али онъ долази и место осталихъ падежа: *до годишћ осамдесет и четире* Пист. 8. — Єданъ путъ самь нашао и *голине* Пист. 54 (да би йим се *голине* прибиле).

59. У речи женск. рода на *а* налази се и наставакъ *и* место *е* у 1-вомъ пад. мн.: *ближики* Винод. 207, 212. — Тако и у придева: *ближики будите прости* Винод. 212.

Другій падежъ.

60. 2-гій пад. ед. у речи женскога рода на *а* налази се и съ наставкомъ *и* место *е* у Винодолскимъ законима: *вражби* 410, *жени* 139, *сили* 105, 361, *татби* 235, 108. Али є и у Винод. законима обичніє са *е*: *главе* 175, *жене* 145, *опћине* 133, *тадбе* 110, 241.

61. У речи среднѣга рода коє у 1-вомъ пад. ед. одбацую крайнѣ *н*, налази се за 2-гій пад ед. и старый наставакъ *е* место *а*: *племене* Винод. 191.

62. 2-гій пад. мн. у речи мушкога рода, женскога на *а* и среднѣга нема наставка:

а) мушк. рода: *дан* Пист. 9, Хект. 101, Луц. 43, *дед* Винод. 19, *дукат* Пист. 26, *кмет* Винод. 134, 204, *криж* Пист. 68, *лав* Луц. 98, *лакат* Пист. 64, *лонац* 112, *отац* 1, Винод. 19, Луц. 74, *пинез* Пист. 45, *писац* 75, *поп* Винод. 65, *приятель* Хект. 83, *неприятель* Пист. 97, *слипац* 28, *старац* 96. — Тако и онда кадъ предъ наставкомъ коєга нема долази *ов*, коє Хрвати имаю у више речи него Срби: *анйелов* Пист. 43, *апостолов* 49, *боков* 3, *валов* (fluctuum) 1, *виленико*в 110, *витезов* Луц. 33, *витров* Пист. 6, *волов* 73, *врхов* 2, *вуков* Луц. 69, *градов* Пист. 13, *гребов* 6, *грихов* 5, Хект. 19, *гришников* Пист. 100, *груменов* 55, *дажйев* 115, *даров* Хект. 84, *дияелов* Пист. 88, *доктуров* 9, *дракунов* 110, *дукатов* Арк. 1, 204, *духов* Пист. 19, *Жудиев* 12, *законов* 28, *язиков* 94, *козлићев* 17, *кралѣв* 4, 7, *крухов* 16, *кусов* 75, *меяшев* 94, *наямников* 25, *народов* 8, *пастиров* 98, *плугов* 73, *поротников* Винод. 372, *попов* Арк. 2, 88, *потоков* Пист. 81, *пророков* 63, *пуков* 96, *путов* 18, 59, 94, Арк. 1, 208, *разбойников* Пист. 18, *разумников* Луц. 68, *свидоков* Пист. 47, *синов* 8, *сребрняков* 42, *судов* 10, *талентов* 26, *тежаков* 99, *уздахов* Луц. 16, *ученико*в Пист. 13, 22 (итд), *учителѣв* 98, *фаризеов* 2, *хльибов* 32, *чловиков* (од двию —) 36.

б) женск. рода: *галий* Луц. 105, *гор* Пист. 2, *госпой* Луц 15, 25, *жен* Пист. 97, Луц. 89, *живин* Пист 96, *звизд* 100, *земаль* 33, Винод. 152, *змий* Пист. 76, 110, *игар* Луц. 38, *књиг* Пист. 20, *мрв* 23, *ног* 6, *овац* 70, *птиц* 110, *ран* 23, *риб* 32, *рибиц* 75, *рик* 12, *рук* 91, *рос* 25, *свит* 44, *свић* 87, *слуг* 59, Винод. 188, Луц. 109, *смокав* Пист. 115, *сукань* 71, *тисућ* 96, *усан* 3, *хиж* 87, *црикав* 12.

в) средн. рода: *врат* Пист. 62, *говед* Винод. 83, *годишћ* Пист. 8, Луц. VI, *дел* Винод. 376, *дрв* Пист. 58, *яй* 114, *лит* 78, *мист* 87, *пер* Луц. 21, *рамен* Луц. 75, *сидалишћ* (sidalisch) Пист. 99, *срдац* 4, *стабал* 41, *сат* (одъ *сто*) 77, *уст* 4. — И у речи среднѣга рода налази се поменуто *ов*: *колинов* Пист. 96, 97, 99, *сименов* 11, *стадов* 23, *удов* 94 (ви есте тило Исукрстово и *уда* од *удов*). У староме Словенскомъ єзику налази се *ов* у овакихъ речи у 3-ћемъ пад. єд., али редко: ꙁлатови, лицеви, морѥви (Миклошића vergl. gramm. 3, § 27, 29).

Луцићъ и Хекторевићъ имаю и *а* али доста редко: Луцићъ: *дана* 82, *дара* 68, *дарова* 67, *дворова* 67, *дитића* 97, *паса* 57, *уздаха* 22, *бесида* 69, *дика* 12, 101, *дворкиня* 67, *Дубровкиня* 67, *жена* 25, *звизда* 91, 103, *злоба* 61, *игара* 56, *кућа* 30, *туга*, *небеса* 103, *чудеса* 103; Хекторевићъ: *дана* 85, 84, *рибца* 33. Многе одъ овихъ речи стоє тако слика ради. Гдекоє имаю и *х* на краю, коє мислимъ да є само новый начинъ писаня по коєму су књиге ове прештампане. У Пистулама само самь на єдномъ месту опазио овай падежъ съ *а*: *присника* (azymorum) 45.

63. Између речи мушкога рода коима се (као и речима женскога рода на сугласно) основа, т. є. оно на што се наставци за падеже додаю, одъ старине свршивала на *и* (као што су господь, гость, поуть, трьвь) неке су у Хрвата као и у Срба сачувале у 2-гомъ пад. мн. завршетакъ *и*,

кои припада таковимъ речима: *люди* Пист. 22, 31, 66, Винод. 27, 134. Али како су се речи овога реда іошъ у староме Словенскомъ єзику почеле мешати съ другимъ речима мушкога рода узимаюћи ньихове завршетке место своихъ или ньима даюћи своє (н. п. у 2-гомъ пад. єд.: господа и господи, у 2-гомъ пад. мн.: ногътъ и ногътии, у 1-вомъ пад. мн.: оучителиѥ, витѧзиѥ, мѫжиѥ, пастырие, цѣсариѥ и оучители, витѧзи, мѫжи, пастыри, цѣсари, у 2-гомъ пад. мн.: мѫжии и мѫжь, в. Миклошића vergl. gramm. 3, 20—21, 47—48), ласно се може мислити да є ово мешанѣ у позніємъ єзику Хрватскомъ іошъ веће. Тако се у нѣму налази одъ овихъ речи 2-гій пад. мн. са *и*: *витези* Пист. 54, 91, *дари* 90, *дворани* Луц. 96 (у слику), *диди* 74 (у слику), *динари* Хект. 53, *елементи* Пист. 8, *жильи* Луц. 57, *зуби* Пист. 10, 83, 103, *кмети* Винод. 456, *кнези* 7, 466, *крижи* Пист. 68, *лави* Луц. 69 (у слику), *мартолоси* 54, *мири* 106, *мисеци* Пист. 27, 52 67, *мужи* 48, 80, 86, 89, 97, Винод. 5, *научительи* Пист. 98, *орлови* Луц. 90 (у слику), *пастири* Пист. 5, *погани* Луц. 104 (у слику), *попи* Винод. 76, 85, *неприятельи* Пист. 58, *реди* Винод. 132, *солдини* 56, *стари* Пист. 76 (сто *стари* пшенице, Лук. 16, 7), *товариши* 83, *фаризеи* 89, *цари* 110. — У Винодолскимъ законима има неколико пута овакій 2-гій пад. и одъ речи коє се свршую на *к* не променивши *к* на *ц*: *поротники* 427, *сведоки* 141, 186, 269, 478, *служабники* 168, 196; и Луцићъ има у слику променивши *к* на *ц*: *вуци* 47.

Између речи среднѣга рода налази се *и* у онихъ коє се свршую на *йе* (ние): *владанйи* Пист. 61, *очитованйи* 13, *копйи* Луц. 73, коє є последнѣ штампано са *х* на краю. Са свимъ є редко у другихъ: *усти* Хект. 90, 99, Луц. 107 (у слику).

Ово є *и* прешло и на речи женскога рода коє се свршую на *а*, као што є и у Срба у гдекоимъ речима: *застави* Пист. 43, *ури* (horarum) 35,

тисуħи 26, 31, *похлепи* 66, *пени* Винод 451, *музи* Луц. 94 (у слику).

В. С. Караџиħъ у ковч. 18 и А. Мажураниħъ у кол. 3, 90, кажу да овакій 2-гій пад. са *и* има іошъ и *х* на краю: *путих*, *голубих*, *прстених*, — *бравих*, *кметих*, *попих*, *тежацих*, *сведоцих*. У старинама Хрватскимъ штампанимъ у Аркиву 2, налази се и *празих* 292, *солдиних* 288, 291, 287, *татих* 290, *цекиних* 293. Али у Пистулама нашао самь само *меяших* 85, *благослових* 93. Што у Луциħа има *зубих* 72, *коньих* 74, *Србльих* 82, може быти да є додано само по новомъ правопису. Између речи среднѣга рода овако има *прибивалишħих* Пист. 11, а између речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово: *заповидих* Пист. 102. Међу ове последнѣ речи иде и *десет*, тако се и одъ нѣ у другомъ пад. мн. налази *десетих* Пист. 77 (меу котаре *десетих* градов). Овай падежъ са *их* ние управо 2-гій, него 7-мый (сказат.) у некихъ речи правый а у некихъ прекроєнъ према другима, па се употреблява место 2-гога. Тако є *четирех* старый 7-мый падежъ, па се налази место 2-гога: *од четирех витров* Пист. 6, *по сриду пристолйа и четирех живин* 98, *прилика образа четирех живин* 98, *више оних четирех* 98, а одъ *четирех* налази се прекроєно *четирих*: *около пристолйа и старац и четирих живин* Пист. 96. Тако є и одъ 7-мога падежа *трех* прекроєно *трих*, кое се налази место правога 2-гога падежа трин: *од трих либриц* Арк. 2, 82. Место овакога 2-гогъ падежа одъ *три* и *четири* налази се и *трию*, *четирию* (као и у Срба) прекроєно према 2-гомъ падежу двоине (dual): *койи од ових трию* Пист. 38, *в устих двию или трию свидоков* 27, *од четирию* (*) *витар* 85.

(*) У кньизи стои cetiruyu.

Трећій падежъ.

64. 3-ћій пад. мн. у речи самоставнихъ после наставка *м* нема *а* као у Срба, у коихъ мислимъ да є *а* додано као у *доброга*, а предъ наставкомъ нема *и* као у Срба, у коихъ мислимъ да є завршетакъ овога падежа дотеранъ према заменици трећега лица *имъ, ньима*, него

а) *о* или *е*, према гласу кои є предъ ньимъ, у речи мушк. и сред. рода, коє гдешто имаю и Срби: *владавцем* Пист. 82, *дитићем* 58, *добитком* 110, *жидовом* 6, *жудиємъ* 20, *идолом* 76, *язиком* 61, *лавом* 100, *мударцем* 22, *мужем* 61, Луц. 107, *народом* Пист. 13, *писцем* 104, *пришлацем* 88, *псом* 19, *пуком* 47, *слободником* 83, *тежаком* 24, *учеником* 11, *фаризеом* 70, 79. — Тако и са *ов* предъ наставкомъ: *воловом* Луц. 109, *синовом* Пист. 19, 72, 112. — Средн. рода: *вратом* Пист. 35, *дилом* 39, *житом* 110, *колином* 64, *сименом* 78, *стаблом* 96, *устом* 54, Хект. 69. — У Хекторевића има по Србскомъ са *и*: *приятельим* 84.

б) *а* у речи женскога рода на *а*: *ближикам* Винод. 205, *горам* Пист. 50, *дивицам* 103, *жателицам* 11, *молитвам* 111, *ногам* 79, *овцам* 19, *поглавицам* 91.

в) *е* у речи женскога рода коє се свршую на сугласно слово: *костем* Пист. 6, *ричем* 67, Хект. 69, *стварем* Пист. 94. — Одъ речи мушкога рода коє съ овимъ женскимъ иду у єданъ редъ, само *люди* налазіо самъ у овомъ падежу са *ем*: *людем* Пист. 2, 5, 29, 82, 96, 101, 110, Хект. 29, Луц. 43. — Броєви *десет*, *седам*, *четири*, кои одъ старине иду у овай редъ, имаю већъ поремећенъ овай падежъ са *им* место *ем*: *десетим дивицам* Пист. 103, *седмим црикван* 96, *четирим поглавицам* 91, *четирим анйелом* 96.

Четвртый падежъ.

65. 4-тый пад. мн. за речи мушк. рода као што е *гост* (в. напредъ § 63) има гдешто и у Србскомъ езику старый наставакъ *и*: *гости*. Тако е и у Хрвата, само што се у нъихъ налази и у другихъ речи: *гости* Хект. 33, *дни* Пист. 2, 3, 18, 24, 27, 64, 69, 70, 75, 85, Хект. 59, Луц. 16, 93, 102, 108, *люди* Пист. 7, *кмети* Арк. 2, 308, *пси* Арк. 2, 295. Осимъ овихъ речи іошъ се са *и* налази: *воли* А. Мажураніћъ у Колу 3, 90, *листи* Арк. 2, 312, *потокови* Луц 108 (у слику), *прази* Арк. 2, 292, *овни* Арк. 2, 292. На ове речи мислимъ да е *и* прешло одъ онихъ горнъихъ. Што у Винодолскимъ законима има *свидоки* 421, ту мислимъ да е старо ы заменѣно гласомъ *и*. Овако се *и* налази и у придевима: *тко ће видити дни д о б р и* Пист. 75, *службенике И с у к р с т о в и* 4, *сведоки в е р о в а н и* Винод. 262. Тако се и одъ речи женскога рода кое се свршую на *а* налази: *руки* Винод. 81, *бесиди* Арк. 2, 286, а Хекторевићъ има за среднъій родъ *усти* 61. — У свима е овакимъ речима обичніе као што е и у Срба: *госте* и *путнике* Пист. 9, *дане* 3, *попове* и *дияке* 2, *синове* 107, *добре конѣ* Хект. 47, *сведоке* Винод. 288, *поротнике* 435, *добре муже* Арк. 2, 308, *криже старе* Арк. 2, 311.

66. *десет* има у 4-томъ пад. ед. на краю *е* као и у Словенскомъ кадъ стои после предлога *на* у броевима сложенимъ изгубивши *е* испредъ *т*: *еданадесте* Пист. 68, *дванадесте* 9, 13, 22, 32, *четрнадесте* 12. Тако и *четире*: *учинише ч е т и р е диле* Пист. 54, *четрдесет и ч е т и р е тисући* 7.

67. Старый четвртый падежъ заменице трећега лице *е* (ю) врло е редакъ и у Хрвата: *нѣ* Пист 87, *за не* Винод. 85, *на нѣ* Хект. 61, Луц. 15. Место нѣга обичніи е падежъ 2-гій *их*: *за нъих* Пист. 40, *йих* Луц. 69, 92.

68. Као што Срби одъ речи мушкога рода кое значе живо што место четвртога падежа имаю другій у еднини, тако Хрвати доста често имаю и у множини: *он ест дал становито ницих апостолов, ницих пророков, а друзих еванйелист, а иних пастиров и учителѣв* Пист. 98, *Каконо синов придразих вас свиһу* 98, *зовем тежацих* Мажуранићъ кол. 3, 90. — Особито су овако у обичаю придеви: *глусих в чинио слишати и нимих говорити* Пист. 11, *ки һе прити и спасених учинити нас* 3, *карайте пласих, прийимльите немоһних* 21, *ки в поставлѣн од бога судити живих и мртвих* 62, *скупише свих ких найдоше: добрих и залих* 83, *свих убозих и невольних, хромих и слипих, сухих и клястих уведи овде* 74, *поче изгонити свих оних ки продаваху и куповаху* 18. — Узъ предлоге редакъ е другій падежъ место 4-тога: *едном в умрл за грихе наше: праведен за неправедених* Пист. 64, *пред ниедних другиx судац* Арк. 2, 291.

Петый падежъ.

69. Осимъ онихъ речи у коима се и у Срба сачувао наставакъ *у*, има у Хрвата и у речи *син: сину* Пист. 5, 6, 9, 14, 24, 26, 82, 106. Али се налази и *е: сине* Пист. 33.

70. Како е овай падежъ у множини еднакъ съ 1-вимъ, имаю и у нѣму наставакъ *е* оне речи кое га имаю у 1-вомъ: *мужи жидове!* Пист. 70, *мужи Израелитане* 63.

Шестый падежъ

71. 6-тый пад. ед. речи женскога рода кое се свршую на *а* налази се у Винодолскимъ законима са *у* место *ом: волю* 135, *свою добру волю* 65, 248; *жену* 401, *ниедну пену* 162, *роту* 94, 417, *ону роту* 370; у Пист. 16 има *не хтий трублю трубити*

прид тобом (Мат. 6, 2), — али то може быти да е 4-тый пад. а не 6-тый. Тако у Винодолскимъ законима има и одъ заменице *она: ш ню* 360, 367, и одъ *се: мею собу* 125. Одъ *мати* налази се овай падежъ са *ю: матерю* Пист. 9. У речи женскога рода на сугласно налази се *м* место *у: частим* Хект. 99, 104, *харностим* 104, *паметим* 83, *крепостим* 83, *милостим* 89, *уредностим* 89. У старинама штампанимъ у Аркиву 2, у коима ние чистый езикъ Хрватскій, налази се у речима као што су последнѣ *ом*, и онда е *и* претворивши се у *й* преливено са *т* у *ћ* (противъ §32): *часћом* 80, 86, 87.

Врло е редко у овомъ падежу у Хрвата само *и*: *смрти* Луц. 84 у слику.

72. У множини у овомъ падежу одъ речи мушкога и среднѣга рода место Србскога *има* Хрвати имаю старый наставакъ *и* (ы) кои се гдешто и у Срба іошъ налази: *бози* Луц. 31, *вуци* 109, *дилници* Пист. 4, *зиди* Луц. 30, *знанци* Пист. 9, *зуби* 80, *язици* 68, 69, *коньи* 27, *кмети* Винод. 164, *краљи* Пист. 86, *ловници* Луц. 73, 83, *лонци* Пист. 41, *мачи* 43, *мужи* Луц. 28, *народи* Пист. 86, *начини* 6, *пути* 20, *родитељи* 9, *сведоци* Винод. 198, *сини* Пист. 27, 31, 86, 109, *тежаци* 12, *ученици* 31; — средн. рода: *коли* Пист. 27, *врати* 27, *дили* Луц. 35, *копйи* 106, *усти* Пист. 1, 85, *пожелинйи* 114.

73. Речи женскога рода на *а* имаю у овомъ падежу старо *ми* съ уметкомъ *а* предъ ньимъ место садашнѣга Србскога *ама*: *заушнацами* Пист. 47, *метлами* 19, *модрицами* 66, *молитвами* 8, *поглавицами* 4, *палицами* 43, *ранами* 77, *руками* 37, *слугами* 83, *сузами* 39, *стазами* 2. — Према овимъ речима Луцићъ има овай наставакъ и у среднѣмъ роду: *устами* 22.

74. Речи женскога рода кое се свршую на сугласно и речи мушкога рода кое съ ньима иду у еданъ редъ (в. напредъ § 63) имаю у овомъ падежу

старо *ми: ричми* Луц. 35, 61, 92; — *людми* Пист. 66, 100. Али є исто тако обично и само *и: власти* Пист. 112, *заповиди* 111, *немоћи* 29, *памети* 114, *ћуди* Луц. 88; — *люди* Пист. 10, 16, 87, 102, Винод. 127, Хект. 99. — Поменуто *ми* прешло є и на друге речи мушкога и среднѣгъ рода: *анйелми* Пист. 115, *власми* 40, 45, *гласми* 50, *мужми* 80, *розми* 58, *синми* 92, 112, — *вратми* 70, *словми* 51, 77. — Предъ ово *ми* дошло є іошъ *и* речима *три* и *четири: трими* Винод. 176, 321, 330, *четирими* Пист. 7. Тако и одъ *седам*, *девет* има: *седмими* Винод. 76, *деветими* Пист. 110. Место самога *и* Хекторевићъ има *ими* у речи: *исканйими* 68. Место *ми* налази се и Србско *има: ричима* Луц., *трима* Хект. 36.

75. И у заменицама и придевима сачували су Хрвати наставакъ *ми: нами*, *вами* Пист. 23, *ньими* 29, Хект. 73, Луц. 29, *свими* Пист. 104, Хект. 99, *твойими* Пист. 15, *свойими* 31, *єдними* 1, *нѣговими* 115, *веселими* 10, *добрими* Луц. 88, *велицими* Пист. 50, *голими* Луц. 28, *дразими* Луц. 66, *жудийскими* Пист. 51, *Исусовими* 78, *латинскими* 51, *мнозими* 6, *осталими* Иваниш. 20, *плачними* Пист. 10, *подобними* Винод. 198, *пуними* Пист. 41, *чистими* 54.

Седмый падежъ.

76. Старый 7-мый падежъ съ наставкомъ *и* (место ѣ и и) редакъ є у Хрвата: у речи мушк. рода: *вазми* Пист. 67, *вртли* Пист. 30, 53, *двори* Винод. 469, Луц. 31, *закони* Иваниш. 21, *Єрусалеми* Пист. 29, *свити* 68, Хект. 93, Луц. 14, 25, *сни* Пист. 8, 9, 23, 44, Луц. 21, *стани* Хект. 69, *столи* 31; — средн. рода: *вримени* Пист. 43, *дили* 12, *мисти* 35, Винод. 101, *неби* Пист. 38, 65, 74, 79, Хект. 99, Луц. 25, *польи* Винод. 111, *рубанйи* 421, *срци* Луц. 62; тако и у придева среднѣга рода кадъ се узимаю за прилоге (adverb.): *у брзи* Луц. 52, *на пуни* Винод. 126, *у сакривени* Пист. 16 (Мат. 6, 4—6), *у ско-*

ри Хект. 48, Луц. 16. — Одъ *дан* налази се у овомъ падежу и *дне* Пист. 12, Винод. 97.

Место овакога седмогъ падежа обичніи є съ наставкомъ 3-ћега као и у Срба: мушк. рода: *богу* Пист. 3, *Винодолу* Винод. 78, *граду* Пист. 5, 8, 39, 91, Винод. 131, 241, *гриху* Винод. 390, *гробу* Хект. 96, *двору* 92, *духу* Пист. 16, *животу* 29, *Єрусолиму* (Лук. 2, 43), *облаку* 12, *огнју* 23, *осуду* Винод. 202, *послу* Пист. 14, *пуку* 101, *путу* Луц. 104, *разбору* 94, *разуму* Пист. 84, *свиту* 5, 22, 41, 99, *спасителю* 3, *стогу* Винод. 112; — средн. рода: *гумну* Винод. 100, *здравю* Хект. 76, *зрцалу* Пист. 13, *каменйу* 77, *кралѣвству* 96, *мисту* 28, 36, 69, *мору* 10, 12, *небу* 25, 27, 111, *полю* (pogliu) 24, *пристанишћу* Винод. 117, *селу* Пист. 10, *срцу* 39, Луц. 10, *сунцу* Пист. 1, *створенйу* Винод. 422, *видинйу* Пист. 51, *мнинйу* Хект. 102, *пожелинйу* 30, *чинѣнйу* (cignienyu) 15. — Тако є и у заменица и придева: *нѣму* Пист. 34, 73, 98, 99, 114, Хект. 35, Луц. 25, 62, 67, 80, 82 *чему* Хект. 40, *овому* 57, Луц. 92, Иваниш. 20, *самому* Пист. 79, *свему* Луц. 71, *твоєму* Пист. 92. Луц. 11, *коєму* Хект. 102, *свакому* Пист. 84, Луц. 81, *никому* Хект. 102, *єдному* Пист. 9, *твому* 90, *Давидову* 5, *злу* 15, *свету* 16, *вичнѣму* 29, а има и са *е* на краю као у Срба: *в ономе духу* Пист. 76. Остатци старога 7-могъ падежа одъ заменица налазе се као и у Срба: *нѣм* Пист. 32, 33, 35, 50, 53, 73, 76, 81, 98, 114, Винод. 92, Луц. 28, Иваниш. 22, *оном* Пист. 35, 36, 69, *овом* 12, 23, *том* Винод. 390, Луц. 94, *сем* (на—свиту) Пист. 5, 22, 41, 99, 79, Луц. 63, *моєм* Пист. 69, *твоєм* 23, Хект. 96, *своєм* 101; међу ове остатке иде и овакій 7-мый падежъ кои такође и Срби имаю и кои є последньимъ гласомъ *м* 7-мый, а самогласнимъ словомъ коє є предъ *м* 3-ћій: *небеском* Пист. 96, *іорданском* 4, *божйем* 26. Довольно се види да є овай падежъ измешанъ съ трећимъ као и у Срба, тако и Хрвати имаю и

правый 7-мый место 3-ћега: *супротива обеćаньу божѣм* Пист. 78, *нѣм* (ei) 29.

Врло є редко у овомъ падежу старо *мни* (мънѣ) место *мени*, у Винод. 442, 445 *мне.*

77. У множини сачували су Хрвати овомъ падежу наставакъ *х*, кои гдешто и Срби имаю. Предъ ньимъ стои

а) *и* (ѣ и и) у речи мушкога и среднѣгъ рода: *благослових* Пист. 93, *вазмих* 66, *гребих* 106, *дусих* 73, *законих* Винод. 18, *зубих* Луц. 73, *лузих* Луц. 61, *меяших* Пист. 7, *народих* 1, *пророцих* 4, *путих* 12, 113, *сведоцих* Винод. 336, *трзих* Пист. 92, *трудих* 12; — *бдинйих* 12, *вратих* 23, *годишћих* Пист. 8, *дилих* 22, *зачинянйих* (zacigniaпуih) 83, *зламенйих* 72, *небесих* 16, *польих* (poglih) 93, 110, *посветилищћих* 3, *пристолйих* 17, *писмих* 4, *устих* 7, *срцих* 71, *челих* 7.

б) *а* у речи женскога рода кое се свршую на *а*: *звиздах* Пист. 1, Луц. 103, *ньигах* Пист. 4, *неволях* 67, *ногах* 36, *руках* 36, *свитах* 68, *стагнах* 92, *црикв'ах* 12, 22, 102. Према овимъ речима има и *водокршћах* Пист. 9, 10 среднѣга рода.

в) *е* у речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово: *властех* Пист. 61, *врстех* 57, *заповидех* 79, *немоћех* 13, *писнѐх* 83, *причех* (*) 32, *притачех* Пист. 68, *ричех* 101, *стварех* 47. А налази се и у овимъ речима *и*: *жалостих* Пист. 16, *напастих* 49, *писних* 11, Луц. 33, *присностих* Пист. 62, *притачих* 11, *ричих* 97, 106. — Старо *е* сачувало се и у речи *дан*: *днех* Пист. 42, 44, 45, 47, 68, а према ньойзи налази се и у овимъ: *дарех* Пист. 3, на *тлех* Пист. 75 (super terram).

78. Тако и одъ заменица и придева имаю Хрвати старый 7-мый пад.: *нас* Пист. 73, *вас* 46, *ньих* 19, *свих* 82, *ових* 68, *мойих* 49, *твойих* 73, *на-*

(*) У 1-вомъ є падежу ед. *притач* Пист. 13, 70.

ших 24, *нѣгових* 34, *свакux* 17, *билих* 68, *вичньих* 5, *господиньих* 93, *мнозих* 12, 47, 68.

Додатакъ къ падежима.

79. Придеви неодређени сачували су у Хрвавата у 3-ћемъ и 7-момъ падежу женскога рода старый наставакъ а нису га као у Срба изедначили съ одређенимъ: *у велики жалости* Пист. 25, *по ричи господиньи* 37, 106, *в добри вольи* 9, *в памети духовни* 84, *по слави отчини* 57, *матери нѣгови* 8, *служби нѣгови* 25, *к Сусани кћери Єлкийини, к жени Іоакимови*, 30, *мрижи заставлѣни* 103, *моіой молби недостойни* 106, *к жени нечисти* 19, *в смрти нѣгови* 75, *по милости нѣгови* 5, *кући Яковльи* 15, *в хижи Юдини* 86, *по ричи Исукрстови* Пист. 86, *ва зли вольи* Винод. 175, *по смрти очини и материни* Винод. 213, *Грациози Ловринћеви* Хект. 89, *кралѣви милости* Луц. 59, *на гори неизмирни* 21, *у гори зелени* Рань. 19, *у муци прилюти* 26, *на трави зелени* 32, 43.

80. Остатци одъ двоине (dual.) налазе се у Хрвата онаки какви и у Срба; само се іошъ узъ речи *очи* и *уши* налази и придевъ у двоини: *очи мойи* Пист. 34, *очи твойи* Пист. 8, 21, *очи свойи* 19, *очи нѣгови* 34, *уши свойи* 6; *како су ти очи отворени?* 34, *очи очишћени* 87, *видили су очи мойи спасеније твое* 88, *блажени очи кои виде* 77, *очи ваши* 30; *блажени прси* 26. Али се налази и онако како е у Срба: *очи твое* Пист. 34, *очи свое* 35, 23.

Старый другій пад. двоине одъ личнихъ заменица доста є редакъ: за 1-во лице: *до наю миле майке* Хект. 52, *срића наю* 56, 105, *наю мили господине* 49; *сврх наю* Луц. 50; за друго лице: *сваки ваю* Хект. 34; за треће лице: *ньию* Винод. 80, Луц. 10, 30:

Од црних очию, кими кад позираш,
Сластю ником *нъию* душу ми подираш.

истый падежъ долази и место 4-тога као и одъ осталихъ речи: *пушћай н а ю* Хект. 52, 87. — Истый падежъ има Луцићъ место 2-гога пад. мн., као што се и у Срба 2-гій пад. дв. *костію* говори место 2-гога пад. мн.: *ваю* 74, 75, *од наю* 109;

Пака нека приду од свита младости
И ставе на сриду све *нъию* радости. 9.

Узъ брой *два* кадъ стои речь о коіой се тай брой каже, она стои у истомъ падежу у комъ и брой, али не у двоини него у множини: *двима господином* Пист. 78, *двима старцем* 31, *по двию днех* 42, 45, *у ових двию заповидех* 79, *двима веругами* 91, *самими двима дивойками* 30. У двоини се обе налазе само кадъ су у првомъ пад. и то онако редко као што є и у Срба н. п. *дви сти* Пист. 31, 64 имаю и Срби (*) а *оби страни* Луц. 56, 96, имаю Срби у старимъ кньигама. И броєви *три, четири* узимаю се у двоину као и у Срба, и по томъ се и у осталомъ изедначую съ *два: трию свидоков* Пист. 27, *по трию днех* Пист. 47; али су доста обични и у множини стоєћи у падежу у комъ є и самоставна речь узъ ньихъ: *они три мужи падоше* Пист. 61, *три краљи источни* Луц. 97, *три годишћа* Пист. 27, *три юнаке добре конѣ* Хект. 47.

У Хрвата *двию* ниє само за женскій родъ него и за мушкій и средньій: *кога ћете од двию да вам пустим?* Пист. 44 (Мат. 27, 21), *од двию чловиков* 36. Премда се у Хрвата броєви више меняю по падежима него у Срба, опетъ се у ньихъ као и у Срба налази 4-тимъ падежемъ одъ броєва изречено колико, па се одъ тога падежа не одустає

(*) Н. п. у П. Петровића Горскомъ віенцу стр. 33:
Богу шућуръ *двѣсти* су година,
где *сти* стои место старога сътѣ као *риби* место рыбѣ, а *двѣ* є стара двоина за средньій родъ.

кадъ бы требало количини коя е већъ тако изречена дати іошъ какво значенѣ кое имаю падежи, н. п. *з* (cum) *дви дивойке* Пист. 30, *с дви драге ябуке* Луц. 12, *едан од два на десте* Пист. 86.

81. Као што се у Срба *овай* и *онай* налази и са *и*, коимъ придеви неодређени постаю одређени, тако е и у Хрвата: *ови* (чловик) 28, 40, 51, 53, 78, Хект. 40, 95, Луц. 75, 82, 103, Иваниш. 21, Рань. 38, *они* (ученик) Пист. 2, 7, 14, 20, 31, 50, Хект, 35, 57, Луц. 5, 26, 31, 84, Иваниш. 21. Хекторевићъ има и *ти* 99 место *тай* (или *та*). Тако се налази *и* додано и речима *твой, свой*: *на мир т в о й и* (tuoyi) Пист. 76, *помиловал вст пук с в о й и* (suoyi) Пист. 37, *неки с в о й и виноград* Кол. 8, 93. Тако е у Срба *к о и* (који), кое имаю и Хрвати: *Исус к о й и* (choji) *взиде од вас на небо* Пист. 68. Много су обичніе ове речи безъ овога *и* : *ов* (тко е *ов*?) Пист. 6, 11, 18, 23, 29, 33, 68, Хект. 36, Луц. 16, 23, 28, 82, *он* (тко е *он* чловик?) Пист. 7, 9, 20, 24, 31, 45, 53, Винод. 303, 328, Луц. 16, 55, 79.

Речима *колики* и *таков* налазе се падежи какве имаю самоставне речи: *колику* (3-ћій пад. ед.) Луц. 38; *такова* (2-ій пад. ед.) Луц. 38, 37, Винод. 393, *такову* (3-ћій пад. ед.) Луц. 97 (у слику).

82. Што А. Мажуранићъ коло 3, 88 вели да Хрвати имаю буки, тики, локи, смоки, я самь нашао само на едномъ месту *локи* Арк. 2, 296, према чему Срби имаю *люби*. А као што е у Срба *ками* тако е у Хрвата и *плами*: *опали их плами огнѣни* Пист. 61, *изби плами огнѣни из пеки* Пист. 4.

ГЛАГОЛИ.

83. У Хрвата глаголъ (*о*)*дити* (Србски *одети*: *чим ћете се о д и т и* Пист. 78 Мат. 6, 25) у сад. вр. има као *лити* не узимаюћи *н* предъ уметке и личне наставке: *нага о д и е* свитом. Пист. 19, *када ви-*

диш нага, *о д и й нѣга* Пист. 15, *одиеш* Луц. 8, *одиюћ* Луц. 68, *задию* Луц. 80.

Просто *дити* значи говорити, и онда нема уметка предъ личнимъ наставцима: *дим* Пист. 34, 86, 78, Винод. 394, Хект. 32, 93, *диш* Пист. 89, *ди* Пист. 63, 66, Хект. 71, *дите* Пист. 34; само 3-ће лице мн. не може быти безъ уметка *дию* Хект. 99 (кое є постало одъ *ди-о-нт*). — Овако одъ *штити* (*штил* Хект. 54, *штили* Пист. 107, кое є између глагола као што є *плести* прешло међу глаголе као што є *молити*) налази се садашнѣ вр. безъ поменутихъ уметака: *шти* Пист. 45, Хект. 67, 101. Овако є међу исте глаголе прешло и *процтити* (*процтила* Луц. 10) одъ *процвасти*. Глаголскомъ самоставномъ речю *штенйе* (stenye) Пист. 8, іоште *штити* стои међу глаголима као што є *плести*. — Глаголъ *пети* (canere: *петех запе*, gallus cantavit. Пист. 43) у садашнѣмъ вр. предъ наставцима глаcи *пой*: *запое* Пист. 42, 72.

Место *имати* у Хрвата се налази и *имити* Пист. 1, 24, 42, 78, Винод. 55, 209, Хект. 55, 102, — и одъ нѣга све промене као одъ *умети*, осимъ садашнѣга времена, н. п. *имиюћи* Пист. 5, 9, 20, 39, 83, 96, *имийте* Винод. 235, *имише* (habebat) Пист. 83, 53, *имиху* (habebant) Пист. 71, Хект. 32, *имил* Пист. 31, 53, 89, Хект. 53, *иминйа* Винод. 471. Одъ *имити* садашнѣ вр. налазио самь само у старинама штампанимъ у Аркиву: *имие* 2, 89. — Али є и *имати* у обичаю са свима променама: *имати* Пист. 79, Хект. 102, Луц. 97, *имам* Пист. 39, Хект. 85, *имаш* Хект. 84, 91, *има* Винод. 93, *имамо* Пист. 79, *имаю* Пист. 49, 67, Винод. 68, *имаюћи* Пист. 66, 73, *имай* Пист. 74, *имаше* (habebat) Пист. 44, *имаху* Пист. 38, *имала* Пист. 46, *иманийа* Хект. 32.

У Хрвата се и *желити* (želiti) налази съ онанимъ променама какве у Срба има *умети*: *люди ж е л и ю* Пист. 95, *желиюћи* Хект. 90. Овако Луцићъ има и *мниюћи* 45, а Хекторевићъ и *дарию*

99. А *умити* (оумѣти) *разумити* (разоумѣти) налази се у сад. вр. у свима лицима осимъ 3-ћега мн. безъ уметка предъ личнимъ наставцима, као што е и у Срба, н. п. *разуми* Пист. 84, *умим* Хект. 83, Луц. 65, *умиш* Луц. 89, а Србски источно *разуме* итд.

Међу глаголе као што е *смияти се* у Хрвата иде и *надияти се* (надати се): *надияти се* Хект. 48, 68, *надию се* (ѕрего) Луц. 43, 52, *надиe се* Хект. 71.

Садашнѣ време.

84. Старо садашнѣ вр. безъ уметка вѣмь сачували су Хрвати, али чисто само у 1-вомъ лицу ед. и мн. и у 2-гомъ мн.: *вим* Пист. 35, Хект. 32 92, 93, *вимо* (где е само на краю дошло *о* као и у осталихъ глагола) Пист. 66, *висте* Пист. 102; а у 2-гомъ лицу ед. променѣно е старо *си* на *ш*: *виш* Хект. 57, Луц. 20, — у 3 ћемъ ед. одпао е и личный наставакъ (тъ) и последньій гласъ одъ корена (*д* одъ вѣд): *ви* Винод. 289, — 3-ћега лица мн. нисамъ налазио. — Тако е и сложено: *повиш* Хект. 57, *заповиш* Луц. 20. Сложено се налази у садашн. вр. и изедначено као у Срба съ глаголима као што е *видети: повидим.*

Прво лице ед.

85. Као што Срби наставакъ *м* съ уметкомъ *о* претвараю у *у* свагда у *могу* (место *мог-ом*) и *хоћу* (место *хоти-ом*), а кадшто и у *виђу* и *велю* (место *види-ом, вели-ом)*, тако Хрвати чине у глагола свакога реда, кои предъ поменутимъ личнимъ наставкомъ добияю уметакъ. Н. п. у глагола, кои у неодређеноме предъ *ти*

а) немаю другога наставка: *веду* Луц. 47, *кладу* 109, *седу* 25, *иду* Пист. 36, 67, *приду* 20, 104, *пойду* 67, 89, 104, *буду* 95, Луц. 32, *лизу* Луц. 21, 47, *заспу* Пист. 82 (Лук. 13, 8), *изврgу* 73, *реку* 33, 7, 10, 50, 90, *теку* 12, *куну* Луц. 20, *попию* (poріyu)

Пист. 52 и избацивши *и: попю* (popyu) 43, *напю* (napyu) Пист. 22, — *мру* Пист. 26, *потару* 32.

б) кои имаю наставакъ *ну*: *пристану* Луц. 65.

в) кои имаю наставакъ ѣ (у Хрвата *и): вию* Пист. 6, 32, Хект. 57, *болю се* Луц. 75, *велю* Луц. 109, *живлю* Пист. 69, 73, *мню* (mgniu) 39; овамо иде и *бою се* Пист. 24, *стою* Луц. 10.

г) кои имаю наставакъ *и*: *говору* Пист. 1, 15, 33, 89, *изгублю* 106, *надою* 32, *сврщу* 30, *молю* 23, 64, 84, Хект. 91, Луц. 24, *хвалю* Пист. 51, *чиню* 21, 39, 51, 104, *нахою* 50, 53, *взбую* 35, *извою* 36, *плаћу* 12, *враћу* 10, *траћу* Луц. 17, *пушћу* Пист. 44, *ношу* 96, *прошу* 15, 84, Луц. 107, *люблю* Пист. 73, 104, *поставлю* 33, *оздравлю* 10, 15.

д) кое имаю наставакъ *а: лажу* Пист. 12, 91, *ишћу* 37, Луц. 7, 28, *пишу* Пист. 91, Луц. 84, *ужижу* Пист. 12, *каю се* Луц. 32, *даю* Пист. 76, 104, *шалю* 2, 6, 66, 88, 91, *оперу* 27, 30.

ђ) кое имаю наставакъ *ова*: *благую* Пист. 24, *припоручую* 51, *навишћую* 5, *обслужую* 37, *радую се* Хект. 84, *штую* Пист. 37, Хект. 104, *обетую* Хект. 52, *приказую* Луц. 44.

Али се у истихъ овихъ глагола налази и *м*, кое се као и у Срба наставля на исто самогласно на кое и остали лични наставци, н. п. *придем* Пист. 15, *примем* Луц. 101; — *видим* Луц. 8, *жудим* Ковч. 19; — *говорим* Пист. 108, *дворим* Луц. 7, *водим* Пист. 53, *ослободим* 15, 17, *крстим* 64, *подносим* Луц. 9, *помрсим* Пист. 32, *поразим* 42, *молим* 15, 68, Луц. 101, *славим* Пист. 37, *ловим* Луц. 20; — *давм* Пист. 77. — У Луцића има и *можем* 64 са *не*, као што е у Срба сложено *поможем*.

Друго лица ед.

86. Старо *и* на краю нашао самь само еданъ путъ: *будеши* Пист. 15. — Место *си* одъ *еси* налази се и само *с: онако како с веровал буди теби* Пист. 15; — *добро с рекла*: *нимам мужа, зач си*

пет мужи имала Пист. 29. — *У имаси* (imasy) Пист. 25, мислимъ да е штампарска погрешка место *имаш* (imasc), као што е у *больси* (boglsi) 100 место *больши* (boglsci); тако и *одговорас* (odgouoras) 43

Треће лице ед. и мн.

86. Врло се често налази на краю *т:*

а) у ед. *сметет* Пист. 85, 71, *сусритет* 7, 46, *будет* 57, *дойдет* (doydet) 15, *пойдет* (poydet) 10, *изайдет* (izaydet) 9, *сайдет* (saydet) 77, *вржет* 76, 98, *посичет* 76, *обучет* 7, *примет* 27, *разбиет* (razbiyet) 23, *разтарет* 23, *умрет* 19; — *встанет* 68, *починет* 99, *опотакнет се* 35; — *достойит се* 64, *взбойит се* 23, *найти ћет* 95; — *намирит* 49, *напунит* 3, *одпустит* 73, *оздравит* 15, *осудит* 70, *отворит* 68, *погрдит* 7, *повратит* 18, *понижит* 77, *прославит* 99, *узвишит* 79, *учинит* 11, 15; — *помилует* 18, *поштует* 41.

б) у мн. *примоеут* Пист. 91, *примут* 76, *будут* 10, 70; — *изгинут* 39, *устанут* 18, 52; — *смиют* 84; — *обратет* 4, *окусет* 74, *оставет* 76, *слидет* 39, *судет* Винод. 166, *хвалет* 107; — *знают* Пист. 66, *одпуштают* 40, *скончают* 57, *прибивают* 11, 19, 26, *стариют се* 6, *трепеђут* 107, *разстрчут* 46; — *одпушћуют* 82, — *есут* Винод. 165, *сут* Пист. 76, 78.

Али ово *т* мислимъ да ние остатакъ старога наставка за треће лице(*) него е коренъ одъ демонстративнога *то*, пакъ се додае да бы беседа была яча, као у Чеха ť. Тако мислимъ а) по томе што се налази и узъ треће лице глагола *дати*: *дайте* и *д а т се вам* Пист. 73 (Лук. 6, 37—38), *како му си дал област сваке пути, да свакому кога му си дал, д а т му живот вичньи* 68 (Іов. 17, 1—2), где бы се предъ *т* сачувало и *с* (даст) заклоњено ньимъ будући, кадъ бы *т* было наставакъ.

(*) Осимъ последньихъ примера изъ Винодолскихъ закона.

б) што се налази и узъ друге речи: *евот драгиня моя* Пист. 91, *евот сам господин бог ваш* 71, *ако зрно пшенице не умре, онот само прибива* 100, *доброт е* Хект. 53, *овогат е тaйће редовништво* Пист. 67 (Як. 1, 26). в) што се налази и *ти*: *данас ти е заповидил* Пист. 20, *ево ти се приближа ки ме ће издати* 43, *тко люби живот свой, он ти изгуби душу свою* 41, *сваки ки чини зло, он ти не найде свитлост* 70, *и он ти ће мене просвитлити* 67, *тко годи сповиди да е син божйи Исус, в нѣм ти бог прибиве* 73, — тако и после 3-ћега лица: *оставити хоће све худобе наше, и изврже ти в дубину морску* Пист. 81, *ки годи благуе круха овога, живети у вике* Пист. 73 (Іов. 6, 59).

Овако се *т* налази и у Срба: *ћедка да се уовни родно, тот нест стар.* П. Посиловићъ, насл. 44, — *ако ли би одговорио да е више пута обећао а ниe никад обслужио, тот ни поготову не море га одришити ни по што.* М. Добретићъ, богосл. 97.

Што В. С. Караџићъ ковч. 18 споминѣ *пишеду, говориду*, тога у кньигама нисамь налазио, само у старинама штампанимъ у Аркиву 2, има: *играду* 88, *скупляду, опоминяду* 87.

Одъ *хотети* 3-ће лице мн. има у Хрвата *хоте* Пист. 23, као што се налази и у Срба, а има и *хоће: крипости небеске хоће се ганути* Пист. 1, *уши глусйх хоће слишати* Пист. 3.

Прећашнѣ време прво (aorist).

87. Съ наставкомъ *х* безъ уметка, као што е у Срба *донехъ*, имаю га Хрвати и одъ глагола *рећи*: *рих* Хект. 31, 34, 53, *рисмо* Хект. 53, кое имаю и Срби у старимъ кньигама; а одъ глагола *нести* осимъ оних лица коя имаю и Срби у Хрвата се налази и 3-ће ед.: *дони* Хект. 55, Луц. 28, 96, *одни* Луц. 31, 37, 102, *одни* Луц. 28; ямачно су

овако у овомъ лицу узели књижевници на силу према 1-вомъ лицу, као што су чинили и стари Србски књижевници (н. п. Гундулићъ), а нити га има у Србскомъ єзику ни у староме Словенскомъ. И одъ глагола *вести* (Хрватски *йисти*) има овако време: за 1-во лице мн.: *йисмо* Хект. 33, за 3-ће лице ед.: *любав хиже твоє изи мене* Пист. 32, према Словенскоме ѩхъ, ѩѕѣ, ѩшѧ (Миклош. formenl. стр. 85, 111) и према Србскоме *єхъ*, коє има В. С. Караџићъ у речн. кодъ „јести", али не знамъ имаю ли га Срби и у осталимъ лицима єд.

Прећашнѣ вр. друго (imperf.).

88. У староме Словенскомъ єзику уметакъ ѣа доста често изєдначує а са ѣ, те се место ѣа налази ѣѣ (растѣѣше место растѣаше) — а оба се єднака слова могу и єднимъ заменити. Тако имаю и Срби у старимъ књигама несѣше, плетеше (Стефанъ Првовенчаный у животу св. Симеуна 16, 28 и 2, 38) а и данасъ имаю *бѣхъ* (=бѣѣхъ=бѣахъ, коє последнѣ такође имаю говорећи *беах* и *бијах*), а у књижевника се налази и одъ другихъ глагола, н. п. Качићъ има: *рестише* Разгов. 17, *рестиху* Кораб. 26, *зовише* Разгов. 132, *имадише* 16, *имадиху* 18, *знадише* 132. У Хрвата є место целога ѣа много обичниє скраћено ѣ, коє у нњихъ (као што є познато) гласи *и;* они га имаю у глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти*

а) немаю другога наставка: *гредише* (ibat) Пист. 9, 27, 83, *гредиху* (ibant) 5, 29, 35, 58, *кладиху* Луц. 105, *кредише* Пист. 82, *рестише* 8, *цватише* Иваниш. 22, *гризише* Хект. 55, *тресише* Луц. 97, *тецише* Хект. 37, *тециху* Пист. 65, Хект. 37 (*), *брзиху* (observabant) Пист. 79, *стрзиху* (servabant Д. апост. 12, 5)

(*) На другомъ месту има Хекторевићъ *ч* место *ц*: *течише* 67, ако ниє штампарска погрешка.

Пист. 91 (*), *кунише* (maledicebat) 66, *кунихy* (maledicebant) 66, *стерихy* 112, *стерише* Луц. 69, *верих се* Луц. 56; — по овомъ времену иде овамо и: *дадише* Пист. 25, *идиху* Хект. 33, *будише* (erat) Пист. 20 (у старимъ Србскимъ кньигама боудѣше, в. Шафар. lesek. 109, старо Словенски бѫдѣше, в. Миклош. vergl. gramm. 1, 96). Одъ глагола овога реда са самогласнимъ словомъ предъ наставкомъ *ти*, овамо иде *пловише* Хект. 76, *словиху* Луц. 38, остатци одъ старога *пловем*, *словем* одъ *плути* и *слути*; — и *дихy* (dicebant) Пист. 34, 80, одъ *дити*.

б) кои имаю наставакъ *ну*: *тонихy* Пист. 58 (2 Мойс. 14, 25).

в) кои имаю наставакъ ѣ, у Хрвата *и*: *умихy* Хект. 61, *хотише* (volebat) Пист. 16, 4, *хотихy* Пист. 66, *не хтише* (nolebat) 4, 26, 77, Хект. 61, *хотихy* Луц. 105, *не хтихy* Пист. 82, Луц. 72, *хтихy* Хект. 61, *смише* (audebat) Пист. 80, *имише* (habebat) 82, 25, Хект. 54, *имисмо* Хект. 53, *имихy* Пист. 30, 75, Хект. 37, *мнихy* Луц. 55.

г) кои имаю наставакъ *а*, али између ньихъ само оваки: *зовише* (vocabat) Пист. 42, 44, 47, 89, *зовихy* 90, Луц. 58, *перихy* (lavabant) 19, 74, *берише* Луц. 69.

У Аркиву 2, 281 има и одъ глагола кои има наставакъ *и*: *чинихy*.

89. Уметакъ између наставака за време и за лице редакъ є као и у Срба: *бих-о-мо* Пист. 8, 32, *мнях-о-мо* 100, *искахо-мо* 32, *искахо-те* 9, *чиня-х-о-те* 31, *бих-о-те* 26, 66, 77.

90. Ово є време одъ глагола свршенихъ врло редко: *влизише* (introibat) Пист. 16, *пристанихy* Хект. 67.

(*) У кньизи стои stazihu, али мислимъ да є погрешка место starzihu, коє се чита *стрзихy*.

Глаголски прилогъ сад. и пређ. вр.

91. Ова се глаголска форма и у Хрвата врло редко меня по падежима као придевъ: *и взли на главу нѣга сидећега* Пист. 42, *учини се тудѣ зук из неба кано духа наглога проходећа* Пист. 69, — за то іой оставлямъ ово име кое ми значи adverbium. Она се доста често налази са старимъ *е* на краю место *и*: за вр. садашнѣ: *криюће* Ранъ. 32, *живуће* Пист. 9, *имиюће* 35, *купеће* 5, *одговарајуће* 3, 18 *(он одговараюће ньим рече)*, *благосливляюће* 90 *(говораше благосливляюће бога);* — за вр. пређашнѣ: *ставше* Пист. 78 *(ставше из далека уздвигнуше глас)*, *поставше* 47, *видивше* 42 *(видивше ученици то, разсрдише се)*, 53, 65, 74 *(ку ствар видивше Петар, паде на колина)*, 101, *напунивше* 48, *одговоривше* 42 *(одговоривше Петар рече)*, 78, *оставивше* 74, *отворивше* 58, 64, 70, 101 *(отворивше уста своя учаше йих говорећи)*, *приступивше* 43 *(приступивше Юда к Исусу рече к нѣму)*, 44, 48, 65, *ухитивше* 79, *учинивше* 57, *покаравше* 50, *слишавше* 42, *не хаявше* 83, *пославше* 83.

Али е *и* іошъ чешће: за вр. садашнѣ: *йидући* и *пюћи* Пист. 99 (yiduchi i pyuchi), *гредући* 9, *стргући* 30, *видећи* 32, 44, 57, *сидећи* 40, *живећи* 25, 75, *живући* 22, *држећи* 83, *боећи се* 30, *спећи* 42, *говорећи* 18, 24, 68, 69, *просећи* 13, *носећи* 45, *знаюћи* 74, *играюћи* 94, *ишћући* 9, 74, *плачући* 64, *наслидуюћи* 10; — за вр. пређашнѣ: *уздвигнувши* Пист. 109, *видивши* 66, *оставивши* 65, 82, *покаравши* 50, *скухавши* 25, *слишавши* 95, *пославши* 94, *придавши* 43.

92. У коихъ се глагола основа, на кою се наставля наставакъ *ши*, свршуе на сугласно слово, они по староме правилу, кое су и Срби имали а гдешто и садъ имаю, предъ наставкомъ *ши* немаю *в*, а по томъ ни *а* предъ ньимъ: *вргше* Пист. 43, *одвргше* 67, *одвргши* 5, *рекши* 41, 42, 46, Хект. 55,

66, 67, Луц. 71, 90, *потекши* Пист. 25, 44, 48, *потекше* 64, *притекше* 104, *обукши* 50, *свукши* Луц. 3, *влизше* Пист. 47 (vulizsce), *влизши* 2, 9, 18 (ulizsci), *падши* 9, 17, 34, 61, 83, *падше* 61, 86, *опадши* Луц. 16, *седши* Хект. 61, *дошадше* Пист. 74, *дошадши* Хект. 83, Луц. 3, *одишадше* Пист. 49, *нашадше* 103, *нашадши* 90, *изашадше* 71, 19 (изашатше), 104, *изашадши* 43, 91, *обишадше* 69, *пошадше* 62, 65, 69, 84, *пошадши* 24, *пришадше* 75, *пришадши* 8, *мимошадше* 50, (*) *разпанши* 61, *пропанше* 47, *почанши* 31, 89, *почамше* 50, *ямше* 43, 81 (*Исус тада ямше га за руку, уздвигну га*), *вазамше* 41, 44, 77, *вазамши* 11, 31, 32, 34, 44, *поямше* 58, *поямши* 46, *приямши* 44, *снамше* 48, 51 (*снамше га зави га платном*). (**) — У глагола као што су *умрети*, *раздрети*, *пострети*, свршуе се основа на *р*, кое є у некимъ променама (н. п. *умрла*) самогласно, а у некимъ (н. п. *умре*) сугласно. У глаголскомъ прилогу пређ. вр. оно є у Хрвата као и у Срба самогласно, по томе и Хрвати имаю као и Срби *в* предъ *ши*: *умрвши* Пист. 107, *раздрвши* 24; али се налази и безъ *в*: prostarsci Пист. 59, 92, ако се овде *а* не чита онда мислимъ да ние добро (као што не бы было добро *чуши* место *чувши*), ако ли се *а* чита онда є *r* сугласно и са свимъ є добро као *распанши*. — У Хекторевића има и *дошавши* 31.

Прилози се ови налазе и безъ *ши* као у Срба: *видив* Пист. 5, *одговорив* 10, 19, 42, 51, *двигнув* Луц. 98, *вечерав* Хект. 61; — а по томе и: *дошад* Хект. 33, 58, 104, Луц. 106, 109, *пошад* Хект. 32, *изнашад* Луц. 74, *вазам* Хект. 39, *распан* Луц. 102, *почан* Хект. 69, Луц. 73, 105. — У Хекторевића има и *пошав* 53, *нашав* 56.

93. Одъ *горети* (у Хрвата *горити*) налази се овай прилогъ сад. вр. са *у* предъ *ћи*: *горући* Пист.

(*) I. Ранћъ у Поуч. 1, 25 има ушадши, сашадши.
(**) Тако има н. ц. и Качићъ; *узамши* Разгов. 24.

18, тако у Пист. има и *видуће* 49; овако Луцићъ има на єдномъ месту *шт* место *ћ*: *горушта* 5, али му є обичніє *гореħи* 104.

94. *У* глаг. прил. сад. вр. *и* на краю врло се редко изоставля: *праштаюћ* Хект. 40, *хтећ* 51, Луц. 26, 69, *мнећ* Луц. 56, 97.

95. Врло є редакъ овай прилогъ одъ глагола свршенихъ: *потврдеħи* и *покажуħи* Винод. 460, *слободна учини самога себе с л и з у ћ е с крижа* Пист. 47 (Мар. 15, 30), *пойде горами п о т е ж е ћ и се в град жудийски* 3, *слишеħи* 9, *впитаюће* 9, *одиюћ* Луц. 68.

96. Прилози као *хоте* Хект. 34, *чув* 69, *говоре* 73, *леже* Луц. 98, *гледав* 21, *скончав* Хект. 60, *позирав* Луц. 11, *помишляв* 64, *шетав* Рань. 34; — редки су и у Хрвата, а познато є да се налазе и у старихъ Дубровчана.

Глаголскій придевъ првый.

97. Глаголскій придевъ првый (partic. praet. act.) одъ глагола кои предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*, налази се у мушкомъ роду у Иванишевића безъ *л* на краю: *како сам се н а у ч и' пети* 20, *да сам г о в о р и* 20, *како си у ч и н и* 21. — Овако є и у Луцића *мог* 16 у слику.

Глаголскій придевъ другій.

98. Глаголскій придевъ другій (partic. praet. pass.) одъ глагола съ наставкомъ *ну* предъ *ти*, у Хрвата се налази съ наставкомъ *ен*, предъ коимъ се *у* одъ *ну* изоставля: *помакнен* Винод. 138, 140, 339 (што є на последнѣмъ месту прештампано „pomaknjen", мислимъ да є погрешка); — по томъ є и глаголска самоставна речь: *останени* Винод. 386.

99. За глаголъ *наħи* овай се придевъ налази одъ *шад* (ода шта є и првый глаголскій придевъ *нашао)*, съ наставкомъ *т*, предъ коимъ се *д* претвара у *с*: *нашаст* Пист. 25 *(изгибал бише и н а-*

шаст е, Лук. 15, 24), 42, 80, 90, кое имаю гдешто и Срби: *нашаст* А. Качићъ, кораб. 147, А. Милетићъ, поч. слов. 129; — по томъ є и глаголска самоставна речь *пришастѣ* Пист. 4. — Луцићъ има *изнаштен* 43.

100. Глаголи съ наставкомъ ѣ (кое є у Хрвата *и)* предъ *ти,* наставляю у овомъ придеву по старомъ правилу наставакъ *н* на ово *и: видин* Пист. 23 *(худобно вест срце чловичѣ и не извидино)* 87, 114, *желин* Пист. 98, 115, 84 *(братйо моя придрага и прижелина)*; — по томъ є и глаголска самоставна речь: *видинйе* Пист. 12, 21, 33, 44, 51, 58, 70 *(младци ваши ће видити видинйа* Д. апост. 2, 17), *живинйе* Хект. 29, 54, 90, 102, Луц. 54, *трпинйе* Луц. 11, *желинйе* Пист. 110, Луц. 101, *пожелинйе* Пист. 13, 5, *уминйе* 93, Хект. 29, 58, 90, *разуминйе* Пист. 2, *бдинйе* 16, 92, Иваниш. 21, *хотинйе* Хект. 102, Луц. 43, 54, *похотинйе* Пист. 6. — А налази се као што є и у Срба: *устрплѣнйе* Пист. 78, 83, *живлѣнйе* Хект. 53, 57, 90, 92, 101.

Будуће време.

101. У Хрвата є будуће време

а) или онако као што е у Срба: *устати хоћу и пойти ћу к отцу мому и рећи ћу* Пист. 25 (Лук. 15, 18); *бити ће тада становито жалост велика, ка ни била од почала свита, ни е сада, ни ће бити* 85 (Мат. 24, 12); *просите и прияти ћете* 33 (Іов. 9, 4); *смрт ћете господиню навишћевати* 51 (1 Кор. 11, 26); *не висте у ко вриме син чловичаски прити хоће* 102 (Мат. 24, 44); *тко е он, ки ће издати тебе* 7 (Іов. 21, 20).

б) или є сад. вр. свршенихъ глагола и будуће: *разрушите темпал ови, и в три дни из становице вздвигну нѣга* Пист. 32 (Іов. 2, 19); *сваки ки чини зло, он ти не найде свитлост* 70 (Іов. 3, 20); *ка годи завежете на земльи она буду завезана и*

на небу, и ка годи одришите на земльи она буду одришена и на неби 27 (Мат. 18, 18); *Мария в найбольи дил обрала, ки се не однеме од нѣ нигдаре* 94 (Лук. 10, 42).

в) или глаголъ у неодређеномъ начину са свршенимъ садашньимъ временомъ глагола *быти*: *буде се звати син божйи* Пист. 3 (Лук. 1, 35); *любити будеш искрнѣга твога а ненавидити будеш неприятеля твога* 15 (Мат. 5, 43); *нитко не мнити буде да се хвастам* 13 (2 Кор. 12, 6).

г) или глаголъ у неодређеномъ начину са садашньимъ временомъ глагола *имати*: *бдите, зач не знате в ко време господин ваш има прити. А оно знайте да ако би знал отац од обитили в ко време лупеж има прити, бдио би веле добро* Пист. 102 (Мат. 24, 42); *морете ли пити чашу ку я имам пити* 23 (Мат. 20, 22); *коя имаю прити* 61 (Іов. 16, 13); *има платит* Винод. 123.

Врло често различни ови начини стоє єданъ узъ другій: *он ће бити велик, и син привишньи звати се буде* Пист. 3 (Лук. 1, 32); — *до мало и не будете видити мене, и опет до мало видите мене* 66 (Іов. 16, 17); — *залих зло погуби, а виноград хоће наяти иним тежаком, ки му буду доходак давати на времена своя* 24 (Мат. 21, 41).

Овако будуће време са *будем* врло є често и онда кадъ се у Срба заменює садашньимъ врем. свршенихъ глагола: *када будете видити ова да се чине, знайте да близу вст кралѣвство божѣ* Пист. 10 (Лук. 21, 31); *да сваки който вировати буде унь не погине, да буде имати живот вичньи* Пист. 70 (Іов. 3, 16). А налази се и онако као што є у Срба: *ки буде вировати и крсти се, спасен буде, а ки не узвирує, у истину осудит се* Пист. 68 (Мар. 16, 16).

Заповедно.

102. 3-ће лице заповедно заменюе се у Хрвата 2-гимъ, кое и у Срба быва, али редко: *сваки човик буди брз на слишанйе а касан на говоренйе* Пист. 67 (Як. 1, 19); *не смути се сртце ваше, ни се страши* 104 (Іов. 14, 27); *прошнѣ ваше познайте се прид богом* 2 (Филиб. 4, 6); *свака драга се напуни и свака гора и вршак се понижи* 4 (Лук. 3, 5); *будите боци ваши припасани* 102 (Лук. 12, 35).

103. Заповедно се налази и одъ глагола *хтети* (као и у Србскимъ старимъ кньигама) и то онако као што га имаю глаголи кои иду у еданъ редъ са *разумети*: *не хотийте звати* Пист. 22 (Мат. 23, 9), *не хтийте се бояти* 5 (Лук. 2, 10), *не хтийте осуввати и не будете осувни* 73 (Лук. 6, 37), *не хтий да те зло добуде, да ти добуди добротом злобу* 10 (Рим. 12, 21), *не хтий веће сагришевати* 31 (Іов. 8, 11), *хтий* Хект. 58. — И одъ *моћи* налази се заповедно: *не мози он нечисти дух веће напастовати* Пист. 87; — место *не мози* налази се и *немой* као што е и у Срба: *немойте се страшити* Пист. 28 (2 Мойс. 20, 20), *немойте судити и не ћете бити сувни* Пист. 73 (Лук. 6, 37).

104. Према Србскоме *виђ(и)* у Хрвата е *вий: вий руке мое* Пист. 66 (Іов. 20, 27), *ну вий како га любляше* 36 (Іов. 11, 36), *виймо* (videamus) 5, *вийте* (videte) 1, 85, тако и *повий* Луц. 58, *заповий* Пист. 45; према Србскоме *вѣђ(и)* има у Хрвата: *пойийте* Пист. 52.

Неодређено.

105. В. С. Караџићъ ковч. 18 пише да начинъ неодређеный (infinit.) Хрвати кодъ свию глагола говоре безъ *и* на краю: *писат*, *молит*, *вућ*. Тога у кньигама нема, него е као и у Срба: *плакати* Пист. 47, *благовати* 25, *хвалити*, *славити* 82, *схранити* Винод. 11, *платити* 74, *пойти* 134. Безъ *и* у кньи-

гама є онако редко као и у Срба: *платит* Винод. 199, *пойт* Хект. 92.

Погодбено

106. Што Мажуранићъ у Колу 3, 89 поминћ *бин (=бим)*, *биш*, *бимо*, *бите*, за то имамъ само ове примере: *да бим видил* Винод. 443. *хотил бим* Арк. 1, 205. Иначе самь свуда налазио онако као што є у Срба: *ако бисте били од свита овога, свит би любио оно ча є нѣгово* Пист. 98 (Іов. 15, 19); — *ако бих не био дошал и ако бих йим не говорил, гриха не би имили* 99 (Іов. 15, 22).

Двоина у глагола.

107. Ню самь налазио само у Хекторевићевимъ песмама, и то само у садашнѣмъ времену глагола *бити* (esse):

Два ми *ста* (*) сиромаха дуго врише друговала,
Липо ти *ста* друговала, и липо се драговала. 47.
Тере *ста* два коньица много липо раздилила. 47.
Два ми *ста* Кралѣвића, два ми *ста* Кралѣвића,
Два ми *ста* Кралѣвића од бойка не добегла,
Али *ста* убиена, али *ста* (**) жива одведена?
Нису ти убиена, да нису ти убиена,
Нису ти убиена, да жива ми *ста* одведена,
Жива *ста* одведена к цару Паязиту на порту 52.

Изъ овога се свега може видети да су найглавніє разлике између Србскога и Хрватскогъ езика ове три:

1. што Срби имаю гласъ ђ а Хрвати га немаю него место нѣга *й* (в. § 35—38);

(*) Безъ сумнѣ ово треба овако читати, а не *миста*, као што стои у новоме Задарскомъ изданю.

(**) На оба ова места у новоме Задарскомъ изданю стои *шта*, кое є очевидна погрешка.

2. што Срби гласъ *й* кои у наставку *ий* постає одъ *и* съ гласовима иза коихъ дође преливаю у друге, а Хрвати не (в. § 31);

3. што Срби гласъ *л* на краю слога претварају у *о*, а Хрвати не (в. § 27); — ово є трое и потребно и довольно да се може найпоуздание разазнати є ли што писано Србски или Хрватски.

Да бы што користи одъ овога чланка было и онимъ Србима кои не читаю радо овако сухопарнихъ ствари, ево неколико врста изъ кньиге, коя є писана Хрватскимъ єзикомъ найчистіимъ између свію другихъ кое имахъ предъ собомъ пишући овай чланакъ.

Пистуле 19. Іов. 5. (*)

1. Бише дан благдана жудийскога, и взиде Исус
в Єрусалем. 2. А єст в Єрузолиму локва, ка се зове жу-
дийски Бетсанда, а то єст кади се овце за посвети-
лишће периху, и около себе пет пристришак имише.
3. И в ньих лежаше велико множтво немоћников, сли-
пац, хромих и сусих, ки чекаху ганутѣ воде. 4. Анйел
тада Божйи по времену схояше в локву и смућеваше воду.
И ки найприа слизише в локву по смућенйу воде, здрав
будише, од ке годи немоћи немоћан бише. 5. А бише
ники чловик онде тридесет и осам годищћ имиюћи в
немоћи своіой. 6. Овога како види Исус лежећи, и по-
зна да велико време бише имил в немоћи своіой, рече

(*) У оригиналу є одъ слова до слова овако:

1. Bisce dan blagdana xudiyschoga, i vzide Issus v Yerusalem. 2. A yest v Yeruzolimu loqua, cha se zoue xudiyschi Betsaida, a to yest chadi se ofçe za posuetilischie perihu, i ocholo sebe pet pristriscach imisce. 3. I v gnih lexasce veliko mnoxtuo nemochnichof, slipaç, hromih i susih, chij cechachu ganutye vode. 4. Anyel tada Boxyi po vrimenu shoyasce v lochuu i smuchieuasce vodu. I chij naypria slizisce v loquu po smuchenyu vode, zdraf budisce, od ke godi nemochi nemochian bijsce. 5. A bijsce niki clouik onde trideset i ossam godisch imiyuki v nemoki suoyoy. 6. Ouoga kako vidi Issus lexechi, i pozna da velicho vrime bisce imil v nemochi suoyoy, rece

нѣму: хоћеш ли да будеш здрав? 7. Одговори му немоћник: господине, човика нимам ки би ме поставил в локву онда када се смути вода. Єре докле я приду, ини при мене в ню слизу. 8. Рече нѣму Исус: устани се, и вазми постелю твою, и ходи. 9. И тудѣ здрав би човик, и вазе постелю свою, и хояше. А бише субота в они дан. 10. И говораху Жудийи оному ки здрав бише учинѣн: субота ест данас, не пристойи се теби взети постелю твою. 11. А он ньим одговори: ки е мене здрава учинил, он ми е рекал: вазми постелю твою и ходи. 12. И впиташе нѣга: тко е он човик, ки ти е рекал: вазми постелю твою и ходи? 13. А ов, ки бише оздравлѣн, не знаше тко бише. Исус тада уклони се од множтва, ко се бише скупило онде. 14. По том тога найде га Исус в темплу, и рече нѣму: ето си учинѣн здрав, юре не хтий веће сагришити, да ти іош горе нич не приде. 15. И пойде он човик и нависти Жудием да Исус бише, ки здрава нѣга ест учинил.

---

gniemu: hockiesc li da budesc zdraf? 7. Odgouori mu nemochnich: gospodine, clouicha nimam chi bi me postauil v loquu onda chada se smuti voda. Yere dochle ya pridu, ini pri mene v gniu slizu. 8. Rece gniemu Issus: ustani se, i vazmi posteglin tuoyu, i hodi. 9. I tudye zdraf bi clouich, i vaze posteglin suoyu, i hoyasce. A bisce subota v oni dan. 10. I gouorahu xudiyi onomu chi zdraf bisce vcignien: subotta yest danas, ne pristoyi se tebi vzeti posteglin tuoyu. 11. A on gnim odgouori: chi ye mene zdraua vcinil, on mi ye rekal: vazmi posteglin tuoyu, i hodi. 22. I vpitasce gniega: tcho ye on clouich, ki ti ye rekal: vazmi posteglin tuoyu i hodi? 13. A ouf, ki bisce ozdraufglien, ne znasce tcho bisce. Issus tada vchloni se od mnoxtua, cho se bisce scupilo onde. 14. Po tom toga nayde ga Issus v templu, i rece gniemu: eto si vcignien zdraf, yure ne htiy vechie sagrisciti, da ti yosc gore nic ne pride. 15. I poyde on cluouich i nauisti xudiem da Issus bisce, chij zdraua gniega yest vcinil.

РАЗМАТРАНЯ О СТАРЫМЪ СРБСКИМЪ ПРАВАМА

НА ОСНОВУ СТАРЫ ПИСМЕНЫ СПОМЕНИКА И ДУШАНОВОГЪ ЗАКОНИКА

Написао Дръ Никола Крстићъ редовный членъ Друштва Србске Словесности, професоръ права при Лицею Княжества Србіе.

Насловъ мои разматраня променіо самь зато найвише, што истый насловъ неодговара више нимало самомъ садржаю овы мои разматраня. Прва моя разматраня печатана у Гласнику VI. могао самь съ правомъ „Разматраньма о Душановомъ законику" назвати; онда нисамь мисліо, да ћу истимъ разматраньма овако пространъ обимъ дати. У Гласнику VII. надписъ „Разматраня о Душановомъ законику" већъ ніе одговарао надлежномъ изложеномъ тамо предмету; еръ се тамо већъ Душановъ законикъ упоређуе съ осталимъ изворима старогъ србскогъ права; и збогъ ове неслѣдствености између наслова и самогъ подъ насловомъ изложеногъ предмета я самь се трудіо извинити. Да самь и ове године истый насловъ задржао, быо бы крайнѣ неслѣдственъ, поставивши по наслову за основъ мои разматраня Душановъ законикъ, а овамо самъ предметъ излажући и разяснявајући наводима, црплѣнима изъ србски писмены споменика, кои су или много пре или много доцніе после Душановогъ законика постали. Да самь првымъ моимъ разматраньма већъ узъ Душановъ законикъ поставіо за основъ и оста-

ле србске изворе, быо бы нека питаня о политичномъ станю србски државляна ясніе изложіо, него што самъ то учиніо на основу Душановогъ законика. Оволико самъ сматрао за дужность свога извиненя ради навести зато, што самъ продуженимъ моимъ разматраньма, давши іимъ другій основъ, и другій предмету сходніи насловъ дао.

II.

О ДРЖАВНОМЪ СТРОЮ.

Б. О ОРГАНИМА ДРЖАВНОГЪ ВЛАДАНЯ И УПРАВЛЯНЯ.

Владательска права, коя су србски кралѣви и цареви у србской држави имали, изложіо самъ на основу мени познаты извора у Гласнику VII. и тиме на некій начинъ одговоріо самъ на прво знатно у државномъ праву питанѣ: ко є имао право владаня и управляня? Изъ истогъ састава увиђа се да є србска држава имала видъ ограничене монархіє, у коіой є владатель веѣиномъ по праву наслѣдства долазіо на престолъ, а наслѣђивао є свакадъ найстаріи владателѣвъ синъ. Увиђа се далѣ изъ истогъ састава да є найвишу управляюѣу и судейску власть имао владатель у своимъ рукама, да є онъ чиновнике поставляо, кои су были обвезани нѣгове заповести извршавати, ѥръ ко кньигу цареву — заповѣсть — ніе испуніо, сматранъ є за царевогъ преступника, и бывао є строго казнѣнъ.

Закони у србской држави нису были изливъ неограничене волѣ владателѣве. За гдикое законе истина вели се да су по царевой заповести постали, али царева заповесть само є онда была законъ, кадъ є надлежно издата были. При издаваню закона свакадъ се србскій владатель служіо

саборима, у коима скуплѣни светски и црквени властели (види Гласникъ VI. стр. 107—115; и Гласникъ VII. стр. 59) доносили су дотичне земальске законе. При земальской управи владательи су принуђени были служити се чиновницима, кои су владателѣве заповести извршивали, и у обште старали се о поредку и безбедности у земльи. Владатель є врховный управитель државе быо, чиновници были су оруђа, коя є при поєдинимъ частима земальске управе владатель употреблявао, и кои су му на руци были, да се државна машина у редовномъ кретаню безъ икаквогъ задржаваня одржи. Саборе дакле и чиновнике морамо сматрати као органе при србскомъ државномъ владаню и управляню. Сабори су мотрили да се по ондашньимъ околностима и правнимъ понятіяма недонесу никакви противправни закони, и да се одрже права и повластице, кое су поєдине класе србски државляна уживале. Чиновници пакъ извршавали су заповести владателя и дужни су были испунити све што є законима предписано было; чиновници были су, као и данасъ што су, одъ части покретна сила, коя є целу државну машину у кретанѣ доводила; одъ части су они были саме саставне части те државне машине. Говорећи дакле о србскомъ државномъ строю, нуждно є опредѣлити положай кои су у државномъ србскомъ животу некадъ сабори и чиновници заузимали; и определити, колико є могуће упливъ, кои су сабори на законодавну властъ имали, и кругъ деланя поєдины чиновника.

Ніє ми нуждно доказивати, да ли є, и колико важно, да се што ясніє испита, изложи и разясни негдашньій србскій државный животъ. Я самъ већъ єдномъ негди рекао да ми исторію нашегъ народа донде нећемо довольно познавати, докъ годъ небуде разсветлѣнъ нашъ правный негдаш-

нъй животъ. За правный пакъ животъ єдногъ народа найвећу важность има државно устройство, у комъ се налазе основи постоявши у држави установа, коє морамо сматрати за живлѣ, изъ кои се све, што єу народу добро и зло было, развило. Узмимо само на умъ, како є различно дѣланѣ државне власти у монархіи, аристокраціи и демокраціи, у монархіи ограниченой и неограниченой, како су различне покретне силе у држави єдной и другой, и различни извори, изъ кои свака одъ нъи сву свою моћь црпи; па ћемо сместа увидити како великій, превладный упливъ у све догађає некогъ народа има строй државе. Безъ познаваня државногъ строя нећемо моћи сазнати узроке многи догађая, нећемо моћи пронаћи изворе несрећа, коє су народъ постигле, и коє ћемо погрешно приписивати гдикоимъ личностима при свемъ томъ, што исте несрећe првый зачетакъ, основъ и главный свой изворъ имаю у манама и оскудицама државногъ строя.

Безъ сумнѣ, поєдина знатна лица, коя у рукама имаю државну власть, могу врло много пута дати знатанъ полетъ народномъ деланю, могу народъ, кои є у робству быо пониженъ, пробудивши у нѣму народну свесть, ослободити робства, довести га у редъ независны народа, и учинити да између осталы народа заузме достойно положенѣ. Дѣйство оваквы знатны поєдины лица быће у толико веће, у колико ће неограниченіє разполагати съ власти, коюћe у рукама имати. Али ако државна управа буде на нъи више подељена, онда ће истина у држави быти више гаранціє за одржанѣ личне слободе свакогъ поєдиногъ, али онда само у томъ случаю моћи ће држава и народъ знаменитіи напредакъ учинити, ако ће сви дотични, кои ће на државну управу уплива имати, у срдцу носити државный напредакъ, ако ће

предъ очима имати обште добро, ако ће при обштимъ дѣлима заборавляти приватне свое користи, ако ће при постизаваню обшты интереса у заборавъ бацати личне увреде, већъ ако ће се са свакимъ споявати, да се обште цѣли непромаше, ако кодъ дотичны неће быти тежнѣ за приватномъ славомъ и власти, ако срца нъіова неће быти покварена пакленомъ зависти и гаднимъ своелюбіемъ. Ако ли ће они, кои ће на државну управу уплива имати, подложени быти споменутимъ и другимъ гаднимъ пороцима, то ће они своіомъ пакости пречити свакій явный напредакъ, найлепше и найкористніе желѣ и тежнѣ поедины добромислећи лица изъ приватне мржнѣ осуећаваће, неимаюћи узвишеніи понятія о државномъ животу свое интересе предпоставляће обштемъ добру; и тежећи за приватнимъ своимъ користима упропашћаваће обште добро, осуећаваће обште цѣли, уништаваће народъ и државу. За доказъ изложенога я бы више примера могао навести изъ наше и стране исторіе; но я то нећу да чинимъ, еръ нисамъ науманъ описивати добре и зле стране негдашнѣгъ нашегъ државногъ устройства; него наводећи дѣла (facta) показати: какво е исто устройство было. Ово нека е о томе доста, па ћу зато да пређемъ на самъ предметъ мои разматраня, и то прво на *саборе*.

I. Саборный начинъ саветованя о обштимъ, народнимъ дѣлима одъ найстаріи времена свойственъ е свима Славенскимъ народима, па тако и Србима. Исторія поедины Славенски народа то довольно сведочи. Г. Мацѣіовскій у своіой исторіи Славенски права наводи као нешто, што е обште познато: да су Славени ради рѣшаваня важніи правны питаня долазили на већа *вѣћа* (seymy). „*Славени*“ вели онъ на другомъ месту „*скупляли су се у отличне скупштине, и ту се са*

старѣшинама, кое су сами за управлянѣ явнымъ пословима бырали, савѣтовали о унутрашньимъ своимъ пословима". (*) Но политичне ове скупштине стары Славена неваля сматрати за устроене народне саборе, и парламенте, као што се данасъ налазе у многимъ државама. Државный животъ кодъ Славена ніе скоро нимало быо развіенъ у времена, кадъ су сви Славени у заеднини живили, а овде е говоръ о народнимъ скупштинама овы древны времена. Мени се чини, да негдашнѣ политичне скупштине наши праотаца доста добро можемо уподобити саветованьма наши општина о своимъ општинскимъ пословима. При овимъ општинскимъ саветованьма ніе строго определѣно, ко? и колико право има при решаваню неки општы дела? сви чланови општине обично могу доћи на скупштину, али опетъ богатіи, и знатніи чланови имаю пресудный упливъ у решаванѣ општински дела. Ни кодъ стары Славена ніе строго определѣно было, ко има право доћи у скупштину, и гласованѣмъ имати уплива у решаванѣ општи дела. На старе славенске скупштине долазіо е свакій, кои е нека општа свойства имао. У овомъ смислу и Г. Мацѣіовски представля намъ старе славенске саборе, говорећи: *На вѣћа долазили су сви чланови народа, кои су могли оружѣ носити, и ту су се подъ предсѣдаванѣмъ избраногъ чиновника савѣтовали о општемъ добру. Али кодъ закарпатски Славена право предсѣдаваня на земальскимъ скупштинама имали су притяжательи плодне, и по томе богате землѣ, и ови су се звали господарима жупе, или жупанима*". (**)

(*) *„Исторія Славенски права одъ Дра. Вацлава Мацѣіовскогъ, превео Др. Никола Крстићъ у Будиму.* 1856, §§. 31. 37. 126.

(**) У споменутомъ дѣлу Г. Мацѣіовскогъ §§. 30. 161.

Народне скупштине, кое су Славени имали, докъ су іошъ сви у заеднини живили, задржала су поедина славенска племена и онда, кадъ су се разцепила у више народа, и кадъ већъ између поедины грана славенскогъ народа нису постояле никакве свезе. Скупштине ове нису истина имале у свимъ славенскимъ землямя еднаку важность, негди су већма негди манѣ быле развіене, али ій налазимо кодъ свію славенски племена, коя су свою независность сачувала.

Прелазећи на посматранѣ стары србски сабора, за нуждно налазимъ споменути, да моя разматраня нежелимъ разпрострети на време пре владаня породице Неманића. Исторія србскогъ народа пре Неманића врло е слабо разсветлѣна, ни найглавніе моменте у исторіи овогъ времена неможемо тако лако определити, о правномъ пакъ животу едва бы штогодъ рећи могли. Србскій народъ у овомъ времену разделѣнъ е быо на многе части; опште власти, коя бы србскій народъ у хармоничной свези држала, и нѣга на деланѣ покретала, и у деланю управляла, ніе было; ніе было кодъ Срба опште тежнѣ, општы цѣлій, па зато нѣгово деланѣ условлявало се свакадъ већиномъ одъ узрока, спольно дѣйствуюћи, а ніе было слѣдство развіеногъ народногъ живота, и државны установа. Истомъ съ првимъ Неманьомъ деланѣ србскогъ народа починѣ добіяти подпуну самосталность, и постае у строгомъ смислу деланѣ србскогъ народа. Разделѣни у много провинція Срби починю се одъ Неманѣ I. подъ едномъ општомъ власти сѣдинявати; они имаю свое цѣли, кое постићи усиляваю се; према другимъ суседнимъ народима они се появлюю самостални, делима показуюћи, да нема никога, кои бы іймъ што заповедати могао; бране се противу спольны нападаня, и ова одбіяю, саветую се о своимъ унутраш-

ньимъ делима, и устрояваю се: едномъ речи Срби подъ Неманьомъ I. добіяю свой явный, државный животъ. — Говорећи о државномъ строю, а овде посебно о саборима, имаћу у виду дакле државный животъ србскогъ народа, кои се съ владомъ првога Неманѣ починѣ, а кои се крозъ више него 200 година продужуе. Ово е найзнатніе време у свой србской исторіи, трудимо се, да га, колико е више могуће, разсветлимо.

Ко е сазивао саборе ?

Кадъ и гди су сабори сазивани?

Ко е званъ быо на саборе?

О чему су се сабори саветовали?

Какву су сабори према владательима имали важность?

Ово су главнія питаня коя се могу о саборима поставити. Да се може на ова пытаня довольно определѣно одговорити; имали бы доста ясный образъ саборногъ деланя у србской држави. Да ли решенѣ овы пытаня има за насъ важности? свакій ће лако извести одтудъ, што се сабори у старой србской држави сматрати мораю као органъ законодавне власти, коя у развитакъ правногъ живота свакогъ народа превладны упливъ има. На поставлѣна питаня о србскимъ саборима рећиђу оно, што самь о ньима изъ србски извора извести могао.

На прво питанѣ: *кое сазивао саборъ?* съ пуномъ определѣности можемо одговорити: да е свакадъ владатель земальске саборе сазивао. У изворима нигди се истина неспоминѣ, да владатель има право и обвезаность сазвати саборъ; али то право и обвезаность была е нуждно слѣдство права владаня, кое е србскомъ владателю припадало. Србскій владатель стаяо е на челу законодавне и административне власти, онъ е морао дакле имати власть, коя е нуждна была, да

своимъ дужностима одговори. Гдикои докази црплѣни изъ србске прошлости уверавају насъ, да су се србски владательи и служили овимъ правомъ изрично споминяюћи, да су дотични владательи сазвали саборъ. Тако се у животопису Неманѣ I. кои су написали нѣгови синови св. Првовенчаный краль и св. Сава изрично наводи, да є Неманя I. сазивао саборе; (*) тако се и за Душана ясно говори у родословію архиепископа Данила, да є у свой дворъ *Сверчинь* сазвао на саборъ све оне, кои су право участвованя у саборима имали. (**) За остале владателѣ неспоминѣ се нигди изрично да су сами сазивали саборе, али почемъ є ванъ сваке сумнѣ поставлѣно то, да су сабори држани были и подъ другимъ владательима, и почемъ су саборе Неманя I., и царъ Душанъ — владательи, кои су тако дугимъ временомъ еданъ одъ другогъ удалѣни — сазивали, са извѣстности можемо рећи, да су и остали владательи право сазиваня сабора упражнявали, и ту обвезаность точно изпунявали.

Съ овимъ бы се могло поставлѣно прво питанѣ сматрати за решено, кадъ ми се небы наметала сумня: *да ли су были обвезани србски владательи одъ времена до времена сазивати саборе?* Питанѣ ово у связи стои са поставлѣнимъ другимъ питанѣмъ: *Кадъ су сабори сазивани были?* па ћу зато на оба питаня заєдно одговорити.

Я мислимъ, да се съ известности може рећи, да, изузимаюћи еданъ єдиный случай, кои ћу ниже наве-

(*) Ове животописе печатао є г. П. Шафарикъ подъ насловомъ „Památky drevniho pisemnictvi Jihoslovanův“ 1851. у Прагу подъ називима. „Život sv. Symeona od krále Štépana“ и Život sv. Symeona od sv. Sávy.“ Сравни састава подъ првимъ називомъ бр. VI. X; а подъ другимъ називомъ бр. XI.

(**) Раићъ, Историія Сербовъ II. стр, 733.

сти, иначе србски владательи нису были обвезани у неко определѣно време сазивати саборе. Србскій државный животъ у старой србской државви ніє дошао до подпуногъ, савршеногъ развитка, па зато и нису была закономъ решена сва питаня коя се на државно устройство односе. Између оваквы нерешены питаня налази се и горнѣ поставлѣно питанѣ. Изъ свію доказа, кое о државномъ животу у србскимъ изворима налазимо, скоро съ ясности увиђамо, да є одъ владателѣве волѣ зависило, кадъ ће саборъ сазвати. Обичаємъ, мислимъ, было є определѣно, да се за државный животъ важнія питаня безъ саборскогъ саветованя нерешаваю, а владательи су по свомъ увиђеню определявали да ли є дотично появивше се питанѣ доста важно, да се саборъ сазове. — Само при ступаню владателя на престолъ, рекао бы, быо є владатель обвезанъ сазвати саборъ. Истина, ни ова обвезаность ніє у изворима нигди изречно определѣна, али примери: Дечанскогъ, Душана, и младогъ цара Уроша дају ми повода мислити, да су србски владательи при ступаню на престолъ обвезани были сазвати саборъ, кадъ су се уедно по усвоєномъ одъ времена првовенчаногъ краля Стефана обичаю и венчали на престолъ. За Дечанскогъ и Душана ясне историске доказе имамо, да су, ступаюћи ка кралѣвскій престолъ, сазвали саборе, на коима су венчани были: *вѣнцемъ кралѣвства.* (*) За младогъ цара Уроша

(*) Св. Стеф. Дечанскій у дипломи даροваной манастиру Дечанима вели „И Богомь дарованимь вѣнцємь кралєбства срьпскаго вѣнчань быхь на кралєвство вь єдинь дьнь сь синомь моимь вь лѣто ѕѡкд месєца генара ѕ҃ дьнь индикта є҃ вь праздникь богоявлениа. благословєниємь и рѹкоію прѣѡсвещєннаго архиепископа Никодима и всѣхь єпископь и всєго сьбора срьбскаго“ *Србски споменици* ч. I. бр. 176. стр. *у Београду* 1840. Дечанскій првенацъ одъ Гедеона Іосифа Юришића. У Н. Саду 1852. стр. 47-67.

имамо доволно основа рећи, да е такође при ступаню на престолъ сазвао саборъ, еръ онъ у некой дипломи одъ 10. Априла 1357. године већъ споминѣ: да се договарао са саборомъ, кои е за цело одма после Душанове смрти сазвао, и на комъ е онъ царскимъ венцемъ венчанъ быо. (*) Да се после Душана србскій државный животъ дуже времена безъ прекиданя, и безъ икаквы препона развіяо быо, за цело бы се строжіе определило было: кадъ ће обвезанъ быти владатель сазвати саборъ.

Ни за место, у кое се мора саборъ сазвати, неналазимо у изворима никаквы определеня. Само за едно место налазимо у нашимъ изворима определѣно: да се у нѣму *мораю* држати сабори, а то е место: црква *Жича*, кою е св. прворенчани краль са своимъ синомъ Радославомъ сазидао, определивши: да се у той цркви поставляю: кралѣви, митрополити, епископи, и игумани. (**) Подъ постављанѣмъ краля разумева се: ньіово венчанѣ на кралѣвскій престолъ, а подъ постављанѣмъ митрополита по свой прилици разуме се: изборъ, и хиротонисанѣ; а оба ова предмета, т. е. кралѣво венчаванѣ на престолъ, и изборъ митрополита спадала су у кругъ саборскогъ деланя. Осимъ *Жиче* за остала места нигди неналазимо споменуто, да су закономъ каквимъ определѣна была за саборе. Каснін владательи одступили су одъ уредбе прворенчаногъ краля, па су се и у другимъ местима венчавали на владательскій престолъ, као

За Душаново крунисанѣ на сабору налази се доказъ у Раићу на наведеномъ месту, и у другимъ изворима.

(*) Срб. Споменици. бр. 46. стр. 57.

(**) „Památky" и т. д. подъ називомъ „Okázky občanského Pisemnictví" стр. 8.

годъ што и митрополити нису были бирани само у Жичи, него и у другимъ местима. По свой прилици у редовнимъ околностима сазиванъ е саборъ у престолно место, као што бы се то могло извести изъ речiй, кое се у животопису Неманѣ I. налазе, за когъ се вели, да є дотична у саборима участвуюћа лица „*къ себи призвао*“. По томе дакле Неманя I. сазивао є саборе у *Приштину*. Дечанскiй се по свой прилици у *Неродимльи* венчао венцемъ кралѣвства, и тако є ово место за нѣговогъ владаня было место за саборе. За Душана съ извѣстности знамо да є сазвао саборе у *Сверчинъ*, кадъ е после смрти свога отца венчанъ на кралѣвскiй престолъ, у *Скоплѣ*, кадъ е поставлѣнъ митрополитъ Іоаникiе за патрiярха, и кадъ е по свой прилици и Душанъ за цара проглашенъ царскимъ венцемъ венчанъ быо; и у *Серезъ*, кадъ е 1349. години по смрти патрiярха Іоаникiя Сава IV. избранъ быо за србскогъ патрiярха. И царъ Урошъ по свой прилици у *Скоплѣ* сазвао е саборъ, и ту є царскимъ венцемъ венчанъ быо, єръ и диплома, кою самъ више горе навео, издана є у Скоплю по свой прилици непосредно одма после тога, кадъ е онъ царскимъ венцемъ за србскогъ цара венчанъ быо. За владателѣ после Душана нигди се неспоминѣ, да су се при заузиманю владе венцемъ владательскимъ венчавали, при свемъ томъ, што се споменъ сабора іошъ и после косовске битке у изворима налази. Разстройство, кое е после Неманића у србской држави овладало, єсте узрокъ, да се свечаность венчаня на владательскiй престолъ изоставити морала. — Напоследку неће, мислимъ, сувишно быти овде навести, да су стари Славени явна саветованя држали у храмовима свои богова, а одтудъ не безъ слѣдствености можемо извести то, да су и Србски сабори сазивани и држани были у светимъ храмовима, као што то и

споменуто установленѢ св. Првовенчаногъ краля за цркву Жичу одъ части потврђуе. (*)

Важно є треће о саборима поставлѢно питанѢ: *Ко є званъ было на државне саборе?* и тако ко є могао имати утицая на решаванѢ важніи државны дела? На ово питанѢ само ћемо онда моћи задоволявајућій одговоръ дати, ако се будемо строго придржавали домаћи извора починюћи одъ времена НеманѢ I. па све до смрти высокогъ Стефана, кадъ се србска држава коначно растроявати почела.

Испитуюћи изворе уверавамо се, да у прва времена ніє было определѢно: ко ће позванъ быти на саборна саветованя? Владательи су у саборе позивали свакогъ, кои іймъ є могао у нечемъ савета дати, а само се по себи разуме, да изъ оваквы саветованя никадъ нису была изключена лица, коя су у вишемъ свештеномъ чину была, или коя су знатнія званія одправляла. Историски примери ясно сведоче, да су се сви владательи, за кое се зна, да су саборе сазивали, у истимъ саборима саветовали са найзнатніимъ лицама црквенимъ и светскимъ. При свемъ томъ, доказати се неможе, да су владательи обвезани были *некога* у саборна саветованя позвати, па зато све, што є владатель у договору са позванима на саветованѢ решіо, быо є законъ кои є обвезивао свакогъ безъ разлике, да ли є у саветованю участвовао или не? Касніє све се већма определявало: ко ће на саборе званъ быти, а подъ Душаномъ є питанѢ ово коначно решено тиме, што є подъ строгомъ казни онима, кои нису имали права доћи на саборна саветованя, забранѢно было у оваквимъ саветованьма участвовати.

(*) Ист. Слав. права. §. 126. Познато є, да су у среднѢмъ веку и у другимъ државама земальски сабори сазивани у св. храмове.

За доказъ наведенога некъ ми се дозволи да наведемъ саме наше домаће изворе, изъ кои ће се найболѣ увидити, ко є у србской држави у саборнимъ саветованьма участвовао.

По сведочби св. првовенчаногъ краля Неманя I. позвао є на саборно саветованѣ: „своего архиерея евьдимия глаголема, и чрьньце сь игоумени своими, и чьстные ереие, старьце же и вельмоуже свое, оть мала и до велика ихь“ и другій путъ: „подроужие свое и сыны свое и арьхиереи своего, калиника рекомаго, и приставники дѣломь, и кнезе земьли свое, иже надь властьми, воеводи же и воины“. (*) Св. Сава такође у животопису својъ отца споминѣ као участнике у саборномъ саветованю: благородноую дѣтьцу (Стефана првовенчаногъ, и Вука, єръ у тай ма св. Сава већъ ніє быо кодъ родительскогъ дома) и избраные си болѣре малые и великые“, кое ниже назива: „богати и оубози, старїи и юнїи“ а за све у скупу вели „сьтвори оуклонити се народоу“: (**) Као што се изъ наведены примера увиђа, подъ Неманьомъ I. ніє было определѣно, ко ће у саборнимъ саветованьма участвовати. Мыслимъ да нећу погрешити, ако кажемъ, да су подъ Неманьомъ I. „црьковници“ имали маньи упливъ у решаванѣ чисто државнограђански дела, него ли светски люди, а између светски државляна они су већма утицали у државну управу, кои су веће активне услуге држави чинили, па се зато споминю као участници у саборима „приставники дѣломь, кнезе земьли свое, иже надь властьми, воеводи же и воины“. И то се уєдно изъ наведены доказа увиђа, да су се властели већъ делили на *мале* и *велике,* премда ни съ єдномъ речцомъ неспоминѣ се разлика, коя є између єдны и други постояла. — По кази-

(*) Památky; Život. sv. Symeona od sv. kr. Stépana. бр. VI. X.

(**) У истомъ делу: Život. sv. Sym. od sv. Savy стр 3. и т. д.

ваню архіепископа Данила краль Милутинъ саветовао се у саборима: с властели и многими велможами своими, (*) а у дипломи некой, кою е за цело пре **1302.** године издао, вели самъ за себе краль Милутинъ, „и зговорисе кралевство ми, с архиепископомь втеримь Еустатиемь и сь госпождомь матерiю ми кралицомь Еленомь и сь всѣми епископы срьбскыими" и назначуе имена дотичны епископа. (**). За Дечанскогъ е такођe известно, да се у саборима саветовао с архіепископомъ, епископима, и сь властели земльи серскія, кое архіепископъ Данило назива „силными своими". (***) И Душанъ, желећи се венчати на кралѣвскій престолъ „сотвори посланіе къ преосвященому Данилу, и сему преосвященому пришедшу со Епископы же и игумены, и всѣмь причтомъ церковнымъ и всему совору совранy, земли сервскія въ царстѣмъ дворѣ Свернѣ" и у сабору саветовао се „съ силными отечествія" „велможи и военачалники" дакле само с вишимъ благородствомъ, с людма, кои су имали дѣйствителногъ участія у управи државны дела. (****)

Изъ наведены доказа доста се ясно увиђа, да су у саборнимъ саветованьма участвовали црьковници и властели, а и то се изъ наведены доказа може извести, да су црьковници само у решаванѣ оны дела подпуно утицали, коя су съ црквомъ нешто у свези была, а да у саветованя о чисто државнимъ делима много путій нису ни позивани бывали. Іошъ ніе было основнога закона, кои бы строго определявао: *ко може и сме, а ко несме у саборна саветованя доћи?* Овакавъ основный законъ донешенъ е быо подъ Душаномъ, и

(*) Раићъ Т. II. стр. 587. 614.

(**) Описаніе древностій србски у св. Гори. У Београду 1847. бр. 6. стр. 34.

(***) Раићъ Т. II. стр. 663. 690. 692. Срб. Спомеци бр. 176. стр. 324.

(****) Раићъ Т. II. стр. 633. 742. 755.

налази се у Душановомъ законику, па зато истый законикъ и есть понайглавніи изворъ за решенѣ поставлѣногъ питаня: ко е быо позиванъ на саборе, а ко е изъ овы изключенъ быо? У уводу у законикъ као участници у саборима наводе се: *патріархъ*, *архіереи*, *цръковники мали* и *велики*, *царь* и *властели мали* и *велики*. Иста она лица дакле, коя се и пре Душана као саборни участници споминю, наводе се и у овомъ уводу у Душановъ законикъ, кои е поставлѣнъ быо саборомъ у саглас̏ію свію наведены участника. Она разлика, коя се пре Душана опажа, и по коіой црквена лица само се онда као участници у саборнимъ саветованьма споминю, кадъ се предметъ оваквогъ саветованя односіо на црквена дела, престала е Душановимъ закономъ, кои сведочи, да су црквена лица утицала у законодавство србске државе, и тако у дела, коя су одъ цркве могла са свимъ одвоена и различна быти. Важность, кою су црквена лица имала у србской држави одъ стары времена, подигнута е Душановимъ закоником̏ъ на найвишій степенъ. Ову важность нису знали црквени люди у пуной мери крозъ сва времена одржати; еръ одма после Душанове смрти светски властели присвоили су себи толику претегу и важность, да су црковнике одъ државны дела скоро са свимъ изключили, и да се упливъ црковника у државна дела за дуже време тако притаяо, да га ми едва опажамо. Светски властели то су тимъ лакше могли учинити, што су они поредъ политичны права, коя су уживали, сачинявали военну силу србске државе, имали су дакле у своинъ рукама матеріялну снагу, коіомъ су се при постизаваню свои цѣлій послуживали; црковници пакъ нису оваквy матеріялну снагу за подупиранѣ свои права имали, еръ су, као што се изъ гдикои извора може извести, противно државномъ устройству

суседне намъ Унгарске, особлођени были одъ дужности военаня. *). Они су уживали дакле права безъ обвезаности, али башъ тиме изгубили су сву свою материялну моћь, изгубили су средство, коимъ бы се могли были у уживаваю политичны права и онда одржати, кадъ у србской држави ніе

*) Немогу сасвимъ определћно рећи, да су србски црковници ослобођени были одъ дужности военања, еръ докази, кои се налазе о томе у изворима, могу имати и другій смисао. Тако Душанъ обдаріо е две келіе у св. Гори различнимъ селима, и отроцима, кое е ослободіо *одъ войске*. (Опис. древ. у св. Гори бр. 5. стр. 30; бр. 10. стр. 46 сравни бр. 18. стр. 63). Познато е, да су србски државляни были обвезани воевати зато, што су имали землю баштину, па тако подъ поменутимъ ослобођенћмъ одъ войске може се разумети, да су одъ *дужности воевања* были ослобођени. Ово предпоставлянћ потврђава се тимъ, што се у србской исторіи неспоминћ, да су и црквена лица участвовала у боевима, као што се то съ известности зна за унгарско духовенство; напротивъ зна се, да су се црковници трудили ослободити се одъ дужности воевања у землама, у коима су законом были обвезани да воюю, и да войнике даю (Ист. Слав. права §§. 97—101. и на другимъ местима). Али подъ ослобођаванћмъ одъ войске може се разумети ослобођенћ одъ обвезаности, примити войску на конакъ, ослобођенћ одъ терета *приселице*, еръ се то ослобођаванћ и споминћ између осталы работа, коима су обично отроци властелски земаля были подложни. Краль Дечанскій у своіой, дипломи дарованой монастиру Дечанима вели „а за ратае, колико има игꙋмень плꙋгевь сꙋ коемь селѣ а ѿ тога гере села да постави ратае (ратнике?) кога хоће, (Срб. Спом. бр. 335.) што бы доказивало, да добра манастирска, па сигурно ни друга црквена, нису была ослобођена одъ терета давати войнике, само што се дужность воевања ніе распростирала и на сама црквена лица, коя су у свештеномъ чину была. У Унгарской было е велики црковника (Prelati banderiati) кои су свое люде подъ своіомъ заставомъ у бой или сами водили, или подъ войводомъ, когъ су они наименовали шиляли. Войска други црковника воевала е подъ управомъ жупана (Comes Comitatus).

већь было снажны владателя, кои су у пређашня времена црковнике, и ньіова права бранили, и знатно увећавали. У томе, што црковници нису были снажни одржати свой подпуный уплввъ у решаванѣ државны дела, налазимъ еданъ одъ знатніи узрока, кои су наступивше растройство србске државе подпомагали, и коначну пропасть србске независности ускорили. Црквена лица, имаюћій свой светый позивъ служити Богу, и народъ учити, с пуномъ некористолюбивости были бы се одали народнымъ делима у она тужна времена, кадъ су раздоръ и узаямна раздраженость између светски властела, и ньіова гадна тежня за самовластіемъ државне силе ослабљавале, и кадъ слаба рука Душановогъ наслѣдника ніе у станю была држати у слоги, единству и подчинѣности осиливше се властеле. Црковници задобили су после опетъ некій упливъ у државна дела, али е сила србскогъ народа онда већъ клонула была. А кадъ е србска држава изгубила свою независность, народъ неимаюћи светске главе, изгубивши свое владателѣ, у патріарсима почитовао е не само црквене архипастире, и духовне учителѣ, него е у ньима и свое грађанске управителѣ налазіо. Ніе овде место, да се у обширно разчленяванѣ упустимъ, у колико су архипастири одговарали лепомъ и великомъ поверенюю, кое е народъ у ньи полагао; али се неустручавамъ рећи, да бы се за цело србскій народъ у далеко болѣмъ станю, и сваковрстномъ већемъ развитку налазіо быо, него што смо га у почетку овога столѣтія нашли, да се после изгублѣне државне независности, баръ србска ерархія могла одржати у првашньой независности, сили, и у негдашнѣмъ цвету.

Осимъ патріарха и архіереа споминю се као участници у саборима: *цръковници мали* и *велики*, и *властели мали* и *велики*. Већь самъ у VI. свезки

Гласника на стр. 107. рекао, да се може мислити, да су у кругъ велики црьковника спадали *ексарси и игумани.* Обширніе изпитиванѣ србски извора укреплява ме у овомъ мишленю. Достоинство игумна у србской држави было е врло знатно, монастири, кои су были игуманіе, уживали су особита права, и были су одъ србски владателя знатно покровительствовани. Ексарси су такође спадали у кругъ велики црьковника. У стара времена было е три степена ексарха: ексарси I. степена, почестни, и періодевте. Ове последнѣ налазимо и у србской држави, као што се изъ 38. Душановогъ закона увиђа. Они су были подчинѣни власти епископа, митрополита и патріарха, и были су као неки ньіови помоћници. (*) — У кругъ мали црьковника могу се ставити *ереи,* т. е. свештеници при великимъ црквама, и монаси изъ монастира, кои су были игуманіе, еръ се ереи и калуђери на гдикоимъ местима у србскимъ изворима као участници у државнимъ саборима споминю. Разлику између велики и малы властела я самъ назначіо у VI. св. Гласника на страни 114. и 115.

Генералномъ определеню, кое се у многимъ изворима налази, и по коме се увиђа, да су у решаванѣ државны дела утицали црковници и вла-

(*) Ексарси првогъ степена были су епископи, кои су подъ собомъ више епискона имали. У источной римской држави было е петъ ексархата: Антиохискій, Александрискій, Ефескій Кесарскій, и Хераклискій. Почестный ексарси были су епископи, и становали су у већимъ варошима, а касніе су овимъ именомъ означавани митрополити. Періодевти ексарси были су, кои су у разнимъ делима по налогу епископа по епархіяма путовали. Enchiridion juris ecclesiastici edidit Nic. Joan. Cherrier. T. I. pag. 184. §. 209. Posonii 1848. О кругу деланя ексарха періодевта види: Thomas Brougthons: Historisches Lexicon aller Religionen der Welt etc. подъ речи: Exarche. pag. 1082. Dresden und Leipzig 1756.

стели, придати валя забрану, коіу 61. душановъ законъ садржава, и по коіой е подъ строгимъ казнима запрећено было, да недолазе на саборе они кои нису были црковници и властели. (*) Осимъ црковника и властела сви остали државляни изключени су были дакле изъ саборны саветованя, а тимъ истимъ потврђено є было право црковника и властела, да на саборе долазити могу. Изключене изъ саборны саветованя назива Душановъ законикъ себрима, о коима самъ я већь єднômъ у Гласнику обширніє говоріо. Вредно е овде споменути, да се речь *себрь* осимъ Душановогъ законика у другимъ србскимъ изворима неналази, я ю баръ нисамъ могао приметити.

Осимъ свію овде наведены участника у саборнимъ саветованьма Душанъ у хрисовульи, кою е 1349. год. у Скоплю издао, вели, да се іошъ саборно саветовао „сь благочьстивою и христолюбивою прѣвысокою аугоустїею благовѣрною царицею Кѵра Єленою, царицею царства ми. И сь богодарованнымь и прѣвьзлюбленнымь сыномь наю кралемь Оурошемь“ (**). Да су владателѣви синови, и у обште сви чланови владаюће породице у саборима участвовали, ніє нуждно доказивати, єрь се то потврђує како домаћимъ изворима, тако и примерима свію земаля, кое су у среднѣмъ веку имале парламентарный животъ. Несвойствено е србскомъ праву то, што се Душанъ и са своіомъ супругомъ саборно саветовао. У овомъ Душановомъ поступку, коимъ е онъ свою супругу у саборна саветованя увео, треба тражити узрокъ, што се царица Єлена после Душанове смр-

(*) Наведеный законъ налази се подъ називомъ XXV. О сьбору, а самъ законъ овако гласи: „61. Себрова сьбора да нѣсть. кто ли се шбрѣщеть сьборникь, да мѹ се оуши оурѣжита, и да се шсмꙋдеть подвочие.“

(**) Опис. древності й србски у светой гори бр. 12. стр. 52.

ти трудила, да у свое руке задобіє државну управу, чему су сви србски властели противни были, нехотећи се покоравати женской власти. У овомъ Душановомъ поступку тражити треба уедно и семе раздора, кое е између владателя и србски властела посеяно было. Упливъ, кои су кадкадъ жене у србска државна дела имале, быо е штетанъ државнымъ интересима, као што насъ исторія доста довольно уверава. Безъ сумнѣ влада Деспота высокогъ Стефана была бы далеко яча, да е кнегиня Милица одъ државны дела сасвимъ уклонѣна была. Войничкій духъ, кои е онда у редовима србски властела владао, ніе дозволявао, да се они подвргну управи слабе женске руке. Разузданость, и страсти властела могла е само у стеги држати снажна мишица юнака, а не нѣжность и хитленость жене. — Определеня поставша подъ Душаномъ, задржала су и после нѣгове смрти свою важность. Црковници и властели были су участници у саборима и после Душанове смрти; али узъ ньи споминю се и матере владателя као участнице у саборнимъ саветованьма. Тако у дипломи, кою е царъ Урошъ младый 1357. год. 10. Априла издао, споминѣ се саборъ, у комъ су участвовали: *царева мати Єлена, патріархъ, митрополити, игумани*, и *сви властели велможни*. (*) А и деспотъ високій Стефанъ споминѣ, да се у сабору осимъ патріарха, митрополита, и властела саветовао са своіомъ майкомъ кнегиньомъ Милицомъ. (**) После смрти деспота високогъ Стефана неспоминю се више сабори у србскимъ изворима. Наступивше тужне околности за србску државу, и коначна промена државногъ устройства нису допуштале, да се и после смрти високогъ Стефана сабори сазиваю.

(*) Србски Споменици бр. 46. стр. 57.

(**) Описаніе древностій србски у светой гори. бр. 18. стр. 63.

Врло бы занимльиво было, кадъ бы определѣно могли одговорити на питанѣ: *„О чему су се србски сабори саветовали?“* т. е. кои су предмети у кругъ саборскогъ саветованя спадали? Изъ одговора на ово питанѣ могли бы найболѣ и съ найвећомъ слѣдствености оценити упливъ, кои су србски сабори у државна дела имали, и определити границу до кое се власть србски владателя простирала. У одговору на ово питанѣ немогу поставити специялна начела, изъ кои бы се увидити могао кругъ делателности србски сабора, ѥръ на овай предметъ односећи се србски извори нису довольни, да се на поставлѣно питанѣ съ пуномъ опредѣлености одговори. И данасъ, кадъ су намъ устройства европски држава толико позната, и кадъ тако обилна средства имамо съ државнимъ устройствама упознати се, тешко бы было строго назначити предмете, кои у кругъ явны саветованя спадаю. У обште може се рећи, да су сви важнiи за државный животъ предмети законодавства, администрацiѥ, па и саме судейске власти спадали у кругъ саборски саветованя. Генерално ово начело може се извести изъ спомена поѥдины предмета, кои се у србскимъ изворима налазе а за кое се зна, да су у кругъ явны саветовяня спадали. Неће сувишно быти поѥдине ове предмете негдашньи явны србски саветованя овде у краткости навести.

Пре него што се у избраянѣ предмета явны србски саветованя упустимъ, морамъ споменути да се явно саветованѣ о државнымъ делима у србскимъ изворима появлюѥ у двострукомъ виду. За гдикоѥ предмете вели се да су решени у сабору, а за друге наводи се да се о ньима владатель саветовао ванъ сабора не са свима, него само съ гдикоимъ саборнимъ участницима. У оваквимъ специялнимъ саветованьма, коя се у изворима неспоминю подъ именомъ сабора, решавани су пред-

мети, кои или по своіой природи, или по околностима нису могли быти предлагани решаваню укупногъ сабора. Сабори су сазивани бывали у напредъ определѣномъ месту, специялна саветованя держао є владатель онде и онда, где є и кадъ є за добро нашао. У саборима участвовали су сви дотични црковници и властели, у специялна саветованя позивао є владатель или само повереніе люде, или оне, кои су се у нѣговой околини налазили. У осталомъ, я мислимъ, да су и ова специялна саветованя деланѣ владателя ограничавала.

Између предмета саборски и явны саветованя споминю се у изворима слѣдуюћи:

1. Определяванѣ мера, кое су нуждне были, да се чистоћа религіе сачува, и одржи. Првый о овомъ предмету саборъ сазвао є Неманя I. подъ кимъ су првый путъ рекао бы одъ србски државны властій издате наредбе, кое су смерале да се утврди православіе, а изкорени у србской држави ересь. На овомъ сабору было є заключено да се оружана сила изашлѣ противу еретика, да се неки еретици спале, иманѣ други еретика да се узапти и сиротиньи подели. Ӣачалнику еретика одсекли су езикъ, нѣгове кньиге спалѣне, онъ є прогнанъ, и издата є заповесть, да му се ни име у будуће не споминѣ. Првовенчаный краль вели, да є Неманя I. овымъ начиномъ изкореніо ересь, (*) коя се међу тимъ касніе опетъ появила, па су зато у Душановомъ законику нове мере за уни-

(*) Светый првовенчаный краль тако лепимъ речма описуе целу распру, коя се породила збогъ распространѣне у србской држави ереси између србски властела, кои су на земальскій саборъ позвани были, да самь мисліо цео дотичный §. одъ речи до речи навести, али ме одъ тога ограниченость гласниковогъ простора задржала. Pamatky. Život. sv. Symeona od krale Žtěpana бр. VI. стр. 7.

штенѣ вереси а одржанѣ чистоће православія учинѣне, и нови су закони донешени.

2. Уступанѣ престола, кое се двапутъ у србской исторіи появлюе: подъ Неманьомъ I. и подъ кралѣмъ Драгутиномъ. За Неманю съ извѣсности знамо да е оставлюћи се светске власти, и намеранъ будући примити „ангельскыи и апостольскыи ѡбразъ“ као што св. краль вели, предао државну владу своме найстаріемъ сину Стефану предъ лицама, коя су у саборнимъ саветованьма участвовала. Овомъ приликомъ поставлѣни су и главни основи престолногъ наслѣдства, кои су се и слѣдуюћи владательи придржавали. (*) — За Драгутина неспоминѣ се истина нигди да е државну владу предъ саборомъ млађемъ своmъ брату Милутину предао, али уступанѣ престола тако е было важанъ за србску државу предметъ, да се съ основаности може рећи да е ово уступанѣ престола текъ у договору съ осталимъ властелима учинѣно.

3. На велике народне свечаности сазивали су србски владательи такође све, кои су у саборима участвовали, као што насъ примери св. Првовенчаногъ краля, и краля Владислава увераваю. Подъ првовенчанимъ кралѣмъ пренешене су изъ Хилендара св. мошти Неманѣ I. у Србію, и поставлѣне су у манастиру Студеници. Пренешенѣ ово было е понайглавніи поводъ, те су се завадивша се браћа Вукъ и Стефанъ измирили. (**) Подъ кралѣмъ

(*) Наведено дело бр. IV. стр. 4.

(**) Ево узрокъ наводи св. Сава, што су мошти св. Симеона Неманѣ изъ Хилендара пренешене у Студеницу: „вь странѣ тои вьзметоше се езыци, а блажены ѡтьць нашь тамо лежить. о семь молимь твою (св. Саве, еръ св. Сава ове речи наводи по смислу писма, кое су му послали нѣгова браћа св. првовенчаный краль, и Вукъ) „молитвоу, господа ради да непрѣзриши нась. вьзми же чьстные мощи господина ны, сїмешна, и принеси ны е сѣмо ѩко да испльнено благословеніе его ѩвить се на нась“. А св.

Владисавомъ донешене су мошти у Бугарской умрлогъ св. Саве у Србію, коіомъ приликомъ є краль Владиславъ на ово жалостно торжество све участнике у саборнимъ саветованьма позвао.

4. Питанѣ: хоће ли се водити ратъ или не, было є већъ подъ Милутиномъ предметъ явногъ саветованя. А и за Душана знамо, да се о овомъ питаню саветовао са своимъ властелима. (*) За Дечанскогъ само се нагађати може, да се такође явно саветовао са своимъ властелима пре него што є войску противу Бугарскогъ Михаила подигао; а за кнеза Лазара скоро є у народно преданіє прешло, да се явно договарао съ своимъ властелима хоће ли се съ Турцима бити или не, 'и вечера у очи видова дне ништа друго ніє, но само последнѣ о овомъ предмету явно саветованѣ. Природа предмета при овимъ саветованьма захтевала є, да се ствари што брже рѣше, владательи су се зато саветовали съ онима, кои су се око нъи налазили, и кои су на явно саветованѣ безъ дугогъ одлаганя могли доћи. Узрокъ што є ово питанѣ у кругъ явны, државны саветованя спадало, у томе се налази што су србски властели сачиняваи єзгру и найвећій део србске войске, па зато при свой своіой обвезаности воєваня, мора-

---

краль вели, да є између осталога ово писао своъ брату св. Сави: „Тѣмь же непрестанно молоу те, ѡ прѣподобьне ѡтьче нашь, Саво, послоушаи гласа вьсилающаго ти изь глоубины срьдьца, и непрѣзри молениꙗ моего, и скꙋтавь мощи светаго, и прѣподобнаго, и створь с нами милость, потьщавь се и самь принеси благосухание мощи светаго, да просвѣтить се ѡтьчьствие его принесениемь мощи его и пришьствиемь твоимь. ѡскврьнии бо се землꙗ наша безаконии нашими, и оубиена бысть крьвьми, и выпадохомь вь плѣнь иноплеменьныкь". Овимъ последньимъ речма смера св. краль на распру, кою є съ млађимъ своимъ братомъ Вукомъ имао, и Památky: подъ споменутимъ називима.

(*) Ранђь Т. II. стр. 587, 755.

ли су быти питани за саветъ: да ли є, или не, за државу пробитачно да се упусте у ратъ?

5. Преговори о миру были су подъ Дечанскимъ у два ма предмети явны савętованя, у коима су само светски властели участвовали. А и за Душана се споминѣ, да се при обсади града Солуна саветовао „сь силными отьчьствїи си" о миру, кои є императоръ искао. Душанъ вели, да се са синомъ Урошемъ и съ властелима саветовао и онда кадъ є Дубровчанима дипломомъ одъ 1350. год. Септ 20. права и повластице неке потврдіо. (*)

6. Милутинъ се саветовао „сь многими велможами своими" о томе: како да буде казнѣнъ нѣговъ синъ Стефанъ после краль Дечанскій, што се усудіо оружіе подићи противу свога отца. Овай предметъ быо є важанъ за србскій државный животъ. Стефанъ є быо старіи синъ Милутиновъ, онъ є имао быти наслѣдникъ србскогъ престола, па по томе у нѣговомъ лицу требало є почитовати будућегъ србскогъ краля, а уедно казнити непослушность сина према отцу, и дрскость бунтовника према владателю у толико више, што то ніє быо првый случай, да се синъ и братъ противъ отца и брата владателя подигао. Нуждне су быле строге мере, да се у будуће учини край оваквимъ покушаима. О овимъ мерама саветовао се Милутинъ съ властелима, али неуздаюћи се можда, да ће цео саборъ одобрити хтети строге мере, кое су према Дечанскомъ употреблѣне, и боећи се, да ово питанѣ неда повода распри, коя бы врло важне послѣдице за државный животъ могла имати, и нѣгове у овомъ погледу намере са свимъ осуєтити, а напоследку и зато, што є Дечанскій безъ сумнѣ у своимъ намерама противу својъ отца подпомаганъ быо многимъ властелима, Милутинъ ре-

(*) Ранћъ Т. II. стр. 690, 742, Србски Споменици. бр. 43. стр. 52.

шенѣ предмета ніє предао сабору, него га є решіо у договору съ многимъ властелима, али зацело съ онима, за коє є увѣренъ бьио да се неће противити нѣговой вольи, него да ће на нѣгове предлоге одговорити: „Благочестивый кралю добрѣ и смислено вѣщалъ еси". (*)

7. Изборъ архіепископа, а после патріарха бьио є предметъ саборскогъ саветованя. До краля Драгутина поставляо є архіепископа краль у сагласію съ црковницима само, (**) а одъ времена краля Драгутина имали су уплива у изборъ архіепископа и властели тако, да є одъ овогъ времена изборъ архіепископа бьио предметъ саборскогъ саветованя, као што насъ довольно о томе увѣраваю примери: св. Евстатія I., Никодима, Данила архиепископа, Іоаникія, Саве IV. патріарха, за коє съ извѣстности знамо, да су у слѣдству државно-саборногъ саветованя избрани были на высоко црквено достоинство. (***)

8. Венчаванѣ србскогъ владателя на престолъ догађало се такође у присуству државногъ сабора, као што то примѣри: Дечанскогъ и Душана довольно сведоче. (****)

9. Доношенѣ новы закона, и потврђиванѣ уредба, коє су владательи издали, а коє су имале карактеръ закона, было є предметъ саборногъ саветованя. Душановъ законикъ, као што се безспорно изъ увода у истый законикъ увиђа, бьио є поставлѣнъ саизволенѣмъ државногъ сабора, а

(*) Ранѣъ Т. II. стр. 614.

(**) Гласникъ VI. стр. 30.

(***) Гласникъ VI. стр. стр. 33, 40, Ранѣъ Т.П. II. 618, 747, 761.

(****) Србски Споменици бр. 176. стр. 324, Дечанскій првенацъ стр. 51. Ранѣъ Т. II. стр. 733, 747 761.

сигурно закони и пре и после Душана издавани, доношени су на државнимъ саборима. (*)

10. Подариванѣ землѣ у србской држави манастирима, као да є такођe одъ времена Дечанскогъ быо предметъ саборногъ саветованя. Тако Дечанскій у своіой дипломи даpoваной манастиру Дечанима вели: „и нарекохь его игоуменїю обцѥ мѣсто чрьнцемь сь благословенїемъ господина ми отця Данила и всѣхь епископь и всего свора срьскаго“ гди се подъ *благословеніемъ* одобренѣ државногъ сабора разумева зато, што су овомъ манастиру многе землѣ „и многа притежанїю иже на крьмоу“ подарена. Исто тако и деспотъ высокій Стефанъ, желећи обдарити манастиръ Хилендаръ вели „и зговорихсе сь госпоıюмь и маикомь ми кнегинюмь милицюмь и сь господинюмь прѣюсвещенїимь патрїархюмь курь Данїлюмь, и мїтрополїти и чьстними игȣмени и властели моими“. Подариванѣ землѣ монастирима зато є могао быти предметъ саборногъ саветованя, што су са земльомъ скопчани были разни терети, одъ кои су манастирски люди ослобођавани бывали. (**)

11. Изъ **150.** душановогъ закона може се извести, да су србски владательи „властеломъ и властеличикомъ“ давали „на сьбору земьлю и градове у дрьжаву“ т.є. подъ управу, одкудъ бы се могло разумети, да є подариванѣ виши државны званія такођe подпадало некой контроли државногъ сабора.

(*) Србски владательи издавали су уредбе, указе, подъ називомъ *повелѣнія*, коя су обвезну силу закона имали, али коя є државный соборъ усвоявао, и накнадно потврђавао, као што се съ основомъ изъ Душановогъ закона може извести, гди се између осталы закона споминю *прва повелѣнія* као закони, кое є саборъ одобріо, и усвоіо.

(**) Србски Споменици бр. 176; Описаніе древностій у светой Гори бр. 18, стр. 63.

Ово су предмети, кои се у србскимъ изворима споминю, и за кое се зна да су решавани явнимъ саветованѣмъ владателя, црковника и властела. Безъ сумнѣ осимъ овы премета было е и други, кои су у кругъ саборногъ деланя спадали, али кое ми незнамо зато, што намъ нису познати сви извори старе наше прошлости. У хрисовуляма, и надписима, кои ће се безъ сумнѣ у лепомъ брою у Босни, Херцеговини, Бугарской, а особито Албаніи и старой Србіи налазити, скривено лежи велико богатство података за стару србску исторію и прошлый правный животъ. Оскудице, кое се садъ опажаю, попуниће се можда у течаю времена, докъ се домаћи извори србске прошлости умноже, познаду и разсветле.

Последнѣ, а и врло знатно питанѣ, кое самь о саборима поставіо, есть: „*Какву су сабори имали важность према владательима*“. Одговоръ на ово питанѣ показао бы намъ меру саборскогъ уплива за државный животъ, и определіо бы односъ кои е између владателя съ едне стране, а црьковника и властела съ друге стране быо. Одговоръ на ово питанѣ научіо бы насъ да ли су србски сабори у рукама владателя были само играчка, коіомъ е владатель могао чинити шта е хтео; или су србски сабори были стубови, на коима е државный строй почивао, и руке, средствомъ кои е државно тело свою снагу изявльивало. Али одговоръ мой на поставлѣно питанѣ неће моћи имати толику важность, еръ се неусуђуемъ на ово питанѣ съ пуномъ определѣности одговарати збогъ тога, што нису довольни извори, на коима се одговоръ оснивати може.

Испитуюћи изворе одъ Неманѣ I. па до укинућа србске независности и коначногъ растройства србскогъ државногъ живота, уверавамъ се, да србски сабори нису имали свакадъ еднаку ва-

жность. Подъ Неманьомъ I. появлюю се сабори више у виду некогъ породичногъ савета, него ли државне корпораціє, коя є была позвана, да касніє решителный упливъ задобіє у државна дела. У саборима, коє є Неманя I. сазвао, патріархалный живаљ врло се яко опажа у државномъ устройству, па зато и вели св. краљ Стефанъ у животопису свогъ отца, да є онъ, Неманя I. явно на сабору изобличіо оне, кои су были послѣдователњи арієве науке, а св. Сава споминѣ да є Неманя I. сабране властеле називао: „чѧда моѧ възлюблїенаѧ и въспитѣнаѧ мною“, што є заиста знакъ неразвієногъ патріархалногъ живота. Властели и црьковници у ово време само су саветованѣмъ своимъ дакле утицали у државна дела, ньіовъ упливъ быо є ограниченъ, ньіова воля и мишлѣнѣ само є онда имало важности, кадъ се са мишлѣнѣмъ владателя подударало. Воля владателѣва была є законъ, кои є свакогъ обвезивао, па зато се у овомъ времену више, него касніє появлюю србски владатељи као господари према своимъ подчинѣнима, као отацъ према своіой породици. У овой подчинѣности задржали су се србски сабори до Стефана Дечанскогъ, подъ коимъ су они задобили већу важность, коя се подъ Душаномъ утврдила и умножила. Краљ Милутинъ іошъ є могао престолнога наслѣдника лишити вида, и изключити га изъ наслѣдія, што довольно показує подчинѣность властела према владателю; Дечанскій напротивъ саизволенѣмъ сабора установлява манастиръ Дечане, и определява нуждне за издржаванѣ монаха землѣ. Дечанскій є вольомъ властела дошао на краљѣвскій престолъ, па зато су властели и задржати могли упливъ, кои є Дечанскогъ изъ Цариградскогъ прогонства у отечество повратіо, и после Милутинове смрти као законогъ престолногъ наслѣдника на престолъ уздигао. Сабори су

се подпуно развили подъ Душаномъ, кои є, колико знамо, найчешће и найзнатніє саборе сазивао. Подъ Душаномъ су сабори упражнявали у строгомъ смислу законодавну власть, као што насъ подпуно уверава Душановъ законикъ, кои є саизволенѣмъ србскогъ сабора добіо свою важность. Чудно є, да є Душанъ, кои є поглавито войникъ быо, найвише учиніо, да се србскій државный животъ развіє, али я мислимъ, да є Душанъ особито тимъ умножіо силу србскогъ оружя, што є явный животъ осладіо свима властелима, кои су се съ ньимъ заєднички трудили, да славу отечества, съ коимъ є и ньіова собствена будућность найтешнѣ скопчана была, подигну, утемелѣ и до цветаня доведу. — Подъ царемъ Урошемъ младимъ сила србски сабора тако є велика была, да є царъ Урошъ, заузимајући престолъ, явно обећати морао, да ће се придржавати закона, коє є подъ Душаномъ саборъ поставіо. (*) Подъ деспотомъ высокимъ Стефаномъ пакъ видимо, да Србски сабори исто тако, као што є то случай быо у Польской и Француской, и найвишу судейску власть извршавају, **) єръ у дипломи одъ 8. Юнія 1411.

(*) У дипломи своіой одъ 24. Апвила 1307. вели царь Урошъ: „иже вса добрѣ ѹстраѭщѹ ми по законѹ ѹставленномѹ всечьстнаго збора, иже о прежде господиномь и родителемь царьства ми, светопочившимь царемь, иже ѹстави всакаѩ правила, тази вса и ѹтврьждаеть царьство ми“. Срб. Спом. бр. 46, стр. 56, 57.

**) Г. Мацѣіовски мисли, да су сабори у Польской тимъ већу важность имали, што су узъ законодавну, и судейску власть извршавали. Ист. Слав. Права I. ч. §. 127. Напротивъ Карлъ Роттекъ у своме делу „Allgemeine Geschichte“ Ehrenausgabe, Braunschweig, 1851. Bd. 8. pag. 32.), говорећи о томе, како є Лудвикъ XIV. помоћу свои министера Ришелѣя и и Мазаринія свою неограничену владу основао, вели за парламенть „Es — das Parlament — war jezt wenig mehr, als was es ursprünglich gewesen — ein Gerichtshof.“ Овде се у оста-

у месту Ягодной (Ягодини?) („вьлѣто ѕцдı **6919** индиктишнь д мца їоунїꙗ и оу Ꙗгодной“) вели деспотъ высокій Стефанъ: „Єгда [ ] вьзврати ; лѣщиїє хтиторꙋ попоу кvр венедиктоу црьковикю сь сьвѣтомь гна патрїарха и всего богодарованаго ми сьбора сь митрополити и сь властели заради ни се не свидѣ праведно мьздоу приемати ѿ тоуждихь троудовь“. (*) Да ли су србски сабори и пре высокогъ Стефана упражнявали судейску властъ, немогу определити. У изворима нисамь о томе нашао никаквогъ спомена.

И съ овимъ свршавамъ свой говоръ о србскимъ саборима. Изъ изложенога увиђа се, да су србски сабори заиста были органи државногъ владаня и управляня. Србски су сабори имали знатанъ уплввъ у развитакъ негдашнѣгъ нашегъ државногъ живота. Све, што самь нашао у изворима мени познатимъ, за овай предметъ доста оскуднимъ, навео самь, трудеђи се по могуђству разяснити кратку, али сяйну прошлость нашега народа. Србска држава пропала є пре него што є могла уживати плодове устройства, коє є поглавито одъ Душана добила. У овомъ устройству, коє є у многоме подобно было устройствама осталы европски држава, налазе се многе мане, али да нису пороци србски властела унипітили србску независность, ове бы се мане временомъ уништиле

ломъ може приметити, да су у найстарія времена парламенти (одъ речи parabolare=colloquium habere, договарати се) были не само найвиши судови (placitum generale) него места, гди су се сакуплѣни црквени и грађански властели, о свима државнымъ делима договарали, и само одъ онда, кадъ є „Conseil privé du roi“ почео решавати државна дела, изразъ „parlamentum“ почео є означавати найвишій судъ. Ursprung und Werth der Geschwornenanstalt v. Daniels, Berlin 1858. §. 1. 45. и прим. 6.

(*) Описаніє древностій србски у светой Гори бр. 17. стр. 61—62.

и на поставлѣнимъ основима могло бы се было развити државно устройство, кое бы у станю было целость србске државе до данашньи дана сачувати. Своелюбіе, завистъ, злоба, и врло мала любавь къ народу и отечеству есу узрокъ србске пропасти. Ово имаймо добро на памети, ово нећъ насъ упути, да се за сва времена чувамо порока, кои ће свакадъ кадри быти државу, и поредъ найсавршеніегъ нѣногъ устройства ослабити, упропастити, и уништити.

II. Сабори су были поглавито органи државногъ владаня, у државну управу сабори су по своме позиву већъ имали маньій упливъ, еръ су владательи за државну управу имали чиновнике, кое су по разнимъ струкама употреблявали. И сада, кадъ су државна устройства подпуно развіена, чиновници се сматраю за органе државне управе; они су у негдашньой србской држави органи државне управе тимъ више были, што су имали пространіи кругъ деланя, што нису были толико ограничени и подчинѣни вишимъ властима, као што су данасъ. Сви чиновници безъ разлике, ма се подъ каквимъ именомъ споминю, были су подчинѣни владателю, и дужни су были нѣгове заповести извршавати, еръ е владатель быо найвишій државный управитель; али федеративный живаль, кои е превладно онда у државнимъ устройствама заузимао ма, оставляо е довольно слободногъ кретаня поединимъ чиновницима у кругу ньіовогъ званія.

Ніе ни могуће, да предметъ о србскимъ чиновницима у надлежномъ системномъ реду разложимъ. Многи чиновници споминю се у изворима само по имену, а кругъ ньіове делателности ненаводи се. За гдикое чиновнике знамо, шта су радили, али граница ньіове власти ніе намъ позната. Узъ имена гдикои чиновника споена су разна по-

нятія, како у различна времена, тако и у єдно и исто време. Све ове тешкоће на основу наши доякошньи извора, я мислимъ, ніє могуће подпуно савладати. Имена многи високи званія у течаю времена претрпила су врло знатне промене, и употребляванa су у найразличніємъ значеню тако, да бы у врло велику погрешку пао свакій, кои бы именима, коя су великодостойнике означавала, за свако време дао єднако значенѣ, и єднаку важность. Гдикоя имена означавала су найпре самосталне или баръ полусамосталне владателѣ, а после су се тимъ именима називали владательима и полувладательима подчинѣни клетвеници (vasalli). Друга пакъ имена означавала су найпре владателю подчинѣне земальске великодостойнике, кои су после подъ истимъ именима постали самостални. Промене, коє су се догодиле са називима: *жупанъ*, *кнезъ*, *воєвода*, *банъ* и т. д. моє казиванѣ довольно правдаю и потврђавaю. Напоследку узъ све ове тешкоће морамъ и то напоменути, да гдикоя имена означаваю *неко званіє*, а и *степенъ* властелства, па ніє свакадъ могуће съ пуномъ известности определити, да ли се у єдномъ или у другомъ смислу дотична речь употреблява. Све ово имаюћи у виду, надамъ се, свакій ће ме извинити, ако у разлаганю овогъ предмета небудемъ посве системанъ.

Г. Мацѣіовски све славенске чиновнике дели на *великодостойнике*, и на *чиновнике земальске* и *дворске*; и вели да су земальски чиновници кодъ Славена препознати были, него ли дворски. (*) Ово разделенѣ може се усвоити и за србске чиновнике, али приметити морамъ, да се подъ именима, коя су великодостойнике означавала, често у изворима наводе лица, коя су се свакадъ при двору задржавала, па су зато у кругъ дворски чиновника спадала. Неможе се строго определи-

(*) Исторія Слав. Права I. §§. 46, 47, 48.

ти граница, коя є была између великодостойника дворски и земальски чиновника; и врло бы грешіо свакій, кои бы подъ еднимъ називомъ само великодостойника, а подъ другимъ само дворскогъ или земальскогъ чиновника разумевао.

Великодостойницима оне називамъ, кои су или по рођеню, или по званію, кое су одправляли, знатніє утицали у решаванѣ државны дела. Они су се одъ земальски чиновника разликовали узвишенимъ положенѣмъ и знатношћу, кою су у државн имали. Могли су се и при владательскомъ двору налазити, и у томъ случаю у свомъ лицу спояваля су свойства како великодостойника, тако и дворскогъ чиновника, али су се могли и ванъ двора налазити, и башъ тимъ су се разликовали одъ дворски чиновника, кои су се свакадъ при владателѣвомъ двору и обично узъ владателѣво лице налазили.

Земальскимъ чиновницима оне називамъ, кои су имали маню важность за државный животъ, и кои су манѣ важности дело одправляли. Г. Мацѣіовски нимало насъ неупућуе, чимъ су се земальски чиновници одъ осталы разликовали, онъ само наводи имена оны чиновника, коє у редъ земальски чиновника поставля. Примечава међутимъ да су гдикои великодостойници, изгубивши у течаю времена негдашню свою важность, реду (*) земальски чиновника причислѣни были.

Дворски су чиновници они были, кои су се, као што є горе примећено, налазили при владательскомъ двору и обично узъ саму владателѣву личность. Мени се чини да се изъ навода Г. Мацѣіовскогъ неувиђа довольно да су дворски чиновници постали одъ служителя, кои су придани были великодостойницима и земальскимъ чиновницима. Лакше є веровати да су се дворски чинов-

(*) Сравни §§. 48, 49, 50. у ист. Слав. Права ч. I.

ници називали *кралѣвимъ служительима*. али и овай називъ неће се, чини ми се, односити само на дворске чиновнике, него на све властеле безъ разлике. (*) Врло є вероватно, и поготову природно и то да су дворски чиновници касніе постали него ли земальски, а у србскимъ изворима до Душана єдва се и споминю. Дворска званія одправляли су свакадъ знатніи властели, и были су први владателѣви саветници.

Изложивши у кратко разлике, коє се опажаю између званія, коя се у србскимъ изворима наводе, нуждно є, пре него што се у излаганѣ круга делателности поєдины чиновника, упустимъ споменути да се гдикоя званія споминю у Душановомъ законику, друга само у гдикоимъ хрисовулями и надписима, а гдикоя само и єдино у некимъ

(*) Краль Стефанъ Урошъ учиніо є 1289. год. неку милость Дубровчанима, предъ своимъ слугама: *Драгославомъ* и *Будиславомъ Хвальчикъомъ*; а воевода Радичь Сънковићь у некомъ договору съ Дубровникомъ одъ 1399. год. Августа 25. заклео се са своіомъ: *братіомъ* съ *властели* и *слугами*; а на овимъ местима речь слуга заиста неозначава простогъ служителя, него владателѣвогъ подчинѣнка, слугу у вишемъ смислу, као што се то особито увиђа изъ некогъ указа Душановогъ одъ 1346, 24. Окт. гди се споминѣ *слуга Добиживъ* као некій *цариникъ*, и човекъ у власти, кои є могао *трговє* определявати, и царину одъ куплѣ узимати; онъ є быо дакле властелинъ, єръ се ясно у указу каже, да *Добиживъ* неузима царине на Трѣбинн „*и всаци властели кои те* (ће) *стояти по добиживу, да неузима царине.*“ Србски Споменици бр. 33. стр. 40; бр. 86, стр. 117; бр. 40. 40., стр. 50. Неће быти сувишно, да овде напоменемъ, да су себлагородници и у Унгарской звали „servientes regis“ а ово благородство именовало се „coetus servientium regalium“ єръ су краля бранити, нѣму оружѣмъ на служби быти морали. У Унгарской после 14. века свакій є быо властелинъ, кои є одъ владателя, палатина, и т. д. добіо баштину землю.

историскимъ споменицима. Кругъ делателности свакогъ поединогъ чиновника ніє ми могуће определити, єръ се гдикоя званія у изворима само по имену наводе; али ипакъ трудићу се споменути, све што се у изворима мени познатимъ о поединимъ чинивницима наводи.

У редъ великодостойника негдашнѣ србске државе ставлямъ *кнеза*, *жупана*, *войводу*, *бана*, *кьзньца* и *логотета*. Ови су безъ сумнѣ врло великій упливъ имали у решаванѣ државны дела и пре него што се државнополитичный животъ развіо, и после, кадъ су се државны сабори устроили, и кадъ су подпуну важность у србской држави задобили. Прва троица постаяли су наслѣдіємъ великодостойници; достоинство бана было є кадкадъ само наслѣдно; а кьзньцъ и логотетъ быо є великодостойникъ по своме званію. Називи прва три великодостойника означавају степенъ властелства, кои є у породицама наслѣданъ быо, али уєдно и званіє, коє є неко одправляо. Они, кои су наслѣдіємъ постаяли кнезови, жупани, и войводе, свакадъ су были уєдно и државни великодостойници; а кои су званіє кнеза и жупана одправляли, нису можда свакадъ реду великодостойника припадали. Тешко є у свакомъ поєдиномъ случаю, кадъ се у изворима ови називи налазе, определити, да ли се подъ ньима разумева степенъ властелства, или одправляно званіє.

Дворски чиновници по моме мишлѣню были су: *деспотъ*, *севастократоръ*, *кесаръ*, *протосевастъ*, *протовистіяръ*, *протоспатаръ*, *двородржица*, *властелинъ*, *стѣгоноша*, а у некомъ погледу *логотетъ*, *кьзньцъ* и *диакъ*. Већъ сами називи гдикои овы чиновника показую, да су они припадали владателѣвомъ двору, а изъ исты назива увиђа се уєдно и кругъ ньіовогъ деланя. Изузимаюћи двородржицу, властелина стѣгоношу, и дияка, сви остали

називи есу грчки, и узаймлѣни су одъ грчкогъ дворскогъ живота, а и сама званія заведена су већиномъ подъ Душаномъ, кои е свой владательскій дворъ тако устроіо, као што е быо грчкій императорскій дворъ устроенъ. Гдикои између овы назива немаю определѣногъ значеня, а *логотети*, *кьзньци* и *дияци* спадали су у редъ дворски чиновника зато, што су они државне дужности, али обично узъ личность владателѣву налазећи се, извршивали.

Све остале чиновнике, кое у прва два реда нисамь споменуо, називамъ *земальскима*. Гдикои називи упућую насъ мислити да су ови чиновници неке войничке дужности одправляли. Кругъ делания и положенѣ многи земальски чиновника ніе намъ познато, гдикои су были строго подчинѣни вишимъ чиновницима, и Г. Мацѣіовски сматра ій као слуге, кои су другимъ чиновницима придани были у помоћь, за неке можемо рећи, да су обштинска званія одправляли.

Изложивши све што се о чиновницима у обште може рећи, прелазимъ на поедине називе чиновника, кои се у србскимъ изворима налазе, определявајући смисао, у комъ се поедини називи у разна времена употребляваю. Споменућу найпре називе великодостойника съ различнимъ значенѣмъ исты назива, после дворске и земальске чиновнике.

Међу великодостойницима на првомъ месту спомена заслужуе:

Кнезъ, кои е по степену властелства свакадъ у редъ великодостойника спадао, а и по одправляномъ званію обично понайзнатніе место у државной управи заузимао. У прва времена періода Неманића речь *кнезъ* непоявлюе се као називъ властелскогъ степена, него се употреблюе за означенѣ одправляногъ званія, па зато Првовенчаный краль у животопису свога отца Неманѣ I. вели,

да се између осталы саветовао с *кнезовима земль*, (*) т. е. съ людма, кои су поедине части, т. е. окружія, или провинціе србске државе управляли. Кнезови су имали врло велику важность у србской држави, были су управительи читавы простора. Они су само у обштимъ државнимъ делима были подчинѣни владателю, были су обвезани воевати на државне непріятелѣ, али су имали право участвовати у решаваню свію државны дела, имали су свою воену силу, коіомъ су независно одъ владателя располагали у толикой мери, да су могли не само непріятельска нападаня на државу одбіяти, што имъ е была дужность, него су се могли безъ владателѣвогъ саизволеня и у самъ ратъ са странима упуштати. Важность ову задржали су кнезови и онда, кадъ се државно устройство подпуно развило. У диплони, кою е младый царъ Урошъ 1362 Августа 22. издао, и коіомъ е утврдіо Дубровчанима права, коя су одъ пређашньи србски кралѣва задобили, споминѣ се: да се кнезъ Воиславъ и градъ Которъ завадіо быо съ Дубровчанима, кои пославши свое посланике младомъ цару Урошу, молили су га, да ій съ Воиславомъ и Которомъ измири, као што е то и учинѣно. (**) Овай примеръ, а ніе единый у србской исторіи, довольно доказуе велику моћь негдашньи провинціялны управителя у србской држави, и слабу свезу коя е између ньи и владателя постаяла. Ова полузависность провинціялны управителя, и велика моћь, кою су поедини управительи кадри были развити, дале су више путій повода распрама, кое су између владателя и нѣму подчинѣны кнезова постаяле, и учиниле су способнима исте кнезове, да могу ступити у явне договоре са странимъ непріятельима свога владателя. — По Душановомъ

(*) Památky. Život sv. Symeona od krále Stepana. X.
(**) Србски Споменици бр. 55.

законику кнезови были су управительи градова, и ньіова є дужность была бдити надъ безбедности простора, коимъ су управляли. — У изворима споминю се кадшто *велики кнезови*, кои су такође были управительи провинція. Тако св. Сава вели, да є Неманя I. оставляюћи престолъ найстаріємъ свомъ сину Стефану, млађегъ сина Вука поставіо за „кнеза велїа и вьлоучи ємꙋ землю довольноу“ да ньимъ управля остаюћи подчинѣнъ брату владателю. (*) Тако и подъ кралѣмъ Урошемъ великимъ споминѣ се у изворима „кнезь вели, хльмьски Аньдрѣи. (**) Но ванъ тога, што су кнезови были провинціялни управительи, иста речь има и друго значенѣ. Кнезъ є означавао и независногъ владателя, као што то казую примѣри: цара Лазара, и деспота високогъ Стефана. Царъ Лазаръ и самъ себе назива на некимъ местима кнезомъ, а тимъ именомъ означаваю га и други србски извори издани и за нѣгова живота а и после смрти. Лазаръ є быо кнезъ пре него што є постао србскій владатель, па є то име задржао и после, кадъ є за владателя избранъ быо, а деспотъ високій Стефанъ слѣдуюћи примеру свога отца, и наслѣдивши нѣговъ престолъ, задржао є и називъ кнеза, као што се у гдикоимъ изворима споминѣ. (***) Кнезъ є быо и дворскій чиновникъ, као што се може увидити изъ дипломе цара Уроша младогъ, издате „подь Призрѣномь на рибницѣ Априла кд к лѣто ҂ѕѡѯе“ 6865—1357, у коіой се споминю „кнезове царьства ми,

(*) Památky. Život sv. Symeona od sv. Sávy. IV.

(**) Památky. Okázky občanského Písemnictví. стр. 10. Срб. Спом. бр. 4.

(***) Србскій Лѣтописъ одъ год. 1847. ч. IV. стр. 56. Описаніє древностій србски у св. Гори бр. 16. 18. Србски Споменици бр. 73. 90. 91. и т. д. У диплоии деспота высокогъ Стефана подъ бр. 18 наведеной на єдномъ месту стои: „*великому кн зу Лазару*“.

кои дрьжеть коукю царьства ми", а и у дипломама босански кралѣва налази се споменъ *„дворски кнезова"*. (*) Кнезовима су се канда називали и сеоски поглавари, кои су могли быти подчинѣни властелима, ерь се у некимъ изворима наводи да су између остали лица и кнезови были подчинявани црквама као власи, и онда се кнезъ на првомъ месту споминѣ. (**) — Напоследку речь кнезъ означавала є степенъ властелства, кои є быо наслѣданъ. Властели кнезови нису были подчинѣни само владателю, него и поєдинимъ провинціялнимъ управительима, кои су себи подчинѣне властеле разны степена имали. Neће быти сувишно овде іошъ и то навести да є речь кнезъ и данасъ позната у србскомъ народу, па да и данасъ означава као некадъ: провинціялногъ управителя, независногъ владателя, сеоскогъ поглавара, па и степенъ властелства. Речь иста кнезъ позната є кодъ свію славенски народа одъ найстаріи времена, и имала є, а има и данасъ различна значеня.

На другомъ месту између великодостойника спомена заслужує:

Войвода, кои є како по одправляномъ званію, тако и по степену властелства врло знатно место у државномъ строю заузимао. У србской држави подъ истомъ речи разумевао се найпре едино „войничкій управитель", као што се увиђа изъ животописа Неманѣ I. за когъ св. Првовенчаный краль вели, да є у саветъ позвао *воєводи* и *воины;* (***) а и Душановъ законикъ споминѣ войводу

(*) Србски Споменици бр. 47; 136; и т. д.

(**) У дипломи св. првовенчаногъ краля даростой монастиру Жичи споминѣ се грьдь кьнезь, когъ є заєдно съ децомъ поклоніо истомъ манастиру; а краль Милутинъ поклоніо є као влаха „кнеза всихнѣ с дѣтию" хилендарской цркви св. Богородице. Památky. Okázky obč. písm. стр. 7; Описаніє древн. србски у св. Гори. бр. 6.

(***) Види стр. 98, приметбу.

као управителя войске. Войвода є имао врло велику важность и власть у србской држави, у войски є онъ у строгомъ смислу неограничену власть имао, нѣгове заповеди морао є свакій строго испунявати, иначе се сматрао за царевогъ преступника, и бывао є казнѣнъ, као да є саме цареве заповеди преслушао; али у пресуђиваню питаня: да ли є неко кривъ или не, а можда и у определеню казни за осведоченогъ кривца бывао є канда ограничаванъ одъ мали и велики судова, кои су се узъ войску налазили. (*) Онай, коме є єдномъ вр'овна управа с войскомъ поверена была, називао се войводомъ, ма когъ иначе степена властелинъ быо али дужности войводе нису быле сталне, и престаяле су съ престанкомъ рата. Войвода є онда заузимао или првашнѣ место, коє є у државной управи заузимао, или є добіяо ново определенѣ. Войводу є назначавао свакадъ владатель, па зато Г. Мацѣіовски мисли, да су войводе чисто дворски чиновници были, што се подпуно одобрити неможе, єръ войвода само є могао, али ніє морао быти изъ реда дворянства. (**) Касніє измеріо се кругъ войводиногъ дѣланя, войводе су постали управительи поєдины провинція, и речь войвода више є означавала степенъ властелства него ли одправляно званіє. Войводе као управителѣ провинція у србской држави неналазимо, али налазимо ій особито у почетку 15. века у Босни, гди су они исто тако велику важность имали, као у србской држави кнезови, па су зато могли безъ сагласія краля водити ратъ са странимъ државама. (***)

(*) Види 110. зак. у Душ. законику Památky. Okázky obč. písm. стр. 40.

(**) Исторія Слав. Права §. 47.

(***) Србски Споменици бр. 116. „Размирье, и рать и зла волꙗ“ као што се на наведеномъ месту вели, коя се заметнула између бос. воєводе Радосава Павловића и

Достоинство великогъ войводе у Босни было е наслѣдно, и прелазило є свакадъ на найстаріегъ сина, или на найближегъ а найстаріегъ сродника. Деца и браћа великогъ войводе за нѣгова живота называли су се кнезовима, кои су у явнимъ пословима свакадъ знаменито участвовали. (*) Войводе као дворске чиновнике, или баръ као лица, коя су се при двору задржавала, налазимо у србской држави већъ одъ времена Дечанскогъ краля, єръ на дипломама, кое є истый владатель издао, између други сведока подписани су и войводе, што є знакъ, да су се они узъ лице владателѣво налазили. Шта више, войводе се споминю у србской држави и после Косовске битке у разнимъ дипломама, кое су они као сведоци веће вероватности ради по усвоєномъ и утврђеномъ већъ онда обичаю подписали. (**) Управительи поєдины областій вел. кнезови, и велике войводе, имали су себи подчинѣне властеле, а између ньи гдикои су носили називъ войводе. (***) После пропасти србске и босанске државе, важность, кою су некадъ войводе имале, изгубила се са свимъ.

града Дубровника была є утишана босанскимъ кралѣмъ Щефаномъ Твръткомъ Твръткoвићемъ 1433. Марта 2.

(*) Великій воевода Сандалъ имао є браћу кнеза Влкца и кнеза Влка; али мушке деце ніє имао. По нѣговой смрти постао є великимъ войводомъ Стѣпанъ, синъ кнеза Вукца Хранића кои є сигурно пре Сандала умро быо. Стѣпанъ є имао синове кнеза Владислава и кнеза Влатка. Сравни Србски Спом. бр. 96. са бр. 115. 119. 120. Воевода Радосавъ Павловићъ имао є сина кнеза Иваниша, кои є после быо воевода. Сравни Срб. Спом. бр. 117. са 133.

(**) Подъ Дечанскимъ споминѣ се воевода Младєнь, дедъ Вука Бранковића, войвода Дєѣнь Маньѣкь. Пре и после Косовске битве споминю се разне войводе. Срб. Споменици бр. 36 37. 73. 90. 91. 111. и т. д. Описаніе древ. Србски у св. Гори. бр. 15.

(***) Србски Споменици бр. 61. 114. и т. д.

Жупанъ є такођe врло знатно место заузимао у србско-државномъ строю. И ова речь означава одправляно званіє, и степенъ властелства; и како у србскимъ изворима, тако и по мишленю историка има различно значенѣ. Познато є изъ исторіє, да се жупани као управительи поєдины србски' областій появлюю већъ у првимъ столѣтіяма после последнѣ сеобе Срба. Први ови жупани, као што ми се чини, нису были самостални владательи. Землѣ коє су Срби населили, быле су грчке, србски жупани были су подъ грчкимъ господствомъ управительи овы земаля, али су се трудили отрести се одъ грчкогъ господства, и постати самостални. Было є више жупана, кои су са подчинѣнимъ себи народомъ доста независно управляли. Преобширанъ бы быо, кадъ бы се упустіо у разлаганѣ судбине овы поєдины србски жупана; ньіова исторія была бы уєдно исторія србскогъ народа оны времена. Прелазећи столѣтія съ ћутанѣмъ станићу се при почетку періода Неманића, и размотрићу, шта су одъ овогъ времена были жупани. Познато є, да се Стефанъ Неманя I. кадъ є србску државу устроіо, и одцепивши се одъ Грка самосталнимъ начиніо, називао „*великимъ жупаномъ*", а да є у прва времена своє владе и нѣговъ синъ *Стефанъ* после првовенчаный краль, такође овай насловъ „*великогъ жупана*" носіо, као што се то доста ясно увиђа изъ дипломе, кою є Неманя I. 1198—1199. даровао манастиру Хилендару. (*) У овомъ времену дакле „*великій жупанъ*" быо є државный управитель, и разликовао се одъ областны управителя тимъ, што су нѣму подчинѣны были жупани, областни управительи. Истина, изъ наши домаћи извора неуви-

*) Описаніє древностій србски у св. Гори бр. 1. Památky. Okázky občanského pisemnictví č. V. стр. 3.

ђа се, да є у србской држави подъ Неманьомъ I. и првовенчанимъ кралѣмъ было областны управителя, кои су се називали жупани, али то скоро съ извѣсности можемо извести одтудъ, што се жупани споминю подъ Урошемъ великимъ, и Стефаномъ Дечанскимъ, а и подъ кралѣмъ Милутиномъ, за когъ архіепископъ Данилъ казує, да є по одржаной надъ бугарскимъ кралѣмъ Шишманомъ побѣди само подъ тимъ условіємъ начиніо съ Бугарима миръ, ако Шишманъ у бракъ ступи съ кћери некогъ србскогъ велможе, и кадъ є Шишманъ на то пристао, Милутинъ му є дао за любовцу кћерь свога жупана Драготе. (*) Тешко є опредѣлити, да ли є речь жупанъ у ова времена означавала само областногъ управителя, или само степенъ властелства. Найвероватніє є, да су жупани были како областни управительи, тако исто и властели вишегъ реда, ерь кадъ се у дипломама подписую као сведоци, появлюю се више као властели вишегъ реда, и то као дворани, кои су се при владателѣвомъ двору налазили; напротивъ у писму, кое є Урошъ великій писао „жоупаноу Трьтькоу" истый жупанъ появлює се као областный управитель, коме Урошъ поручує, да се освети Дубровчанима за неправду, кою су они србскомъ државлянину *Урсетеви* учинили. (**) Жупани областни управительи имали су велику власть у своимъ рукама, они су, као и кнезови и войводе, имали свою собствену оружану силу, што се већъ и изъ наведеногъ писма великогъ Уроша увиђа. Жупани гдикои областій, исто тако као кнезови и войводе, имаюћи велику силу у своимъ рукама, често су се побуньивали противу свои владателя, одцепльивали су се одъ opште државне свезе, подчинявали су се странимъ владательима, и противу

(*) Србски Споменици бр. 21. 37. Раићъ II. стр. 559.
(**) Србски Спом. бр. 34.

србски владателя утврђивали су уговоре съ ньіовимъ непріятельима. (*) Све ово доказуе, колико су ови велики властели одъ владателя независни были. Достоинство жупана найдуже одржало се у Босни, гди су се они іошъ 1461. налазили, као што насъ босански извори довольно уверавају. (**). — У течаю времена речъ *жупанъ* почела е означавати и степенъ властелства, и у овомъ погледу рекао бы да су жупани нешто манѣгъ степена властели были, него кнезови и войводе. Властели жупани были су подчинѣни не само владательима, него и областнимъ управительима кнезовима и войводама, као што се изъ многи извора довольно увиђа. (***) Невероватно ми се чини, што Г. Гилфердингъ вели, да су *жупани* были *старешине малы сеоски обштина, старешине жупа*, (****) еръ жупа неозначава село, него е у жупи было више села, коя су могла имати разне господаре, па су зато и стояла подъ разномъ управомъ. Могло е истина быти господара жупа, кои су се звали жупанима, али было е и такви жупа, кое разделѣне на више собственика нису могле имати еднога старешину т. е. жупана, ако се подъ старешиномъ разумева господаръ или управитель жупе. (*****)

(*) Жупанъ Радославъ сынъ кнеза Андрее Хльмскога, називаюћи себе клетвеникомъ „гнꙋ кралꙋ ꙋгърьскомꙋ" ступа у савезъ съ Дубровникомъ противъ краля Уроша 1254. Мая 22. Срб. Спом. бр. 20.

(**) Срб. ср. 754.

(***) Жупанъ одговара речи: Comes, коя е означавала областногъ управителя, Föispán, а уедно и степенъ властелства: Graf. Да су областни управительи имали подъ собомъ жупане, види Ср. Спом. бр. 86.

(****) Писма о исторіи Срба и Бугара одъ Хилфердинга, превео Миланъ Милићевићъ св. 1. стр. 189.

(*****) Г. Дръ Янко Шафарикъ опоменуо ме, да се у србскимъ изворима споминю надворни жупани (Comes palatii), али я споменъ овы жупана у србскимъ из-

Банъ, као чиновникъ и великодостойникъ србске државе неспоминѣ се нигде у србскимъ изворима. У Босни и Хрватской налазимо бане у разна времена, а Г. Мацѣіовски мисли, да є достоинство бана некада и у србской држави постояло, велећи да су место жупана и бана у Србіи друга два знанія установлѣна, и то званіє *логотета* и *прѣмикиріє* (*). Ово мишлѣнѣ србски извори доволно неправдаю, ерь се назывъ бана изузимаюћи Босну и Хрватску — непоявлює у србской исторіи у целомъ періоду Неманића, жупани пакъ іошъ за времена Дечанскогъ краля споминю се у србскимъ изворима, а у сусѣдной Босни постояли су и на сто година скоро после србске пропасти на Косову. У Босни быо є банъ независный управитель Босне, уживаюћи безъ икаквогъ ограниченя владательска права; али є често овай назывъ означавао и полузависногъ управителя Босне онда, кадъ є ова туђой власти подчинѣна была. Већь се за Хвалимира краля XXXII. вели, да є свою кћерь удао за *вѣнецкогъ* бана, а *Вѣнецъ* быо є градъ у Босни на рѣки Врбасу (**). У

ворима нисамь приметіо. У дипломама кодъ Schwandtnera у делу: rerum hungaricarum scriptores III. 105. 156. наводе се ови називи жупана: Zupanus palatii, Zupanus Cavallarius, Zupanns Pincernarius, Zupanus Comitissae. Истор. Слав. права. I. приметба 227.

(*) Исторія Слав. права. I. § 47. IV.

(**) Ранћъ Т. II. стр. 286. Није сувишно, да овде приметимъ, да само мимогредно споминѣмъ име бана пре Неманићевогъ доба зато, ерь србска држава подъ своимъ вел. жупанима, и подъ кралѣвима далматинскимъ па све до Неманѣ I. ніє была довольно правно развієна. Као што се изъ наведеногъ места увиђа, у Босни су были познати бани одъ стари времена, а Константинъ Порфирогенитъ већъ споминѣ и у Хрватской бана, кои є подъ собомъ имао Гацко полѣ, и пределе реке Крбаве, и Лике. Осимъ босански и хрватски банова споминю гдикои у овомъ добу бановине захлм-

Босни су бани имали устроенъ владательскій дворъ, и свое дворане, између кои споминю се сви степени властела, кнезови, войводе, жупани. Одъ времена, кадъ су се босански бани почели називати србскимъ и босанскимъ кралѣвима, неспоминю се више у изворима бани зато, што су ти бани одъ то доба были кралѣви. Босанскій банъ *Твртко*, синовацъ одъ Душана угнѣтаваногъ бана Стефана, сазнавши да є владательска породица у Србіи изумрла, дошавши у Србію, наслѣдіемъ заузео є као што самъ вели у диплми, кою є 1378. год. Апр. 10. издао, „престоль моихь прародитель, господе срьбьске, зане бо ти бѣхѹ мои прародителии вь земльнѣмь царствѣ“ и т. д. и подписивао се „Стефань Твьртко вь Христа Бога краль Срьбльемъ и Боснѣ и Приморю“. (*) Бани северински, мачвански, хрватски и т. д. односе се на државно устройство Унгарске, и нестое ни у каквой свези са србскимъ државнимъ устройствомъ, па зато и прелазе кругъ мои разматраня.

ску, требиньску, и т. д. У унгарскимъ изворима споминѣ се такође у разна времена достоинство бана. У Унгаріи были су бани велики властели, и имали су знатанъ упливъ у решаванѣ државны дела. Између осталы бана споминѣ се у Унгарской: *Северинскій, Мачванскій, Приморскій, Бугарскій* банъ (Banus Severiensis, Macsoensis, Maritimus, Bulgariae etc.) и т. д. Достоинство бана, као и остала висока достоинства, у стара времена нису была наслѣдна, и стална, тако унгарскій краль Стеванъ V. вели за бана Роланда 1270. год. „Baro iste cum regni nostri semper status altissimos tenuisset, aliquando Palatinatum, quandoque Banatum diversos plures Comitatus.“ etc. Fejer Codex diplomaticus Hungariae VII. 2. p. 14. Frank: A közigazság törvénye Magyarhonban. Budán, 1845, I. 122. lap.

(*) Србски Споменици бр. 66. Истый краль Твртко године 1375, Февр. 9. подписанъ є као банъ босански. Банъ Кулинъ споминѣ се у некой заклетви веће 1189. године. Срб. Спом. бр. 1.

Напоследку међу велможе негдашнѣ србске државе ставлямъ *казнаца* и *логотета*, кои су по своме званію знатно место заузимали у државной управи. Обоица появлюю се као дворски чиновници зато, што су се обично узъ личность владателя налазили, али ипакъ по своме званію више припадаю реду великодостойника, него ли у брой дворски чиновника.

Казнацъ (кьзньць) судећи по називу, старао се о државной казни, прикупляо є државне приходе, можда є разрећивао дотичне прирезе, и по наредби владателя употреблявао є државне приходе на обште цели: єдномъ речи казнацъ вальда є быо некій видъ министера финансіє. Кругъ нѣговогъ деланя по нашимъ изворима неможемо опредѣлити, єръ се у старимъ споменицима казнаци само по имену споминю. Званіє казнаца было є важно, єръ су казнаци свакадъ велики властели, налазили су се при владателѣвомъ двору, и подписивали су се на изданимъ одъ владателя дипломама као сведоци. Казнацъ се споминѣ већъ у некомъ писму краљице Єлене, матере краля Милутина, управлѣномъ на дубровачкогъ кнеза Марина Жоржа, у комъ иста краљица обећава, да ће Дубровчане оставити у уживаню права, коя су одъ нѣногъ мужа и сина Уроша (Милутина) добили. Ово є краљица Єлена обећала предъ дубровачкимъ посланицима, а одъ своє стране предъ три сведока, између кои єданъ є быо казньць Мрьиань. Подъ Дечанскимъ такођеръ є постояло званіє казнаца, а познато є было и у Босни, єръ у некимъ писменимъ споменицима налазимо кьзньца Санька, кои є по свой прилици найпре жупанъ быо, и кои є имао сина воєводꙋ Радича Сьнковића. У гдикоимъ писменимъ споменицима нала-

зимо на називъ *„челникъ ризнички“* кои се двапутъ подъ деспотомъ Ђурђемъ споминѣ. (*)

Логотетъ — у дипломама налази се написано: логоѳеть, логофеть, логопеть — такођe e одправляо у србской држави знатно званіе. Кадъ бы ово званіе са садашньимъ коимъ званіемъ упоредити хтели, могли бы логотета уподобити државномъ секретару, или начелнику државне владателѣве канцеларіе, кои се обично налазіо узъ владателѣву личность, съ владателѣмъ є путовао, нѣгове заповести извршавао. Г. Мацѣіовски вели, да є званіє логотета установіо Душанъ, и заиста пре 1349. године я нисамь ни у єдномъ србскомъ споменику примѣтіо, да се споминѣ званіе логотета, шта више, ни на самимъ Душановимъ дипломама неналазе се подписани логотети, него се првый путъ споминю у Душановомъ законику, а одъ 1357. године споминю се логотети врло често у разнимъ старимъ писменимъ споменицима. Поглавита дужность логотета была e писати, т. e. саставляти хрисовулѣ, а по свой прилици и сва остала писма, коя є издавао владатель. Онъ є чувао великій државный печатъ, и ударао га на дипломе, па томе быо є као некій контролоръ а уедно и десна рука владателя при издаваню диплома, и саставляню државны писама, коя e онъ по владателѣвомъ налогу саставляо, као што се то увиђа изъ разны преговора србски кралѣва са дубровачкомъ републикомъ, па се зато и появлюе логотетъ и као дворски чиновникъ тимъ више, што се на више места споминѣ уедно и као милостникъ, т. e. сведокъ, кои се на диплому ради нѣне

(*) Србски Споменици бр. 32. и 37; сравни бр. 79. и 86. види бр. 137. 138. Кьзньцъ у србской држави може се успоредити званію, кое e одправляо: Camerarius.

веће вероватности подписивао; (*) али то насъ уедно уверава, да су логотети великодостойници были, почемъ су се на дипломама за сведоке само люди вишегъ чина, и степена властелства обично употреблявали. Подъ царемъ Урошемъ младимъ употреблѣнъ є логофетъ Деанъ за поклисара, єръ у некой дипломи истога владателя стои: како сте ми пороучили по логодетѣ царства ми Деанѣ и по Грьгѹрѣ, (**) одкудъ се уедно и то увиђа, да су владательи у исто време два а сигурно и више логотета имали. У ова времена посланици добіяли су обично устмена упутствія, кои су се при своимъ съ другимъ државама преговорима придржавали, па зато є и употреблѣнъ изразъ „поручили". Логотети су составляли а и сами писали државна писма, коя некій видъ државны уговора имаю, али су сигурно составляли и писали и дипломе, коє су владательи давали приватнимъ лицима, и онда су наплаћивали неке таксе одъ оны, кои су дипломомъ неку землю добили; али исте таксе нису примали логотети за писанѣ дипломе, него за *хрисовуль*, т. є. за златный печатъ, кои су на диплому ставляли. Таксе су ове доста велике быле, обдареный давао є одъ свакогъ села, коє є у баштину добіо по л= 30 перпера логотету. (***)

И съ овимъ самь рекао све, што самь на овомъ месту о србскимъ велможама могао рећи.

(*) Србски Споменици бр. 47. Као милостници подписивани су логотети на дипломама после смрти цара Уроша, а првый путъ у некой дипломи Вука Бранковића одъ 1370. год. Априла 5. Срб. Спом. бр. 62. И после Косовске битке споминю се логотети; тако 1406. споминѣ се *логоѳетъ Богданъ*, кои є 1429. быо противистіярь; а на нѣгово место быо є Логѡфєть Воихна. Срб. Спом. бр. 90. 111.

(**) Срб. Спом. бр. 53.

(***) Види 114. законъ у душановомъ законику.

Неће быти сувишно да и то приметимъ, да званія великодостойника нису была свакадъ стална него да є могао великій властелинъ разна званія єдно за другимъ одправляти.

О дворскимъ чиновницима на основу домаћи извора неможемо ни съ толикомъ опредѣлености говорити, колико о велможама, єрь се већиномъ дворски чиновници само и єдино по имену споминю. Називи гдикои дворски чиновника налазе се само у исторiскимъ делима, или у некимъ надписима, а у Душановомъ законику єдва се гдикои споминю.

Између дворски чиновника найзнатніи быо є:

Деспотъ, кои се споминѣ у Раићевой исторіи и у гдикоимъ старимъ надписима. Ученый г. Павле Шафарикъ вели, да є деспотъ заузимао прво место у царскомъ дворянству. (*) Я нисамь могао наћи нигди у србскимъ изворима, да се деспотъ наводи као некій дворскій чиновникъ. Познато є да се Стефанъ синъ кнеза Лазара, ступивши после Косовске битке на престолъ, називао деспотомъ, а кадкадъ и кнезомъ; али у ово време деспотъ ніє више быо првый степенъ достоинства у владательскомъ двору, него є та речь означавала самогъ полузависногъ владателя. Могуће є међутимъ, и врло вероватно да є Стефанъ у двору свога отца іошъ пре Косовске битке быо деспотъ, па є тай називъ задржао и после, кадъ є и саму владу надъ србскомъ државомъ у своє руке узео; што є тимъ вероватніє, єръ Раићъ вели, да є грчкій царъ Алекси Ангелъ Комненъ Стефана, после првовенчаногъ краля, кадъ є истый

(*) Мисли г. П. Шафарика о степенима дворски достоинства у србской државы у кратко є споменуо г. нѣговъ синовацъ Дръ Янко Шафарикъ у Гласнику V. стр. 299.; на ово место чешће ћу се позвати у течаю ове разправе.

нѣгову кћерь узео себи за любовцу, почествовао деспотскимъ саномъ, а и Неманя I. пре, него што е оставіо светску владу, поставіо е истогъ свогъ сина Стефана србскимъ *Деспотомъ*. (*) Г. Мацѣіовски вели, да су се женске одъ владательске породице у Србіи називале *деспине*, (**) о чему се изъ србски извора нисамь могао уверити. У Душановомъ законику називъ деспота неналази се.

Севастократоръ быо е по г. Шафарику другій степенъ дворянскогъ достоинства. Мени су непознате нѣгове дужности, али є на свакій начинъ заузимао знатно место у реду негдашньи србски дворяна. Већъ Неманя I. у своіой дипломи, кою є 1198—99 дао манастиру Хилендару, назива свогъ сина Стефана *севастократоромъ*. (***) Раићъ вели, да є Душанъ севастократоромъ Србіи поставіо *Декана*, болѣ Деана, што се и Душановомъ дипломомъ одъ 1349. год. потврдити може; еръ се у истой дипломи споминѣ *севастократоръ Дѣанъ*, и за нѣга вели Душанъ да є быо *„братъ царьства ми“*. (****) И отацъ Вука Бранковића быо є севастократоръ, и споминѣ се у дипломи младогъ цара Уроша одъ 11. Марта 1369 (ѕωоѓ) а и Вукъ Бранковићъ самъ вели, да є синъ севастократора Бранка. (*****) У Бугарской су такође были познати севастократори, као што се увиђа изъ надписа, налазећегъ се у цркви Боянской кодъ Софіє одъ 1255 (ѕѱѯз), где се споминѣ братучедъ цара бугарскогъ а унукъ србскогъ краля Стефана Калоѣнь севастократорь. А и у договору кои су

(*) Раићъ Т. II. стр. 409.

(**) Исторія Слав. права. I. § 39.

(***) Описаніє древностій Србски у св. Гори бр. 1. Památky. Okázky občanského písemnictví Č. V.

(****) Раићъ Т. II. 750. Описаніє древностій србски у св. Гори бр. 12.

(*****) Описан. древ. срб. у св. Гори бр. 13. 15.

противу србскогъ краля Уроша **1253. Юнія 15.** Дубровчани са бугарскимъ царемъ Асеномъ заключили споминѣ се: зетъ цара бугарскогъ *севастократоръ Петаръ*. (*) Изъ наведеногъ увиђа се, да су севастократори кодъ Срба и Бугара были познати далеко пре Душана и да су севастократори свакадъ были сродници владателѣве породице, као што сви наведени примери довольно доказую.

Кесаръ быо е по Г. Шафарику трећій степенъ достоинства у Душановомъ двору. Ранћъ за времена Душанова споминѣ *Кесаре Пребулу Григорія* и *Воихну*. (**) Кесаръ Воихна споминѣ се у надпису на завѣси велики царски дверій предъ олтаромъ цркве хилендарске одъ год. **1399.** кою е завѣсу кћи кесара Воихне, а любовца деспота Углѣше манастиру Хилендару дала. Кругъ кесарове властій по србскимъ изворима неможе се опредѣлити. Деспотъ Углѣша, братъ краля Вукашина, быо е найпре кесаръ, (***) и управляо е Драмомъ, и одтудъ бы могли изводити, да су кесари и областни управительи были, па да е речь кесаръ пре достоинство, него ли званіе означавала. У србскимъ дипломама, и у Душановомъ законику нисамъ могао опазити, да се кесаръ споминѣ.

Протосевастъ или као што се гдигди исписуе *протосевастатосъ* быо е манѣгъ степена дворскій чиновникъ одъ кесара, еръ су кесари одъ протосеваста постаяли, почемъ се у некомъ надпису у манастиру Рилскомъ одъ год. **1335.** споминѣ:

(*) Гласникъ VII. стр. 190; Србски Споменици бр. 16. Památky. Okázky obč. písem Č. XVI. Севастократоръ Петаръ имао е землю, — државный просторъ, коимъ е управляо; на наведеномъ месту стр. 18.

(**) Ранћъ Т. II. 750.

(***) Гласникъ V. стр. 299. 301.

протосевастатосъ Реля Драговоля, а у другомъ надпису одъ год. **1341**, кои се у истомъ манастиру налази, споминѣ се: „*Кесарица, супружница Релѣ Драговолѣ*“, одкудъ се увиђа, да є истый Реля после 1335 године добыо степенъ кесара. А већъ се подъ кралѣмъ Милутиномъ споминѣ протосевастъ, еръ истый краль у некой своіой дипломи вели, да є градъ Штипъ зидао протосевастъ Хреля, што насъ уверава, да су протосевасти такође знаменита места у државной управи заузимали. (*)

Протовистіяръ быо є по г. Шафарику 5. степенъ дворянскогъ достоинства у Србіи. У србскимъ писменимъ споменицима, кои су пре Душана, а и одъ самогъ Душана издати, па ни у самомъ Душановомъ законику неспоминѣ се достоинство протовистіяра, али да є исто достоинство у дворовима србски владателя было, уверавамъ се одтудъ, што се у дипломи Ђурђа деспота одъ 1429. год. 13. Дек. споминѣ *протовистіяръ Богданъ*, а налази се споменъ протовистіяра и у другимъ старимъ србскимъ писменимъ споменицима 14. и 15. века. Протовистіяри подписивали су се на дипломама — као милостници т. є. сведоци, а у Босни протовистіяри испунявали су кадшто дужности логотета, као што се увиђа изъ дипломе Штефана Томаша босанскогъ краля одъ 1444, у коіой при краю стои: „И рестое протовистарьѹписахь по заповиди господина ми крала Томаша а писа се ѹславнωмь градѹ ѹ крешевѹ. (**)

(*) Гласникъ VII. 182. Описаніє древн. србски у св. Гори бр. 6.

(**) Протовистіярь Богданъ быо є найпре Логотетъ, као што самь на стр. 110 у прим. споменуо. Рестов протобистарь осимъ наведене дипломе писао є другу год. 1451. Дек. 18. „ѹ стωномь местѹ ѹ Бєвовцѹ.“ Протовистіяре имали су и поєдини управительи србски областій; као

Протоспатаръ, колико є мени познато, неспоминѣ се нигди у србскимъ писменимъ споменицима, а ни у Душановомъ законику. Раиѣъ вели, да є царъ Урошъ младый Вукашиновогъ брата Углѣшу украсіо протоспатарскимъ достоинсвтомъ. Неногу опредѣлити, али є вѣроватно, да є у Србіи протоспатаръ то быо, што є кодъ осталы Славена быо gladifer, и кодъ Руса *мѣчникъ*. (*)

Дворьдрьжица, судеѣи по имену быо, є дворскій чиновникъ, кои се старао о дворскимъ потребама. Споминѣ се само у заклетви, кою є Александеръ господинъ Канинѣ и Авлону положіо онда, кадъ є за дубровачкогъ граѣанина избранъ быо. — У дипломи Стефана Дабише босанскогъ краля одъ 1392. год. Іул. 17. споминѣ се: *дворски станьць*, кои є такоѣе, као и двородржица подписанъ као сведокъ на дипломи, и кои є можда съ двородржицомъ еднаке дужности одправляо. (**) Напослѣдку

Властелина стѣгоношу такоѣе ставлямъ у кругъ дворски чиновника зато, што се и у другимъ државама налазило дворски званія овога имена, и дотични називали су се латински vexilliferi т. є. стѣгоноше, (***) а бирани су были свакадъ изъ круга виши властела. У сусѣдной Угарской властели стѣгоноша (ország zászlósai, barones banderiati) одправляли су найвиша државна званія, и овимъ званіяма разликовали су се одъ осталы великодостойника и нису были дворски чиновници. Тамо дакле стѣгоноша — baro banderiatus ніє — быо особитый некій чиновникъ, него є то быо насловъ и

н. п. Балша, дука драчкій 1385; *Гюргъ* господинъ зетской и поморской земльи 1386. Србски Споменици бр. 111. 136. 140. 70. 71.

(*) Раиѣъ II. 829. Ист. Слав. прав. I. § 51.

(**) Србски Споменици бр. 61. 81.

(***) Ист. Слав. права I. § 51.

слѣдство одправляногъ другогъ званія. У Душановомъ законику споминѣ се властелинъ стѣгоноша само на едномъ месту и то у 157 закону и само по имену, па зато кругъ дѣланя властелина стѣгоноше неможемо опредѣлити. Нѣгово се званіе по свой прилици у томъ состояло, да е у време рата владателѣву заставу (стѣгъ) предъ владателѣвомъ четомъ носіо. (*)

Неће сувишно быти да овде напоменемъ, да су се властели налазећи се при владателѣвомъ двору називали: дворане властельсци. Они се споминю у 144. Душановомъ закону, у комъ се опредѣлява: да се судити мораю поротомъ, ако учине неко зло у двору. Изъ истогъ бы се могло извести, да су и невластели могли быти дворани, почемъ насловъ истогъ закона гласи: „Ѡ дворанехь“ а у самомъ закону споминю се осимъ властела и себри, кои су се пресудомъ божіомъ морали правдати, ако су обтужени были, да су злочинство учинили.

(*) Знатніи властели стѣгоноше у Унгарской были су: Palatinus regni, ura locumtenentiarius regius; Comes Curiae regis; Banus Croatiae, Slavoniae ac Dalmatiae; Summus Camerarius (ніе ли то кьзньць?). Судећи по овимъ именима и по важности званія, коя су именовани великодостойници одправляли, звали су се зато: Barones banderiati, што су свое собствене бандеріе, свое стегове — заставе — имали, и съ истима воевали; па зато они и нису были дворски чиновници. Было е напротивъ у Унгарской велики властела, кои су се звали: Barones regni, кои су имали свое бандеріе, стегове; али кои су у строгомъ смислу одпраляли дворска званія, као н. п. пехарникъ, коморникъ, и т. д. кои су се свакадъ при двору, и узъ личность владателѣву налазили, а кои су ипакъ найзнатніи упливъ у државной управи имали. По овоме и србскій *властелинъ стѣгоноша* могао е быти великій властелинъ, кои е подъ своимъ стегомъ воевао, и кои ніе морао дворско званіе одправляти.

Осимъ наведены налазе се іошъ гдикои називи чиновника, кое бы или у редъ велможа или у редъ дворски чиновники ставити могли по важности, кою су можда у србской државн имали, и по званію, кое су одправляли; али кое самъ у редъ земальски чиновника ставіо или зато, што се по достоинству велможама успоредити немогу, или што су се, судећи по имену, преовладно съ земальскимъ пословима занимали, и по томе и башъ ако су се при двору и налазили, заузимали су у реду дворана само подчинѣно место. При спомену дотичны чиновника приметићу да ли бы се могли придати велможама или дворскимъ чиновницима.

Земальски чиновници разликовали су се одъ велможа тимъ, што су одъ нъи маню важность имали, и што су подчинѣни были велможама; а одъ дворски чиновника разликовали се тимъ, што су одъ двора удалѣни были, или ако су се у двору налазили, испунявали су само манѣ дужности. У реду земальски чиновника на првомъ месту спомена заслужуе:

Краишникъ, т. е. властелинъ, кои е краишта, границе државе чувао. Краишници споминю се у Душановомъ законику, они су были управительи пограничны државны округія, а можда и целы областій, па зато се и вели за нъи: „*властеле, кои краишта држе.*“ По важности, кою е имало чуванѣ државны граница за свакій народъ и по гдикоимъ примерима, кои се кодъ страны народа налазе, могли бы рећи, да су краишници были изъ реда србски велможа, али велика одговорность, коіой су за своя дела при управи свога краишта подложени были, дае ми основа мислити, да су се краишници одъ велможа разликовали, али су ипакъ у државной управи знатно место заузимали, и зацело спадали су у брой найвећи

земальски чиновника. Они су се старали о поредку и безбедности свога краишта, располагали су оружаномъ силомъ, коя имъ е потребна была да редъ у краишту држе, и свако спольно нападанѣ одъ свога краишта одбію. Али ако су краишници у извршаваню свои дужностій немарни были, па су у слѣдству те немарности или тати и гусари, или страна войска краишту, и другой царевой земльи неку штету нанели, онда су они сву ту штету изъ свога џепа држави и приватнима накнађавали; а ако су ванъ тога съ татима и гусарима у свези были, бывали су као и сами ти злочинци строго казнѣни. (*)

Прѣмикиріе споминю се у 24. Душановомъ закону између осталы административны чиновника, кои су были обвезани старати се о безбедности себи подчинѣны областій. Кругъ ньіовогъ деланя на основу србски извора неможе се определити. Г. Мацѣіовски вели, да е Душанъ прѣмикіріе завео место жупана. Званіе прѣмикірія — primicerus — познато е было у Грчкой већъ подъ великимъ Теодосіемъ, и Primicerus (primus in ceram et tabulam relatus) споминѣ се у многимъ землями, и свакадъ е високогъ степена чиновникъ быо. Збогъ тога, што кругъ деланя прѣмикіріе никако немогу определити, нисамь ій навео у реду србски велможа. (**)

(*) Србски властели краишници могу се упоредити чуварима граница, кои су у среднѣмъ веку познати были подъ назівомъ „Gränzengraf.“ Г. Мацѣіовски (I. § 103) сматра краишнике као чиновнике на границы, и недае іймъ никакву важность. О краишницима говоре 122. и 137. закони душановогъ законика.

(**) Primicerus означавао е свакадъ првогъ, найвећегъ чиновника у некой струки државне управе; означавала е та речь у среднѣмъ веку: државногъ секретара, канцелара; исто тако и првогъ чиновника при некомъ одделу войске; а уедно и главногъ служителя некогъ великогъ властелина.

Челникъ судећи по имену, быо є некій полицайный или военый чиновникъ, а одтуда, што се у Душановомъ законику у брою осталы административны чиновника споминѣ, могли бы мислити, да су челници и администативни чиновници были. Челници су такође често присутствовали при издаваню диплома као сведоци, налазили су се дакле при владателѣвомъ двору, па ій зато можемо за неке дворске чиновнике сматрати, особито ако ій упоредимо са войничкимъ управительима владателѣвы чувара (гарде), кои су се при свима дворовима налазили, и кои су свакадъ изъ реда велики властела бирани были. (*) Званіє челника постояло є іошъ подъ Дечанскимъ, а налазимо га у србской држави и после Косовске битке, єръ кнезъ Стефанъ и братъ му Влькь послали су Влька челника да некимъ местима ѡдтєшу мєгє (међе) т. є. да назначе границу. Осимъ челника споминю се у изворима и *велики челници*, кои су такође као сведоци при издаваню диплома употреблѣни; и то насъ увѣрава, да є више степеній челника было. (**)

Кефалія быо є поглавито административный чиновникъ, кои є извршуюћу власть имао у рукама, а у єдно є и неке полицайне дужности одправляо. Кругъ нѣгове делателности неможемо строго определити, али су намъ ипакъ познате неке дужности кефалія. Они су были управительи варошій, и срезова, и старалису се о безбедности места и предела, кои су ньіовой власти подчинѣны были. Кефаліє имале су у варошима тамни-

(*) Ако су челници войнички дворски чиновници были, могу се упоредити съ чиновницима, кои су у Унгарской познати были подъ називима: Comes armigerorum regis, Magister ensiferorum regis, Comes Clitiorum et Buchariorum. Fejér Cod. Diplm, V. 1. p. 195; VI. 1. p. 169; IX. 3. p. 304. Frank. I. pag. 122.

(**) Србски Спом. бр. 36. 90. 91. 137. Описаніє древностій србски у светой Гори бр. 19.

це подъ своимъ надзоромъ, али заповеђено є было, „никто ѡтъ нихъ да неприми ничиега чловѣка у тьмьницоу безъ книгє царевє“, еръ су у противномъ случаю плаћали цару „петь сьть перперь“. Кефаліяма є было поверавано чуванѣ путова у смесним жупама, гди ніє быо еданъ. господаръ, они су имали своє страже, съ коима су ту дужность одправляли съ толикомъ одговорности, да су изъ своѓъ цепа морали накнадити штету, кою су тати или гусари нанели путницима, а сами су после одъ тата, гусара, или стража, коє су путове чували, потраживали накнаду. Путници и нису морали непосредно одъ кефалія потраживати накнаду, него су є добіяли и одъ судія, кнезова и цара, т. є. одъ свію државны властій, коє су се после наплаћивале одъ кефалія, кои су и за оне ствари одговарали, коє су путници предали стражама, па су се после изгубиле. Кефаліє су становали и по градовима, и были су неки подчинѣны чиновници, имали су право захтевати да имъ варошани — граждани — продаю жито, вино и месо у пола цене, или као што у закону стои „да имь прѡдавать жито, вино, и месо за динарь, що иному за два“, а ванъ тога имали су и друге неке доходке, коє су по закону узимали, кои су дакле закономъ или обичаємъ определѣни были. Кефаліє су помагали судіє при извршаваню пресуда, и обвезани су были извршити оно, што имъ судіє наложе, и ако нису судіє послушали, было є предписано „да се кажьню како прѣслоушьници“. (*) У некимъ случаєвима кефаліє появлюю се као судіє, као што се изъ 195. душ. закона, и изъ неки други писмены споменика увиђа. (**) Споменъ кефалія налази

(*) Све што самь о кефаліяма рекао, налази се определѣно у 54. 159. 163. 178. 174. Душановомъ закону.

(**) По Душановомъ законику рекао бы, кефаліє да су онда судейску власть извршивали, кадъ се нека учи-

се у србскимъ изворима и после Косовске битке. Управительи поедины областій имали су такође свое кефаліе. (*)

Диѣкъ, Диякъ споминѣ се већъ у дипломи босанскогъ бана Кулина одъ 29. Августа 1189. Быо е канцеларискій чиновникъ, преписивао е, а и самъ е саставляо сва писма, коя су владательи, државне власти, и поедини властели издавали. Диякъ е быо подчинѣнъ логотету, али е често и саме дужности логотета одправляо, и могао е быти и изъ реда невластела избранъ, па зато су нѣгова деца у редъ меропшића спадала, еръ само тако можемо разумети, како е краль Милутинъ могао цркви Архистратига између осталы людій подчинити *Влада дияковогъ сина*, еръ да е диякъ властелинъ быо, зацело бы и нѣговъ синъ реду властела припадао, и онда владатель небы могао тако съ ньимъ располагати. Было е више степена дияка, еръ се у некой дипломи Стеф. Дечанскогъ одъ 22. Іан. 1325. споминѣ: „Архидиѣкь Марннь Баранинь“,

---

нѣна штета путемъ административнимъ накнађивала, и онда су кефаліе већиномъ присутствовали као извршительи, н. п. кадъ е неко потръо туђе жито, дужници су проценили штету предъ кефаліомъ, па е кефалія ту пресуду и извршіо; или прешли су гусари изъ туђе землѣ у србску државу, учинили людма штету безъ да су дотичне страже гусаре опазиле, и похватале; штета е была процењена, при процени е и кефалія быо. По повелѣнію Душановомъ одъ 20. Септ. 1350. год. Дубровчани кои су се налазили *по тръговехъ*, подносили су све свое тужбе цариницима, кнезовима, или кефаліяма дотичны градова, и ови су тужбу испитивали, пресуду по законику изрицали изузимаюћи неке случаеве, а по свой прилици изречену пресуду одма и извршивали. Србски Споменици бр. 32. Доцніе као да су у овомъ погледу друге мере донете. У истомъ делу бр. 73.

(*) Србски Споменици бр. 61. 71. 91. Описаніе древностій србски у св. Гори бр. 19;

кои є сигурно старешина надъ осталимъ дияцима быо и одправляо дужности, коє су после предаве логотету. Кадъ є неко одъ цара добіо село, или жупу у баштину, морао є дияку за писанѣ диплоне платити 6 перпера. Г. Мацѣіовски по доказима Хагековимъ вели, да су и у Чешкой ђацима (Žak) називали оне кои су явна писма писали. (*)

Цариникъ быо є финансіялный чиновникъ, и као што му име показує, узимао є царину. Царина се узимала одъ трговаца, кои су своіомъ купльомъ т. є. еспапомъ долазили у србску државу или изъ србске државе одлазили у другу државу. Царина се узимала на месту трьга, т. є онде, где є трговацъ свою куплю продавао, али су ипакъ была нека места назначена, у коима су становали цариници, и у коима се узимала царина. Такво є царинско место было веħъ за времена краля Уроша великогъ *Брсково*, у комъ су Дубровчани давали „десєтькь ѡдь соли". Душановъ законикъ забраньивао є подъ строгомъ новчаномъ казни цариницима злоупотребити свою власть, па зато су цариници морали 3—500 перпера платити, ако су трговца приморили, да имъ ствари маньомъ ценомъ — у безцѣніє — прода, или ако су нѣговъ еспапъ растоварили, и трговца задржали, те ніє могао отиħи у свое време на тргъ, гди є мисліо свою куплю продавати. Цариникъ є у некимъ случаєвима быо и судія, као што се увиђа изъ повелѣнія Душановогъ одъ 20. Септ. 1350. године. Царина, кою су трговци на трьговима одъ куплѣ плаħали, у некомъ

(*) Србски Споменици бр. 1. 37. Описаніє древностій србски у Св. Гори бр. 6. Душановогъ законика 114. законъ; Ист. Слав. Права I. § 154. Да су невластели, особито Неропси могли изучити књигу, увиђа се изъ Дечанскогъ дипломе, дароване манастиру Дечанима, у коіой између осталога и ово се наређуѥ „ако ли мѣропшикь кньигу изоучи да є мѣропхь". Срб. Спом. бр. 176.

повелѣнію краля великогъ Уроша назива се „доходакь господьски.“ (*)

Глобаре споминѣ Душановъ законикъ, у комъ су ньіове дужности доста ясно изложене. Глобари су стаяли узъ судіє, кои су глобаре употреблявали као извршителѣ пресуда у случаєвима, кадъ є обтуженый морао плаћати глобу. Судіє су давали глобарима писменый налогъ, кога и колико да оглобе, и они су се морали свога добивеногъ упутствія придржавати. Ако є неко одъ црквены людій быо осуђенъ, да плати глобу, онда су црквени люди поставляни были за глобаре, и само су ови узимали дотичну глобу, и давали ю цркви; царъ и кефаліє у куплѣнѣ овы глоба нису се мешали. (**)

Прѣбѣгарь быо є као некій полицайный чиновникъ. Споменъ о нѣму нашао самь само у єдномъ писму, на комъ є подписанъ „Стефанъ краль и сь Богомь самодрьжець српски“ и у коме се вели „и прѣбѣгарь да невлада надь ними“ т. є. надъ Дубровчанима, кои съ *трьгомъ* ходе по србской држави. (***)

(*) Душанъ є 1346. забраніо Дабиживу, да неузима на Трѣбиньи царину „никомꙋ н кто греде оу Доубровникь (и) изь Доубровника“ Срб. Спом. бр. 40. А Стефанъ Урошъ вели: и кꙋпци що несу кꙋпиле, ако растоварн ꙋ Брьсковѣ, да плати царинꙋ, аколи мимонесе да где прода, тꙋ и царинꙋ да плати“. Србски Споменици бр. 21. 22. 24. 43. Господари Зетской и Поморской земльи имали су такође своє царинике у пределима, кои су подъ Неманићима саставне части србске државе были. Срб. Спом. бр. 71. Сравни іошъ 105, и 106 законъ у Душановомъ законику.

(**) Г. Мацѣіовски вели, да су Глобари были као неке слуге, придане вишимъ сановницима; и уподоблява ій чешкимъ *Поборцима*, рускоме *Вирнику*, и *Мѣчнику*, и польскоме *Ликтору*. (Ист. Слав. Права I § 54. II § 58). О глобарима у Србіи сравни 183. и 195. Душанове законе.

(***) Срб. Споменици бр. 42.

Прѣстаници, кои се у 124. Душановомъ закону споминю, и кои су рекао бы то исто были што и *приставники* и *пристави*, были су помоћници разны други чиновника. У животопису Иеманѣ I. споминю се „*приставники дѣломъ*" а у босанскимъ писменимъ спомеництима налазимо „*приставе кралѣвства*" и „*пристава одъ двора*", кои су уедно и кнезови были. О приставима, као чиновницима кои су особито при судовима употреблявани, говориђу другій путъ. (*)

Владальци споминю се у Душ. законику као некій управительи областій и градова. Одговаралису као и кефаліє за злочинства, и особито за крађу, коя се у ньіовимъ областима догодила. У градовима су у свези съ градскимъ свештенствомъ судили грађанске парнице. (**) Владальци и владсущїй вь земльи, кои се подъ Душаномъ споминю (опис. древ. у Св. Гори стр. 46), были су по свой прилици єдни и исти чиновници.

Севастъ споминѣ се у реду административны чиновника особито после кефаліє и кнеза. Подъ кралѣмъ Милутиномъ споминѣ се „Севасть Ѡбрадь Маниакь" и за нѣга се вели да є „тоу мєгк оутєса" т. є. опредѣліо є границе *пашища лабиквва*. У Бугарской су такође познати были *севасти*. (***)

Сътникъ и *Ставилацъ* споминю ст такође као неки чиновници, али кругъ ньіовогъ деланя немогу определити. Споменъ сьтника нашао самъ у писменомъ договору жупана Радослава, сина вел. кнеза Хльмскогъ Андреє са Дубровчанима противъ србскогъ краля Уроша одъ 22. Мая 1254. (Срб. Спом. бр. 20). Ставилацъ быо є реда властелскогъ и употреблявань є быо за сведока при државнимъ

(*) О приставима сравни Срб. Спом. б. 39. 95. 118. 136.
(**) 124. 125. 161. 173. душ. закони споминю владальце.
(***) Опис. древностій србски у св. Гори бр. 6. 10. Památky: Okázky obč. písem. Č XIX.

преговорима, и при издаваню диплома. *Стариници* были су сеоске и жупске старешине, а употреблѣни су были као сведоци при определяваню меѓа. *Милостници* називали су се властели, кои су као сведоци присутствовали, кадъ є владатель или кои велможа некоме неку милость учиніо, и кои су се као сведоци и на дотичне милостне кньиге т. є. дипломе владателя и велможа подписивали. Место израза *милостници* употреблява се у босанскимъ писменимъ споменицима изразъ *ручници*. (*)

Ово су називи велможа, дворски и земальски чиновника, кои се у србскимъ изворима споминю, кое самь називе изъ разны писмены споменика скупіо, и по могућности определіо. Несумнямъ се, да є осимъ овде наведены чиновника было у негдашньой србской државн и други, кое я нисамь споменуо, єръ ій нисамь смотріо у изворима, кое самь при руци имао; а и то допуштамъ, да су гдикои наведени чиновници одправляли и друге послове осимъ оны, кое самь споменуо. Прашина покрива многе србске дипломе, многа стара писма, и надписе, найверніє сведоке наше негдашнѣ прошлости, и найистинитіє учителѣ нашегъ прошлогъ живота. Безъ сумнѣ пронаћиће се у напредакъ іошъ многи писмени споменици, само ће требати, да све изворе домаће добро проучимо, ньіовомъ помоћи празне листове наше исторіє попунимо, све што є досадъ у исторіи погрешно и неосновано, поправимо, и тако науку наше домаће исторіє колико є више могуће осветлимо и усавршимо.

(*) Старинници споминю се у диплюми кнеза (деспота) Стефана, и брата му Влька. Опис. древ. србски у св. Гори. бр. 19. Ставилаць Милошь налази се подписанъ већъ у дипломи Стеф. Дечанскогъ одъ 1325. Србски Споменици бр. 37. Види далѣ у истой кньиги бр. 61. 66. О *милостьницима*, и *ручницима* види 67. душ. законъ, и Срб. Спом. 68. 83.

На овомъ месту наноследку требало бы да споменемъ и устройство негдашньи србски обштина, али о томе, изузимаюћи податке изъ поедины краєва, у коима су Срби живили, ніє могуће поготову ништа казати зато, што се о томъ предмету у србскимъ изворима неговори. На єдномъ само месту сеһамъ се да самь читао, како се обвезао властелинъ, кои є своя села другоме препродао, или уступіо, да ће саветовати старешине села, да мирно признаду властъ новога господара, одкудъ изводимъ, да се обштинскій животъ съ 15. векомъ већъ почео нешто развіяти. У осталомъ по околностима ондашньи времена, кадъ є сва власть у рукама поедины властела была, кадъ се войничка сила држава состояла изъ скупа наоружаны властелски людій, кадъ є скоро сва земля разделѣна была између владателя, цркве и властела, кои су господари и судіє на земльи настанѣны людій были, по овимъ, велимъ, околностима времена обштинскій животъ имао є далеко маню важность него садъ, кадъ су властелска права укинута, и кадъ се државна моћь и снага оснива на сили поедины обштина.

У Београду на Ђурђевъ данъ 1857.

СТАТУТЪ ПОЛЬИЧКІЙ.

(По П. І. Шафарику у „Časopis-у českého museum“, 1854. св. II.)

На свакій начинъ мы Славени, што се тиче блага и обилности старински споменика о праву, неможемо се упоредити ни Римлянима ни Германима; али ипакъ нисмо башъ ни тако сиромашни, да наука о исторіи права небы лепе грађе нашла и на нашой домаћой земльи. Нека ми є слободно у обште напоменути неке одъ поглавитіи, по пространомъ славенскомъ полю расуты споменика овога рода, кои іошъ єднако узалудъ чекаю да ій когодъ у редъ стави и основно разясни. По себи се пакъ разуме, да су очи моє управлѣне само на чисто славенске, на славенской земльи израставше и на народномъ славенскомъ єзику нама предане споменике о праву, обилазећи све установе и законе, кои су или кодъ Славена писани были изворно латински, или изъ грчкога, латинскога и немачкога єзика на славенскій преведени. Такође неможе се овде обзиръ узети ни на веће документе и писмена акта одъ властій.

Међу свима Славенима Руси се одликую старинОмъ и чистотомъ свои споменика о праву. Те ньиове споменике започинѣ „*Правда русская*“ одъ великога кнеза Ярослава Владимировића око год. 1016. и 1020. *(Руск. Дост. Т. І. 1815. и 1843., Калачовъ 1846.)* Къ овой се приключую, ако и у приличномъ простору времена: „*закони* великога кнеза

Ивана III. Василіевића“ одъ г. 1497. (*Калайдовичъ и Строевъ* 1819., *Акты истор*. Т. I. 1841.), и „*Судебникъ* цара и великога кнеза Ивана IV. Василіевића“ одъ год. 1550. Духовно законодатство, о коме овде ние речь, кодъ Руса иде іошъ у старія времена, а имено у времена великога кнеза Владимира Святославића или у последнѣ године 10. столећа. — Старіи польски закони из-реда су писани латински (Bantdtkie, Jus pol. 1831.), но ништа манѣ іошъ се рано осетила потреба да се они разясне средствомъ народнога єзика, о чему сведоче не само „Księgi ustaw polskih i Mazowieckich“, одъ год. 1449., 1450., 1503. и 1504. (Lelewel 1824.), него и бело-рускій преводъ статута, изданога у Вислици год. 1347. кралѣмъ Казимиромъ. Кметовски судови по магдебуршкомъ праву (Ortyle przysiążników prawa Magdeburskiego), кои су іошъ у XV. столећу преведени были (Wiszhiewski 1843.), само одъ части, т. є. што се тиче єзика, принадлеже овамо, єръ су узети са туђега поля. — Напротивъ Белоруси могу се похвалити многимъ важнимъ споменицима домаћегъ законодатства у народномъ єзику. Овамо спадаю осимъ већъ споменутогъ статута висличкогъ: „*Статутъ* Владислава II. Ягелона Олгердовића“ одъ год. 1420—1423. (*Акты зап. Росс*. I. 1846), далѣ „*Маистатъ или жалованная грамота корола Казимира*“ одъ год. 1457. (такође тамо), „*Судебникъ*“ краля Казимира Ягеловића, изъ год. 1468., а мимо све то прекрасный „Statut litewski“ одъ год. 1505., 1522—29., 1564., 1588. (Dziatyński 1841.). — Одъ чешки споменика овде ће се у-кратко напоменути само найстаріи: „Kniha starého pana z Rosenberka čili Naučení o praxi u soudu zemského“ съ конца XIII. или изъ почетка XIV. столећа (Palacký, Archiv I. 1840.), „Řad prava zemského“ изъ XIV. столећа, изворно, може-быти, саставлѣнъ латински између 1348. — 1351. а на чеш-

кій єзикъ проведенъ после 1378. (такође тамо II. 1842.) и Андріє Дубе „Výklad na pravo zemské české“, између 1394.—1400. (такође тамо): єръ „Majestas Carolina 1348.“, будући є латински сачињена, строго узевши неспада амо, премда є трипутъ чешки превођена. — Много су рећи, и мањга обима, споменици старога законодатства кодъ южны Славена. У Срба се налази *„Законикъ цара Душана“* изъ г. 1349. и 1354. (Památky Jihosl. 1851.). У Хрвата су истомъ не давно неке омањ установе штампомъ обнародоване, имено: *„законъ Винодолскій“* изъ год. 1280. (Kolo св. III. 1843.) и *„Статутъ острова Крке“* изъ год. 1280. (Arkiv II. 1852.). О осталымъ югославенскимъ споменицима права, као о *„Статуту Польичкоме“*, Кастевскомъ (?), Веспринскомъ и т. д., до-сада су се међу ученимъ людма само разносили неизвестни гласови.

Будући самь одъ високоученогъ и за историйске науке, а особито за археологію многозаслуженогъ професора *Караре* (*) у Млетцима добіо єданъ врло добаръ преписъ *„Статута Польичкога“*, и скупа одъ њега опуномоћенъ, употребити га по вольи моіой на ползу науке: то неоклевамъ у светъ га пустити и оныма, кои се таковимъ стварма занимаю, о истоме, до-сада шаки єдной научены людій само по имену познатомъ статуту дати кратко известіє. Моє ће се известіє ограничити само на књижевно-историйско разясњењ, єръ унутрашню оцену са точке православне морамъ оставити ученымъ православима. Но пре него што приступимъ къ описиваню самога статута, морамъ нешто рећи о географійскомъ положаю и старой исторіи Польица. (**)

Областъ, provincia, *жупа польичка* лежи у садашньой Далмацiи у округу сплетскомъ на при-

(*) Сада се већъ преставіо. Прев.

(**) Речь „Польица“ neutrum є plurale.

морю између Сплета и Омиша, и то тако, да према северу или путемъ къ Сплету граничи найпре речицомъ *Жаровницомъ*, а далѣ мало атаромъ замка *Клиса*, према истоку и югу рекомъ *Цетиномъ*, коя овде прави велику єдну окуку, а према западу моремъ. Найстаріи описъ ове землѣ подъ нѣнимъ садашньимъ именомъ имамо одъ *Паладія Фуска* изъ Падове, кои є цветао у почетку XVI. столећа, и нѣгове речи гласе овако: „Али унутра далѣ одъ Сплета, око 80 корака далеко, налази се грло єдне велике и врло држестне долине, коя є затворена одвећъ врлетнимъ брдима (т. є. брдомъ *Машоръ)*, урођеници зову є Польица. Тамо се живи у селима, и има око две хиляде людій (кои су за оружѣ), и ти владаю међу собомъ по собственымъ законима и никада се туђинцу непокораваю за-дуго. Съ истока граничи рекомъ Цетиномъ, на кое ушћу съ оностранске обале налази се добро познатый градићъ съ варошицомъ Омишемъ.“ (*) („Sed introrsus procul a Spalato stadiis ferme octoginta sunt fauces maximae amoenissimaeque convallis, quae asperrimis, imo inviis montibus circumdata ab indigenis Politia vocatur. Ea vicatim tantum inhabitata ad duo millia virorum continet, qui suis juribus viventes nulli externo diu paruerunt. Terminatur ab oriente Cetina fluvio, ad cujus ostium in ulteriore ripa arx est et vicus nomine Almissa non incelebris.“ Lucius p. 454.) Имена овы села или общтина, србски „*катуни*“ названы, изъ кои се састаяла република Польица, неимавши ни єдногъ града или вароши, сачувана су намъ у самомъ статуту и то по определѣню одъ год. 1662., т. є. *Доньій Долацъ, Горньій Долацъ, Костанѣ* (pl.), *Звечанѣ* (neutr.), *Чичле* (pl., gen. *Чичла), Гата* (pl.), *Дуброва* (на другомъ месту *Пирун-Дубрава), Ситно* (genit.

(*) Омишъ nom. sing.

Ситнога), *Сриньинъ*, *Дуħи* (pl.), *Єсенице* (pl.) и *Пострана*, и тако дванаестъ на броіо. Осимъ тога у статуту се напомнию іошъ и нека друга села, и места, н. пр. *Тръуши, Чажинъ, Вранѣ*, *Казякъ, Махово, Гайно, Брацъ* и т. д. Преднаведене обштине іошъ и данъ данашньій тако се зову: и то у округу сплетскомъ, у претури истогъ имена: *Єсенице, Пострана, Ситно, Зриньине* (sic); у округу синьскомъ (?): *Долацъ*, *Горньій и Доньій*, и осимъ тога *Сріяне Трамбуси;* у округу омишкомъ: *Чичле, Костанѣ*, *Дубрава*, *Дуħе*, *Гата*, *Звечанѣ* и осимъ тога іошъ и *Тугари*. Сада, и то у Октоберу 1853., Костанѣ є узето изъ омишкога округа и подигнуто за главно место новогъ єдногъ округа, (ако се у томе неварамъ, єръ се у новинама налази име Кистанѣ). Брой жителя може се у неколико премерити по преднаведеномъ наводу Паладія Фуска: мацарскій историкъ Енгелъ узима да ій є год. 1793. было 15.000 душа. — Изъ тамне и текъ у одломцима познате історіє польичке овде нека є само оволико споменуто: Землю, у коіой Польичани обытаваю, іошъ є Константинъ Порфирогенита (око 950.) назвао особитомъ хрватскомъ области (жупа). — У цвету хрватско-далматинскогъ кралѣвства наводи се іошъ у спомeницима XI. столеħа Цетина и кнезъ цетинскій (cetinensis comes, 1066., 1076., 1078.), по томе предходникъ кнеза польичкогъ. Веħъ у XII. и XIV. столеħу Польичани су познати были подъ тимъ именомъ као найвеħи и найнемилостивіи морски разбойници. Год. 1243. у друштву са баномъ босанскимъ помагали су кнезу хлумскоме противъ кнезова трогирски. Год. 1268. были су овимъ као и кнезомъ сплетскимъ гонѣни као опаки гусари. Год. 1275. здруже се са жительима омишкимъ на морско пустоловство, при чему су ій Млетчиħи потукли. Око год. 1322., кадъ се кнезови шибенички и трогирски дигоше на босанскогъ бана

Младена, были су Польичани на овога страни. Онъ є найпре прибегао къ ньима, а затимъ у градићъ Клисъ. Год. 1418—19. помагали су присталицама херцега хрватскогъ *Хрвоя* противъ града Сплета, кои є одъ нѣга одпао быо. Кадъ упадоше Турци у Херцеговину и Босну, и Польица за неко време быше подъ турскомъ владомъ: али миромъ међу Турцима и Млетчићима у год. 1483. уступе Турци Польица Млетцима, кои су, као врховно и заштитно господарство, Польичанима сачували стару самосталну управу. Одъ Млетака, као што знамо, господарство є прешло на Аустрію.

Статутъ, или право, ове тако мале и некада само морскимъ пустоловствомъ на гласу области (provincia, *жупа)*, кои се налажаше у рукама г. професора Караре, писанъ є на хартіи, и то само на єдной страни, у маломъ фолію, *Иваномъ Бурга деломъ,* за Петра Кружићевића, год. 1785. У свему има 112. листова. На концу т. є. садржая читаю се ове речи: *„На 1785. дадо я Донъ Петаръ Кружићевићъ господину Иву Бургаделу либара 65, што ми є приписа овый законъ или статутъ, а за карту и оклопъ дадо либаръ 48“*. Бургадели као да є быо онай свештеникъ у Далмаціи, кои є, као што уверава Кухарскій, год. 1803. превео библію на србски а умрьо пре 1810. О овомъ статуту међу ученимъ людма пре тога разносіо се гласъ, као да є писанъ глагольскимъ писменима, али то ние истина, него є писанъ босанскомъ ћирилицомъ, коя є у римо-католика одъ старине у обичаю была (баремъ одъ XIV—XV. столећа); та се пакъ босанска ћирилица много разликує одъ оне, коіомъ се служе южни Славени православне вероисповеди. А то погрешно узиманѣ отуда є произишло, што су сами Польичани та своя писмена називали глагольскима. Тако є у тогъ народа и нѣговы старешина дубоко пало было познаванѣ пи-

смена и кньижевности! Закони и наредбе у статуту самомъ нит' су по хронологіи нит' по системи каковой уређени. Чини се, као да преписчикъ Бургадели у томе ние кривъ, него да е то све тако стаяло у старомъ рукопису, изъ кога е онъ преписивао. Я држимъ, да су земальски секретари, баремъ одъ год. 1665., кадъ се тай старіи статутъ обновіо, морали быти промењни, па да е овай статутъ општинскій писаръ *Марко Жулѣвићъ* написао, различите наредбе коегде на различите чисте листове пописавши, непазећи при томе на редъ, као што е то бывало и по другимъ нашимъ местима и општинама. Найстаріи датумъ у статуту е година 1400., на првомъ листу; друге изрекомъ наведене године ово су: 1482 на листу 84. 1576 на листу 28. и 75. 1585 на листу 7. и 13. 1605 на листу 93. 1623 на листу 77. 1636 на листу 96, 1662 на листу 97, 1664 на листу 101, 1665 на листу 1. 102. и 103. 1670 на листу 104. 1685 на листу 29. и 105. 1725 на листу 107. и 108. Иначе морали бысмо узети, да е едномъ старый рукописъ, кадъ су му се листови расули, безъ свакогъ размишляня преписанъ, као што то врло често бива, имено пакъ тако е чињно са душановимъ србскимъ закоником. Што се езика тиче, овай се у самомъ статуту на едномъ месту, т. е. кодъ става одъ год. 1663. на листу 103., назива хрватскимъ: *„Да се болѣ разуми, харватски и латински“*, т. е. да се болѣ разуме законъ е написанъ хрватски и латински; као што се и Цетина, одъ кое су доцніе постала Польица, Константиномъ Порфирогенитомъ узима међу хрватска места. У основу пакъ тай се езикъ ни-мало неразликуе одъ србскога, и то одъ наречя чакавскогъ, и принадлежи къ данашнѣмъ хрватскомъ, на свакій начинъ истомъ доцніе тако названоме (а изворно и управо *словинскомъ)* наречю. Изъ наведеногъ места види се, да се у об-

штинской аркиви некада налазіо и *латинскій текстъ* овогъ статута: да ли га и данасъ има, то незнамъ. У недостатку латинскогъ превода могу за обясненѣ тавны места или употреблѣне терминологіе као рукопомоћь служити латинска документа хрватски и далматински кралѣва, а іошъ болѣ статути варошій и острова Далмаціе и Хрватске, кои су одъ части већъ издани на светъ, одъ части пакъ налазе се у рукопису, н. пр. statuta Jadertina (Ven. 1564.), statuta civitatis Sebenici (Ven. 1608.), statuta communitatis Lesinae (Ven. 1643.), Decreta communitatis Brattiae (Utini 1656.), stattuta communitatis Curzulae (Ven. 1693.), statuta civitatis Tragurii (Ven. 1708.), statuta civitatis Cathari (Ven. 1715.) и многи други.

Пре него што разложимо обимъ и карактеръ статута, као и устройство Польица, у колико се изъ самогъ статута дознае, неће излишно быти, да се саобшти овде споменутогъ историка Енгела карактерско описиванѣ Польица и Польичана.

„У земльи Польицима никадъ ние было ни града ни вароши: іошъ подъ високомъ Портомъ управляли су се тамошньи жительи по своимъ законима и задржавши исте своевольно су се дали Млетцима подъ заштиту. Жительи, око 15.000 на брою, деле се на три разреда. Првый се разредъ састои изъ дванаестъ племена, коя порекло свое доводе одъ *маџарски* племића, кои су у немирна времена тамо пребегли. Другій е разредъ у већемъ брою, и поноси се што произлази одъ босанскогъ племства. Осталый народъ сачинява трећій разредъ. На Ђурђевъ данъ држе они свою народну скупштину, кою называю „*зборъ*“. Свакій разредъ има свой особитый станъ, Ту се на-ново бираю и потврђую обштинске старешине. Прво лице или глава обштине есте *великій кнезъ*, кои се увекъ избира изъ првогъ разреда. Нѣга пакъ

бираю кнезови или општински чиновници, кои се узимаю изъ босанскогъ племства и гласове свои општина доносе на скупштину. Како великога кнеза бираю кнезови, тако опетъ народъ, по општинама разређенъ, бира кнезове или потврђує старе чиновнике. Првый разредъ бира скупа и єдногъ *войводу* и два *пристава*. Изборъ великогъ кнеза редко быва безъ насилности, єръ обично има више партая. У случаю да се тайнимъ изборомъ недође до цели, то по некій путъ быва, да кои врло ревностанъ присталица украде ковчегъ, у комъ се налазе земальски закони и кои народъ увекъ предає великомъ кнезу. Съ овомъ драгоцености побегне крадљивацъ у кућу онога, кога хоће да буде изабранъ за великогъ кнеза. Свакій чланъ сабора има право, гонити га каменѣмъ, пушкомъ или мачемъ, па многи се доиста и служе овимъ правомъ. Донесе ли пакъ овакавъ спартанацъ у сигурность свою плячку, то є дотично лице уредно изабрано за великогъ кнеза и нико му се несме противити. Све ово опоминѣ на „*сѣчь*" у Козака и на стару Спарту. Правда се, као што обично быва у ратоборны народа, изриче сумарно. Кадъ се кавга заметне међу земљодржцима, онда судія отиде на место, тамо седне на свою разастрту кабаницу, саслуша обадве стране па изрече свой судъ, и тимъ се обично сва кавга сврши. Убіє ли кои изъ Пољица кога изъ друге коє општине, то све општинске старешине у скупу дођу убійци у кућу тамо єду, пію и плячкаю што іимъ се годъ свиди. Затимъ се великій кнезъ извести о томе, шта се догодило, па и онъ дође тамо и узме што є заостало. Учини ли се убійство подъ околностима, коє стварь неотешчавају, онда се зликовацъ казни са 10 талира, т. є. 8 цекина, и та се казань зове „крварина". У стара времена убійце су каменѣмъ тукли: доцніє пакъ хте-

де великій кнезъ да се избегне апелація одъ нѣгове сентенціє на ђенералъ-преведитора, па є зато зликовца одмахъ давао каменѣмъ утући, или, што біяше пробитачніє па по томе и чешће, онъ є убіянѣ каменѣмъ преобраћао у новчану глобу. Божіи судъ у огню и води іошъ се єднако обдржава, збогъ чега ћешъ понекадъ наћи полуиспечене и полуосакаћене кои су проглашени за невине. Одпре су обтуженоме закуцавали шильке одъ єловогъ древета међу нокте и месо, па за те шильке нехтедоше узети никакво друго дрво, да се небы ништа ново учинило, єръ статутомъ се прописує єлово дрво. У осталоме Польичани су гостолюбиви, учтиви, али према женскомъ полу строги, и о нѣму неговоре другче него „съ опроштенѣмъ“. Светога Вита поштую одвећъ яко, као стари Славени Вида, и збогъ свога якога, лепогъ раста, као и збогъ свога мирногъ и одважногъ карактера врло су добри за войнике. Ньиова земля неприступна є великимъ войскама, они пакъ сами могу у већемъ брою излетати, збогъ чега су не само своимъ суседима, него шта-више и самымъ своимъ млетачкимъ господарима често опасни бывали. У ньиовой земльи налази се знаменито село *Пирунъ-Дубрава*, т. є. Перунова гора. Будући су се Млетчићима своєвольно подвргли, то су остали ослобођени одъ сваки пореза и плаћали су само годишньій данакъ одъ 300 реала. У време рата морали су служити у войсци. За слободе своє увекъ су се бринули, па зато іимъ є те морао сваків ђенералъ на-ново потврдити. Па ипакъ се мирнимъ путемъ съ ньима дотле дошло, да су и више данка плаћали а и сами лично служили.“ Толико и на овакавъ начинъ извештава Енгелъ о Польичанима. Онъ є црпао, премда изрекомъ некаже, изъ дела „Topografia Veneta“ (Ven. 1788., 8° S. II. p. 123—128.) и изъ известія Гаврила

Болда о Далмаціи. Неможе се одреһи, да є нѣгово известіє, у целости узето, на истини основано, али у поєдиностима много є коєшта неосновано и неистинито измешано, као н. пр. укуцаванѣ шилькова одъ єловогъ древета меһу нокте, о чему у статуту нема ни речце, премда се историкъ на нѣга позива.

Но мы һемо да видимо, шта изъ самогъ статута можемо дознати о Польицима и Польичанима. Найпре о земльи. Ова се обично назива *„Провинція Польи́чка“*, али неколико пута налази се и старо названѣ *„жупа“*, *„присвитла господа и поштена жупа польичка, а башка у жупу, билигъ жупскій“*. Польица су была разделѣна на дванаестъ обштина или срезова *„катуни“* (canton, vicus, districtus), коима смо имена напредъ навели: *„у сву дванаесте катунихъ у Польицихъ“*. Земальски поглаваръ звао се *„кнезъ“*, одпре іошъ *„великій кнезъ“*. Нѣга су бирали „катуни“ на єдну годину дана. Онъ є трипутъ у години морао обиһи землю и тамо судъ држати са судіяма и целимъ дворомъ (curia). Врховно и заштитно господарство Млетака звало се *„господство“*: *„присвѣтло господство млетачко“* а самъ дужде *„господаръ“*, кое се име употреблявало и за землѣодржца (dominus fundi). Врховно господарство Млетака имало є потврдити кнеза, на годину дана изабраногъ. Нѣму су додана была три, такође на годину дана изабране судіє изъ племена Тишимира, Лимиһа и Кремениһа. И обштински заступника (procurator, fiscalis) было є такође само три (одъ год. 1662. само два), и они су тако исто бирани изъ та три племена. Они су имали прибирати десетке, и кривце на судъ вуһи, и то збогъ убійства, срамоте и краһе (*кревь, новый гай, бой, сила, лупежъ*). Амо є спадао и канцлеръ: *„канчелиръ, ротный канчелиръ“*. Ови су, ако добро разумемъ, были главни чланови *„двора“* (cu-

ria). Од-туда се види, да су найвиша званія іошъ одъ 15. столећа была наследна у некимъ племенима. Ниже место заузимали су „*приставы*“ (pristaldus, camerarius), кои су имали разносити позиве и посланице. Међу овима при явномъ (поротномъ, Geschwornen) суду быо є у обичаю „*приставъ а навластито ротный*“. Старешине по срезовима („*катуни*“) звали су се „*катунари*“. При суду о глави быо є поротный судъ *(поротѣ)* у назадку, а то збогъ тога, што є обтуженоме подъ известнимъ околностима на вольи стаяло тай судъ одбацити па захтевати судъ земальскій. Поротника было є по некій путъ дванаесть а по некій путъ шесть. Распре збогъ земаля и дугова или збогъ имаовине решавао є срескій судъ, кои су саставляли четири племића и деветоро слободны (Freisassen, libertini). Одъ овога, као и одъ пороте, апелирало се на дворскій судъ „*польички столъ*“ а одъ овога на кнеза и на-последку одъ кнеза, и то подъ врло великимъ ограниченѣмъ, на кнеза сплетскога. Поданицима *(кметовима)* быо є „господаръ“ (dominus fundi) првый надлежный судъ, башъ као у Маџарской. Предводитель наоружаногъ народа звао се „*войвода*“. Жительи су се делили на четири разреда: 1) на племиће, *властелинъ, властеле;* 2) на слободне, *дидићи;* 3) на селяке, поданике, *кметови, кметићи, подложници*, и 4) на пастире, *влашићи*. Находе се места као: „*свымъ племенитымъ властеломъ и дидићемъ и кметићемъ и влашићемъ*“, чешће: „*властеломъ и дидићемъ и кметићемъ*“, а найчешће: „*властеломъ и дидићемъ*“. Имаовине звале су се „*племенштина*“, и делиле су се у „*баштине*“ (fundi avitici, Erbgüter), одъ старе речи „*башта*“ т. є. отацъ, и у „*ждрибнице*“ (fundus divisus, durchs Loos zugefallenes Grundstück, коцкомъ припала земля), и у „*подворнице*“ т. є. закупна добра. Новацъ се звао „*благо*“. Было є двояки скупштина: т. є. срески и

обшты земальски; и на єдне и на друге долазили су само племићи и слободни. Оне су се звале *„зборъ“*, *„саямъ“*, *„станакъ“*, а само єданпуть *„віће“*. На свеобштой скупштини установлявали су се закони. (*„Польица узаконише и устатутише овако“*.) Пресуде и заклученя (*„листи столачке што изходи изъ квартирна“*) писала су се на памучной хартіи *„бунбажина“* (bombycina) и земальскимъ печатомъ утврђивале: одъ чега безъ сумнѣ разликовати валя земальскій грбъ *„билигъ жупскій“*; сравни немачку домовну марку, дворску марку и т. д., чега є іошъ одъ незапамћены времена было у Славена („zname, земи конакъ“, рускій документъ). Осимъ тога іошъ ћу овде споменути: 1) меру, вагу и новацъ: *кварта польичка*, *омишка*. *сплиска*, *либра* (lira, livre), *бечъ* (dimid. solidus), по солидуса, sou), *воланча* (obolus? bollondinus? bolognino?), *орлакъ* (некій новацъ са орломъ), *розга* (хватъ: *„путъ широкъ єдну розгу“*); 2) називе зграда: *каштея* (castellum), *палача* и *полита* (palatium, *„палача у япно, палача у подъ, на селу полита“*), селячка *гоміоница*, *кућа гоміоница*, *торъ* (crates, стая за стоку), *влашъ* (hiemale ovium, стая за овце) и т. д.

Статутъ польичкій разделѣнъ є на манѣ главе, а свега ій има 108. Одъ нъи као да ће неколицина быти старієгъ постакка: а коє поименце, то се неможе известно определити, єръ су много измешане новіимъ уметцима и додатцима. Но у карариномъ препису имаю свой особитый насловъ а напредъ и регистаръ, али наслови у тексту самоме неслажу се сасвимъ са регистромъ. Наслови ти гласе овако: 1) *парвый законъ одъ кнеза;* 2) *судъ парвый на станъ польичкій;* 3) *роки, тко се пріє;* 4) *одъ традитура, и забаве и силе;* 5) *да се могу прокаратури прит супроћъ кривцу и скупит десетину;* 6) *одъ осуде племенита човика и поротѣ лу-*

пежу; 7) *одъ сетенціє кнеза, и ча є войвода и ча се осуди лупежъ;* 8) *кметиħу паревый судъ нѣговъ господаръ;* 9) *одъ робства;* 10) *да неморе Влахъ стати у Польица и ко бы убіо изванъскога* и т. д. По овыма, на свакій начинъ доцніимъ насловима може се у неколико познати и пресудити карактеръ єзика и стила. Обоє є просто и неистражено, саразмерно станю неизображеногъ народа. Правословна терминологія іошъ є у своимъ почетцима, налазе се истина по неки стари славенски изрази, али у манѣмъ брою, а напротивъ долазе многе стране речи. Мы ħемо одъ свега тога неке примере навести. Actor се овако описуе: *овый ки прави мое є*, а reus (обтуженый): *овый, ки пыта недай богъ*, successor овако: *наконнѣга (нѣговъ наконнѣга)*, mobile, mobilia зову се *гибуħе* a immobile, immobilia *стабуло* (т. є. stabile). Славенски изрази єсу: *баштина* (das Erbgut), *благо* (das Geld), *ближньій* (consanguineus, der Verwandte, сродникъ), *чета* (cohors, die Truppe), *десетина* (das Zentheil, десетакъ), *дидиħъ* (libertinus, der Freisasse, слободный), *дружина варвна* (приятельи изванъ сродства, Freunde ausserhalb der Verwandtschaft), *дворъ*, *глава* и *главаръ* (der Häuptling), *иступъ* и *оступъ* (obscurum), *кметъ* (в. г.), *кнезъ* (comes, der Graf), *лупежъ* (der Dieb, крадльивацъ), *надворѣ*, *оброкъ* (terminus), *осудъ* (mulcta pecuniaria, die Geldstrafe, новчана казань), *озлогласити* (verläumden, опасти, опадати), *парба* и *парна* (lis, der Streit), *племенштина* (fundus, das Grundstück), *подложникъ* (subditus, der Unterthan), *пороть* (jury, das Geschwornengericht), *поротникъ* и *рота, ротникъ* (der Geschworne), *позовъ* (citatio, die Ladung), *принайти* и *прибавити* (acquirere), *приставъ*, *приставштина*, *редовници* (die Beamten), *рокъ* (dilatio), *саямъ*, *станакъ*, *столъ* (tabula judiciaria, Gerichtstafel), *судацъ*, *виħе*, *владика* (der Bischof, епископъ), *властелинъ* (der Adelige), *влахъ*

(der Hirte), *войвода*, *застава* (der Gefangene), *зборъ*, *ждрибница*, *жупа* и т. д. Напротивъ изъ странogъ єзика узете су ове речи: *апео, асашинъ*, *авизанъ* (vocatus), *бандъ* (mulcta pecuniaria), *деференція, дота*, *ембра* (imbreviatura, protocollum), *фруштати, кунтентати се*, *кушенція* (conscientia), *лиге* и *парти* (die Parteien), *музувиръ* (calumniator), *ожурникъ* (usuarios, fenerator), *пасапогъ* (der Fasching), *пена, посидовати*, *на пошта* (a posta, ex opposito), *прокаротуръ*, *рачунъ*, *ризикъ* и *ризиканѣ*, *сетенція*, *содъ* (der Sold), *стабуло*, *статутъ*, *сувенити* (sovvenire), *шкапуо* (итал. scampare, франц. échapper), *тастаменатъ*, *традитуръ* и *традитура* (proditor, proditio), *турма* (obscurum) и т. д. При свему пакъ томе задржали су се у статути и по неки стари лепи изрази, н. пр. *иступъ нема оступа, рана кою покрива . . . (непокрива) свита*, *правъ се нашао*, *укреіо (украо) йсподъ прага* (изъ куће, орр. *на полю)*, *аколи заминя племенштине лаптомъ* (т. є. по парче, stückweise), *дивойка обарнута на опосунъ* (rite, solenniter desponsata), и т. д.

Што се тиче вредности нашегъ споменика са точке правословне, то морамъ оставити ученымъ правословима да є они определе. Али што се тиче духа, кои у нѣму влада, у кратко само толико могу казати, да овай статутъ ниє тако строгъ и ужасанъ, нити тако страшанъ и чудовиштанъ, као што бы се може-быти по времену и месту могло очекивати, премда и одъ єдногъ и одъ другога носи на себи трага коєгде. У целости узевши, кадъ бысмо га успоредили са статутима и законима изъ истогъ времена, могао бы съ чести постояти. За доказъ и єднога и другогъ, што самъ горе споменуо, нека овде при заключеню нађу места неколике главе изъ истогъ статута.

Глава 25. Одъ карви. Аколи би кои кметићъ

на свога господара руке поставія, дужанъ є єдномъ рукомъ.

Глава 26. а) *Одъ жена.* Ако бы тко кому біо жену али сестру гдихоће али ћерь презъ нихъ узрока подобна, та є дужанъ дводупли осудъ, ча є либаръ 50. Аколибы на кућу дошадъ у кући али на двору, то є дужанъ двократъ толико, што єсть либаръ 100.

б) *Одъ женскога наяхиваня на човика.* Аколибы коя женска глава на кога наяхивала, то съ тими ние за то валянъ удрити, да одговорити. Нулибы ка женска глава на кога наскакала боємъ али комъ кавгомъ на скубану, али на бой, презъ негова подобна узрока али кривине, и тутъ, акобы є пристапіо до прага, за то неплаћа ништа.

Глава 32. Одъ продав племенштине. Найпарво старый законъ хоће, да се *племенштина* неморе продавати ни заложити устмито, рекући отайно, а навластито мимо ближнега. Да имашъ продати свитло билодано, и понудити парво свога ближнега. — И законъ є старый польичкій, да има оповидити оный, кои мисли продати, на три збора, али при кнезу на три оброка, говорећи: ово ћу продати. Ако ће кои ближный купити, приступи! Аколи нећ', а я ћу, кому могу. И тко продає, неморе искупити опетъ. — До сада су Польица и іошће узаконила, да є ближный воланъ искупити до годишћа. Аколи се іошће кои ближный наће ближе одъ онога, ки є искупіо, воланъ є оный и одъ онога искупити. Аколи су та оба подъ єднако ближна, али бы іихъ и веће было, кино су єднако близу, тада имаю онако и на оный дня искупити, како и свою племенштину диле.На поконъ конца, ако има быти права и законита продая, има се цинити по цини достойныхъ, кои процинюю и сти-

маю по свой кушенціи оной, ча е та племенштина вридна.

Глава 44. Законъ о камакъ. Законъ є, да є дужанъ главомъ, када є на жито, докле није никло. Тада га є воланъ, чигово є жито, убити, и онде принити га на арвотину, 'гди є рило, и онди га оставити. — Аколи є жито у траву, воланъ да є убивъ истратити за се, зачъ свиня носи двоє оружѣ, косу и мотику. Аколи є у винограду, како є речено, подъ гвозди, море се убити и потратити. — Аколи є карзница съ прашчићи, али, аколи є ято свинь, није човикъ воланъ убити найболѣга али карзнице, него мане, да єдно, а не веће у єдно застане. — И ако є прасацъ жировникъ, а єсть иныхъ маньихъ, неима се онъ убити, него маньій. Аколи є єданъ самъ прасацъ жировникъ брезъ иныхъ, има се парво оповидити придъ свидочбомъ а паке *обочитивши* воланъ да є оный убити и потратити толико у житу, толико у винограду· — Аколи бы оный, чіи є прасацъ, имао господара, кому бы имао дат главу одъ онога прасца, тада му се има оставити глава одъ нѣга, а ино є волянъ за се обратит. — Да право є има найти истиномъ, єли му доисто нашасто у желуци побилижѣ одъ гроздовъ оли одъ жита, ако є у житу быя. — А тай се разумій, докле годиръ почму путемъ жито носити, по онихъ путихъ у снопихъ немлаћено, када се юръ почме носити, тай билигъ несуди ништа, докле се жито справи.

Глава 55. О приставихъ. Аколи бы тко порекао пристава, а навластито ротнога, тере га достигне за кривога пристава, єсть законъ старый, да му се имаю исићи три ребра, и није већъ вированъ ни зашто. Аколи га небы достигао, ки га є порекао, него се нашао правъ, тада на онога тай пада, ки га є права порекао.

Глава 95. Одъ виштицъ и чаровницъ. Акобы се истиномъ нашла коя виштица али чаровница али вражалица, одъ парвога обнашаня има се фруштати. Ако ли се веће найде, има се сажгати.

Изъ овога, што самь до-сада у-кратко саобштіо о особинама статута польичкогъ, довольно се, као што мислимъ, увиђа важность овога споменика югославенскогъ законодатства, и за-цело небы была неоснована желя, да се истый штампомъ на светъ изда, особито при тако маломъ брою подобны споменика.

М. Поповићъ.

ПРЕГЛЕДЪ
ЗАДРУЖНОГЪ СТАНЯ СРБА СЕЛЯКА.

Написао М. Ђ. Милићевићъ.

„Воля је сложна инокоштина него несложна кложина“. Посл. стр. 21. —

У друштвеномъ животу нашегъ народа има еданъ появъ, кои е, може быти, исключна особина самы Срба. Появъ овай заслужуе да се прегледа и изучи колико стога, што е врло честъ, толико и зато, што е онъ, тако рећи, прва школа, у коіой се Срби, понайвише, за грађанскій животъ спремаю и обучаваю и, што обстанакъ нѣговъ стои у свези съ економичкимъ напредкомъ народа и државе. Речь е о задрузи кодъ Срба.

Осветлити задругу србску, изучити нѣну унутрашнюю управу и одношеня задругара едногъ према другомъ, према кућнѣмъ старешини и према обштини и држави, было бы и любопитно и полезно за свакогъ Србина.

Но будући да одношеня задруге и нѣна управа ніе свуда и у свему еднака а я немамъ, по незгоди, извора одакле бы то поцрпсти могао, то ћу се, по нужди, ограничити само на задруге у Србіи, кое самъ видіо, у коима самъ се родіо и одрасто. Притомъ, штогодъ овде узговоримъ говорићу о задругама сеоскимъ, еръ по варошима или задруга никако и нема или и ако ій има то, готово, пре спадаю у редъ *ортачине* него праве *задругe.*

Задруга є така кућа, у коіой више браће рођене или одъ стричева, или стричева и сыноваца и т. д. у скупи живе (*) и сви заедно о єдним ньивама, ливадама, виноградима и т. д. раде и приходъ по договору троше и употреблюю.

Самъ законъ овако определює задругу: „*Задруга є онде, где є смеса заедничкоеъ живота и иманя свезомъ сродства или усвоенѣмъ по природи основана и утврђена.*“ (**)

Има стварій, коє и у задрузи могу быти исключна особина єдногъ задругара, но то се ограничава само на одело, миразъ, женскій накитъ и т. п. а све друго, као што су: ньиве, ливаде, воћняци, виногради, казани, воденице, стає, куће и т. д. иманѣ є читаве задруге и ни єданъ задругаръ — у задрузи — неможе казати шта є, наиме, нѣгово шта ли осталы задругара.

Станѣ овако — као што є задруга, — у комъ се появлюю тако различне дужности, права, потребе и интереси, небы могло никако обстати да му не иде наруку све домаће воспитаванѣ. (***)

(*) Има задруга, у коима живе по 20, 25, а и 30 и више душа. У селу Рипню, наіє београдске, была є за мога детиньства кућа неки *Родића*, у коіой є было 37 душа, коє людій, коє жена и деце. А Г. Вукъ на стр. 173 свога Рјечника вели, да „у Косову у кући некога Трифуновића има 62 душе, међу коима је 13 жена съ мужевима и двије удовице.“

(**) 507. §. Зак. Грађ.

(***) Врло мало има међу селяцима людій, кои бы узрокъ распаду задруге видили у неудеснимъ условіяма нѣногъ обстанка, него понайвише држе, да є то већъ некака несрећа за све задругаре како почну поговарати о деоби. Я самь самъ познавао єдну кућу, у коіой є владало суеверѣ, да онай одма мора умрети, кои нагне да се дели изъ задруге. Све ово пакъ приноси, да се задруге обдрже па макаръ у ньима было некомъ и теже и неправіє одъ осталы.

Мы ћемо се потрудити да изложимо она правила, коя су темель задругама. Правила ова понайвише су обичайна, наследна, али їй има и таки, коя су прописана одъ власти, па потоме, одъ себе се разуме, имаю великогъ утока на то станѣ; зато ћемо мы, излажући управу задруге, свуда споменути и те законе прописе, кои коє место одређивали и утемельивали буду.

Тако пре свега представля намъ се

а) Старешина задруге.

У задружной кући старешинство, обично, узима онай, кои є годинама найстаріи; но често се догађа, да онъ то и млађемъ одъ себе уступи, ако сви други мисле, да бы овай за то больій и способніи быо.

Ово старешинство непредає се свагда договоромъ, но често га по кои задругаръ присвои самъ а остали га, као и неотице, за старешину кућнѣгъ признаду и признаю.

Често быва у кући, у коіой самъ отацъ са сыновима живи, да онъ уступи старешинство своє сыну и то не, свагда, ономъ, кои є найстаріи него ономъ, кои є найпаметніи. Шта више, може быти, да одъ стотине нема єдногъ оца, кои бы и у старости задржао старешинство надъ кућомъ, него га, како остари и изнемогне, преда найвалянiємъ своmъ сыну. У нъи има за извиненѣ тога и пословица, коя вели: „Ко ради онай валя и да суди“. Нема л' ово какве свезе са онимъ оставлянѣмъ скиптра и укланянѣмъ у манастиръ наши давны круноносны предака? —

Овай старешина управля кућомъ и целимъ иманѣмъ ал' не сасвимъ по своіой вольи, већъ у договору са свима одрастлимъ задругарима и съ обзиромъ на писане и обичайне законе. Онъ заповеда шта ће се кадъ и како радити; онъ одре-

ђуе свакогъ одъ млађи на посао и у свакомъ кућнѣмъ раду помаже и самъ где и колико доспе.

Онъ светуе и кара немарне; онъ суди и поравнава споречене задругаре. (*)

Онъ погађа и исплаћуе надничаре или ма какве раднике за кућевне послове.

Онъ продае шта е за продаю (**) и купуе што кући треба.

Онъ држи кућевне новце где ій има. Нѣму остали задругари даю рачунъ о ономъ што су потрошили и враћаю што имъ е претекло.

Онъ о крстномъ имену носи колачъ у цркву и ломи га са свештеникомъ. (***)

Онъ о задушницама *намењуе* мртвима за душу свеће и поскурице и носи ій у цркву. (****)

(*) Онъ само *млађе* може ошинути или и истући а према свима другима текъ саветъ и артованѣ употреблява, и ово, у доброй кући, учини више него и бой, еръ ій е на то привикло домаће воспитанѣ; а где артованѣ старешине непомаже ту се задруга већъ распала или, како они кажу, ту су већъ „*две куће*“.

(**) §. 510. Зак. Грађ. овако гласи за старешину задруге: — „*Онъ ништа на штету задруге — безъ саизволеня исте — предузимати несме, но ако онъ башъ нешто и учини и други за годину дана одкадъ дознаду непротестираю, онда остае стално и непоречно*“. —

(***) По варошима може се често видити да домаћинъ о своіой слави пошлѣ по детету своміъ или и по слуги колачъ у цркву да га тамо самъ свештеникъ преломи. Ово бы у селу была велика поруга; еръ посао овай, по важности и значеню своме само глави кућевной припада. Тако се често чуе, кадъ овакавъ човекъ умре, да се у запевки надъ ньимъ и то нариче. — Лепимъ славама србскимъ, на жалость, почеше се по варошима предпоставляти *имендани*, светковине. кое нити доликую нити се уместно могу примити за народне светковине.

(****) Овай се обичай састои у томе: умеси се доста поскурица и начини доста свећа воштаны, па уютру

Онъ излази у обштину на скупъ и договоръ сеоскій; онъ ту прима одъ власти заповести и казуе ій своимъ домаћима; онъ се позива да одговори ако бы кои одъ нѣговы млађи какву повреду туђой части или иманю учиніо. Преко нѣга само позивају се нѣгови млађи на судъ обштинскій, кадъ зашто овоме требаю. Укратко: онъ е некій посредникъ између свое мале државе — куће — и власти сеоске.

За старешиномъ долазе

б) Остали задругари.

Сви остали задругари ма и непунолетни были пытаю се у договору кућевномъ. Шта више, Срби, селяци, тако воле све съ договоромъ одпочиняти, да се често газда са слугомъ о свакомъ послу као са ортакомъ или задругаромъ договара. Удивително е како Срби милую *договоръ* у свакомъ предузећу и како мрзе на онога, кои предузима и свршуе самъ а неће никога ни низашто да пита. Ову склоность къ договору преносе они доцніе и у животъ грађанскій и ништа имъ ние теже него кадъ имъ кметъ само налаже шта да ураде а неказуе имъ одъ кога е то наређено и зашто. Они слушаю врло радо што имъ се годъ заповеди, али само оће да имъ се увекъ каже и узрокъ зашто мораю ово или оно учинити. Ова

на *задушнице* (у суботу предъ белу неделю) пошто се сви у кући моле Богу, домаћинъ узме и свеће и поскурице па састави едну поскурицу и едну свећу и прекрстивши се полюби ій обе говорећи: „ово за покой душе моме оцу“, па узъ другу „стрицу“ или већъ кога има мртвогъ докле ій све не *спомене;* а найпосле узъ едну рекне: „ово за покой душе свима моимъ знанимъ и незнанимъ мртвима“. Ово се после све однесе цркви те се свеће запале а поскурице поеду и поделе сиротиньи предъ црквомъ.

се склоность замеће у задрузи и она неће никадъ быти опасна *Србской државн,* ерь е она навикнута радо чинити све оно, што се клони на добро обште куће — отачбине — текъ оће, као и у задрузи, да сви они, коима се обшти терети налажу, и знаю, зашто се тій терети мораю поднети и какву они користь обштой кући поставляю у изгледъ.

Свакомъ послу, у доброй задрузи предходи *слошкій договодъ,* (*) а извршенѣ оно.ъ, што се договоромъ избере оставля се увекъ старешини задруге. —

Свакій задругаръ може, радећи онда, кадъ задруга светкує, или иначе изванъ задруге, прибавити кою пару: н. пр. онъ може умети градити каце, кола и т. д. па на свечанику — кадъ у нѣговой кући нико неради (**) — може онъ начинити кое буре, наобручати коме кацу, или опасати кола и добитакъ одъ тога нѣгова е собственость нити му старешина одъ нѣ тражи рачуна (а онъ самъ, ако оће, може то и задрузи као обштый приходъ уступити). И башъ кадъ се зна да задругаръ има свои (таки) новаца, а потреба се укаже да онъ пође кудгодъ одъ куће као на прилику *на кулукъ,* (***) на саборъ цркви или на кум-

(*) Договори ови бываю где се пре задругари састану или на раду или на путу или на ручку или увече на вечери, и старешина несазива ій све уеданъ на него, као што реко, где се съ кимъ пре састане.

(**) Осимъ *заповедны* празника светкую селяци млого други малы свечаника, у кое бы валяло радити; у ове дане они нераде себи а иду другима на мобу или и за новце коме што ураде. Ово увекъ чине млађи, коима (као) ніе тако греота као старіима.

(***) *Кулука* у Србіи нема по 49. §. Устава земальскогъ; но грађенѣ путова и свакій явный радъ она називаю *кулукомъ.*

ство или куда у госте, старешина му задруге мора дати одъ кућевны новаца оноливо, колико є нуждно да се онъ тамо съ образомъ проведе; но онъ, ако жели быти мало пространіє руке, додаће самъ къ томе и одъ оне своє собствености.

Задругаръ є природный а и закономъ признатый туторъ у задрузи заоставши малолетника (*) (што найпре за кућнѣгъ старешину важи); *и докле годъ*, пише у закону о томе, *єдне пунолетне или ожењене главе у задрузи има, и нико одъ заоставши неиште да се пописъ (иманя) чини, Судъ пописа чинити неће* (**) и т. д.

Момци се жене и девойке се удаю у задругама, обично, онако, како се коє и рађало. Врло су редки случаи (***) да се млађе годинама жени ил' удає пре старіегъ іошъ неженѣногъ или неудатогъ.

Садъ да видимо како быва и

в) Наследіє у задрузи.

У нашемъ отечеству, поредъ обштегъ прописа о наслеђиваню, постои нарочитый законъ за наслеђиванѣ у задрузи изузетно одъ обшты правила о наследію; тако, наприлику, да самь я *инокостанъ* живіо и умрьо па по себи само *женско дете* оставіо онда ме оно, безъ сумнѣ, као *оца* наслеђує; али да самь я са іошъ єднимъ или више браће у *задрузи* живіо па (безъ завештаня) умрьо оставивши само женску децу, онда ме „*не наслеђую моя* (женска) *деца него задруга као найпречій наследникъ, а мою децу она (задруга)* само *мора одранити и у своє време пристойно удомити по постоєћемъ обичаю*". (****)

(*) §. 159. Грађ. Зак.
(**) §. 520. Грађ. Зак.
(***) Т. є. кадъ є оно старіє болестно или сакато.
(****) Види толкованѣ 529. §. зак. Грађан. 7. Февраpa 1847. године В. № 159.

Овай законъ узетъ у свези са онимъ што ћемо доцніе казати, довольно насъ уверава да правительство млого више жели обстанакъ задруга него ли умложаванѣ инокоштине. И нека остане задруга, то лепо патріярхално станѣ нашегъ народа, где само може обстати безъ ичіе штете, али е законъ овай врло *неприроданъ;* зато се мы и надамо да онъ неће быти дугогъ века.

г) Жене у задрузи и ньини послови.

Женама у задрузи поделѣна су права и дужности. Оне редомъ раде све куђевне послове: тако редомь сире сиръ т. е. свака мора едно лето быти станара те мусти стоку, сирити, збирати масло и скорупъ; а друге, кое кодъ куће остану мораю *редити.* Ово быва овако: свака жена мора *неделю дана,* одъ понедельника у ютру починюћи, месити лебъ, кувати ело и носити га радницима где се они узнаоде на раду. И за ову неделю дана, докле коя *реди,* неиде она на радъ ако е задруга већа, ако ли е задруга мала она и у польскомъ раду помаже колико доспе. Одъ реда се ослобођава *свекрва* и новодоведена *млâда;* прва засвагда а друга за годину дана, одкако е доведена; но ово быва и едно и друго у онимъ задругама, где е слога и любавь, а догађа се да у некимъ кућама свекрву тераю да реди, докле годъ може а млâди, штоноречь, *трећій данъ руке у тесто* (т. е. да *реди),* текъ ово обое не служи задрузи на дику и, тако да се изразимо, обште мишлѣнѣ неодобрава оваке поступке.

Овде неће быти сувишно рећи штогодъ о великимъ теретима сеоски жена, па быле оне у задругама или инокосне, премда е првима ипакъ свагда теже. Ко ове терете ніе своимъ очима видіо томе е тешко представити ій и описати. Осимъ тога што жена, по своме определеню, рађа, дои,

негуе и одранюе децу, она одева одъ главе до пете себе, мужа и сву децу (*) (а често и іошъ по неколике изъ задруге), жена готови ело сваке врсте и, на свомъ рамену мора га радницима однети ма они и на сатъ ода далеко были, она музе стоку, сири сиръ, доноси воду (за кућу и оной стоци и живини, коя лети пасе онде, где нема воде); жена служи и гове свекру, старіемъ деверу и мужу и помаже имъ мало не у свакомъ польскомъ раду.

Мало има радова польски, у коима жене непомажу людма а люди, може се рећи, ни у каквомъ домаћемъ послу неделе терете са женама. Врло е редакъ човекъ — у селу — кои бы место жене донео воде кући или самъ, кадъ бы она и болестна была умесіо леба, еръ се то сматра као посао женскій, посао, кои човека (као) понижава.

Жене имаю у свомъ — женскомъ — раду млога правила, коя нигде нису написана, но коя се преданѣмъ одъ оца на сына изучаваю и чуваю.

У задрузи, где има по 5—6 а не редко и по 10 жена немаю оне све еднакъ брой деце: нека рађа сваке године, нека у три текъ едномъ а нека и никако. Садъ све скупа да израђую што за целу кућу треба было бы неправо за ону, коя или нема деце никако или ій има мало. Стога су имъ ти послови овако поделѣни:

Свака жена у задрузи, одева свога мужа и своюдецу сама, али, ако е свекаръ удовъ онда узме и нѣга да одева она, коя свои има найманѣ на оделу. Тако исто быва и ако кои деверъ —

(*) И то одъ платна, кое е она сама утрльила, изгребенала, опрела, смотала, скувала, основала изаткала и убелила. Тако быва и съ вуненимъ оделомъ, у коме люди помогну толико што остригу вуну съ оваца и поделе е међу женама па после све што треба раде саме жене.

задругаръ — обудови онда и нѣга, па и децу му, одева коя одъ оны снаа, кое свои найманѣ имаю на оделу.

Но све што жене израђую, израђую га или одъ вуне или одъ тежине — куделѣ, — зато се вуна, пошто се остриже съ оваца, подели или на онолико делова колико є мушки глава у кући, или на онолико, колико свега има душа у задрузи, па се после свакой жени да онолико делова, колико она има на оделу было мушки глава было душа. Прво се зове деоба по *мушкима* а друго деоба по *челядима* (или као што на млого места говоре по *живини).*

Девойкама у задрузи, кадъ прирасту, дае се више вуне и оставляю се покадкадъ одъ польскогъ рада да и себи штогодъ дарова спреме.

За конопљу има задруга обштій еданъ конопλякъ или и два, кои се, кадъ буде време, пооре плугомъ обштимъ као и друго оранѣ па после се свакой странки (партаи) у кући, кою по една жена одева одели по лея конопляка, кою онда та иста странка ускопа и засее, потомъ, кадъ конопля доспе, бере, подсеца, кисели и, пошто се на задружнимъ колима пренесе кући, трльи, чешля, зумба, преде, кува, снуе, тка и т. д.

Свака овака странка мора себи одъ свое коноплѣ и семе оставити да е и до године има чимъ посеяти. Ово є семе собственость дотичне странке, коя га може другой, ако ова остане безъ свога, и продати за новце.

Међу женама є она прва, коіой є мужъ найстаріи, (*) премда су оне у своимъ пословима не

(*) Жена добива старешство по мужу па ма она удатбомъ и млађа была. На прилику, два су брата у задрузи, оба оженѣна. Старіегъ є и жена у кући старія па и ако она умре и онъ се ожени подругій путъ

зависне една одъ друге. Изузима се случай, кадъ е старешина у кући сынъ, коме е іошъ жива мати, коя е тадъ старія одъ домаћинове жене. У осталомъ то незначи много быти прва међу женама, еръ су нъина права и дужности еднаке свакояко (осимъ оногъ случая што смо напредъ о свекрви и млади навели).

д) Деоба задруге.

Врло су различни узроци, кои задругу приморавaю да се подели ал' е понайчешћій тай што су задругарима неправично подељне дужности и права. За жене е у задрузи увекъ найтеже и оне врло често раде да се задруга подели; стога е уобште на нъи повика да оне заваћаю браћу и разкрћую задругу, но оне томе нису криве толико, колико само станѣ ствaрій. После оногъ, што смо мы поброяли да у нъине теретне дужности спада, нетреба имъ замерити што себи траже олакшице.

Кадъ се већъ види да се задруга збогъ честы неспоразумленя мора поделити онда се задругари, ако могу, сложе сами између себе оће л' се свакій засебе одвоити, или ће по више нъи заедно; тако исто договоре се и о томе съ кимъ ће быти отацъ мати и малолетни сыновци и сыновице, ако има таквы лица, (*) па се онда поделе, пошто найпре начине сви скупа куће онима, кои излазе. Затимъ поделе нъиве, ливаде, воћа,

опетъ е ова друга нѣгова жена старія одъ свое етрве, коя е истина пре дошла у кућу али за млађегъ брата.

(*) Првимъ двома увекъ стои на вольи съ кимъ оће да буду и увекъ имъ се (и пре закона) дае део иманя, кои држи до нъине смрти онай, кодъ кога они седе а после се тай или подели међу свима или за довека остае ономе, кои е сачувао до смрти оца и матерь.

винограде, стоку, алате и све што имаю. Ово све понайчешће быва предъ неколико нъины суседа, кое они сами позову или имъ ій и кметъ одреди. Ако се ненамире ни сами ни предъ комшіяма ни предъ кметомъ, онда се упућую суду, кои имъ пресуђуе по закону. (*)

Нежењнимъ задругарима, на деоби, дае се изъ обштегъ иманя онолико на женитбу, колико су, одприлике, други потрошили кадъ су се женили.

Исто тако, дае се ономе, кои узме отца, матерь, деду или старогъ стрица осимъ дела овы лица и на *укопнину* овима одъ стоке, т. е. на име оногъ што се мора потрошити кадъ кое одъ оваки лица умре. —

Врло потреса човека деоба оне задруге, коя е у слози и любави живила, у коіой е свако гледало да само више уради него што ће остати другоме. Ту се мора човеку сажалити башъ и ако сама ствар незаслужуе нимало жалѣня. Таки случаи нису редки у нашемъ народу; а нека ми се не замери што ћу споменути еданъ, кои се пре едно 60—70 година догодіо у моіой породици, и кои се и данасъ споминѣ съ особитимъ чувствомъ.

Прадеда мой Милићъ, кои е породицу нашу изъ Старе Србіе овамо довео, у своіой 85. години дожвіо е толико порода одъ себе и свое браће, да е већъ за некористно држао више ій све ускупи оставити; стога едномъ, на некій празникъ зовне къ себи све сынове, сыновце и старіе унуке съ нъіовимъ женама па имъ рекне: *„Децо, я самъ*

(*) По §. 496. Зак. Грађ. — Неможемо да неспоменемо, да суду нема тежегъ посла и замршеніегъ одъ расправе и деобе задруге. Ко ніе видіо тай процесъ, неможе о нѣму добити понятія макаръ да му се како описуе. Найболѣ е за задругаре а за судъ е велика олакшица, кадъ се они сложе и поделе предъ своимъ комшіяма.

радъ да вамъ кажемъ да є кошница већъ заматичила и треба да се рои; плетите празнике, скидайте каптарѣ да не поведу челе зимовникъ". Они се сви убезекну незнаюћи шта то управо значи а кадъ имъ онъ каже да треба већъ да се поделе они се сневеселе а неки бризну плакати, и, мислећи да є томе неко одъ нъи узрокъ, заишту да имъ га одкриє па да га исеку. Ниє, децо моя, нико другій тай, што оће деобу, него є оћу я, рекне старый; мени є одъ свію васъ найжаліє што ће оно што се досадъ звало само *наше* одсадъ да се зове и *наше* и *ваше* и *нъино* ал' є и то болѣ него да се поделите онда кадъ сами будете мога доба".

Научени у свему слушати *деду* они су се поделили ал' деца нъина крозъ дуго време нису могла да се обавесте коє є чія кућа него су увекъ и данъивала и ноћивала где ій кадъ затече данъ или davrakъ. Бывало є, причаю, да сва изгласа заплачу, кадъ имъ се рекне: „Айдете свако своіой кући: то ніє ваша кућа". —

Задруга има свои добры а и слабы страна. У нъой є, нарочито, за мушке лакше, єръ они, лакше и брже сврше свакій посао кућевный, за жене пакъ задруга є одвећъ тешка, као што се види и изъ оногъ, што смо мы горе рекли. — Станѣ задружно млого є удесніє одъ инокосногъ и за развитакъ доброгъ домаћегъ воспитанія, єръ у задрузи єданъ разуманъ старешина управля волъомъ неколики людій, кои му се радо покораваю; онъ дає єднакъ правацъ за поучаванѣ коєкакве 10—15-оро деце. Єдна вешта свекрва руководи неколико млады неуки снаа путемъ, кои води обштой слози, срећи и напредку, докле у инокоштини ради свакій по своіой памети како у польскомъ

раду и куђеню тако и у воспитаваню деце. И ове околности чине, те е увекъ задружнику, наученомъ у задрузи, чувајући свое добро чувати и другога, лакше доказати, да онъ, жертвуюћи што на ползу отачбине жертвуе то на саму свою користь и срећу.

Да Србинъ, селякъ, има смока мора имати стоке, а овой треба чобанинъ; да има альину онъ а жена сукню или зубунъ, мора имати оваца те да съ нъи остриже вуне; да има волове мора имати крава, кое бы му ій отелиле; да има меса мора опетъ имати свое стоке, еръ иначе нема га где наћи а стока потребуе да се надгледа; да има вина треба му виноградъ; да има ракіе треба му воће; да има масти треба ранити убойнице; да има воска и меда треба чувати кошнице; — едномъ речи што му годъ треба све самъ мора набавити а ништа, нема где, за новце купити: па и стога е, при тако іошъ не *подељеной радньи*, задруга добра, почемъ у ньой довольно душа има да се свакой одъ толики млогостручны радня по една одредити може.

Докъ е народъ нашъ быо подъ Турцима, лишенъ свакогъ правосудія и задруга е имала млого веће значенѣ него данасъ: сада свакій грађанинъ, коме се каква повреда или штета учини, прибегава закону и суду и одатле у довлетвореня тражи, а за Турака се свакій уздао више у свою задругу и родбину него ли у турскій (подмитльивый) судъ. Оваку превагу према инокоштини имаю и данасъ млоге задруге, но она е већъ сасвимъ излишна у Србіи.

Осимъ тога задруга е необходно нуждна у држави войничкой; и, безъ сумнѣ, у той цели су и наше отечествене власти забраньивале задругама делити се и оне, кои су то преступили сматрале су као кривце, и суду на осуду спрово-

диле. (*) Доцніє є Попечительство правосудія сходно §. §. 15. 17. 38. и т. д. расписало судовима (**) да деленѣ не сматраю као кривицу, коя осуђеню подлежи, будући се то небы слагало съ изречнимъ смисломъ закона, кои ономе, кои є *пунолетанъ* дае слободу да може *„своя права државти и съ нъима руковати и располагати“*. Ово учини те се задруге почну накрпатъ делити, стога законодавна властъ опетъ подъ 22. Юнія 1846. год. В. № 270. изда правила о деленю задруга, по коима се задруге саме немогу делити збогъ маловажніи узрока, као на прилику збогъ свађе, заваде, коя є случайно и одскора међу задружницима постала; а кадъ є мрзость већъ укоренѣна међу задругарима, да свађа дуго трае и т. п., онда се ипакъ може задруга раздвоити.

И ова правила имађау само световну силу, а доцніє подъ 5. Февруара 1855. год. В. № 41. издаде высочайша властъ решенѣ овогъ садржая: „да при постоећемъ основу о деоби, кои є и Грађ. Закоником усвоенъ ніє могуће деоби противустати, и по томе, да се къ предупређеню деобе само морална средства и унапредакъ употреблявою“. Ово є последнѣ, и по нѣму се данасъ управляю народъ и власти у Србіи. (***)

Но и осимъ тога высоко правительство земальско млого више жели обстанакъ задруга него ли умложаванѣ инокоштина. То се види изъ нѣговы уредба и закона кои се на задругу односе; међу кое долази и законъ о ношеню терета државны, коимъ є задругама млого већа олакшица

(*) Височ. Указъ одъ 18. Юлія 1839 год.

(**) Расписъ Попечительства правосудія одъ 18. Февруара 1846. год. А. 5179 одъ 1845. год.

(***) Полицайне власти дужне су съ концемъ сваке године поднети Попеч. Внутр. Дѣла списакъ поделѣны задруга. —

учинѣна него за инокосне главе. Ево речій самогъ закона о наплаћиваню данка: *„Ако се у коіой кући*, пише тамо, *нађу четири главе, кое бы данакъ плаћати имале, то се една одъ плаћаня ослобођава а три плаћаю. Исто тако и где петъ има една неплаћа. Где шестъ или седамъ глава у едной кући има, две се главе ослобођавао; где е осамъ или деветъ у едной кући, три, а где десетъ, четири одъ плаћаня ослобођавао*". — — — — —

„Кадъ се кромѣ оца іошъ четири сына у едной кући неподелѣна налазе, кои бьі данакъ плаћатй морали, ту се и кромѣ оца іошъ една глава ослобођава".

А напротивъ: *„кадъ отацъ више сынова има, кои плаћаню данка подлеже, пакъ бы сви, кромѣ единогъ, одъ оца оделѣни были, то ће и отацъ на свою главу и заоставшій съ ньимъ неоделѣный сынъ на свою данакъ плаћати*". (*)

Шта е друго хтело и овде законодавство, ако не: ићи на руку одржаваню задруга а стаяти на путъ ньиномъ распаданю и умложаваню инокоштине.

За економійскій напредакъ народа и државе задруга е, поредъ свію свои, горе поброяны, добры страна, штетно станѣ. Увекъ поделѣни задругари више стеку него кадъ су у задрузи. Узмимо обясненя ради задругу одъ 5 ожењены глава: ньой е доста 6 волова теглећи, троя кола, 30—40 говеда, 80—100 оваца и т. д. и имаюћи колико имъ треба задругари се за више неће ни бринути; а нека се поделе тій 5 глава, свака за себе, неможе имъ нипошто быти да свакій ненабави себи два вола то су одма 10 уместо 6 во-

(*) „Правила за пописъ данакъ плаћаюћи глава одъ 8. Марта 1850 $\frac{\text{В. № 349}}{\text{С. № 101}}$ точка 10. 14. и 15.

лова, свакій мора имати своя кола, ерь и безъ тога неможе быти, ето одма петоры уместо тро и у задрузи. Тако быва са стокомъ и уобште са иманЂмъ сваке врсте. Ништа ніе горе него кадъ люди живе и остаре у задрузи па се онда поделе: таки докъ су живили у задрузи были су газде, кадъ се поделе пакъ они текъ виде да су сиротиня, а овамо су остарели и за тешкій радъ и куЋенЂ неспособни. По томе, ако войнички обзири несаветую одржаванЂ задруга, онда е, по моіой памети, у интересу народа са стране економичке найболЂ, да се оне деле онда, кадъ су задругари іошъ млади и за свакій радъ и куЋенЂ способни и то увекъ кадъ они сами деобу захтевају; ерь се неда помислити да ико другій може болЂ одъ нЂи оценити потребу деобе задруге.

ШТАТИСТИЧНИ ПОДАТЦЫ ШКОЛСКИ ЗАВЕДЕНІЯ

у Кияжеству Србскомъ.

Одъ Дра Милована Спасића, редовнога члена Друштва Србске Словесности, главнога управителя основны школа, и пр.

Све што се у свету догађало и догађа, и цела будућность нѣгова, оснива се на прошлости. — Родъ є се човеческій непрестано развіяо и дѣлао, обзирући се на свою прошлостъ, коя му є свагда была найяча основа развитка, и найбольій учитель будућности. Но ова прошлость, ма да є како важна, прелазила є у заборавность, и тако, особито за удалѣніе потомство, ніє одъ онакове користи была, одъ какове бы быти могла; и ово є манѣ или више донде траяло, докле люди нису почели особиту пажню на прошлость обраћати, верно є бележити и потомству предавати. — За то и видимо, да є свакій онай народъ болѣ напредовао и развіяо се, кои є прошлость, а особито свою, за учителя будућности узимао, него онай, кои є ово пренебрегавао и заборавности предавао. Ово осведочава намъ найболѣ историія, коя є огледало векова и народа, и коя є такође плодъ прошлости. Но наша намѣра ніє тако далеко у овомъ ићи, за то ћемо се укратко обазрети на нашу прошлость среднѣгъ века, и тыме подкрепити важность нѣну уобште.

Нема Србина, па ма и найпростіи быо, кои незна, да смо имали: жупана, кралѣва, царева, войвода, ратова и т. д., еръ ово, и овомъ подобно, и сами слепцы узъ гусле у песмама споминю. —

Но овакова преданія и овакови предмети спадаю у историю, као што за ню имаю и вредность; али за државописъ несадржавају грађе, као што є: брой народа, црквій и школа, станѣ и одношаи трговине и финансіє, и т. д. Да бы овакови податцы прошлости наше, за Србство одъ неоцениме користи и найвеће поучителности были, сведочи намъ „Душановъ законикъ“, кои є одъ олуе и зуба времена сачуванъ. Нѣгова велика важность и врлина види се и изъ тога, што га разлажу многи учени люди и странне народности, и налазе у нѣму науке и поученя: правдослови, историцы, филолози, државницы. — Што пакъ државописны податка немамо одъ времена Србски владателя среднѣгъ века, ніє чудо, еръ таковы слабо видимо и кодъ други савремены народа, кои нису онаковомъ бичу и онако горкой судбини изложени были, као Срби и нъіово отечество. —

Овай недостатакъ прошлости, будући є државописна наука оногъ времена была іоштъ у колевци, и побудіо є новіегъ века како државоправленія, тако и поедине люде, те су на постоећа, коя очарателномъ брзиномъ пролазе, веће вниманѣ обраћати, па ій и са великимъ трошкомъ и трудомъ скупляти и у писмохранилштама чувати почели. Но и ово ніє было доста. При нагомилаваню дѣла и писмены одношеня, затрпавани су и државописни податцы, кои су по томъ тежко приступни были и самимъ людима одъ струке, а камо ли осталомъ ученомъ свету и државницыма коима пазити треба да будућа на прошлимъ (и постоећимъ) оснивају. За то су скоро све европейске, и остале изображеніє државе установиле „Државописна надлежателства“, коя имаю задатакъ: све државописне податке, као и уредбе и законе, скупляти, у редъ доводити и средствомъ печатнѣ явности ій предавати. —

И мы имамо спрамъ нашегъ станя доста државописны податка у писмохраништама, особито найновіегъ времена, и ова се свакій данъ умножаваю. Али, какову користь одъ нъи имамо, кадъ су несаставлѣни и необдѣлани, па по томъ тешко и приступни? — Они су іоштъ одъ манѣ користи за едногъ ученогъ странца, кои бы радъ быо о станю нашегъ отечества што писати и насъ у ближе и болѣ познанство са другимъ народима довести. Да е пакъ свакомъ народу нуждно познанство съ другимъ народима, особито ономъ, кои е слабо познатъ, нетреба доказивати. Съ ове точке сматраюћи предметъ и предаемо ове штатистичне податке явности, кои се као грађа за државописъ отечества нашегъ у смотреню школски заведенія сматрати имаю, и кое смо по силама нашымъ онако изложили, како е у самой ствари.

Нама е свима познато, да е школа было у Србіи за време владаня, или болѣ рећи за време воеваня неумрлогъ Карађорђа; еръ велика школа у Београду оно време постоявша, предпоставля и мале, основне школе, изъ кои су ученицы у ову „велику школу“ долазили. Но колико ій е и какові было, и гди су ове постояле, извѣстно незнамо. — Кадъ е Србія 1813. године пала и страдала, и школе су наравно пропале. Но оне су ипакъ, при свемъ томъ што ратне околности нису допуштале на нъи особито вниманѣ обраћати, уватиле некій коренъ у земльи отечества нашегъ па и семе за будућу жетву посеяле. Люди, кои су за време владаня Карађорђевогъ школе подизали и у нъима были, окусили су плодъ и доброчинство школски заведенія, па су после, кадъ е свирѣпость Азіята попустила, опетъ почели о школама мислити, и ове су како тако подизали и одржавали. Негди е попа и духовникъ при светомъ храму (или кодъ свое куће) учіо по кое дете; не-

гди су се по неколико разумніи людій сложили, учителя нашли и погодили, кои є ньіову децу учіо како є могао и знао, селећи се са школомъ изъ куће у кућу свои ученика; а негди су особито по већимъ варошима, настоявали и старешине, да се школе заводе. Овако неизвѣстно, періодично и бѣдно станѣ школа, трајало є двадесетъ година; и текъ, кадъ є се 1832. и слѣдуюћи година гимназія установлявала, почело се обраћати вниманѣ и на основне школе. Кадъ є се 183$\frac{4}{5}$ год. школске увидило, да нема довольно, и преправне деце за гимназію, и да родительи незнаю, кадъ имъ децу у гимназію шиляти валя, расписао є „Управителный Совѣтъ“ 3. Октомврія 1835. год. и „Исправничествама“ препоручіо, да народу обяве, да ће се теченіе гимназіе 27. и. м. одпочети, и да децу за гимназію способно у Крагуєвацъ шилю. Слѣдства овогъ расписа показала су да на основне школе треба млого веће вниманѣ обратити, него што є обраћано; зато се одма 22. Марта 1836. г. установи званіе „Директора свію школа“, и за таковогъ буде поставлѣнъ почившій Петаръ Радовановићъ. Изъ наставленія директору датогъ види се, да є наређено, да у свакомъ окружію буду по две правительствене школе. Одма по овомъ 22. Августа и. год. буде по наредби княжеской и планъ прописанъ: како ће школе по окружіяма постояти. Па како су школе 183$\frac{5}{6}$ год. школске првый путъ посѣћене, одъ кое год. и званично извѣстіе о ньима имамо, то и мы за основъ овогъ предмета узимамо 183$\frac{5}{6}$ год. школску; и по овомъ, изложивши станѣ школски заведенія и 184$\frac{5}{6}$ и 185$\frac{5}{6}$ год. школске, и сравнивши га єдно съ другимъ, видићемо: коликій смо напредакъ у школскимъ заведеніяма, па и у просвети, за последньій двадесетъ година учинили.

. . .

Колико е у комъ окружію было осн. школа и ученика 183⅚ год. школске.

Окружія.	школе.	ученицы.
1. Београдско (съ Београдомъ)	6 . .	282
2. Валѣвско	6 . .	126
3. Шабачко	9 . .	278
4. Подринско	1 . .	32
5. Ужичко	4 . .	76
6. Чачанско	2 . .	88
7. Рудничко	1 . .	42
8. Крагуевачко	9 . .	253
9. Смедеревско	4 . .	173
10. Пожаревачко	8 . .	222
11. Краинско	5 . .	216
12. Црнорѣчко	2 . .	67
13. Баньско (Гургус. и Алекс.)	5 . .	190
14. Ћупрійско	3 . .	211
15. Ягодинско	4 . .	146
16. Крушевачко	3 . .	112
Свега	72 . .	2514

Ове 72 школе, по издржаваню ньіовы учителя могу се ставити у три реда. У првый долазе школе правительствене, у другій обштинске, а у трећій редъ приватне. Правительствены школа было е 26 и учительи су ньими добивали плату изъ правительствене кассе, коя е одъ 100 до 150 талира годишнѣ была. Обштински е школа было 27 и учительи су, осеномъ опредѣлену имъ плату, добивали одъ обштина, а та е была одъ 400 до 1500 гр. чаршиски, како гди, осимъ Београда, гди е већа плата была. Приватны пакъ школа было е 19, кои су учительи добіяли одъ свакогъ ученика, како су се са родительима ђачкимъ погодили, одъ 60 пара па до 4 гроша на месецъ. На 26 правитетельствены учителя издато е исте године 3200, на 27 обштински 1496, а на 19 приватны 382 талира; кое кадъ се у едну сумму скупи,

износи 5078 талира. Кадъ се ова сумма на 72. учителя раздели, дође на свакогъ, едно на друго, по 70 талира и 12 гроша. Обштый пакъ брой ученика, разделивши са обштимъ броемъ школа, дође на едногъ учителя или едну школу до 35 ученика. До 1836. год. обштине су обично саме учителѣ тражиле и погађале, као што су и поедины люди то чинили, имаюћи повереня у обштини. Но како є званіє Директора установлѣно, овай є учителѣ, особито за правительствене школе набавлıао и представлıао, и по одобреню „Управителногъ Совѣта" у дужность уводіо. —

У смотреню предмета, кои су учеництыма у основ. школама предавани, примѣтити є, да они нису были прописани; по чему су ови и зависили одъ способности поединогъ учителя и могућности набавити потребны книга. Но понайвише предавани су: букварь, часловацъ, псалтирь, четири вида рачуна, писанѣ, молитве, свештена исторія, а негди и катихисисъ и славенска грамматика. Начинъ пакъ, коимъ су ови предмети предавани быо є уобште: механичанъ; єрь правила ніє было прописаны, по коима бы се учительи управляли, а о методу слабо є кои понятія имао. —

Гимназія, кою смо напредъ споменули, имала є 183⅚ год. школске: 4 разреда и 4 професора, а 85 ученика. Предаваеми предмети были су: Христіянска наука, србска и славенска грамматика; обшта исторія народа и естествена, рачуница; землѣописъ, човекословіє, реторика, поетика, древности грчке и римске; исторія Срба, логика, философія морална, психологія емпирична и физика. —

Кадъ се ово заведеніє и у нѣму наодећи се профессори и ученицы горнѣмъ брою основны школа дода, онда є у целомъ отечеству нашемъ 183⅚ године школске было: 73 школска заведенія 76 учителя, а 2599 ученика.

Овде нећe излишно быти, и то напоменути: да є *Богословія* у Београду заведена Септемврія 1836. године. Она се є као у почетку состояла 183$\frac{6}{7}$ год. школске изъ єдногъ разреда, и имала є два профессора, а 47 ученика. Но како нѣно установленѣ спада у 183$\frac{6}{7}$ и слѣдуюће године, то ћемо и о овомъ заведенію доцніє говорити.

. . .

Колико є у комъ окружію было основны школа и ученика 184$\frac{5}{6}$ год. школске.

	Окружія	школе	ученицы.
1.	Варошь Београдъ	7	399
2.	Београдско	13	225
3.	Валѣвско	20	560
4.	Шабачко	23	657
5.	Подринско	10	369
6.	Ужичко	7	254
7.	Чачанско	6	216
8.	Рудничко	5	158
9.	Крагуєвачко	21	561
10.	Смедеревско	9	327
11.	Пожаревачко	26	784
12.	Краинско	8	245
13.	Црнорѣчко	9	145
14.	Гургусовачко	4	105
15.	Алексиначко	6	189
16.	Ђупрійско	12	362
17.	Ягодинско	9	376
18.	Крушевачко	6	149
19.	Приват. школа коєгди	12	120
Свега		213	6201

Одъ овы 213 школа было є дакле 201 обштинска, а 12 приватны. Исто толико было є и учителя.

Како су 18$\frac{39}{40}$ године приходи обштински, обштинама уступлѣни, на ту цѣль, да и учителѣ одъньи издржавају, ніє ни єданъ учитель плату

свою изъ правительствене кассе више добіяо, него изъ обштинске. Кое обштине нису имале прихода, или су ови мали были, па нису могле одъ ньи и учителѣ издржавати, ударале су прирезъ на сваку порезъ плаћаюћу главу дотичне обштине, и количина овога зависила є одъ указавше се потребе. — Но како є овай начинъ издржаваня учителя несходанъ быо, то є се почео 1841. год. установлявати, по срезовима и окружіяма, обштый прирезъ за издржаванѣ учителя. Овай прирезъ установляванъ є негди маньій, а негди већій, како є гди школа было, и колика є гди плата учительима опредѣлена. Новцы су се прирезни стицали у срезку, или окружну школску кассу, како є гди установлѣно было, и учительи су добивали плату: негди на месецъ, негди на два или три, а негди и на шесть месецы. Къ овомъ и то є зло было, што су обштине (или старешине срезова и окружія) сами учительима плату одређивали, кою су могли повишавати и умалявати, како су кадъ хтели, и како су комъ учителю наклони, или ненаклони были. — Учительима приватны школа плаћали су обично, као и пређе, родительи ђачки, по два до четири гроша на месецъ одъ ученика. На плате 213 учителя, издато є $184\frac{5}{6}$ године школске: 14.328 талира. Ова сумма кадъ се раздели са наведенымъ броємъ учителя, дође на свакогъ по: 69 талира и 6 гроша. Дакле єдно на друго узето, учительи су ове године лоше награђени были, него $183\frac{5}{6}$., и овоме є узрокъ преднаведеный, што є ньіова награда одъ обштина зависила. Исто тако и манѣ ученика ове године на єдну школу или єдногъ учителя долази, єръ кадъ се обшта сумма ученика са обштимъ броємъ школа раздели, дође на єдну школу само 29. ученика. —

$18\frac{39}{40}$ године школске установлѣно є іоштъ єдно званіє Директора; и тако су одъ овогъ вре-

мена два лица по посѣћаваню школа ишла, имаюћи свако свой кругъ. Општине, кое су изъ собственогъ побуђеня школе подизале, и учителѣ су са дотичнымъ Директорима набавляле и бирале и по предложеню Директора а потврђеню Попечительства Просвештенія увођени су у дужность. Устроеніемъ пакъ „явногъ училиштногъ наставленія“ 1844. год., буде кругъ дѣланя „Главны управителя основны школа“ (Директора) распространѣнъ. Одъ овогъ времена главни су Управительи свакій за себе имали свою нарочиту канцеларію. Они су, по преслушаномъ (кадшто) мнѣнію општина учителѣ набавляли и поставляли, као што су и мѣстне управителѣ школа са општинама бирали и у овымъ званіяма потврђивали; у званичной преписки са окружнымъ Началничествама стояли; школе свои кругова сваке године посѣћавали; о извршиваню свію школски уредби и предписанія старали се, као што су се и о томе бринули, да се станѣ школа и учителя побольшава и больій начинъ предаваня уводи; Попечительству Просвештенія чинили представленя, о дѣлима ньіовъ кругъ прелазећимъ, и годишня му извѣстія о станю школа и учителя подносили; и све налоге одъ Попечительства одпуштене имъ извршивали. — Истымъ Устроеніемъ опредѣлено е да теченіе школско по селима трае три, а по варошима четири године; као и кои ће се предмети у школама предавати. Селске и паланачке школе, гди е еданъ учитель, разделѣне су на три разреда, и за предаванѣ у ньима прописано е: читанѣ србско и славенско, писанѣ, четири вида рачуна, молитве, свештена исторія, катихисисъ, земльопись и пѣніе црквено, (као и обшта зваия). Варошке школе, гди было више одъ едногъ учителя, поделѣне су на четири разреда, и у овима е за предаванѣ прописано, осимъ наведены предмета, и: Србска

грамматика, исторія србскогъ народа и правило тройно изъ рачунице. Начинъ пакъ, коимъ су ови предмети предавани быо е уобште, формомеханичанъ; еръ наставленіе 1844. год. за учителѣ прописано, ніе таковогъ садржая, да бы начинъ предаваня, пређе постоявшій, у свему преиначити и преобразити могло. —

Одъ 183$\frac{5}{6}$ до 184$\frac{5}{6}$ године установлѣно е одъ вышы школски заведенія: *Послено-трговачка школа, три Полугимназіе, Богословія* (види напредъ) *и Лицей,* а постоявша *Гимназія* у Крагуевцу пренета е у Београдъ и умножена е. Ове 184$\frac{5}{6}$ год. школске делила се е послено-трговачка школа на три разреда; полугимназіе имале су свака по четири, а гимназія шесть разреда; богословно заведеніе состояло се изъ четири разреда; а лицея теченіе траяло е четири године, и поделѣно е было на философійско и правдословно оддѣленіе.

Ова заведенія имала су:

Заведенія	Профессори	ученицы.
1. Послено-тргов. школа	4	42
2. Три полугим. (скупа)	12	151
3. Гимназія	6	183
4. Богословія	4	122
5. Лицей	9	62
Свега	35	560

По разлики и важности опредѣленя, заведенія, и плата е профессора различна; но ову су сви добивали изъ правительствене кассе, као и остали земальски званичници. Ове 184$\frac{5}{6}$ год. издато е на плате 35 профессора свега: 12.150 талира; коя сумма кадъ се са общтымъ броемъ профессора раздели, дође на свакогъ, едно на друго, по 347 тал. и 3$\frac{1}{2}$ гроша.

Предаваеми предмети у овымъ вышимъ заведеніяма, были су, и то: а) у послено-трговач-

кой школи: наука християнска, србскій, немачкій и грчкій єзикъ, рачуница, географія, историја народа, и трговине, начертаніє (и моделиранѣ), природна историја и технологія; — б) у полугимназіяма: катихисисъ, србска грамматика, земльописъ, природна историја, рачуница, краснописъ, латинска и немачка грамматика, историја народа, библійске и цркве християнске историја, начертаніє и пѣніє црквено; — в) у гимназіи, осимъ наведены и за полугимназіє прописаны предмета: реторика, митологія, алгебра, поетика, толкованѣ стихотвораца, древности, антропологія и етика; — г) у богословіи: катихисисъ, славенска грамматика, библійска историја, земльописъ, општа историја, рачуница, логика, физика, антропологія, реторика црквена, историја цркве, литургика, педагогика, херменевтика, пасторална, морална, толкованѣ євангелія, пѣніє и правило црквено; — и д) у лицею: наука християнска, основна философія и логика, општа историја, математика, естетика и општа филологія, француский єзикъ, метафизика и етика, општа и отечествена историја, выша математика, филологія славенска, физика, право природно, полиція, државна економія, штатистика, србскій поступакъ судейскій, србско право грађанско, право криминално и явно положително право народа. —

Овди то додати за умѣстно наодимо, да є мало предаваємы предмета ове године было напечатаны, особито за выша заведенія. Но установлѣнѣмъ „Одбора Просвештеня", кои є доцніє „школска комисія" заменила, почело се и на овомъ озбильніє радити. О овомъ одбору, као и о главномъ фонду школскомъ быће речь доцніє.

Кадъ се брой овы вишы заведенія, и нъины професора и ученика дода ономъ основны школа, види се, да є 184$\frac{5}{6}$ год. школске было свега:

220 школски заведенія, 248 учителя, а 6761 ученикъ.

. . .

Сравненѣ, изъ когъ се види, колико є у комъ округжію школа и ученика умножено одъ 183⁵|₆ до 184⁵|₆ год. школске.

Окружія	школе		ученицы.
1. Београдско (съ Београд.)	14	. .	342
2. Валѣвско	14	. .	434
3. Шабачко	14	. .	379
4. Подринско	9	. .	337
5. Ужичко	3	. .	178
6. Чачанско	4	. .	128
7. Рудничко	4	. .	116
8. Крагуєвако	12	. .	308
9. Смедеревско	5	. .	154
10. Пожаревачо	18	. .	562
11. Краинско	3	. .	29
12. Црнорѣчко	7	. .	78
13. Баньско (Гургус. и Алекс.)	5	. .	104
14. Ћупрійско	9	. .	151
15. Ягодинско	5	. .	230
16. Крушевачко	3	. .	37
Свега више	129	шк.	3567 уч.

Кадъ се овомъ брою дода іоштъ 12 приватны школа и у ньима наодећи се 120 ученика, види се, да є у нашемъ отечеству одъ 183$\frac{5}{6}$ до конца 184$\frac{5}{6}$ год. школске, приновлѣно. 141 школа, а 3687 ученика. Осимъ овога, у теченію овы 10 година установлѣна є: посленотрговачка школа, три полугимназіє, богословія и лицей, (а постоявша гимназія добила є два разреда више). Кадъ се брой и овы заведенія и у ньима наодећи се ученика дода горнѣмъ брою приновлѣны, онда се ясно увиђа, да є 184$\frac{5}{6}$ год. школске, 147 школски заведенія, а 4162 ученика више было, него 183$\frac{5}{6}$ године.

Колико е у комъ окружію было основны школа, а ученика 185$\frac{5}{6}$ год. школске.

	Окружія	школе	ученицы.
1.	Варошъ Београдъ	14	639
2.	Београдско	25	317
3.	Валѣвско	22	595
4.	Шабачко	27	966
5.	Подринско	13	349
6.	Ужичко	16	536
7.	Чачанско	14	392
8.	Рудничко	13	341
9.	Крагуевачко	28	830
10.	Смедеревско	23	587
11.	Пожаревачко	34	927
12.	Краинско	23	849
13.	Црнорѣчко	17	479
14.	Ѓургусовачко	11	357
15.	Алексиначко	8	318
16.	Ћупрійско	15	459
17.	Ягодинско	18	555
18.	Крушевачко	12	367
19.	Приватны школа	4	108
	Свега	337	9971

Одъ 337 школа, 18 су за женскій, а 319 за мушкій полъ. У првимъ е было 846 ученица, а у другимъ 9125 ученика. Овомъ установленю девоячки школа тымъ се више радовати морамо, што 184$\frac{5}{6}$ год. ни едне девоячке школе ніе было; по чему е судити, да се и на воспитаванѣ и обучаванѣ женскогъ пола велико вниманѣ обраћати почело, и да е се увидило, да е домаће, т. е. матернѣ воспитаванѣ деце основъ осталомъ, па за то да треба и на воспитаванѣ будући домаћица већій позоръ обраћати. — Колико е каковы школа было, толико е и учитељкій и учителя. Ови су издржавани до конца Априлія ис. године, понайвише прирезомъ, о комъ смо напредъ споменули, да е

се установлявати почео, и кои e се по свимъ окружіяма разпростро; но было ій є кои су и изъ обштински каса плату добіяли. Одъ овогъ пакъ времена, почемъ є обштый школскій прирезъ одъ два цванцика годишнѣ, 14 Декемврія 1855 годиве установлѣнъ, почели су сви учительи и учительке дев. школа плату уредно примати изъ главногъ фонда школскогъ, у кои утиче савъ наведеный прирезъ. Ове 185⁵⁄₆ год. шк. издато є на плате, 333 явны учителя и учителькій: 32.719 талира; коя сумма кадъ се раздели на наведеный брой учителя, дође на свакогъ по: 98 талира и 6 гроша. Изъ овогъ се види, да є за прошли 10 година свакогъ учителя, єдно на друго узето, плата повышена са: 29 талира годишнѣ; чему се за поглавитый узрокъ може узети то, што є Попечительство Просвештенія іоштъ 1847. год. расписало, да обштине и старешине по срезовима и окружіяма плате учительске могу повышавати, а већъ постоеће немогу умалявати, и што є лакше было обштымъ силама, срезова и окружія, учительима већу награду дати, него што су то поєдина села и обштине чинити могле. —

За наведено време учинѣнъ є великій напредакъ и у грађеню зданія школски, кое обштине о свомъ трошку подижу, издржавају и съ потребама снабдѣвају, будући є забранѣно зданія школска безъ плана и предходећегъ одобреня градити. Ово є учинило, те данасъ на млого места и по селима имамо валяны и цѣлисходны зданія школски, каковы пређе ни у самимъ варошима ніє было. Но у смотреню умноженя ученика неможемо се тако похвалити, єръ кадъ се обштый брой ученика са постоявшимъ броемъ школа раздели, дође само 29—30 ученика на єдну школу; кое показує, да и за овы 10 година (съ ове точке узевши ствар), ни смо нимало напредъ пошли. Узрокъ

є овоме, што никакове уредбе нису издате, кое бы родителѣ обвезивале, децу у школу шиляти; но надати се можемо, да ће се и ово скоримъ учинити, почемъ су околности зато млого поспѣшніе. —

Учебни предмети, кои су 184$\frac{5}{6}$ године предавани, млого су болѣ и цѣлисходніе за овы 10. година израђени, на разреде поделѣни и сви печатани: ка коима су додата „Прва знаня" (место общты знаня) и една већа читанка. У девоячкимъ школама, кое се на три разреда а шестъ оддѣленія деле, предавани су одприлике они исти предмети, кои су и у мушкимъ школама (у три разреда) предавани; къ чему є наравно додатъ и женскій радъ. Исто тако и начинъ, коимъ су предмети ученицыма предавани побольшанъ є тыме, што є место формо-механичногъ, заведенъ, формо-реялный начинъ. Ово показує и наше „Педагогично-методично наставленѣ за учителѣ основны школа" 1855. год. издато, кое є школска комисія прегледала и одобрила; па є по томъ и учительима наложено, да се по нѣму при предаваню предмета управляю. Овде за умѣстно држимо и то напоменути, да є 1853. год. установлѣнъ „Инспекторатъ свію школа"; но є после три године укинутъ, еръ є искуство показало, да званични послови, при извршиваню млого болѣ и брже иду, што манѣ мостова имаю прелазити. —

Одъ 184$\frac{5}{6}$ год. шк. установлѣно є одъ вышы заведенія школски: трговачка школа у Пожаревцу (општинска); земльодѣлска школа у Топчидеру; и артилерійска (или военна) школа (1850. год. кое теченіе трае петъ година). Постоявша гимназія умножена є са еднымъ разредомъ; а лицей є разделѣнъ на: естествословно-технично, правдословно и опште оддѣленіе.

Выша школска заведенія имала су 185$\frac{5}{6}$ год. шк.:

Заведенія.	Професори.	Ученицы.
1. Трг. школа у Пожарев.	1 . . .	28
2. Послено-трг. школа	5 . . .	30
3. Земьодѣлска школа	4 . . .	110
4. Три полугим. (свега)	15 . . .	463
5. Гимназія	12 . . .	448
6. Военна школа . . .	11 . . .	48
7. Лицей	15 . . .	44
8. Богословія	5 . . .	139
Свега	68. . . .	1310.

У брой профессора ставлѣни су и управительи заведенія, кои су понайвише у исто време и професcори; као што су придодати и катихете или вероучительи, кои имаю и друга, нарочита опредѣленя. Сви професcори и учительи овы заведенія добиваю плату изъ кассе правительствене и поставляюсе указима княжескимъ, као и остали званичницы земальски. На плате овы 68 професcора, учителя и управителя, издато є речене године: 27.825 талира, кою сумму разделивши са наведенымъ броємъ наставника, дође, єдно на друго узето, на свакогъ по: 409 талира и 4½ гроша. — Исто тако и зданія су, у коима се ова заведенія налазе, правительствена, коє ій обдржава и са свыма потребама и приборима за предаванѣ наука нуждныимъ снабдѣва. На овай конацъ знатне се сумме сваке године опредѣлюю, почему се и средства за обучаванѣ здраво умножаваю. Не манѣ, правительство троши знатне сумме и на подпомаганѣ сиромашны а добро учећи се младића, и то коє у отечественымъ, а коє у страннымъ вышимъ заведеніяма. Овде треба намъ и то напоменути, да питомце военне школе издржава правительство, а ученике землюдѣлске школе главный фондъ школскій.

Предаваеми предмети были су, и то: а) у послено трговачкой школи, осимъ оны 184$\frac{5}{6}$ год. предавани предмета: познаванѣ робе, наука о трговини, двогубо књиговодство и кореспонденціе; — б) у земльодѣлской школи: катихисисъ, читанѣ, писанѣ и рачунъ, земльодѣліе, скотоводство и пѣніе црквено. Къ чему долази и упражняванѣ у польскомъ раду, грађеню орудія за земльодѣліе, зиданю и оружю; — в) у полугимназіяма, къ онымъ предметима 184$\frac{5}{6}$ год. предаванимъ додата е: славенска грамматика, реторика и математика; — г) у гимназіи, осимъ оны предмета (изузимаюћи поединости), кои су пре 10 година предавани: славенска грамматика, старо-грчкій и француской езикъ, србска и славенска словесность, геометрія, тригонометрія и физика; — д) у военной школи: христіянска наука, артилерія, хемія теоретична и практична, математика, механика, основна практична математика, геометрія, физика, тактика, военна администрація и генералъ-штаба, польска фортификація, штилъ военный, наука грађевине, начертателна геометрія и чертанѣ, военна географія, историја, яшенѣ, гимнастика, пливанѣ, фектованѣ, француской и немачкій езикъ; — е) у лицею одкако е на естествословно-технично, правдословно и обште оддѣленіе разделѣнъ: наука христіянска, логика, теорія словесности или филологія, естетика, исторія словесности србске, славенске и найглавніи народа европейски, исторія обшта и народа србскогъ, штатистика, државна економія, финансія, политична рачуница, француской и немачкій езикъ, физика, физичный земльописъ и метеорологія, природна исторія, минералогія са геогнозіомъ, ботаника, зоологія, хемія, технологія, выша математика, практична геометрія, механика, и грађанска архитектура, наука о трговини са књиговодствомъ, наука о земльодѣлію, енцы-

клопедія права и історія законознаня, римско и криминално право, грађанско право Србіє и грађанскій и кривичный поступакъ Србіє, административно међународно и явно право Србіє, и іоштъ неки споредни предмети; — и ж) у богословіи, къ предметима $184\frac{5}{6}$ год. предаванымъ додатъ є: русскій єзикъ. Одъ овы предмета неки су печатани, а неки нису. Но како дотични профессори, свакій свое предмете прилѣжно израђує, можемо се надати, да ће и остали за мало година изъ печатнѣ изићи. —

Кадъ се напоследку обштый брой ови вышы заведенія, профессора и ученика дода обштемъ брою основны школа, учителя и ученика, види се, да є $185\frac{5}{6}$ год. школске было свега: 347 школски заведенія, 404 наставника, и 11.281 ученикъ.

. . .

Сравненѣ, изъ когъ се видити може, колико є у комъ окружію $185\frac{5}{6}$ одъ $184\frac{5}{6}$ год. школске више школа и ученика было.

Окружія.	Школе.	Ученицы.
1. Београдъ	7	240
2. Београдско	12	92
3. Валѣвско	2	35
4. Шабачко	4	309
5. Подринско	3	(манѣ 20)
6. Ужичко	9	282
7. Чачанско	8	176
8. Рудничко	8	183
9. Крагуєвачко	7	269
10. Смедеревско	14	260
11. Пожаревачко	8	143
12. Краинско	15	604
13. Црнорѣчко	8	334
14. Гургусовачко	7	252
15. Алексиначко	2	129
	114	3328

Окружія.	Школе.	Ученицы.
преносъ сумме	114	3328
16. Ћупрійско . . .	3 . . .	97
17. Ягодинско . . .	9 . . .	179
18. Крушевачко . . .	6 . . .	218
Свега више . . .	132 шк.. . .	3822 учен.

Осимъ овога, за овы 10 година умножено є три выша школска заведенія, а ученика (у свимъ већимъ школама): 750. Овай бродъ, кадъ се дода горнѣмъ, онда є свега умножено: 135 школски заведенія, а 4552 ученика. Но кадъ се одъ овога одбіє 8 приватны школа и у нима 12 ученика, кои є ове године манѣ было, него $184\frac{5}{6}$, као и онай манякъ у окр. подринскомъ (одъ 20 ученика), онда є начисто и свега за речены 10 година умножено: 127 школа, а 4520 ученика.

При концу, кадъ се ово умноженѣ школа и ученика дода ономъ одъ $184\frac{5}{6}$ године школске, види се, да є у нашемъ отечеству за последньи 20 година приновлѣно: 274 школска заведенія, а 8682 ученика, т. є. оволико є школа и ученика $185\frac{5}{6}$ више было, него $183\frac{5}{6}$ год. школске.

. . .

Кадъ смо изложили премда укратко станѣ и напредакъ наши школски заведенія за прошли 20 година, за дужность држимо іошъ о два заведенія прословити, коя су установлѣна ради школске цѣли. Та су заведенія:

1. *Главный фондъ школскій.* Напредъ смо споменули, како се є $183\frac{5}{6}$ године веће вниманѣ обраћати почело и на основне школе, и како су неки учитеньи, по издржаваню ньиномъ, были правительствени, неки обштински, а неки приватни. Да бы се ова разлика у издржаваню учителя избегла, и учитеньи, будући є свію една цѣль, справедльиvіє награђивали, предложіо є „Управителный Совѣтъ" Князу 10 Февруарія 1836 године: Да се установи прирезъ одъ єдногъ цванцика годишнѣ на порезъ плаћаюће главе, па да се одъ тій новаца

издржавају учительи, и фондъ школскій установи. Ово предложенѣ, изъ непознати намъ узрока, ніє одобрено. — Доцніє пакъ, 13. Януарія 1841. год. установи се поменутый фондъ, подъ именомъ: „Главный фондъ школскій“, и овай се повери єдной „Депутаціи“, да съ ньимъ рукуе и управля. По устроєнію нѣговомъ, дато му є опредѣленѣ: да се донде умножава, а изъ нѣга (осимъ интереса) ништа нетроши, докъ толикій ненарасте, да наставнике свію школски заведенія отечества, као и ова, небуде у станю доходцима издржавати. Но колико є съ єдне стране дато овомъ фонду простран опредѣленѣ, толико є съ друге, у средствама за прирашћиванѣ, ограниченъ и скученъ. Нѣговъ постанакъ, као и умножаванѣ, зависило є одъ добровольны завѣштанія и прилога. У прво време нѣговогъ установленя нашло се є прилично просветолюбаца, кои су му доста знатне сумме или у єданпутъ дали, или докъ су годъ живи сваке године давати обећали. Исто тако и народъ є доста штедро прилагао на овай фондъ приликомъ славлѣня патрона школскогъ, Светогъ Саве. — Али, како коя година доцніє, све є манѣ прилога бывало, єръ народъ є, као у почетку развитка свогъ, вичанъ да одъ оногъ, на што прилаже, и користь какову што пре види; а ово ніє могло тако брзо быти. За осветленѣ овога наводимо, да є главный фондъ школскій, коє одъ завѣштанія, а коє одъ добровольны прилога добіо: 1853. год. 373, а 1854. само 230 # цесарски. — Ово слабо напредованѣ фонда, увидивши Депутація, почела є размишлявати: како бы се и коимъ начиномъ поверный іой фондъ брже умножавао, и што пре предпоставлѣну цѣль постигао. О овомъ размишлявајући, а знајући, као што є напредъ поменуто, да по срезовима и окружія постои где већій а где маньій прирезъ за издржа-

ванѣ учителя, предложила є Попечительству Просвештенія 14. Марта 1853. године: Да се неєднако постоєѣій прирезъ школскій по срезовима и окружіяма у целомъ отечеству изєдначи, и на 6 гроша годишнѣ сведе; да овай прирезъ даю и оне главе, коє су изъ данка изузете; да се одъ оны општина, школе имаюћи, коє мало прирезны глава броє, а велике општинске приходе имаю, извѣстне сумме узимаю на рачунъ плата учительски; да се школе, спрама множине народа, у свима краєвима отечества, подєднако умножавају; и т. д.; — па да се одъ овы новаца учительима боля и стална плата опредѣли и издає, а што претиче, да се капиталу овогъ фонда причишлява. — По предрачуну пакъ, коя є Депутація главнимъ фондомъ школскимъ управляюћа добро сватила, остаяло бы годишнѣ повереномъ іой фонду око 15.000 талира начисто. — Ово предложенѣ, збогъ разны околности, особито рата на истоку, стаяло є више одъ две године безъ икакови слѣдства. Но 14. Декемврія 1855. год., поводомъ наведеногъ предложеня Депутаціє а представленя Попечительства Просвештенія, буде высочайше рѣшено и одобрено: Да се општый школскій прирезъ одъ два цванцика годишнѣ установлява; да су овай дужна давати не само порезъ плаћаюћа лица, него и она, коя су изъ овогъ изузета (као чиновници, пензіонери, свештеници, и т. д.); да се овимъ прирезомъ издржавају сви учительи основны школа, и землђодѣлска школа у Топчидеру, а што претиче, да се капиталъ глав. фонда школскогъ умножава; и напоследку, да се доякошньи прирези школски, као и онай одъ єдногъ гроша за землђодѣлску школу укидаю (*). — У исто време наре-

(*) До овогъ рѣшеня постояо є особеный прирезъ за зельодѣлску школу; но садъ є укинутъ, а гл. фондъ школскій издржава и ову школу, на кою годишнѣ троши до 9000. талира.

ђено є, да се овай обштый прирезъ почне скупляти съ данкомъ за митровско полгодіє 1855., а учительи постоеђу плату свою да почну примати изъ глав. фонда школскогъ одъ Ђурђева дне 1856. године, како бы по єданъ полгодишньій прирезъ свагда при руцы имали, и учительима плату месечно издавали. Ову за будуђность нашу врло важну наредбу, свуда є народъ радостно приміо и поздравіо, особито люди, кои се о просвети народньой стараю.

По овомъ одма 15. Септемврія 1856. год. издато є ново устровніє главногъ фонда школскогъ, когъ прва точка опредѣленѣ фонда овако разлаже: „Да се изъ нѣговогъ редовногъ и изванредногъ доходка сви наставници основны училишта отечества нашегъ, и економическа школа у Топчидеру издржавају, као и завести се имаюђа педагогична школа, у коіой ђе се воспитавати и изображавати учительи основны школа.“ Далѣ се у тређой точки каже: Да є капиталъ овогъ фонда неприкосновенъ, и да се (после неколико година и кадъ до извѣстне величине дођe) интереси нѣгови обрађати имаю само на изображенѣ и просвеђенѣ народно.

Ово благодѣтелно и отечестволюбиво установленѣ имало є то благотворно слѣдство, што є учителя наши станѣ одма побольшано, и стадность наши основны школа утврђена. Нама є изъ предходеђегъ познато, да учительи, уобште узето, нису имали 185⅚ год. школске више одъ 98 талира и 6 гроша, да ову плату нису свуда уредно и месечно до конца Априлія 1856. год. примали, и да є ова зависила одъ общтина. Садъ пакъ, по важности места и величини обштина, у коима учительствую, ньино є станѣ тако побольшано, да ниедногъ нема, кои бы манѣ одъ 100 (а више одъ 200) талира годишнѣ плате имао, осимъ огре-

ва и обиталишта, коя одъ дотичны општина безплатно имаю. Ову плату почели су они одъ 1. Ноемврія 1856. год. уживати, и добиваю є уредно и месечно, као и остали званичници земальски. По обштемъ платномъ списку учителя, буџетъ нѣинъ за 185⁶⁄₇ рачунску годину износи у округломъ брою: 40.000 талира. Ову сумму, кадъ бы са броємъ учителя ис. год. дѣйствуюћи, разделили, видили бы, да є свакогъ учителя, єдно на друго узето, плата са 20 талира у єданпутъ повышена. —

Одъ установленя главногъ фонда школскогъ па до установленя обштегъ прирезa школскогъ, т. є. одъ конца 1841. до конца 1855. године, нарастао є капиталъ истогъ фонда на 97.221 талиръ, у кою є сумму и савъ интересъ ушао, будући да одъ овогъ ніє ништа потрошено. — Одъ конца пакъ 1855. до конца Октомврія 1856. године (одбіяюћи издатке на плате учительске и землодѣлску школу за исто време учинѣне), капиталъ є главногъ фонда школскогъ, коє одъ интереса и претекшегъ прирезa, а коє одъ ванредны прихода, кои су за ово време врло знатни были (*), умноженъ са 59.909 талира и 11 гроша порезки. Овай приплодъ кадъ се главной сумми съ концемъ 1855. год. постоявшой дода, цео се є капиталъ главногъ фонда школскогъ съ концемъ Октомврія 1856. год. состояо изъ 157.130 тал. и 11 гр. порезки. — Мы се овой срећной идеи, о садашнѣмъ начину умножаваня фонда школскогъ, тимъ више радовати морамо, што смо, по добро учинѣномъ предрачуну, увѣрени, да ће нашъ глав-

(*) Подъ ванреднимъ приходима разумеваюсе, осимъ осталогъ, и оне сумме, коє су у некимъ окружіяма и срезовима одъ прошлогодишньи прирезa школски заостале, као и знатна сумма заоставша одъ пређе скупляногъ прирезa за землодѣлску школу, па су садъ све у капиталъ гл. фонда ушле.

ный фондъ школскій, кое одъ претичућегъ приреза, а кое одъ лихве или интереса (и безъ ванредны прихода), за іоштъ толико времена, колико има одъ нѣговогъ установленя, на 1,000.000 талира капитала имати. Оволикій пакъ капиталъ, и овако величествено установленѣ, за просвету и изображенѣ народно имати, држимо, да ніе ни мало претерано, ако рекнемо: да овако заведеніе служи чести нашемъ отечеству; да име и славу нашегъ Светлогъ Княза и правительства у исторіи овековечава и кодъ потомства сваке признателности удостоява; и да народъ нашъ нѣговой лепой будућности тимъ бржимъ коракомъ води, што е просвета и изображенѣ темель или основъ свему напредку народа. И

. . .

2. *Школска коммиссія.* Што е се више школски заведенія у нашемъ отечеству подизало, и што е се веће вниманѣ на нъи обраћало, све е се и већа потреба показивала: саставити едно надлежателство, кое бы се старало о устроеніяма разны школски заведенія, о системи и начину наставляня, о предметима, кои ће се у школама и како предавати, и т. д. Да бы се овымъ потребама количкогодъ одговорило Попечительство Просвештенія, како е „Дружтво србске словесности" установлѣно, узимало е кадкадъ и ово у помоћь, и шиляло му на прегледъ и мнѣніе нека сачиненія, коя су за школе наменѣна. Но како е овогъ Дружтва друго опредѣленѣ, па се са школскимъ предметима ніе ни занимати могло, то е уредбомъ одъ 3. Юлія 1845. год. установлѣнъ „Одборъ Просвештенія". Овай Одборъ саставлѣнъ е изъ 9 членова, одъ кои е еданъ председатель быо; и имали су, као такови, додатакъ къ своіой редовной плати, свакій по 180 талира. Дужности „Одбора Просвештенія", укратко речено, быле су:

израђивати и опредѣлявати систему школску и начинъ явногъ наставленія за сва заведенія; избирати основе, по коима ће се науке предавати; прегледати и оценьивати кньиге за предаванѣ сачинѣне, и старати се, да се ове печатаю; испитивати кандидате за учительска и профессорска званія, и о ньима мнѣніе давати; прегледати кондуите учительске, и расматрати тужбе противу ньи поднешене; испытивати способности младића, кои се у странне државе на науке шилю о правительственомъ трошку. — Овай е Одборъ стояо подъ Попечительствомъ Просвештенія, но имао е право не само одъ овогъ послате му предмете и дѣла разсматрати и мнѣніе давати, него е и самъ дѣлателность свою развіяти и Попечительству представленя чинити могао. Осимъ овога, Попечительство, кадъ се у едномъ предмету са мнѣніемъ Одбора ніе сложило, ніе га одбацити могло, него га е Князу на рѣшенѣ подносило, — Оваково устровнѣ и опредѣленѣ „Одбора Просвештенія", ніе тежньи Попечительства Просвештенія одговарало; па зато ніе му тако яко ни наклоно было, нити га е у дѣйствованю нѣговомъ онако подпомагало, као што е могло. — По овомъ наравно, ніе могао ни Одборъ свою дѣлателность онако развити, као што бы е иначе развіо, да никакови препона ніе имао. — При свемъ овомъ, онъ е, особито поедини членови нѣгови, ипакъ ревностно дѣлао, и старао се, высокой намѣри правительства достойно одговорити. Но текъ што е, тако рећи радити почео, буде 30. Октомврія 1847. год. укинутъ. —

Али, са престанкомъ дѣйствованя „Одбора Просвештенія", нису и обште потребе престале. Шта више, свакій се е данъ све већа потреба и управо нужда показивала, да укинуто школско надлежателство треба ипакъ обновити и у животъ

повратити, па было то у коимъ му драго духу, и подъ коимъ му драго именомъ. Ово тако и буде, и укинутый Одборъ обнови се подъ именомъ „Коммиссія школска“; но у духу савршене подчиньености Попечительству, будући да само оно радити и прегледати може, што іой Попечительство предпише и пошлѣ, и о чему одъ нѣ мнѣніе иште. Ова коммиссія, коя и данасъ постои, састављѣна е у почетку изъ 12 чланова, а садъ ій има 14, кои, као такови, немаю никакове плате. Но чланови нѣни, одушевлѣни за обштимъ напредкомъ, а немаюћи никакови препона, развили су велику дѣлателность при свемъ томъ, што су и са своимъ особитимъ званичнимъ дужностима обтерећени. Они су не само коммиссіи послата сачиненія и дѣла прегледали, примѣтбе и поправке чинили, мнѣнія давали, и проекте школа тичуће се сачинявали, него су и сами разне школске предмете израђивали, и после ій, као приватни люди Попечительству подносили. — Ову дѣлателность коммиссіе сведоче сама дѣла, еръ она е за 8 година нѣногъ суштествованя прегледала и одобрила око 80 разны сачиненія, школски предмета и дѣла, коя су после напечатана. Осимъ овога, што су наша школска заведенія понайвише печатане предмете добила, чимъ е явно наставленіе олакшано, много е принела и у томъ, што е система школска и начинъ предаваня побольшанъ. — За ревностно дѣланѣ, изволила е и Нѣгова Светлость, преко Попечительства Просвештенія, изявити коммиссіи свое высочайше благоволенѣ, особито, што су кньиге за основне школе израђене и напечатане. —

У колико су радньомъ школске коммиссіе добила наша школска заведенія, у толико е и наше кньижество обогаћено; еръ међу школскимъ кньигама има и такови дѣла, коя пређе у нашемъ

књижеству нисмо имали. — На овомъ добромъ напредку наши школски заведенія и књижевности имамо млого, и понайвише, благодарити и штедроти правительства, кое є, по оцени коммиссіє свако школско дѣло пристойно наградило, и велике жертве на олтаръ просвете приносило, и приноси. Овако штедро подпомогнути, продужимо дакле, како поєдини учени Срби, тако и коммиссія школска, о коіой є речь, приносити жертве на светый олтаръ просвете народа нашегъ, па іоштъ за мало година не ће ни єдне науке быти, кою на матернѣмъ єзику написану и напечатану имати нећемо; кое ће насъ са осталимъ напредніимъ народима у изображености и књижеству успоредити, па и будућность Србства болѣ утврдити моћи.

ОКРУЖІЄ КРАИНСКО.

Описао Илія Пчеларъ писаръ ђумрука Београдскогъ.

(съ картомъ)

§ 1. Окружіє Краинско заузима у данашнѣмъ Княжеству Србскомъ природно положенѣ своє између 44° и 45° сѣверне ширине и 10° и 29° источне дужине. — Границе су му одъ истока Княжество Влашко, одъ коегъ се рѣкомъ Дунавомъ раздвая; одъ юго-истока Бугарска, одъ кое се рѣкомъ Тимокомъ раздвая; одъ юга Црнорѣчко, и одъ запада Пожаревачко окружіє; а одъ сѣвера войводство Србско у царевини Аустриской одъ коега се такође Дунавомъ дели.

§ 2. Површина окружія Краинскогъ износи около 63 □ географійскій миля.

§ 3. Ово окружіє дели се на четири среза или иначе капетаніє, и на рударско окружіє, или рударскій срезъ, а по особно на ове срезове припада и то:

а)	На срезъ	Краинскій	11	□	3000°
б)	„ „	Брзо-паланачкій	12	„	1000
в)	„ „	Ключкій	9	„	2500
г)	„ „	Поречкоречкій	14	„	1500
д)	„ „	Рударскій	15	„	—
		Свега	63	□	—

§ 4. Земля є брдовита и по већой части лепимъ жиророднымъ шумама покривена, но има и лепи поля и ливада, особито край Дунава око Кладова и Неготина, и премда су врло плодна, опетъ нису найболѣ, а нарочито она око Кладова запремлѣна и обдѣлана.

§ 5. Планине, кое се крозъ ово окружіе пружаю и разграняваю, премда су само продуженѣ Карпатски гора — Балкана — опетъ се могу на два главна стабла поделити, и то: прво и главно стабло пружа се одъ Дунава и горнѣгъ Ђердапа покрай Майданъ-Пека до границе окружія Црнорѣчкогъ, и оданде далѣ правећи границу између окружія Црнорѣчкогъ и Пожаревачкогъ къ окружію Ћупрійскомъ и Алексиначкомъ.

Друго стабло планина починѣ одъ долнѣгъ Ђердапа Турски званогъ Демиръ-капія, и пружа се до села Сикола, одакле се са постепенимъ спушташѣмъ у Тимочке равнице губи. Ове две главне гране карпатске планине, деле се на многа собствена имена, одъ кои су знатніе, и то у првомъ стаблу: Бабина Машила, Чомрда, Гребенъ, Лишковацъ, Старица, Рудна Глава, Гавранъ, Главица, и знаменито и найвише у томе окружію брдо Столъ, на врху коегъ већъ дрва не расту (види Рударскій путъ по Србіи барона Ж. В. Хердера стр. 18), а у другомъ стаблу: Штрбацъ, Слава Божія, Подвршка, Дели-Іованъ, Голый и Црный врхъ.

§ 6. Као што се за найвероватніе држи, да окружіе Краинско 63 □ милѣ простора заузима, тако може се узети да на планине и брда безъ разлике 57, а на равнице 6 □ миля припада. А іоштъ подробніе кадъ се стане окружіе Краинско разматрати, примѣтити се може: да е већа часть истогъ жиророднимъ шумомъ покривена. И то припада на

а) шуме	40
б) ливаде	6
в) нъиве	5
г) виноградe	4
д) села и вароши . . .	$1\frac{1}{2}$
е) лугове трняке, или нескрчена места . . .	5

ж) каменита и кршна места гди нити дрво нити трава расте	$1\frac{1}{2}$	
Сума	63 □	м.

§ 7. Рѣке има окружіе Краинско онакове, кое га окружавају и границе му праве, и то: Дунавъ са сѣвера и истока, а Тимокъ одъ юго-истока.

Рѣке у окружію Краинскомъ истичуће и у две преднаведене пограничне рѣке утичуће есу ове:

а) У срезу Рударскомъ: *Великій Пекъ,* кои изъ Омольски планина близу границе окружія Црноречкогъ изъ выше врела извире, и тече посредъ предѣла Рударскогъ близу Майданъ-Пека, и далѣ опетъ крозъ окружіе Пожаревачко до ушћа свогъ, гди се исподъ В. Градишта у Дунавъ излива. Ова знатна рѣка В. Пекъ осимъ што прима у себе и то съ леве стране три поважніе рударске рѣчице: *Тодоровицу*, *Црну*, и *Грабову*, съ десне стране такође прима Майданску рѣку, Малый Пекъ Железникъ и Честобродицу. Преднапоменуте рѣке сирѣчъ: Великій и Малый Пекъ, іоштъ су изъ стары времена збогъ рудокопня познате, и за Србію одъ веляке важности; еръ Србско Правителство на тима рѣкама сада свое доста добро уређене и съ нужднимъ машинама и осталимъ потребностима снабдѣвене, одъ различиты метала, а особито валяне бакарне и гвоздене кузнице имаде.

б) У срезу Поречкорѣчкомъ: *Шашка, Любава* и *Црнячка рѣка*, одъ кои е прва близу Майданъ-Пека, друга исподъ брда Стола, и трећа исподъ Црногъ врха и Дели-Іована извире, и пошто се прве две выше, а трећа исподъ саме зидине Милошеве куле саставе, образую знамениту *Поречку рѣку* — после В. Пека у томе окружію найвећу. Поречка рѣка одъ юга къ сѣверу и посредъ среза Поречкорѣчкогъ тече, и исподъ главице вы-

ше Голубиня излива се у Дунавъ. *Орешковица* извире исподъ брега Лишковца и кодъ Милановца излива се у Дунавъ. *Болѣтинска река* сѣверно исподъ Лишковца извире, и пошто три незнатна потока у себе прима, више горнѣгъ Ђердапа утиче у Дунавъ.

в) *У* срезу Ключкомъ рѣке истичуће есу: *Косовица* выше Сипа кодъ долнѣгъ Ђердапа, *Шайна* исподъ Кладушнице, *Подвршка* рѣка исподъ Брлоге, и *В. Каменичка* рѣка исподъ Велеснице у Дунавъ утичу, и све скоро исподъ брда Славе Божіе извиру. *Церибаша* извире исподъ Церибаще, а губи се у песковитой корбавской равници.

г) *У* срезу Брзопаланачкомъ: *Река* исподъ брда Штрбца извире, и выше Брзе Паланке у Дунавъ утиче; *Ябуча* выше В. Острова, и *Замна* исподъ Мияиловца утичу у Дунавъ, а извиру и то прва выше манастира Вратне, крозъ природне величествене пећине, а друга исподъ Гологъ Врха, и тече крозъ целій Брзопаланачкій срезъ. *Болборошъ* или *Царичинацъ*, выше Душановца извире, а губи се у равницама око Србовлаа. *Короглашка река* извире изъ два главна врела выше села Поповице и Шаркамена, пролазећи покрай Ясенице крозъ Короглашъ и окружне вароши Неготина, у Неготинскій се ритъ излива.

д) *У* срезу Краинскомъ: *Сиколска* извире исподъ горе Дели-Іована, и тече крозъ Сиколе, Метриша Речке и Мокрањ, па выше на ½ сата негъ што у Тимокъ утиче прима у себе *Чубранску реку*. Златоносна *Яшкова* извире выше Глоговице, и тече одъ сѣвера къ югу преко села истогъ имена, и исподъ Табаковца као и *Роглѣвска река* такође исподъ Роглѣва утиче у Тимокъ; и напоследку *Лучанска река* извире исподъ Стола, па оданде крозъ село Топлу у Црну реку утиче.

§ 8. На свимъ овымъ рѣкама, кое Краинско окружіе наводняваю, имаде врло много, но по већой части одъ слабогъ матеріяла, воденица и валялица сукна, и воденичишта; но почемъ нису све уредне и постояне (воденице), то ій ніе вредно едну по едну ни именовати, већъ само у толико примѣчавамъ да ій око 200 имаде. Ово е довольный доказъ да се на истимъ рѣкама различите раднѣ и фабрике построити могу.

§ 9. Редки су они предѣли, кои су тако млогимъ рѣкама одъ природе срабдѣвени, као што е окружіе Краинско. И не само што обитательима тога окружія збогъ поила и друге удобности служе, но и рибомъ су одвећъ богате. На Дунаву имаду жительи тогъ окружія поредъ Правителствены, и обштински важни риболова, а нарочито у Ђердапу кодъ Сипа, где се наоде велике риболовне гарде; и вирови кодъ Текіе и Пореча врло рибомъ изобилую, а нарочито морунама, есетрама, пастругама, кечигама, сомовима, шаранима, и т. д. У осталимъ пакъ рѣкама имаде довольно ситне и врло вкусне различите рибе, одъ кое су найслађе при изворима пастрмке. У Тимоку пакъ поредъ изобилне разне вкусне беле рибе, наоде се сомови, у тежини до 40 ока, штуке, шарани, — а верозуба само у Марту месецу сваке године, и т. д.

§ 10. Поредъ предизложены богатства имаде у окружію Краинскомъ три златоносне рѣке, и то: *Великій Пекъ*, *Тимокъ*, а особито *Ясикова* са своимъ потоцима (види Рударскій путъ по Србіи Барона Ж. В. Хердера стр. 22). У овимъ рѣкама, мѣштани а нарочито жительи села Вражогрнца са своимъ простимъ орудіяма чисто злато испираю, и тимъ свое труде знатно награђую.

§ 11. У Дунаву имаде 11 ада (острова) око тога окружія, одъ кои су найзнатніе: Поречка и Адакалска. Поречкій островъ у два раздѣлка при-

надлежи жительима Милановачкимъ (изъ когъ су се пре 20 година у равницу Милановачку изселили), а Адакалско острово принадлежи отоманской порти. Сипски или гардейски седамъ островчића принадлеже Србіи. Адице кодъ Ваюге, Бурделя, и Грабовице принадлеже жительима исты села. Найзнатніи пакъ и найвећій на Дунаву островъ поредъ среза Брзопаланачкогъ лежећи, кои е у време блаженопочившегъ вожда Србскогъ Карађорђа Петровића Србіи принадлежао, а сада княжеству Влашкомъ принадлежи, естъ Велико Острова, тако и Цецерацко зовомо Голо острово припада Влашкой. Шимнянско као и Корбавско острово па и мала исподъ Брзепаланке адица ако су и ближе нашой обали опетъ су подавна у Влашко притяжаніе прешле. А тако исто адица кодъ Голубиня и друга выше Текіе цесаріи принадлеже. Србско-Краински жительи съ наведенимъ адама за сада тымъ се само ползую, што у истима свое усѣве и ливаде имаю.

§ 12. Ритова имаде у окружію Краинскомъ на три места, и то найвећій е онай кодъ Неготина. Овай Неготинскій ритъ около 3500 ютара землѣ водомъ заузима и у виду полумесеца варошь Неготинъ съ южне стране окружава. Друга су два рита много маня и оба се съ южне стране вароши Кладова на ¼ сата растоянія наоде. Ова су три рита барскомъ рибомъ а нарочито штукама, линѣвима и чиковима богата, а не манѣ трскомъ и піявицама.

О риту или блату Неготинскомъ вредно е ово примѣтити: оно е на више места до два и выше фата дубоко, а при томъ одвећъ глибовито и збогъ свое природне трулежи разне болести, а особито лети жительима Неготинскимъ проузрокуе. Колико е воздухъ одъ тогъ трулогъ, стоећегъ и

неотичућегъ блата лети загушльивъ, па іошъ кадъ се и несносный смрадъ одъ врло близу вароши Неготина лежећи млоги салана, — у коима се найманѣ по 100.000 коза преко лета заколѣ и истопи, саюзи; онда за люде у Неготину живеће правый пакао постае.

Стари люди причаю, да Неготинскій ритъ пре 60 година ніе суштествовао; но кадъ е некій Армашъ Короглашку реку браномъ на свою воденицу навратіо быо, онда е язъ само до гнѣзда свое воденице водіо, а исподъ воденице ніе се постарао, куда ће вода отицати. Вода исподъ воденице пролазећа неимаюћи свой правый каналъ куда ће отицати, морала е сама себи каналъ за далѣ отицанѣ отварати. Оваковимъ е начиномъ дакле воденична вода сама себи матицу образовала. Немогавши се воденична вода выше у свое старо корито или болѣ рећи матицу повратити, упутила се и преко равногъ Неготинскогъ поля, и почела застаяти у ниской равницы између Неготина и Буковогъ манастира. У то време кадъ е нека одъ велике кише силна буица нагнула, не само што ніе могла Армашеву брану прекинути и далѣ низъ свой каналъ, кои е у Дунаво онда водіо, продрети, но напротивъ тога тако е старо корито (матицу) или старый каналъ засула и поравнила, да се ни сада скоро непознае куда е та Короглашка река свою матицу и корито имала. Овакова буица не само што е Армашеву воденицу однела, но већма е и іоштъ дублѣ Армашеву яругу прокопала, и тымъ ново корито къ Неготину водеће, Короглашкой рецы за свагда отворила. Одъ оногъ доба дакле па и данасъ се Короглашка рѣка у Неготинску равницу, крозъ саму варошъ Неготинъ пролазећи, излива, и изъ године у годину све выше дублѣ и пространіе Неготинскій ритъ образуе. Овай ритъ никуда неоти-

че, већъ у нѣму вода застае и чрезъ трулежъ загушльивости особито лети производи. Сматрајући на положенѣ вароши Неготина и нѣзиногъ блата, и неотице мора иіоле позорльивъ човекъ примѣтити и увѣрити се: да како коя година све выше Короглашка или садања Неготинска рѣка у ритъ (блато) изливаюћа се повседневно, а нарочито у кишно доба съ буицомъ великій талогъ и песакъ съ некомъ тиньомъ помешанъ носећи, у блато слоеве еданъ преко другога правећи, дно истогъ блата сваке године примѣтно у высину подиже, и све выше поля покрива, а самой вароши Неготину потопомъ и изгнаніемъ жительства прети. Жительи Неготински ако и немаю волѣ, мораће скоримъ ово загушльиво и баромъ окружено место оставити, и изселити се на Праово, гди су іоштъ стари Римляни на величественно узвишеной равницы славный градъ Децебалъ имали.

Кадъ бы Неготинцы ово увидили и за раніе бы высочайшемъ месту молбу поднели да бы имъ се дозволило изъ садањегъ рита изселити, и кодъ Праова на Дунавъ изселити, и онде наново населити; и кадъ бы на Праово по инџинирскомъ плану Неготинци нову варошь подигли, не само што бы на близу стоећемъ Косяку славно пристаниште за свакояке лађе имали, но и за кратко бы време ова варошь прва после Београда трговачка варошь постала, и была бы ова нова на дунаву варошь за Србію то, што е данасъ Ибраилъ за Влашку, и Галацъ за Молдавію; ербо іой небы у пловидбы никаковый выше ђердапъ до Црнога мора сметао.

Као што е природа предѣлъ тай плочастимъ каменомъ обдарила, то бы се безъ по муке и ускоро величествена варошь подигла. Овако е и Влашко правителство малъ по малъ почело стару и блатаву варошь Чернецъ кодъ Турне Се-

верина изселявати, где се ево крозъ неколико година врло лепа трговачка варошъ са окружнимъ надлежателствама и другимъ канцеларіяма подиже. Найпосле ако се Неготинцима не свиди на Праово изселявати, могу се на тулбу выше, или кодъ Трояновогъ стуба ниже Кладова на празнимъ и съ пристаништима снабдѣвенимъ равницама изселити. Збогъ подобногъ узрока, мораће се и саданѣ Кладово кадъ тадъ изселити; єръ му изливъ Дунава горню часть вароши скоро сваке друге или треће године плави и уништава, а кодъ воде будући никаковогъ пристаништа нема. Ако бы се Неготинцы на Праово у разстоянію одъ Неготина $1\frac{1}{2}$ сата изселили, опетъ бы имъ сва она притяжанія око Неготина у близости и домашаю остала, а любимо Баднѣво бы имъ и онда као и садъ за увеселеніе служило.

§ 13. Минералны вода у окружію Краинскомъ мало имаде, и то найзнатнія є она на путу исподъ Адакале кодъ Цеврина, ладна и яко сумпорита вода, коя изъ єдне кречнокамене стене истиче. Ова бы вода безъ сумнѣ роду човеческомъ одъ ползе могла быти, кадъ бы се надлежно очистила и точно испитала. На выше места а нарочито у срезу Ключкомъ слано-горки слатина и бара имаде, одъ кои већа часть лети у сушно доба усане.

§ 14. По редъ свега што окружіє Краинско малый просторъ на површію земномъ заузима, опетъ зато є и овде клима различна; єръ у Рударскомъ предѣлу и срезу Поречкоречкомъ воздухъ є лети умѣрено топалъ и вообште здравъ, а зими умѣрено ладанъ, а у равницама особито око Неготина лети врло топалъ а зими са свимъ оштаръ и ладанъ; у истомъ окружію источный ветаръ зовомый кошава велике снегове наноси, а одъ западнѣгъ ветра нити кише нити снегови падаю. Но

овай є ветаръ горнякъ якъ и зими ладанъ, єръ одъ високы гора Пожаревачкогъ окружія ньима долази.

§ 15. Изъ царства растѣнія роди у окружію Краинскомъ: пшеница, єчамъ, и кукурузъ толико, да жительи истогъ окружія ову рану на свою потребу ни полакъ потрошити немогу, већъ остатакъ те ране чрезъ продаю у новацъ обрађаю. Далѣ роди доста и свакояка варива, бостана и свакогъ рода воћа, — коє є Србскомъ поднебію свойствено, — шльива мало, довольно жира, шишарки, руя, броћа и различитогъ быля.

Шума има у окружію Краинскомъ довольно, а особито у планинама, дрва су слѣдуюћи родова: букова, растова, граничева, церова, липова, яворова, ясенова, кленова, дренова, грабова, дивльи и питомы лески, и т. д.

§ 16. Изъ царства животногъ окружіє Краинско има довольно говеда, лепы коня, оваца, прилично свиня, млого коза, къ томе пчела, піявица и нешто свилены буба. Далѣ птица свакояке врсте — коє обично у умѣренимъ поясима живе. По шумама наоди се особито у Поречкоречкимъ: єлена, срна, дивльи свиня, медведа, куряка, лисица, рисова, дивльи мачака и т. д.

У рѣкама има различны риба, као у Дунаву: моруна, єсетри, сомова, паструга, носвица, шарана, и т. д.; у Тимоку: сомова, шарана, верозуба само у Марту месецу, штука, кленова, и разне друге ситне беле рибе. У осталимъ пакъ у внутрености окружія текућимъ маньимъ рѣкама поредъ различны врло вкусны риба имаде ракова и пастрмки, особито при изворима.

§ 17. Одъ ископаємы имаде у окружію Краинскомъ гвожђа у грдной млoжини (особито у Рударскомъ предѣлу), бакара, олова, сребра, сумпора, злата, и т. д. Найзнатнія рудокопна места єсу:

Рудна Глава, а особито Майданпекъ, гди се сада гвожђе и бакаръ, у великомъ количеству топи; а држи се да и соли има али дубоко у земльи.

§ 18. Брой жителя є у окружію Краинскомъ по найновіємъ попису:

У срезу	Краинскомъ	. . .	24.037
„ „	Брзопаланачкомъ	. . .	18.084
„ „	Ключкомъ	. . .	9309
„ „	Поречкоречкомъ	. . .	6520
„ „	Рударскомъ	. . .	1095
	Свега	. . .	59.045

Поредъ овога жительства имаде у градовима Турака до 1535 душа, а напоследку Цыгана источногъ вѣроисповѣданія до 1000 душа, но они су последньи у число Срба и Влаа урачунати.

§ 19. За просвѣштеніє народа тога окружія осимъ основны училишта по селима и варошима, коя ћемо ниже кодъ свакогъ места именовати, постои у Неготину полугимназія одъ четири разреда.

§ 20. Поглавито заниманіє народа окружія Краинскогъ то є: што се жительи овогъ окружія по већой части занимаю землѣдѣліємъ, винодѣліємъ, скотоводствомъ, и риболовомъ. — Занати кои се сада у окружію Краинскомъ раде єсу: терзійскій, абаційскій, чизмарскій, коларскій бачварскій, тишлерскій, дунђерскій, ћерамицийскій свећарскій, мутавцийскій, пушкарскій, ковачкій, куюнцийскій, ћурчийскій, грнчарскій, и т. д. Занате ове раде доморódцы. По селима жене праве сукно и платно, за одеванѣ обоєга пола довольно, У овомъ окружію нема за сада никаковы фабрика, окромъ Правителствене топіонице гвожђа и бакра у Майданпеку.

§ 21. Трговину воде варошани (Срби и Власи). Найпоглавитіи предмети кои се изъ окружія Краинскогъ за пограничне државе износе, єсу и то:

а) у Аустрію: говеда, коньи, козе, овце, свинѣ, и т. д., а одъ производа: пшеница, кукурузъ, єчамъ, лой у великой мложини, коже различите особито козѣ и овчіє (сирове), масть, медъ, восакъ, поташъ, руй, вуна, риба, айваръ, пиявице, и т. д.

б) у Влашку: свинѣ, риба, айваръ, барутъ, восакъ, коже, ћерамиде, и т. д.

в) у Бугарску: вино, ракія, катранъ, и по нешто одъ живе стоке.

Уноси се изъ околны држава у окружіє Краинско, и то:

а) изъ Аустріє: алатъ лађарскій, артія, атлазъ свиленый и памучный, басме фине различите, димикатонъ, колоніялный еспапъ, злато клободанъ, коже урађене, косе, крмезъ, кушаци, и мараме свилене и памучне, памукъ преденъ, платно различито, румъ, сатови, стипса, ствари златне и политиране, фесови, челикъ, чоя, шалови, шаміє, различите израђене гвожђаріє и т. д. (Види рѣчникъ Географиско-Статистичный Србіє г. Іована Гавриловића, стр. 256).

б) изъ Влашке: брашно, бурадь, дизгини, жито, каиши, кашкаваль (сиръ), коже различите урађене, лонцы земляни, ножеви мали, со, чай Рускій, Брашовскій еспапъ, и т. д.

в) изъ Бугарске: абе, антерилуцы, гайтани вунени, памучни, еспапи свилени и сребрни, гвожђе различито, дуванъ, зеитинъ, ибрици, легени, кадифе, кафа, конопци, коже говеђе, козіє и овчіє и дивлячіє, лой, луле, разне мараме памучне, мерџани, ножићи, пештемальи свилени и памучни, платно, руй, саблѣ, ятагани, смокве, шаміє, различни фини свилени еспапи.

Проноси се пакъ крозъ окружіє Краинско и то:

а) изъ Аустріе у Бугарску еспапъ у маломъ количеству (ербо парапловомъ управо се у Бугарску носе).

б) изъ Бугарске и Македоніе у Аустрію и Влашку проноси се крозъ Краинско окружіе: бисеръ, вуна, дуванъ, коже различите неурађене, кордованъ, памукъ, свила фарбана и нерађена, зеитинъ, ружична масть и т. д.

У томе окружію найглавнія трговачка места есу: Неготинъ, Косякъ, Радуевацъ, Кладово, Текія, Милановацъ. Панађуръ быва у Неготину о малой Госпоини.

За лакше отправлянѣ трговине постое у овоме окружію три ђумрука, и петъ пост-експедиція.

§ 22. Древна исторія овогъ предѣла кои 17-ту часть княжества Србскогъ заузима, есть она иста, о коіой г. Іованъ Гавриловићъ у своме Рѣчнику Географиско-статистичномъ стр. 266 говори. А нова исторія е у толико колико и о другимъ окр. Србіе позната, изузимаюћи што е главный управитель основны школа П. Радовановићъ у своіой кньизи: „Войне Срба съ Турцыма" укратко но найвероятніе съ ратне стране описао; и што е пола народа у томе окружію изъ Влашке, нешто пре 160, а нешто и у овомъ столѣтію добегло, и онде се настанило, кои иста она права уживаю, као и осталый Србскій народъ. А будући да су и Власи истогъ православногъ вѣроисповѣданія — когъ су и Срби, — за то едне са Србима цркве и школе имаю, и съ онимъ истимъ напредкомъ, као и Срби изображаваю се. А садањи Срби у окружію Краинскомъ живећи есу потомцы оны Срба, кои су у време царованя Србскогъ у овомъ предѣлу живили.

§ 23. Окружіе Краинско дели се на петъ слѣдуюћи среза: Краинскій, Брзопаланачкій, Ключкій, Поречкоречкій и Рударскій. Свакій одъ овы

срезова — осимъ Рударскій — разделѣнъ є на выше општина, а општине по величини на єдно или выше села.

§ 24. *I. Срезъ Краинскій* граничи сѣверно са срезомъ Брзопаланачкимъ и Поречкоречкимъ, источно съ Влашкомъ и Бугарскомъ, где га одъ Влашке Дунавъ а одъ Бугарске рѣка Тимокъ раздвая, — южно Тимокомъ и Црнорѣчкимъ окружіємъ съ Бугарскомъ, а западно такођe съ Црнорѣчкимъ окружіємъ; заузима простора $11^3|_4$ □ геог. миля. У овомъ срезу има єдна варошъ, 25 општина и 27 села са 4324 куће и 24.037 жителя.

1. *Неготинъ*, славно позориште храброгъ юнака и снажне подпоре Карађорђеве Србіє Айдукъ Велька Петровића, єсть саданя окружна варошъ са 761 кућомъ и 3494 жителя, столица єпископа Неготинскогъ, конзисторіє єпархіє Неготинске, началничества и суда окружія Краинскогъ, и два срезска началника: Краинскогъ и Брзопаланачкогъ среза. Има єдну стару до пола у земльи цркву, полугимназію, и нормалне школе са три учителя и єдномъ учителькомъ, коя женску децу изображава, примирителный судъ, попшту, и читалиште. Овде є пияца петкомъ и суботомъ. По приповеданю стары людій, Неготинъ носи име своє одъ Турака, кои су се онде збогъ лепогъ и равногъ местоположеня пре сто година населили; но онда исту варошъ ніє као сада рытъ окружавао (види § 12). Поредъ свега тога што Неготинъ има нешто и калдрме, опетъ су сокацы у кишно доба доста каляви, и поредъ свега што имаде неколико приличны явны и правителствены зданія, опетъ зато што су сокацы тесни и неправилни, ни у шта се страни загледати немогу. Воду за пиће окромъ рѣчне и бунарске лети по свему блютаве другу и немаю, збогъ чега жителство а нарочито лети яко одъ грозннце страда.

2. *Радуевацъ* на Дунаву у лепой равницы са 282 куће и 1464 жителя, има цркву, школу одъ три разреда и примирителный судъ за себе. Овде є карантинъ и ђумрукъ после Алексиначкогъ за Србію найважніи.

3. *Самариновацъ* на малой рѣцы Царичинацъ са 69 кућа и 343 жителя, съ примирителнимъ судомъ за себе.

4. *Короглашъ* на Неготинской рѣцы са 70 кућа и 369 жит., съ примирителнимъ судомъ за себе. Овде се лепо видити и разпознати може старо корито крозъ ово село протичуће реке, коя пре 40 година ніє на Неготинъ ишла, и коя ніє донда прекрасну Неготинску равну околину топила и ритъ правила, већъ се є поредъ села Србо-Влаа у Дунавъ изливала (§ 12).

5. *Србовла* са 122 куће и 627 жит.; има цркву и примирителный судъ.

6. *Буковче* са 260 кућа и 1368 жит., съ примирителнимъ судомъ. У овоме се є селу она нова съ лепимъ торонѣмъ бывша црква збогъ невештогъ цынцарскогъ зиданя стропоштала.

7. *Кобишньица* са 250 кућа и 1241 жит., има примирителный судъ за себе.

8. *Мокранѣ* са 217 кућа и 1170 жит., има цркву и примирителный судъ за себе. У атару овогъ села съ южне стране наоди се оно знаменито и чувено брдо зовомо Локва и Высока, на коме брду найлепше вино у Србіи роди. Ово брдо само заузима преко єдне □ геогр. милѣ, коє є све виновомъ лозомъ засађено. На Локви имаде преко 400 а на Высокой преко 200 све скоро каменомъ озиданы пространы пивница (подрума). На овомъ брду не само околна но и дальна села своє винограде и пивнице имаю.

9. *Блювановацъ* исподъ Локве са 65 кућа и 338 жит., съ примирителнимъ судомъ за себе.

10. *Метришъ* са 105 куħа и 616 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

11. *В. Ясикова* на златоносной рѣцы истогъ имена са 230 куħа, и 1245 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

12. *М. Ясикова* са 81 куħомъ и 480 жит.; има примирителный судъ.

13. *Глоговица* са 149 куħа и 1006 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

14. *Роглѣво* са 65 куħа и 370 жит.; има цркву, школу одъ три разреда и примирителный судъ.

15. *Смедовацъ* са 55 куħа и 297 жит. съ примирителнимъ судомъ за себе.

16. *Раяцъ* са 187 куħа и 997 жит.; има примирителный судъ за себе.

17. *Брусникъ* са 135 куħа и 914 жит.; има цркву и примирителный судъ. Подъ ову обштину спадаю іоштъ два села а имено:

18. *Кленовацъ* са 44 куħе и 264 жит.; и

19. *Табаковацъ* са 39 куħа и 275 жит.

20. *Тамниче* са 153 куħе и 900 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

21. *Копривница* са 161 куħомъ и 1026 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ, подъ кои подпада и село

22. *Чоконяръ* на-пограничной рѣцы Тимоку са 25 куħа и 143 жит.

23. *Салашъ* са 108 куħа и 655 жит.; има примирителный судъ за себе.

24. *Сиколе* исподъ планине Дели-Іована, яка обштина са 184 куħе и 1290 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда и примирителный судъ за себе. О овомъ селу съ похваломъ примѣтити треба да су жительи овогъ села у целомъ Краинскомъ окружію како у стоцы тако и у новцу найбогатіи, а притомъ и найтрудолюбивіи люди, и да ни у едномъ селу окружія Краинскогъ

нема толико писмены и читаюћи стараца колико у овоме, а то збогъ тога што Сиколяни просветолюбивы люди будући одъ пре 80 година никада безъ школе па ни подъ Турцыма были нису, ако су имъ свештеницы у исто време и школски учительи были.

25. *Брестовацъ* са 48 кућа и 571 жит. съ примирителнымъ судомъ за себе.

25. *Чубра* са 158 кућа и 928 жит.; има цркву и примирителный судъ.

27. *Речка* на Сиколской рѣцы у средини среза Краинскогъ са 125 кућа и 724 жит.; има цркву и општинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ за себе.

28. *Лука* исподъ великогъ Стола са 140 кућа и 922 жит.; има примирителный судъ за себе.

У овомъ срезу западно одъ Неготина управо преко рита на ½ сата далеко у романтическомъ гаю лежи општежителный богатый *Буковъ манастиръ*. Црква є овогъ манастира стара и безъ икакове знаменитости, али є лепа зданія са прекраснымъ чесмама, шумама, виноградима и ливадама окружавaю. Поредъ овога братство овогъ манастира, коєму є глава игуманъ, притяжава лепе башче, њиве, воденице, и у мложини одраслу жирородну гору и разногъ рода стоке.

Друге стародревнє или нове знаменитости у овоме срезу нема, коє бы се могле овде напоменути, окромъ толико што се скоро свуда у земльи плочастый каменъ за зиданѣ одвећъ удобанъ и у великой мложини наоди.

II. Срезъ Брзопаланачкій, граничи сѣверно са срезомъ Ключкимъ, источно съ Влашкомъ и Дунавомъ, южно съ Краинскимъ а западнѣ са срезомъ Поречко-речкимъ, а заузима простора 12¼ □ геогр. миля, има єдну варошицу и 20 села у 19

општина са 3237 кућа и 18,084 жит. Места су слѣдуюћа:

1. Варошица *Брза-Паланка*, на великой окуки и обали Дунава съ маломъ чаршіомъ и са 96 кућа и 391 жит.; овде е права столица срезскогъ началника одъ овогъ среза, има општинску школу одъ три разреда, примирителный судъ, и поштанску штацію. Овде се сада спрема матеріялъ за великолѣпну цркву. Ова е варошица у толико знаменита што су выше времена у ньой Турцы где су шанацъ и џамію имали, боравили, и што су Срби подъ владомъ покойнога господара Карађорђа Петровића у 1806 години знатну побѣду надъ Турцыма одржали (види Война Срба съ Турцима стр. 9 и 10). — Брзопаланачкой општини принадлежи и село

2. *Река* са 35 кућа и 156 жит.

3. *Купусиште* са 98 кућа и 403 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

4. *Слатина* на реки Ябучи са 130 кућа и 591 жит.; има цркву и примирителный судъ.

5. *Уровица* на рѣчицы у Ябучу утичућой са 273 куће и 1373 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

6. *Вратна* на рѣки Ябучи са 65 кућа и 297 жит.; има примирителный судъ. На 1 сатъ узъ исту реку западно наоди се манастиръ истогъ имена, метохъ општежителногъ манастира Букова — са лепимъ польскимъ притяжаніяма. Кодъ овога е манастира река Ябуча едно грдно каменито брдо провалила и себи далѣ путъ отворила. Мѣштани зову ово величествено место — кое као каква на сводъ саставлѣна капія изгледа — Прерастъ. Манастиръ се овай зато Вратна зове, што кодъ нѣга река Ябуча као крозъ врата пролази. При свемъ томъ што нико незна, ко е овай манастиръ подигао, ипакъ никакови се древни надписи у истомъ

по томе видити немогу, што су га Турцы выше пута ватри излагали.

7. *Мияйловацъ* на обали Дунава гди се рѣка Замна у Дунавъ прама В. Острова излива са 187 куħа и 969 жит.; има лепо сазидану цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ, подъ кои подпада и село

8. *М. Каменица* са 46 куħа и 610 жит.; има цркву одъ древеногъ матеріяла. Ова су два села 1833 год. изъ сусѣдногъ влашкогъ В. Острова подъ предводителствомъ старца Георгія Корнѣ у Србію добегла. В. Острово є пре 30 година Краинскомъ округію принадлежало (види § 11). У атару ове обштине лежи брдо зовомо Айдукъ, кое изобилно и скоро као и на Локви племенито вино роди.

9. *Плавна* исподъ брда Гологъ Врха на реки Замни са 173 куħе и 1044 жит.; има цркву и примирителный судъ. Исподъ овогъ села на ¼ сата наоди се као и кодъ манастира Вратне величественый одъ камена природный исподъ планине сводъ, крозъ кои рѣка Замна протиче, и кои сводъ као каковый тунелъ изгледа.

10. *Поповица* близу извора Замне са 140 куħа и 1035 жит.; има цркву и примирителный судъ.

11. *Трняне* са 146 куħа и 922 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ за себе.

12. *Шаркаменъ* са 81 куħомъ и 596 жит.; има примирителный судъ за себе.

13. *Карбулово* са 77 куħа и 524 жит.; има примирителный судъ за себе.

14. *Ясеница* са 120 куħа и 779 жит.; са примирителнимъ судомъ.

15. *Малайница* са 144 куħе и 636 жит.; има цркву и примирителный судъ. Ово є село за нашу Србску історію у толико знатніе, што є 1807 го-

дине покойный господарь Карађорђе Петровићъ знамениту побѣду съ храбримъ войводама и народомъ своимъ надъ Турцыма и Мула-Пашомъ одржао (види обширніе Войне Срба съ Турцыма стр. 16 и 17). О той битки, коя є четири сата трајала, и између Малайнице и села Штубика, као што и данасъ шанчеви сведоче, догодила се, причао ми є у примирителномъ Штубичкомъ суду старацъ одъ 80 година чича Петаръ Стойковићъ изъ истогъ села, кои є у овой битки участникъ и очевидацъ быо, да є Мула-паша на неоседланой кобили безъ чалме єдва живъ утекао.

16. *Штубикъ* западно одъ Малайнице на $1/2$ сата лежеће село са 189 кућа и 1217 жит.; има цркву, обштинску школу и примирителный судъ.

17. *Ябуковацъ* найвеће село и найбогатія обштина у овоме окружію са 446 кућа и 2250 жит.; има школу одъ 3 разреда и сада новозидаюћу се цркву, и примирителный судъ у лепомъ зданію.

18. *Дупляне* са 91 кућомъ и 510 жит.; съ примирителнымъ судомъ за себе.

19. *Видровацъ* са 132 куће и 876 жит.; има примирителный судъ.

20. *Душановацъ* или *Даново*, яка обштина са 292 куће и 1584 жит.; има цркву, школу одъ 3 разреда, и примирителный судъ у лепомъ зданію. У атару ове обштине на $1/4$ сата далеко на обали Дунава лежи знатно трговачко место *Косякъ*, у коме є главна солска за Србію камарашія, са пространымъ и величественымъ магацынима, и врло добримъ пристаништемъ за лађе.

21. *Праово* са 175 кућа и 917 жит.; има цркву и у лепомъ зданію примирителный судъ. Источно одъ Косяка на $1/4$ сата на обали Дунава лежи. — Праово є у последнѣ време Римско быо знатанъ градъ званый *Децебалъ*, а сада га мѣштани зову *Дечъ*. Овоме граду и сада се зидине па и са-

ме капіє гдѣ су были добро познаю. Градъ є *Децебалъ* на величествено высокой и пространой равницы, на обали Дунава лежећи, т. є. одъ истока къ западу 432 у дужини, а одъ юга къ сѣверу до саме обале Дунава 256 Бечки фати у ширини. Зидови су овогъ града до 2 и выше фата дебели. Отвѣсна обала одъ самогъ града до воде Дунавске 24 фата имаде, па збогъ тога се дакле съ овогъ места у Влашку видити може. Прекомѣрно суштествовавше Римско богатство овогъ града Децебала и одъ туда се засведочава, што се и данъ данасъ сребрни и бакарни новцы, а къ томе и различите вешто изрезане скупоцѣне антике по овоме граду наоде. О граду Децебалу обширніє пише Др. Андрія П. Ивановићъ у V. кньизи Гласника Друштва Србске Словесности стр. 240, и осимъ овога у колико су ова 2 села т. є. Цаново и Праово, како по древну тако и нову а нарочито нашу Србску историю знатна, видити се може изъ овога што ми єврстный Цанѣвскій учитель Г. Іованъ Максимовићъ у рукопису предао, и съ тимъ повода ми дао да селу Цанѣву у карти моіой дадемъ опетъ старо име Душицу или Душановацъ. Онъ пише:

„У окружію Краинскомъ, срезу Брзопаланачкомъ, одъ Дунава $\frac{1}{2}$ а окружногъ места Неготина 1 сатъ хода, лежи данашнѣ село Цанѣво, кое є одъ самы Влаха обытаемо, и кое романтички брежулцы виновоимъ лозомъ засађени, по већой части окружавају. Оно є превелико име свое корено добыло поради вѣчне успомене онога, кои є Србію на найвишій степенъ сяйности и силе подигао, Душана. Тако чрезъ два и полъ вѣка Цанѣво се славомъ преузносило, тимъ выше нама незаборавлѣно име „Душица" носило. — Кадъ су Турцы Србію покорили, онда су они и нашу Душицу у Цан (душа) а одтуда и Цанѣво претво-

рили и подъ тимъ є именомъ ево и до данасъ познато остало. — На сѣверной страни Цанѣва налази се єдно шилясто доста големо горомъ покривено округло брдо, коє се одъ мѣштана *Лепа Главица* называ, и коє се како изъ сусѣдне Османске државе, тако и изъ внутрености Влашке видити може. На западной страни Цанѣва ¼ сата хода постоє стародревногъ монастира истогъ имена *Душице* уништожене и развалѣне руине, по коима судећи дає се заключити, да є Душица у првобытности своіой, морао веома красанъ монастиръ быти. Народъ нашъ у обште се єднобразно у томе саглашава и потврђуе, да є недалеко одъ монастира овога Кралѣвићъ Марко, кои є у бою кодъ Кралѣва у Влашкой ранѣнъ, и у отечество донетъ, овдѣ заиста саранѣнъ. Премда ово причанѣ народнѣ непоричемъ нити за немогућно држимъ, и пакъ небы потврђивао потоме, што држимъ да є необходимо ово питанѣ достаточно историйски испитати. Сѣверо-западно ½ сата, лежи врело *Болборошъ*, коєга матица воденичне витлове окреће и плодоносна поля наводнява. У време владаня императора Римскогъ Траяна доведена є была водена жица изъ Штубички планина у градъ Децебалъ, коя є подземный токъ свой имала, и коіой се оловный олукъ одъ главе рѣке до реченога града пружао, па є овє Римске грађане красномъ водомъ снабдѣвала. Почемъ є Децебалъ съ паденіемъ своимъ првобытну сяйность свою изгубіо, онда се є наравно и водоводъ овай затрпао, вода потомъ назадъ ударивши, олуке распрснула, коє се мѣсто потомъ Болборошъ назове, гдѣ и данасъ вода на выше мѣста као суза чиста и веома лака извире. Селяцы Праовскій случайно су 1853 године парче єдно олука оловногъ ископали, у коєму може до 15 ока тежине быти. Одъ Болбороша 1 сатъ лежи на полю Праовскомъ

шанацъ покойнога господара Србскога Кара-Ђорђа. Шанацъ овай на 350 хватій лежи одъ села Праова, и примѣчава се да є и вишій быти морао. У воєнимъ стварима вѣшти причаю, да є вопросный шанацъ доста згодно построєнъ, и онъ є — по причаню народнѣмъ — Турской войсцы млого наудіо, и на не малой сметнѣй быо. (Види Войне Срба съ Турцыма стр. 19—30). Шанацъ є овай на извышеномъ отвореномъ доста широкомъ полю, а лежи међу селима Праовомъ, Цанѣвомъ и Самариновцемъ съ лица Дунавъ предъ собомъ имаюћи; изъ чега се дає видцти, да су храбри Срби ондѣ неустрашимо воєвали, и по казываню народнѣмъ, съ помоћу саюзне Руске войске подъ Исаієвимъ Турке разбили, а тиме благодетно станѣ Србіє умножити doпринели."

Поредъ предописане Римске древности наоде се у срезу овоме и выше, одъ кои су найзнаменитіє оне развалине по планини Мирочу. Но о овоме околни обитательи ништа причати незнаду, окромъ што се ясно изъ зидина и развалина види, да є морао какавъ пространъ и якъ градъ негда быти.

III. Срезъ Ключкій. У полуострову, коє Дунавъ са три стране окружава и одъ войводства Србіє и княжества Влашкогъ раздвая, а одъ западне стране граничи са срезовима Поречко-Речкимъ и Брзо-Паланачкимъ истогъ окружія. Збогъ велике окуке и зміовидногъ кривуданя Дунава, овай є срезъ право име „ключъ" заслужіо. Простора имаде выше одъ 9 □ миля. Срезъ Ключкій има єдну варошъ, єдну варошицу и 17 села у 13 општина, у коима наоде се 2023 куће и 9309 жителя, и поредъ тога 3 тврдинѣ имаде. Мѣста су ова:

1. Варошъ *Кладово* на Дунаву са 302 куће и 1286 жителя. Овде є столица срезкогъ начални-

ка, а поредъ тога има ђумрукъ према Влашкой, пошту, примирителный судъ, цркву, и школу одъ 4 разреда. Овде се прилична трговина води са сусѣднымъ княжествомъ Влашкимъ. Има лепе башче и винограде, кои даю племенито бело вино. Варошь є ова правилно ушорена, приличну чаршію има, и суботомъ добру піяцу, но збогъ тога што никаково за лађе пристаниште нема, и што горню часть вароши до саме чаршіе изливъ Дунава често плави и уништава, нема изгледа да ће кадъ тодъ ово место за трговину важніимъ постати. (Види § 12) — До Кладова къ западу лежи градъ Фетисламъ (т. є. Турска побѣда) са 86 кућа и 550 душа. Овай су Турцы после владаня господара Кара-Ђорђа одъ шанца у якъ градъ преобратили. У томе граду живе сами Турцы имаюћи своє дућане, џамію, гарнизонъ, и єдногъ каймакама, кои є и управитель овога града. Турцы у граду живећи єсу по већой части землѣдѣлцы, међу коима имаде и шпекуланта; но будући да неки одъ Турака усѣве и винограде изванъ града притяжавају то они Правителству Србскомъ одъ свои усѣва и винограда уредно понешто плаћаю. Градъ є Фетисламъ на обали Дунава у пето-уголномъ виду са якимъ зидовима и шанчевима утврђенъ, и са свега 55 топова снабдѣвенъ. Ово є место тимъ выше за нашу исторію знаменито што су Срби подъ блаженопочившимъ вождомъ своимъ Кара-Ђорђемъ выше пута крвава сраженія на томъ месту са Турцыма имали. (Види Войне Срба съ Турцыма стр. 22, 30 и 40). —

2. *Кладушница* на обали Дунава ¹|₄ сата выше Кладова са 91 кућомъ и 407 жит.; има лепу цркву и школу одъ 3 разреда. Овде є было пристаниште пароплова. Ово село принадлежи Цедерацкой общтини.

3. *Цецерацъ* — Влашки значи *премрзли* — на обали Дунава до саме Кладушнице са 58 куħа и 293 жит.; има стару камарашію, примирителный судъ за себе, за Кладушницу и за

4. *Сипъ*, кой є названъ одъ Римскогъ насипа на Дунаву до самогъ донѣгъ Ђердапа (Демиръ капіє) са 76 куħа и 347 жит., има цркву парохіялну и гарде риболова. Кодъ овогъ села лепо се види и свуда ясно разпознає исполинскій насипъ (сада грмовима обрастао) млоголюдногъ Римскогъ народа. Да бы избегли Римляни опасность Ђердапа, матицу су Дунава крозъ овай каналъ (насипъ) навртали и туда лађама пролазили, но кадъ су Римляни пали, буица є тай чудесный насипъ провалила и Дунавску матицу у своє корито опетъ на Ђердапъ упутила, где и сада грдно количество по Дунаву камените стѣне праве великій шумъ, вртлоге и страшне клокотаюħе букове, кои бродара у страхъ и трепетъ приводе.

5. *Текія* варошица спроħу Оршаве са 210 куħа и 893 жит.; овде є ђумрукъ према цесаріє и Влашке, преко коєга Краинско, Црно-Рѣчко, и Гургусовачко окружіє са Оршавомъ знамениту трговину води, а нарочито отечественимъ производима у § 21 споменутимъ. Чаршію има малу али скелу живу. Далѣ има примирителный судъ, лепу цркву, и школу одъ 3 разреда, а збогъ трговине и ђумрукъ у лепомъ и тврдомъ зданію. Овде се одъ данъ на данъ све выше и яче потребе а нарочито збогъ трговине увиђаю, да се што скоріє поштанска штація установи, коя ħе се съ Оршавскомъ и Кладовскомъ саюжавати; и да се уреданъ путъ између Текіє и Кладова огради и тимъ трговина на томъ краю узвиси. У овомъ є селу рођенъ незаборавимый патріотъ Србскій покойный Аврамъ Петроніевиħъ. По средини ове варошице примѣчавају се грдне исподземне зидине, и ру-

ине, изъ чега се заключити дае да е морала каква важна тврдиня и варошь у древна времена быти; но нико ништа о той причати незна. Узъ Дунавъ пакъ на 1 сатъ ода одъ Текіє при свршетку стеня према села ограђене у нашой страни надъ самомъ Дунавскомъ водомъ на єдной отвореной грдной стѣни види се знаменитъ Римскій надписъ, кои мѣштани „Троянова Табла“ зову; овай є надписъ за чудо у онако лютомъ камену художествено изрезанъ, и по краєвима крилатимъ змаєвима и киповима украшенъ. Табла є надъ водомъ Дунавскомъ кадъ є найвећа вода 2 фата у стени изрезана. Сама пакъ ова табла у висини 2 а у ширини 3 ½ бечки фати имаде. Слова пакъ на истой табли у колико су до садъ сачувана єсу слѣдуюћа:

IMP CAESARDIVINERVAE F
NERVA TRAIANUS AVG CERM
PONTIF MAXIMUS TRIB· P
OT IIII
AIONT M

Ниже Текіє у растоянію ¾ сата на самой окуки и средини Дунава између Србіє, Цесаріє и Влашке лежи одвећъ якъ и вештo сазиданъ у острову градъ *Адакале* иначе у картама позната „Neu Orsova“ са 135 кућа и 485 Турака (т. є. жителя), међу коима живе и око 30 душа Христіяна. У овомъ граду постои Турскій гарнизонъ одъ 500 войника, надъ коима є заповѣдникъ миралай. Турцы у томъ граду имаду џамію свою и єдногъ кадію. Овай су градъ Аустріянцы чудесно съ мло-

гимъ лагумима и сводовима подземнимъ сазидали и нужднимъ кулама и околнимь градићима снабдѣли, и по свршетку Турцыма уговоромъ безъ икакве битке предали. Овай градъ одкадъ є у Турске руке допао нико га до данасъ освaяо ніє. Подъ овай градъ спада и *Кастелъ* иначе званый „Fort Elisabeth" спроћу истогъ Адакалскогъ града на обали Србской такође врло художествено одъ Немаца сазидана тврдиня са чрезвичайномъ высокомъ стражарскомъ куломъ. Градъ се Кастелъ свакій данъ по заоду сунца затвара и путницыма велике неугодности, а трговини знатне препоне причинява, єръ се туда ноћю ни сувимъ ни водомъ проћи не може. У граду Кастелу и у найновіє време млоги су Србски житељи свою погибель и гробъ у Дунаву нашли. Оваковы жалостны примѣра млого имаде. Сва три у овомъ срезу постоєћа Турска града зависе одъ валіє Видинскогъ.

6. *Костолъ* село на $^1/_4$ сата исподъ Кладова на обали Дунава прама Турне Северина лежеће са 49 кућа и 241 жит.; кодъ овогъ села постоє остатцы Траянове ћупріє т. є. стубови. Ово село принадлежи обштини М. Врбичкой.

7. *М. Врбица* на обали Дунава има 84 куће и 422 жит., цркву и примирителный судъ заєдно са Костоломъ.

8. *В. Врбица* на обали Дунава са 120 кућа и 579 жит.; има цркву и примирителный судъ.

9. *Ртково* на самомъ врху ключкогъ полуострова са 111 кућомъ и 571 жит.; има цркву и примирителный судъ. Одъ овогъ се села Дунавъ покрай Корбава, и одонде къ западу окреће.

10. *Корбаво* са 139 кућа и 712 жит.; има цркву и школу одъ 3 разреда, и примир. судъ.

11. *Ваюга* на обали Дунава са 96 кућа и 420 жит.; има цркву и примир. судъ, комъ принадлежи и село

12. *Брлога* са 33 куће, и 133 жит.; одъ овогъ села се Дунавъ къ югу савія.

13. *Велесница* на обали Дунава и узвишеной равницы, са 94 куће и 389 жит.; има примирителный судъ за себе.

14. *Бордель* са 151 кућомъ и 693 жит.; има примирителный судъ. Одавде се Дунавъ къ западу до Брзе Паланке окреће.

15. *Грабовица* яка општина 1/4 сата одъ Дунава удалѣна на главномъ друму, има 196 кућа и 948 жит.; цркву, школу одъ 3 разреда и примир. судъ. — Сва досадъ именована села као што су редомъ именована лѐже на обали Дунава, а ниже ставлѣна єсу у внутрености овога среза, као:

16. *В. Каменица* са 100 кућа и 406 жит.; има цркву и примирителный судъ. Крозъ ово село лепе река протиче.

17. *Подвршка* збогъ планине Подвршке тако именовано село, са 67 кућа и 341 жит.; има цркву и примирителный судъ, подъ кои іоштъ два села подпадаю и то: Манастирица и Речица. Выше овогъ села на планини Подвршки наоди се єдна велика пештера, у коіой обично козе зимую.

18. *Речица* исподъ Подвршке на истой рѣцы, коя крозъ Подвршку тече, са 21 кућомъ и 84 жит.; ово є село найманѣ у целомъ окружію; и

19. *Манастирица*, названо село збогъ близу наодећегъ се манастира зовомогъ *Манастирица*, са 25 кућа и 139 жит. Манастиръ выше овогъ села лежећи у приятной долини съ лепимъ водама и польскимъ притяжаніяма неимаюћи братства преобраћенъ є у мирску цркву. Стари люди у Манастирици живећи, причаю да су они одъ свои дедова и прамдедова слушали, да є ову црквицу

Манастирицу после пропасти Србскогъ царства на полю Косову неки Никодіє Србинъ сазидао, гди є до смрти своє у самоћи живіо, и да є ту Милева принцеза Србска, кадъ се є Баязитовогъ робства ослободила и одъ Тамерлана утекла, у тай манастиръ свративши неко време одмарала, и потомъ далѣ у отечество повратила. Манастиръ є овай маленъ и премда просто сазиданъ опетъ се види да є доцніє богатствомъ изобилствовао, а тому сведоче и около стоеће руине, кое су сигурно ћеліє за братство морале быти. Молерая у истой црκви іоштъ на выше места видити се може, и до пре 5 година у олтару надъ вратима читати се могло: „Радулбегъ". На пытанѣ мое мѣстни старцы казывали су ми да є истый манастиръ Никодіємъ Србиномъ сазиданъ, но доцніє да га є некій Влашкій войвода по имену Радулъ поправляо, и на ново моловати дао.

Вредно є напоменути да у овоме срезу врло лепа пшеница, кукурузъ, као и бело племенито вино а особито у атару Корбавскомъ роди, но и жительи су а нарочито Корбавляни, Ртковляни, М. и В. Врбичани похвале достойни земледѣлцы и чисто обучени, а притомъ богати люди, но у шуми и дрвима оскудѣваю, па зато бы требало да се и остала села овога среза на предименоване жителѣ съ тимъ пре и болѣ угледаю, єрбо у дрвима и шуми изобилствую.

IV. Срезъ Поречкоречкій граничи сѣверно съ войводствомъ Србскимъ, одъ кога га Дунавъ раздвая, источно са срезомъ Ключкимъ, южно съ Црнорѣчкимъ и Пожаревачкимъ окружіємъ, и западнѣ са срезомъ Рударскимъ, и єдномъ частію окружія Пожаревачкогъ. Простора у себи имаде преко 14 □ геогр. миля. Овай срезъ има єдну ва-

рошъ и 10 села, свако съ обштиномъ за себе са 1205 куһа и 6520 жит. Мѣста су слѣдуюћа:

1. Варошъ *Милановацъ* одъ имена княза Србскогъ Милана, на Дунаву исподъ горнѣгъ Ђердапа и старогъ Пореча на ½ милѣ далеко у тесной равницы при утоку Орешковице у Дунавъ са 312 куһа и 1344 жит.; овде є столица срезскогъ началника, а поредъ ове постои за сада полуђумрукъ прама Свиньице, пошта, примирителный судъ, школа одъ 3 разреда; има и угледну цркву са торонѣмъ, коя є за сада прва у целомъ окружію Краинскомъ. Ова є варошъ правилно ушорена и приличну чаршію имаде, но безъ икакве пияце, поредъ тога є зими у опасности, єръ ако се ледъ у стеню ниже Милановца загуши, успоръ є и вода Дунавска оплавити и уништити може. У Милановцу никакове знатне трговине нема, а житељи се по већой части водопловствомъ а по неки и виноделіємъ занимаю, и заиста и овде ако є и мало винограда племенита вина имаю.

2. *Голубинѣ* на 2 сата исподъ Милановца на обали Дунава лежеће село са 88 куһа и 470 жит.; и примирителнимъ судомъ.

3. *Болѣтинъ* у планини выше Милановца у дубокой долини са 44 куће, и 191 жит. и примирителнимъ судомъ.

Узъ Поречку реку редомъ стоєћа села, одъ Дунава починюћи єсу слѣдуюћа:

4. *Мосна* са 68 куһа и 332 жит., са примирителнимъ судомъ.

5. *Тополница* са 72 куће и 362 жит.; са примирителнимъ судомъ.

6. *Клокочевацъ* са 89 куһа и 464 жит. и примирителнимъ судомъ.

7. *Црнайка* съ 108 куħа и 649 жит.; има цркву, обштинску школу у лепомъ зданію и примирителный судъ.

8. *Танда* исподъ Црногъ вр'а са 79 куħа и 561 жит.; и примирителнимъ судомъ.

9. *Горняне* на рѣцы Любави са 213 куħа и 1327 жит. и примирителнимъ судомъ. У ова последня два села у изобилію роди врло лепа и бела пшеница.

10. *Рудна Глава* исподъ рударске планине истогъ имена, на рѣцы Шашки, са 138 куħа и 775 жит. и примирителнимъ судомъ.

11. Острово *Поречъ* са старомъ црквомъ знаменито по нашу историю (види Войне Срба са Турцыма, стр. 40).

Стародревности у овоме срезу мало имаде, измеђъ кои є найзнаменитія древность руине одъ *Милошеве куле* наодеħе се исподъ села Црнайке на $\frac{1}{4}$ сата, гди се Любава и Шашка саставляю и образую Поречку реку. О овой руини само се толико изъ народнѣгъ приповеданя дознае да є она была Милоша Обилиħа кула. Осимъ ове куле выше поєдини руина кое гди по срезу имаде, но нико незна ништа о нъима приповедати.

V. Срезъ (Окружіе) Рударскій. Овай рударскій предѣлъ сматра се као срезъ окружію Краинскомъ принадлежеħи; но у исто време онъ є окружіе за себе, чисто правителству принадлежеħе, а граничи сѣверно и западно съ окружіемъ Пожаревачкимъ, источно пакъ и южно са срезомъ Поречкоречкимъ. Простора у себи имаде одъ прилике 15 □ геогр. миля. Овай є Рударскій срезъ за наше отечество єданъ одъ найзнаменитіи предѣла зато што се у превеликой мложини скупоцѣни и

други многостручни метали наоде и топе. Но увѣренъ будући да є тай предѣлъ рударскій већъ саотечественицыма нашимъ познатъ, само ій іоштъ внимателне чинимъ на кньижицу зовому Рударскій путъ по Србіи стр. 8, 9, 10 и 11.

Срезъ Рударскій има єдну варошъ и 3 засеока са 262 куће и 1095 разногъ вѣроисповѣданія жительства. Мѣста су слѣдуюћа:

1. Варошъ *Майданпекъ* на маломъ Пеку стара но сада Правителствомъ Србскимъ обновлѣна и врло лепимъ зданіяма украшена, међу рударскимъ планинама на приличной равницы ушорена варошъ са 166 кућа и 456 разногъ вѣроисповѣданія жителя. Овде є столица рудокопства Србскогъ, има школу одъ 3 разреда и уредну піяцу, а скоримъ ће се варошъ Майданпекъ и црквомъ красити. Поредъ тога имаде пошту и млоги рударски чиновника. Осимъ кузнице бакарне, гвоздене и чекићъ, у коима има 517 жителя разне вѣроисповѣди, има іошъ 3 засеока и то:

2. *Дебелый Лугъ* негдашнѣ село съ лепимъ правителственимъ зданіяма на левой обали великогъ Пека на петъ четврти сата одъ рударске вароши удалѣнъ, са 29 кућа и 102 жит. разне вѣроисповѣди.

3. *Грабова* на рѣцы истогъ имена са 10 кућа и 5 жителя, и

4. *Райкова река* негдашнѣ село на главномъ поштанскомъ друму са 11 кућа и 15 жителя. У овимъ последньимъ засеоцыма живе зими рудари и шумарски пандури.

§ 25. О друмовима и путовима сь похваломъ примѣтити имамъ да є окружіє Краинско єдино

и у Србіи прво, кое найболѣ уређене и шљункомъ насуте путове имаде. Такови су:

а) Одъ села Копривнице, т. є. одъ границе Црнорѣчкогъ окружія преко салаша вароши Неготина, Самариновца, Косяка, Мияиловца, Брзепаланке, Мироча, Милановца, Райкове реке, Майданпека, и т. д.

б) Одъ Неготина до Радуевца и ушћа Тимока

в) Одъ Брзе-Паланке преко Грабовице, Велеснице, и Брлоге до Кладова. Путови су ови, велимъ, добри, но само имъ у резервы шлюнакъ оскудѣва, а и окуке исподъ Мироча кодъ Голубиня треба чешће да се оправляю, ербо їй збогъ стрменитости брда често буица квари и уништава.

Поредъ овы главны шлюнкомъ насипаны поштански путова' и остали су између села поширени и прилично уређени; но само іоштъ треба да се као и главни шлюнкомъ заспу и набію.

Благостанѣ трговине у томе краю неодложно изискує да се путъ одъ Кладова покрай Дунава и Ђердапа па до Текіє као и съ Влашке стране сагради, а притомъ да се при великой суши и опаданю Дунава у Ђердапу донѣмъ каменѣ барутомъ почисти, и тымъ начиномъ трговини путъ сувимъ и водомъ болѣ отвори. Да бы се овай путъ као и са Влашке стране брже и лакше саградити могао потребна є помоћь не само остала 3 среза окружія Краинскогъ, него и Црнорѣчко и Гургусовачко окружіє треба у помоћь да притеку; єръ се съ тимъ путомъ збогъ скеле Оршавске сва три окружія у трговачкой радньи служе.

§ 26. Школе у коима се местима овога окружія наоде на своми месту казано є, но іошъ остає и то съ похваломъ примѣтити да су учитељи

овогъ окружія не само найболѣ платомъ и другимъ потребностима за животъ нужднима награђени; но и съ найбольимъ и угледнимъ училиштнимъ зданіяма снабдѣвени. Ове школе многа младежь безъ икакове старешинске претнѣ и нагона — явно одъ туда свою проистичућу ползу увиђаюћи — прилѣжно и редовно посѣштава, збогъ чега и добаръ успѣхъ у наукама показуе.

§ 27. Са економійске стране кадъ посмотримо окружіе Краинско, увиђамо да е такође доста напредно; еръ ни едно окружіе толике обштинске бикове и айгире за приплодъ стоке свое као ово набавило ніе.

Обштинске нъиве пакъ у томе окружію не малый приходъ обштинскимъ касама приносе, између кои обштина Корбавска найвыше као предходница похвалу заслужуе.

§ 28. Обштинске куће, у коима се и канцеларіе примирителны судова наоде, есу такође добре, удесне, простране, и по већой части одъ тврдогъ матеріяла саграђене, коима и остале нуждне зграде и друге потребности неоскудѣваю.

§ 29. Главна е карактеристика народа окружія Краинскогъ: слуша савѣте и налоге свога старешинства до удивленія; почитуе свое свештенство као праве пастире и учителѣ; повинуе се своимъ кметовима и уважава учителѣ. Къ томе е истый народъ побожанъ, миролюбивъ, дѣятеланъ, искренъ и одвећъ гостолюбивъ; едномъ речію слободно е казати, да се поступакъ народа окружія Краинскогъ другимъ окружіяма, а нарочито у послушности и миролюбію као образацъ препоручити може. Само іоштъ у смотреню раднѣ и то у земледѣлію, особито винодѣлію, пчеловодству и свиловодству довольногъ иску-

ства нема; но надежда є да ће му скоримъ економійска Топчидерска школа и то знанѣ донети. Сва предописана уредность и похвале достойна покорность прама власти тога окружія, колико се земальской власти толико се и самоме Краинскомъ народу захвалити има.

Заключаваюћи описаніє окружія Краинскогъ примѣтити неизоставлямъ: да є немалый узрокъ напредка тога окружія и одтуда произишао, што га є провидѣніє скоро свагда съ мудримъ, ревностнимъ, отечестволюбивимь и човеколюбивимъ старешинама и управительима земальскимъ снабдѣвало.

ГЛАВНЫЙ ИЗВОДЪ ПОПИСА

Брой	Имена окружія	Брой срезова	Брой места	Брой кућа	Женѣны	Неженѣны	Женски
1	Алексиначко	2	84	4084	5834	8065	13,392
2	Вар. Београдъ	—	1	2011	2842	7483	6571
3	Београдско	5	121	7576	10,096	16,655	25,166
4	Валѣвско	4	192	8752	13,468	21,930	34,418
5	Гургусовачко	2	110	5420	9035	12,218	20,066
6	Краинско	4	81	11,224	13,115	17,535	28,781
7	Крагуевачко	3	174	11,558	14,322	24,421	36,800
8	Крушевачко	4	271	9645	12,727	19,936	30,245
9	Подринско	3	89	5897	7906	12,312	19,667
10	Пожаревачко	5	182	18,871	24,436	34,646	54,335
11	Рудничко	3	114	6261	7816	13,755	20,266
12	Смедеревско	2	54	7747	9631	14,479	23,111
13	Ужичко	5	188	12.088	16,041	27,287	41,268
14	Црнорѣчко	2	45	7340	9763	12,349	20,569
15	Чачанско	4	142	8645	9767	15,887	24,228
16	Шабачко	3	115	9053	12,076	19,442	30,232
17	Ягодинско	2	145	9436	11,289	16,533	26,049
18	Ћупрійско	2	95	7455	9160	13,155	20,900
	Главна Сума	55	2203	153,065	199,324	308,108	476,064

У СРБІИ ГОДИНЕ 185⁴|₅

Одсутствуюћи			Сума целогъ народонаселеня	Страны			Сума страны
У другимъ местима Србіе	Изванъ Србіе у Турской	У страньимъ Државама		Изъ други места Србіе	Изъ други области царства Турскогъ	Изъ страны земали	
—	—	—	27,311	6	152	1	159
25	15	28	16,893	1431	1793	1753	4977
63	—	2	51,917	184	442	112	738
—	—	1	69,816	59	263	115	437
—	—	—	41,319	—	1	2	3
220	—	16	59,431	—	23	1023	1046
164	7	1	75,543	133	255	47	435
—	—	—	62,908	—	20	—	20
140	—	1	39,885	—	12	2	14
454	—	15	113,417	110	178	180	468
54	—	1	41,837	—	—	—	—
88	4	4	47,221	114	225	90	429
3	—	—	84,596	3	1	2	6
1	—	—	42,681	1	—	1	2
—	—	—	49,882	—	—	—	—
399	1	13	61,750	638	320	117	1075
19	1	3	53,871	—	6	4	10
—	—	—	43,215	—	—	—	—
1630	28	85	983.496	2679	3691	3449	9819

По попису 1844 было є людства у Србіи 826,131

По попису 1846 было людства у Србіи 892,315

По попису 1850 было є людства у Србіи 929,603

Кадъ се дакле брой людства 185⁴|₅ найденогъ и износећегъ 983,496

сравни са броемъ людства нашавшегъ се у 1844 и износившегъ , ... 826,131

онда є порастло людство у Србіи за 10 година одъ 1844 до 1854 157,865

У вароши Београду было є людства овдашнѣгъ

по попису 1844 8695

„ „ 1846 10,174

По попису пакъ 1850 године было є само 7953. Я самъ онда одма спазіо, да є погрешка у попису учинѣна быти морала; и зато самь ставіо (види Гласника свес. IV страну 228—229), да є у Београду быти морало 1854 године: 12,344 душе. Погрешка се после одкрила. Комисія у Београду пописуюћа 1849 изоставила є све оне главе, кое су пре 1850, као ¹|₂ ¹|₄ ¹|₈ ¹|₁₆ порезъ плаћаюће уписане быле; па не само главе мушке кое подпуный данакъ пре нису плаћале, него и нѣине породице. Погрешка є та сада и тимъ исправлѣна, што по последнѣмъ 185⁴|₅ године извршеномъ у Београду попису, кадъ су све пореске главе пописане, брой людства овдашнѣгъ износи: 16,896.

Іованъ Гавриловићъ.

ПРОСТОРЪ СРБСКЕ ПАТРІЯРШІЄ.

У осмой кньизи Гласника, одъ стр. 116 до 130 штампанъ є чланакъ: *О границама, докле се є простирала область негдашнѣгъ Пеħскогъ патріярхата.* Али изъ берата изданогъ садашнѣмъ Цариградскомъ патріярху Кирилу месеца Мухарема 1272 а то є Септембра 1855 види се, да Порта нів изъ свои кньига избрисала негдашнѣ патріяршіє: Пеħску и Оридску; него да ій сматра као скопчане съ патріяршіомъ Цариградскомъ; само да се не могу одъ последнѣ раставити. И тако, докле се простирала область патріяршіє Пеħске и докле се и сада простире, види се изъ поменутогъ берата, кои є штампанъ у новинама коє излазе у Трсту на Таліянскомъ єзыку, подъ именомъ: „Osservatore Triestino“ 21-гъ Фебруара 1856 брою 43-мъ. У преводу Србскомъ гласи тай бератъ овако:

Молбеницомъ поднесеномъ моме царскомъ дивану одъ митрополита и знамениты людій Грчкогъ народа и ньинимъ печатима и подписима утврђеномъ явлѣно ми є, како су се по момъ царскомъ указу, коимъ є збогъ злочесте управе сметнутъ патріярхъ грчкій Н. и наређено да се избере новъ, скупили и изабрали носіоца овога берата (коме срећанъ да буде конацъ), припознатога збогъ своє способности, искуства, проницателности, верности и ревности у испуняваню дужности свои као поданика моє высоке порте. И како се дакле потраживало, да се достоинство патріярско одузме

одъ Н. и преда Х. и да се овомъ последнѣмъ изда beратъ на основу стары уговора, прегледани су были тевтери одъ прихода епископски, кои се налазе у моіой царской благайницы; изъ кои се види, да е патріяршія Цариградска съ онимъ што іой припада поверена управи Х. по сили другога берата, подразумеваюћи у то и патріяршію Оридску и што одъ нѣ зависи, подъ уговоромъ да се годищнѣ даванѣ одъ 33.425 гроша, 20 пара и 34 аспрій измируе моіой царской благайницы, почевши одъ 1. Марта, да се са свршеткомъ године рачунъ пречисти и да се признаница нѣму на то изда; да се део одъ речене суме, кои износи 5000 гроша, плаћа драгоману мога дивана у име оцавлица (куински трошкова); да се одъ суме одъ 90.000 аспрій, коя се прима одъ патріяршіе, почевши одъ месеца Мухарема, део еданъ, кои износи 65.940 аспрій и кои се употреблява по гласу указа могъ одъ месеца Марта 1251 на трошкове наше резервне войске, плаћа годишнѣ благайницы войничкой; а остатакъ моіой царской благайницы; да се свршеткомъ сваке године рачунъ пречисти и патріярху изда признаница, пошто измири и канцеларійске таксе; да се у име онога што припада патріяршіи Пећской 163.000 аспрій на годину плати моіой царской благайницы у надлежнымъ канцеларіяма, и да се дупликатъ пречишћеногъ рачуна преда патріярху свршеткомъ сваке године. Подъ овымъ уговорима Я самъ по царскомъ указу момъ одъ 8 Реџепа 1251 издао овай высокій бератъ и заключіо самъ и наредіо као што слѣдуе:

Именованый Х. (кои да срећно сврши) изабранъ на место Н. за патріярха Грчкогъ народа, управляюћи у исто време и именованимъ патріяршіяма, саставлѣнымъ съ патріяршіомъ Цариградскомъ подъ нѣговымъ предшественицыма, упра-

вляће заедно съ митрополитима, ньинымъ пословима и ньинымъ богочестіемъ (култусъ). Онъ неће быти збаченъ, осимъ ако буде обтуженъ и за крива нађенъ; нити ће и ко моћи заштитомъ и препорукомъ поставлѣнъ быти на место нѣгово.

Као што е означено у ньигама, царскій е указъ одъ пре давао пуну власть на управу послова патріярху заедно са синодомъ митрополитскимъ; и тако патріярхъ противно моіой царской заповести неће чинити ништа докъ не пристану митрополити.

Кадъ бы се годъ место патріярхово упразнило, патріярхъ се мора избирати изъ свештенства, и съ пристанкомъ митрополита, кои станую одъ старине у Цариграду; а то су: митрополити Ераклійскій, Цизичкій, Никомедійскій, Никейскій, Халкедонскій, а и съ пристанкомъ други митрополита, кои бы се у Цариграду десили; изабраный, пошто буде пріявлѣнъ высокой порти и за патріярха признатъ, управляће ньинымъ пословима каноничкимъ и другима у договору са светымъ синодомъ; и докле годъ не стане чинити неправде, гонити, преступати правила канона црквены, и не буде окривлѣнъ као издайникъ државе, остаће непоколебльивъ на своммъ месту, докле годъ живъ буде.

Ако бы пакъ патріярхъ быо обтуженъ за неуредно владанѣ, а ту тужбу не бы подписали сви митрополити него само неколицына одъ ньи, или какавъ опадникъ, онда се на проказиваня и представляня овакова неће гледати; иначе приступиће се къ истраживаню, па услѣдъ тога учиниће се што е право, и како правый судъ донесе.

Па како одправлянѣ послова рае у провинціяма царства, и управлянѣ прихода и расхода и други интереса цркве патріярске ніе по правилима каноничкимъ поверено самоме патріярху, него

заедднички синоду митрополитскомъ, по томе синодъ мора быти одговоранъ за дугове црквене, и како є печатъ цркве патріярске увекъ поверенъ быо рукама митрополитскима, да они знаю за новце у заямъ и подъ интересъ узете. Сматраюћи съ друге стране и на то, што св. синодъ одъ свакогъ насртаня заклонѣнъ има такођe у своимъ рукама печате свію манастира у моіой држави, и да се у то не може нико мешати, зато и печатъ цркве патріярске поверенъ є ньима онако исто, као што є и пре быо, и преданъ ће быти онымъ митрополитима, коє они буду изабрали за то, како бы они были одговорни према вакуфу (џамійскомъ иманю), удовицама и сиротама. Издаванѣ овогъ указа учинѣно є на потраживанѣ заєдничко патріярха и митрополита. И противно томе неће се никада што учинити.

Као што самъ благоволіо дати новоме патріярху пуно извршиванѣ власти као што су то и предшественицы нѣгови имали; тако ће и садашнѣй патріярхъ уживати благодети стары уговора (клаузула); алъ да строго обдржава поредакъ и каноне установлѣне; а онъ ће имати одправлянѣ свію послова благочестія и други заєднички съ митрополитима и обдржаваће се у границама своє власти.

Како одъ патріярха и синода зависи, шилятн митрополите у епархіе ньине, и опетъ ій одонудъ позивати; тако заключеню оваковомъ нико се противити не може.

Па како ніє забранѣно патріярсима, митрополитима и другимъ свештеницыма читати євангеліє у своіой собственой кући, а и иконе поставляти; то да небы гувернери тражили новаца што су у собама и у приватнымъ кућама донесена кандила, палѣне свеће, намештене налонѣ и иконе, читано євангеліє и одслужена литургія, и

штака архіерейска изложена была; ерь е ово нъима дозволѣно чинити, и зато имъ е нарочито уписано у ньинъ бератъ.

Местнымъ властима ніе слободно кињити и узнемиривати цркве и манастире, ставлѣне подъ власть патріярха и митрополита; осимъ ако имъ е на то власть дана царскимъ ферманомъ, ако покажу буюрунтію пашину, или подъ изговоромъ да чине каково истраживанѣ.

Епархіе, кое одъ старина зависе одъ патріяршіе Цариградске есу:

1. Кесарія,
2. Ефесъ,
3. Хераклея,
4. Бушлукъ,
5. Галиполи,
6. Майриофита,
7. Метра,
8. Сирулзе,
9. Цызикъ,
10. Никомедія,
11. Никея,
12. Халкедонія,
13. Дирконъ,
14. Шіалдаларъ,
15. Солунъ,
16. Читра,
17. Кампанія,
18. Платамонъ,
19. Догранъ,
20. Петра,
21. Ардамери,
22. Ериссо,
23. Трново,
24. Чирмери,
25. Кофча,
26. Зумна,
27. Адріянополь.
28. Амазія,
29. Бруса,
30. Нова Кесарія,
31. Янина,
32. Верія,
33. Аталія,
34. Талантъ,
35. Широ,
36. Салона,
37. Крста,
38. Трапезунтъ,
39. Лариса,
40. Трикала,
41. Молдавія,
42. Угро-Валахія,
43. Арта,
44. Неупакте,
45. Филипополь,
46. Смирна,
47. Родосъ,
48. Серезъ,
49. Драма,
50. Зихна,

51. Митилене,
52. Алепъ,
53. Дидимотика,
54. Ангора,
55. Филаделфія,
56. Писидія,
57. Меленикъ,
58. Патрасъ,
59. Тива,
60. Аносъ,
61. Наносъ,
62. Мисемврія,
63. Видинъ,
64. Дристра,
65. Егрипъ,
66. Софія,
67. Мидія,
68. Визіє,
69. Анхіалосъ,
70. Варна,
71. Бойланъ,
72. Макринія,
73. Силиврія,
74. Сисополисъ,
75. Ксанти,
76. Воло,
77. Димитріасъ,
78. Скіосъ,
79. Лемносъ,
80. Имбросъ,
81. Коринтъ,
82. Монембазія,
83. Калаврита,
84. Миенстра;
85. Олене,
86. Христіянополь,
87. Науплія,
88. Пріонесъ,
89. Ленђа,
90. Санторинъ,
91. Еласонъ,
92. Самосъ,
93. Хіосъ
94. Фанарія,
95. Халдея,
96. Тиносъ,
97. Мегитарасъ.
98. Касандра,
99. Милосъ,
100. Сифносъ,
101. Егіна
102. Погоніяни,
103. Гребина,
104. Леукадія,
105. Елаклисія,
106. Ревендосъ,
107. Ђефалія,
108. Акобо,
109. Зарната,
110. Гастуни,
111. Анхіяле,
112. Нисава,
113. Андраполь,
114. Пергафтеха,
115. Триполица.

Епархіє уписане у бератъ патріяршіє Пеђске, саєдинѣне съ патріяршіомъ Цариградскомъ єсу:

1. Дупница,
2. Базликъ,
3. Ихтиманъ,
4. Самоковъ,
5. Влариђъ,
6. Ерцеговина

7. Патіє,
8. Сугуръ,
9. Касаба,
10. Кусурли,
11. Ушћупъ,
12. Скопія,
13. Варна,
14. Егри Паланка
15. Калкондилеръ,
16. Нишъ,
17. Алаца,
18. Хисаръ,
19. Росба,
20. Кіюхунлукъ,
21. Радомиръ,
22. Кастендиле,
23. Истипъ,
24. Кракоба,
25. Кагіянъ,
26. Босна,
27. Рандуєнъ,
28. Саракинъ,
29. Травникъ,
30. Єни-Пазаръ,
31. Єни-Барусъ,
32. Пергоптела,
33. Ладедникъ,
34. Метрополиція,
35. Пеланђића,
36. Либиръ,
37. Тимаръ,
38. Сермандра,
39. Кађика,
40. Хисарџикъ,
41. Карадагли(ЦрнаГора),
42. Пріеполѣ,
43. Таслица,
44. Майданъ,
45. Ясона,
46. Бельова,
47. Зворникъ,
48. Локола,
49. Сузитча,
50. Долакисурда,
51. Међовали,
52. Цркве налазеће се у санџакату Босанскомъ и Чієсижкомъ, Београдъ, Сирина, Бузезіо, Нова, Преспа, Приштина, Ђаково.

Епархіє зависеће одъ патріяршіє Оридске и саставлѣне съ патріяршіомъ Цариградскомъ, као:

1. Пилагонія,
2. Прилипъ,
3. Ћупрули,
4. Техіюсъ,
5. Радостина,
6. Струмница,
7. Тирингія,
8. Барандо,
9. Пунаинга,
10. Кіокели,
11. Яница,
12. Бардари са своимъ црквама,
13. Белата,
14. Исланиђа,
15. Карађова,
16. Старова,
17. Флоринія,

18. Чумна,
19. Егрибоџакъ,
20. Касторія,
21. Курбитела,
22. Насилиђи,
23. Сисанъ,
24. Карнія,
25. Єнитела,
26. Пелише,
27. Ћупруђу,
28. Хугаръ,
29. Каланія,
30. Ишіогаръ,
31. Преметесъ,
32. Тепеделенъ,
33. Београдъ,
34. Меліекастри,
35. Нисаніе,
36. Карабурнаръ,
37. Авланъ,
38. Сита,
39. Елбасанъ,
40. Кавая,
41. Драчъ (Дурахо),
42. Тиранъ,
43. Левра,
44. Чиршова.
45. Престе,
46. Демисхисаръ.

Митрополити, архіепископи, епископи, настоятельи манастирски, пустиняцы, калуђери и сви православни, кои у реченымъ епархіяма стално или привремено живе, дужни су признавати патріярха као своrъ духовногъ поглавара, къ нѣму се обраћати у свыма пословыма, кои имъ се буду показали и кои припадаю нѣговомъ судству (компетенціи); да се заповести нѣгове не преступаю, и да му се сви покораваю по каноныма ньиногъ обреда (аинъ).

Патріяршіомъ ће се управляти онако као што е и пре было. Патріярхъ ће управляти пословима са св. синодомъ.

Приходи и друга даваня годишня измириваће се у четири пута. Даванѣ одъ патріяршіе Пећске и Оридске предаваће се годишнѣ дотичнымъ благайницама; а што се тиче поклона, кое е давати обичай разнымъ писарницама выс. порте, они се неће истраживати выше него колико е одређено; нити ће коме му драго быти слободно съ овакимъ истраживаньма обтерећавати патріярха и митрополите у дужности ньіове вере.

Нико неће смети одузимати одъ патріярха и митрополита власть, кою имаю надъ своимъ манастирима и црквама у држави моіой безъ фермана царскогъ; такођеръ нико неће смети чинити какве му драго сметнѣ, кадъ се поправляю цркве по закону и кое се поправке мораю извршити да се цркве одрже у своме старомь станю.

Безъ потраживаня патріярха и синода никоме се неће дати епархіе или епископіе быо онъ ко му драго.

Ако бы когодъ одъ рае хтео се оженити, или свою жену пустити, нико другій осимъ патріярха и нѣговы заступника у то се мешати неће.

Свештеницы и заступницы патріярхови, кои су безъ одобреня нѣговогъ допустили, да се кои одъ рае ожени, или кои су учинили што, збогъ чега се мораю по канону казнити, треба казнь да претрпе, и у то нико да се не меша.

У случаю женидбе, распуштаня и други послова, као и у случаю распре између поданика мое выс. порте, кадъ патріярхъ, митрополити, архіепископи, епископи и наместницы заповеде раи, да положе заклетву по своме обреду, па да се тымъ начиномъ стварь поравна или посведочи, или ако се за добро нађе да се на кога анатема метне и тако да се казни; кадіе и наиби (судіе и чланови суда) у то се мешати немаю противно постоећимъ правилима и истраживати глобе противно налазку и одобреню патріярха, митрополита и епископа.

Свештеницыма неће быти слободно, по собственой власти своіой благословити бракове забранѣне.

Како правила нъиове вере забраню раи пустити жену и узети другу пре смрти прве; тако и четири пута женити се; то правила ова не само што ће се обдржавати, него они кои противу

исти правила узраде, быће казнѣни. И као што є забранѣно оныма кои се жене недопуштеныимъ начиномъ, у цркву доћи, тако исто кадъ бы такова лица помрла, неће моћи местна власть натерати свештенике, да ій прате у гроблѣ.

Све што бы митрополити, архіепископи, епископи, свештеницы, пустиняцы, калуђери и друга христіяни на смрти тестаментомъ завештали црквама, сиротиньи, патріярщіи, митрополитима, архіепископима и епископима, ньина завештаня быће снажна по канонима ньине вере; и сведочбе христіянски сведока быће допуштене одъ светогъ закона; свако завештанѣ, кое за живота учини христіянинъ патріярху, архіепископу, митрополиту, епископу, цркви и другима, изискаће се после смрти нѣгове одъ наслѣдника по закону. Наслѣдницы дужни су платити каноничке приходе.

Ако кои рая трећину добара свои поклони цркви, манастирима, патріярху, митрополиту, архіепископу и епископу, трећина ће се ова одузети одъ наслѣдника посредствомъ закона.

Епископи, калуђери, архіепископи, митрополити, свештеницы и настоятельи манастирски, кои бы што скривили противу свои обреда, казниће се по канону, и нико се неће томе противити или се у то мешати.

У поставлянѣ и избацыванѣ пароха нико се мешати неће.

Кадъ патріярхъ и синодъ заключе, да се збаце или поставе митрополити, архіепископи, епископи, калуђери и настоятельи манастирски, или да се попуне места умрлы митрополита, архіепископа и други достойника, изборъ ће се овакавъ одобрити кадъ ми потраживанѣ за то дође одъ патріярха и кадъ се плате таксе, кое се дати имаю моіой царской благайницы. И тако ће се издавати потребни берати да се у званія поста-

ве; осимъ тога издаће се царска заповесть, да се нико не уплеће и патріярха да не нагони силомъ кога ће поставити на кою епископію и архіепископію.

Ако бы паша, кадія и наипъ тражили да се збаци или прогна збогъ рђавогъ владаня кои митрополитъ, архіепископъ и епископъ, то ће зависити одъ суда патріярхова; и ако бы се противу нъи исти подносиле тужбе непосведочене и ако бы другимъ коимъ начиномъ изданъ био ферманъ, онъ се извршити неће.

Ако бы се кадъ потражило или наредило да се одъ патріяршіе Цариградске две патріяршіе: Пећска и Оридска, или друга коя митрополія одцепе, на тако потраживанѣ и нарећиванѣ неће се гледати. Царскій хатъ у надлежне кньиге уписанъ и изишавши на тай конацъ, да се обдржи редъ постоећій стварій, и зато овой наредби што противно учинити се неће.

Све парнице око старешинства и самогъ светогъ закона, кое бы се могле заметнути између патріярха, митрополита, архіепископа, епископа наместника и ньини чиновника, разметриће се и судити у царскомъ дивану.

Никакавъ христіянинъ неможе се силомъ натерати да се одрече свое вере.

Петнаестъ чиновника патріярхови, међу коима и нѣговъ капу-ћехая — заступникъ — неће плаћати арача ни други намета личны.

Седамъ чиновника патріяршіе Пећске и петнаестъ патріяршіе Оридске уписани у старимъ бератима као ослобођени одъ данка на личность, быће и унапредакъ, одкако су те две патріяршіе съ Цариградскомъ саставлѣне, ослобођени одъ данка.

Патріярху ће слободно быти, и да се у то нико не меша, да има свое винограде, башче, има-

ня, тргове, землѣ, манастире, дућане, добра и живу стоку, кое се све сматра као побожна завѣштаня и кое све зависи одъ патріяршіе и цркве.

Ако патріярхъ има примати одъ митрополита, архіепископа, епископа, калуђера, настоятеля манастирски и друге рае, што му годишнѣ припада по постоећемъ реду и по гласу нѣгова берата, судіе местне даће оружану помоћь по закону нѣговомъ повереннику, кои му приходъ купи, и помоћи ће му, да скупи оно што му припада.

Рая ће плаћати годишнѣ даванѣ, милостиню, венчаницу и за манастире и све остале поклоне за патріярха по старомъ обичаю безъ свакогъ противлѣня.

Патріярховимъ повереницыма, коима е препоручено да купе годишня даваня, даће се пратиоци, и ако бы они — повереници — морали меняти ношиво и штапове носити, чиновници кои се зову урфіе — привременици — не могу имъ на путъ стати или одъ нъи новаца узимати преко закона.

Ако какавъ архіепископъ или епископъ небы имао новаца да правителству плати што плаћати има, него бы имао какву робу или друге таке ствари да распача, повереници нъини, кои бы ову робу носили, да не буду узнемиривани и да не плаћаю по местима, где се ђумруци налазе, надзирательима или поморскимъ скелама царину или друге поклоне да даю.

Ако бы се за потребу патріярхову носили производи съ нѣговы винограда: клюкъ, медъ и друге ствари, кое бы му христіяни доносили у име милостинѣ, надзиратељи ђумручки и ђумрукчіе не ће ништа за то тражити ни по скелама ни по другимъ местима нити ношеню томъ и наймањѣ сметнѣ чинити.

Димница, доходакъ: касабіе, новци одъ милостинѣ, благослова и тржишта, венчанице за прву,

другу и трећу женидбу и други поклони, кои се даю патріярху, митрополитима, архіепископима, епископима, настоятельима манастирскимъ и другомъ свештенству, съ дванаестъ аспри кое платити има сваке године ожењенъ човекъ, и еданъ цекинъ свакій свештеникъ митрополитима, да се плате безъ затезаня; па ако кои христіянинъ место готови новаца да у зрну или зеитину, одъ овы производа нити ће се наплаћивати царина нити бачъ.

Кадъ патріярхъ или нѣгови люди желећи измирити оно што се правителству давати има, стану купити доходке одъ цркава и села, кои се доходци зову ембатични, па како се догађало често да су поменути люди узнемиравани были одъ чиновника мое высоке порте, гледаће се да се оваковы самовластни поступци не чине.

Ако бы се кои одъ рае у време кадъ се порезъ за правителство купи скупили у едну кућу са своіомъ родбиномъ и породицомъ, казуюћи да они сви саставляю само еданъ димникъ — кућу — и тимъ бы се хтели ползовати, што е у берату уписано: толико ће се платити одъ едне куће; то имъ неће быти слободно таквимъ начиномъ оштећавати државный приходъ. И ако бы властели, као што су заими и тимаріоти — кои имаю веће и манѣ спахилуке — казали да рая по ньіовимъ спахилуцима, кућама и селима, све су ньини настойници, селяци и слуге, да тако извуку люде одъ плаћаня димнице; то имъ се допустити неће, да се оваковимъ изговоромъ послуже.

Кадъ бы патріярхъ и митрополити хтели за рачунъ даваня правителству узети себи ствари, конѣ и иманя умрлы митрополита, архіепископа, епископа, старешина манастирски, калуђера и калуђерица, чиновници финансіялни — касамъ — кои наслѣдіе деле, управительи и надзирательи побожны заведенія, представници и други чиновни-

ци не могу се у то мешати, као да то наслѣдіе све по нньизи благайнице у име доходка ньима припада; ерь по одредбы мога царскогъ хата — писма своеручногъ — ако умрли нема наслѣдника, одъ добара нѣговы треба да се измири што е узаконѣно; а ако има наслѣдника, финансівлно надлежателство не може на ньи руке метнути.

Кадъ патріархъ и синодъ заключе, да се по канонима казне митрополити и епископи што не плаћаю оно што су на годину плаћати дужни, да имъ се одсече коса или да се збаце а ньиове епархіе другима даду, оваквой наредби нико сметнѣ чинити неће.

Ако бы кои одъ рае у друго се место преселіо да се тамо незаконо ожени; неће му се допустити, да се оженити може.

Нетреба нагонити свештенике силомъ да венчавају недопуштене женидбе; нити треба узнемиравати патріарха и митрополите да поставляю и збацаю епископе.

Нити ће когодъ сметати нити потраживати да се кои одъ рае прокуне збогъ какве казни; нико и никоимъ начиномъ да се у овакій посао не меша.

Калуђери кои су се одрекли светски стварій, неће смети кое куда ићи забаве ради; па кадъ имъ патріархъ и митрополити заповеде, да се врате у свой постригъ, нико се томе противити неће.

Ако бы патріарси изъ други места у Цариградъ дошли да свое послове у редъ доведу, они те свое послове валя у редъ да доведу преко патріарха и митрополита.

Ако кога архіепископа или свештеника треба затворити по закону, то ће се учинити преко патріарха.

Они калуђери и пустиняци, кои бы се усудили тумарати кое куда и немире чинити, быће одъ патріярха и митрополита казнѣни и повраћени у манастире у коима су пре были.

Кадъ патріярхъ желећи дознати, како рачуне црквене и манастирске воде они, кои нѣима управляю, па нађе да су они кои рачуне полажу доходке себи присвоявали, и зато ій збаци и место нѣи постави друге; томе се нико противити неће.

Чиновници, урфіе, нетреба да узнемирую и досађую епископима кои имаю свое берате и зависе одъ патріярха, кадъ купе димницу. Да не бы было оваковы досађиваня, треба ову наредбу уписати у нѣіовъ бератъ.

Потраживаня патріярха и синода, подкреплѣна печатомъ патріярскимъ, узимаће се у разнотренѣ.

Нико неће моћи узнемиривати патріярха, нити му сметати да носи штаку; нити ће се другимъ начиномъ ко мешати у нѣгове послове.

Патріярха неће моћи нико натерати, да узме у службу люде, кое нити онъ нити синодъ не бы хтели у служби држати.

Патріярхъ у кругу власти кои му е горе означенъ управляће землями ставлѣнимъ подъ духовно судство нѣгово за едно са синодомъ; и да се нико у то не меша.

Тако да се зна, да е овако, и да се верује племенитомъ знаку, коимъ е указъ овай утврђенъ.

Издано месеца Муарема 1272 у Цариграду добро сачуваномъ.

У овомъ берату имена епархія подъ патріаршіомъ Пећскомъ, нису написана као што бы треба-

ло. Има ту много погрешака. То быва увекъ кадъ се имена пишу Турски, коя нису Турска. Имена ће се та по времену моћи поправити, особито кадъ се добаве преписи концепта берата, кои су Пећскимъ патріярсима одъ порте давани, и кои се концепти, у државной архиви у Цариграду наћи, преписати и сравнити могу. Нама є за сада доста оволико да знамо докле се простирала областъ патріяршіє Пећске.

Іованъ Гавриловићъ.

ДИПЛОМА ВОЕВОДЕ УГРОВЛАХІЙ-СКОГЪ ІОАННА МИХАИЛА

одъ год· ҂зрд = 7104 = 1596.

Милостїю божїею Їѡанъ михаилъ воеводь и господинъ
вьсое земле Ѹгрѡвлахїнское синь великага и прѣдобрага
покоинага Їѡана петрашкѡ воевода . даватъ господствами
сїю повелѣнію господствами . добреве ѿ костещї сь синȣ
нимъ пьтрȣ . и съ синовемси . елице мь богȣ прѣпȣстить .
ꙗкоже да мȣ естъ ѡѵнинȣ . ȣ черинхъ врхь . дѣль радꙋ-
лѡвь ѿ рошїꙗ вь сахварѣ колика хокетъ се хтетъ избратъ
ѿ посвȣде ѿ полю и ѿ водȣ и ѿ сȣхȣ и ѿ шȣмȣ и ѿ
сѣдалища . за кеюж га естъ (пѡгиал .... синȣ ни ст ...?)
ѿ господина радꙋла за д҃ аспри готови и за едини крьг: ь
и прѡдадо тѣхь люде иже виш рѣхь. тае ѡѵних за своe
с добро волю . и съ знанїе вьсамь мигїꙗшѡмь ѿ крьстии.
мѣстѡ ѿ гѡръ и ѡ доль и ѿ прѣдь господствоми . сего
ради дадѡхь мȣ господствоми добреве и сь синȣ . ему
пьтрѡвь . иже више рѣхь . ꙗкоже да мȣ естъ ѡѵнинȣ вь
ѡхабнимь . синовемси . и вихкѡмь . и прѣвнȣчетѡмь . ин ѿ
кѡгоже и инпокодѣвїнимь . по ризмѡ господствами . и сїже
свѣдетелю поставлѣемь господствоми . почтеними правн-
телемь господствами . Жȣпань івань велики дворникь . и
жȣпань кисарь велики лѡгѡфеть . и ѳеѡдѡсїе велики ви-
стїарь . и радꙋль кѡмѡриникь . и шербань пехарникь . и
калѡїѡнь спатарь . жȣпань прѣда велики постелникь . и
искꙋсарь велики лѡгѡфеть и еюже намазахь азь пьтрȣ

грамматикь . вь месеца юлп кд҃. днп. вь стѡлин граду гер-гице . к ѿ адама до сего текѹще лѣтѡмь. вь лѣт. ҂з҃р҃д.

Іѡань мпхаиль воеводь милостїю божїею господинь

На печату пише: милостїю Божїею Іѡань міхаиль воевода

Оригиналъ налази се кодъ Друштва Срб. Слов.
Съ оригинала вѣрно преписао

Дръ Янко Шафарикъ

У Београду д. 30 Септ. 1856.

РУКОПИСЪ КИПРІЯНОВЪ.

У Београду у Народной библіотеци има рукописъ у коме су црквена правила за ове дане:

1. месеца юнія 15, кнезу Лазару.

2. мѣсеца октоврїа въ а дьнь, покровь прѣсветые богородице.

3. мѣсеца маиа ѳ, прѣнесенїе мощеи чьстныихъ иже въ светыхъ отца нашего николи ѿ мири ликїе въ фрѹскын градь баръ.

4. мѣсеца новмврїа кд, светаго великомѹченика меръкѹрїа.

5. мѣсеца їанѹарїа ѕі, память прѣподовнаго и богоноснаго отца нашего ромила.

Писанъ е на хартіи у 8-ини. Има 164 листа безъ првога и осмога, коихъ нема, те су му за то прве речи свршетакъ мале вечернѣ кнезу Лазару: ... ѿ кръвы твоих чьстиых въплъщают се, дако, и по рождъствѣ те нетлѣниѹ показа Табаци су броевима Словенскимъ забележени на првомъ и последнѣмъ листу; ови броеви иду опетъ изъ почетка одъ листа 25, где се починѣ правило покрову богородичину, и одъ листа 96, где се починѣ правило св. Ромилу. Тако дакле рукописъ има три раздела; у другоме одъ ньихъ само су на прва три табака поменути броеви, а на осталима ихъ нема. И листови су осимъ 85—95 забележени броевима (Словенскимъ), кои одъ листа 96 (где се починѣ правило св. Ромилу) иду опетъ изъ почетка, али се познае да ихъ ние бележио онай кои е рукописъ писао него неко другій доцніе. Листови 86—95 испредъ

службе св. Ромилу а иза правила св. Меркурію са свимъ су одъ друге хартіє, грублѣ и новіє. У првоме одъ речена три раздела има по 22 врсте на страни, у другомъ по 20, у трећемъ по 19. — На другой страни листа 22-гога, где се управо свршуе правило кнезу Лазару, пише скорописнимъ словима: и прости, брате мои любимыи, аще и мало послꙋшаніе, обаче любовь раѵителнаа. — Истимъ писмомъ на другой страни листа 24-тога, дакле на краю првога раздела, пише: сїа хартїа до конца не валѡ, не валѡ, прости брате, прости. А на првой страни листа 82-га, где се свршуе правило св. Меркурію, опетъ истомъ рукомъ и словима стои записано: кь вам же вьсѣмь молитвꙋ творꙋ, и молѥніе простираю, ꙗко кь прѣмꙋдрїнмь, азь оучлишени разꙋма, еда нѣкто вьоусикь молитвы пролѣеть о мнѣ грѣшнемь, да оучистить безмернаа наша сьгрѣшенїа милостивыи владыка, вьсѣхь нась да вьложить вь страхь свои, еже ѥсть начелѡ вьсакои прѣмоудрости. многогрѣшни Кѵпрїань їеромонах раѵанинь вь лѣто бытїа ꙁзс, ѿ рожд. ахчв. Зна се дакле да є рукописъ нашъ довде (прва два раздела) писао єромонахъ Кипріянъ године 1692. Да ли є онъ писао и трећій раздѣлъ, правило св. Ромилу, може се сумняти, єръ є писмо доста различно, премда є истога доба. Листови 86—95 као што се одъ осталога разликую хартіомъ, тако се разликую и писмомъ: оно є позніє и са свимъ грубо, а и нема на ньима ништа него преписъ съ првихъ листа службе св. Ромилу, и то по Руски, као што су данашнѣ црквене кньиге наше.

Одъ три знатна човека имамо автографе у овомъ рукопису. Листови 83—85 Кипріянова рукописа были су празни, пакъ є на првой страни листа 84-ога записано ово: Лето битїа зске. да сѣ зна-де когда прїиходи ꙋ монастир раваницꙋ илити врдник аз митрополит рассии ї езархь светаго прѣстола срьбскаго ар-

сеніе ішаннович, посланик милостиніе ради ѿ светейшаго патріарха срьбскаго и блгарскаго господина господина Моусеи, при игумени раваничкому кур кисаріону, и проигумьну кур софронію. въ лето господне ацка міца. Іюм. к. рукою аз Арсеніе Ішаннович. Исподъ овога записа на истой страни стои и ово: Сей за живота именованнаго патріарха правилне воспринми престолъ сербскій и бысть патріархъ, иже и нынѣ многолѣтствуеть, свидѣтельствую азъ Викентій Стефановичъ архідіакон белградск... митрополіи. У горнѣмъ запису митрополита а потонѣга натріярха Арсенія знатно е іошъ што се са свимъ добро познае како е србизме дотеривао према Словенскимъ кньигама изъ Русіе истый архиђаконъ Виђентіе, н. п. у речима „в монастир“ одъ в начиніо е в, у речи „с(ве)таго“ одъ о начиніо е ѡ, у речи с(ве)тейшаг(о) одъ е начиніо е ѣ, у имену Арсеніе одъ крайнѣга е начиніо е й, итд.

На страни другой листа 24-ога, исподъ онихъ речи где се Кипріянъ тужи да му „хартія не вала“ записао е поменутый Виђентіе ово: Во истинну брате аще и давнашна хартія, сотворихъ на ней пробу, и искусихъ простымъ характеромъ и не на таковое дѣло устроенымъ урниломъ, но обрѣтохъ твою вину часо ради написалъ еси изъвѣтъ: по неже не возмоглъ еси послѣдующему правилу сотворити начало лозы и проч., дѣло же и трудъ твой похваляя есмь рабъ недостойный Викентій архідіаконъ бѣлградскій.

На другой страни листа 85-ога има овай записъ: Лѣто ,аѱи. бившу ми василію петровичу архимандріту і ексарху пекскому посланіку патриарха сербского господина господина аѳанасиа ради мілостиня п вещен цѣрковних арсеніемь четвртым въ сих странах ізнесенних, и случи ми се о васкресенію біти въ монастир светаго кнеза лазара раваніцу или верднікь зовоми целих(ь) пѧть дьнь, ѿ игумена алеѯиа и ѿ братіе гощень.

На другой страни листа 83-га има овай записъ, у комъ се споминѣ митрополитъ Мойсіе, али се

не зна еli га башъ онъ писао: Лѣто бытіа ҂зсѯд. Бѣсто сїд и како пріиде въ с(ве)тую обитель преѡс(ве)щеннѣйшій архіепіскопъ и митрополит белградски и всего хрїстіанства под властію пресвѣтлаго цесара римскаго обрѣтающагосподинъ господинъ Моуисей Петровичъ въ обитель глаголемую вѣрник, идеже почивают мощи с(ве)тагѡ великом(оу)ченика кнеза Лазара нетлѣніемъ оукрашени, и пролѣвают дары исцѣленіа всѣмь с вѣрою и любовію великоцемѣрною приходещим к рацѣ с(ве)тым мощем егѡ. въ лѣто ѿ рож. х. ҂ахкз іуліа ат.

Садъ да видимо шта рукописъ нашъ има самъ за исторію.

У правилу кнезу Лазару има и житіе нѣгово (на листу 14—18), кое се осимъ езика и правописа готово ни мало не разликуе одъ онога у Србляцима (н. п. у ономе кои е штампанъ у Москви 1765 и име му е Правилa молебнаа с҃тыхъ сербскихъ просвѣтителей). Найзнатнія е разлика што нашъ рукописъ казуюћи како е кнезъ Лазаръ завладао Србскимъ царствомъ вели: прѣвзе благословлает се ѿ архіерескыхъ рукъ, и всего принута и събора србскаго, и тако самодръжецъ бывает србълюм, а у поменутомъ Србляку нема събора србскаго, него место нѣга само „приꙗта цр҃ковнаго“. Друге су разлике н. п. само оваке: нашъ рукописъ поминюћи женидбу Лазареву вели: съдрѹжъбницу себѣ съчетавает, а у Србляку на томе месту стои „супрѹжницу“.

У правилу кнезу Лазару има на краю и похвала, коя за исторію Србске кньижевности може быти врло знатна. Она е осимъ малихъ разлика исто оно што намъ е познато као записъ на покрову кнеза Лазара и штампано у П. І. Шафарика кньизи Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův (у разделу: okázky občanského písemnictví, стр. 27—28).

У нашемъ рукопису она овако гласи:

Мѣсеца Іуніа .Іе. светаго и славнаго великомоученика лазара.

Въ животѣ своем о христѣ подвизав се, и поганым измаилтѡм тврдѣ противл се, нынѣ же в прѣстолѣ владыкы своего ликве радвеши се.

Въ .Іе. коньцъ житію лазаръ прїет. (1)

Въ красных мира сего въспитал се еси ѿ юности твоею, ѡ нокїи моученичє, кнеже лазаре, и крѣпка рука господинѣ въ всѣх господах земльнїих крѣпка и славна показа те. господствовалъ еси (2) землею ѿчьствїа си, и въ всѣх благыи (3) възвеселилъ еси врѣученіе ти христїани, и моужьственымъ срдцемъ и желанїемъ благоустїа (4) изъшьлъ еси на змїа и сьпостата божьственых црьковь, разсудивъ несътрпимо быти срдцу твоему, зрети христїани ѿчьства ти ѡбладаемїимъ быти измаилтѣни, аще ли сего не полвчїиши, ѡставити тлѣнную высоту земнаго господствїа и (5) ѡбагрити се кръвїю своею, и съвъкупити се съ вои небеснаго цара. тѣмже и двѣ желаемѣ полвчилъ еси: и змїа оубилъ еси, и мученїа вѣньць въспрїелъ еси ѿ бога. и нынѣ не въ забвенїе постави възлюбленаа ти чеда, иже сирїих ѡставилъ еси прѣшьствїем твоимъ. тебѣ бо вправдникшу се въ небеснаа весела вѣчнаа, мнѡгїи скръбыи и болезны ѡбьеше възлюбленаа ти чеда, и въ мнѡзѣх скрьбѣх житїе провъждают, ѡбладаеміи бо сут измаилтѣны, и трѣбуем въси помощи твое. тѣмже молим се, моли се въ общему владыце о възлюбленнѣх ти чедѣх и ѡ въсѣхь иже съ вѣрою и любовїю (6) служещих имъ. печалем бо мнѡзѣмь съпрежена соутъ възлюбленаа ти чеда, идущїи бо хлѣбъ ихь въздвигоше на ных ковъ велик, и твоа благаа въ

(1) Овога довде нема у Шафарика.
(2) Овде у Шафарика има и.
(3) У Шафарика благыхь.
(4) У Шафарика благоустїа.
(5) Овога одъ речи ѡставити до и нема у Шафарика.
(6) У Шафарика найпре любовїю па онда вѣрою.

ꙁакитъ положише (7), ѡ моꙋченичє. нъ аще и прѣшлъ еси ѿ житїа сего, скръбы и болѣꙁни чедъ твоих вѣди (8), и ꙗко мȣченикъ дръꙁновенїє имаши къ богȣ (9). прѣклони колѣнѣ къ вѣнчавшомȣ те владыце, проси миѡголѣтное въ благыих житїє въꙁлюблєннїим ти чедѡм проводити благоȣгодно (10), проси православнѣи вѣрѣ христїансцѣи неѡскȣдно стоꙗти въ ѿчъствїю ти, проси благодѣтелю (11) и побѣдителю богȣ побѣдȣ подати въꙁлюблєнним ти чедѡм, кнеꙁȣ стефанȣ и влъкȣ, на невидимїє и выдимїє враги. помощ бо аще прїимем, съ богомъ тебѣ похвалȣ и благодаренїє въꙁдами. събери ликъ (12) събесѣдники светыих мȣченикь, и съ въсѣми помоли се прославлъшомȣ те богȣ. въꙁвѣти (13) геѡргїю, подвигни димитрїа, ȣбѣди ѳеодора (14), помни меркȣрїа и прокопїа, и .м. моꙋченикъ севастїискых, не ѡстави, въ ныхже моꙋченїи воюют чеда твоꙗ (15) кнеꙁъ стефан и влъкъ. проси ѿ бога подати помощъ. (16) прїиди ȣбо на помощъ нашȣ, идеже аще еси. на моꙗ (17) же малаа приношенїа приꙁри, и въ миѡгаа въмѣни сїа. не по достоанїю бо тебѣ похвалȣ принесох, нъ по силѣ малаго ми раꙁȣма. тѣмже и малаа въꙁмъꙁдїа чаю нъ не како (18) ти, страстотръпче христовъ (19) и светы моꙋчениче много бо подателивъ (20)

(7) У Шафарика поставїше.

(8) У Шафарика вѣсї.

(9) У Шафарика господоꙋ.

(10) У Шафарика богооꙋгодно.

(11) Ове речи у Шафарика нема, тако ни потоньега и.

(12) У Шафарика има іошъ своихь.

(13) У Шафарика въꙁвѣсти.

(14) У Шафарика ѳѡдѡре. Крайнѣ се слово не види добро у нашемъ рукопису.

(15) У Шафарика има іошъ възлюблєна.

(16) У Шафарика ово место овако гласи: проси подати имь се ѡть бога помощи.

(17) Место на моꙗ у Шафарика стои мамоꙗ.

(18) У Шафарика тако.

(19) Место страстотрьпче христовъ у Шафарика стои ѡ мили мои господние.

(20) У Шафарика малоподателивь, и нема бо.

быдъ еси въ тлѣниїих и маловѣчиїих, колми паче въ непрѣходимих и великїих, юже въспрїелъ есиҳ҃ѿ бога. телѣснѣ бо странную мене въ странных окръмлюе [21] еси изѡбїнлно. нынѣ же ѡбоюду прошу да ѡкръмцши мене [22], и да утиши буру лютую доуше и тѣла моего. прѣдстоиши бо у прѣстола владыкы съ моученичъскыми ликы веселе се прѣбогате. моли ѡ стадѣ твоем прѣкраснѣ ѿчъство твое съхранити ѿ въсакого измаилътскаго нахождениїа. юко тому подобает въсакаа слава, чъстѣ и поклананиїе отцу и сыну и съ светымъ доухомъ и нынѣ и присно и въ вѣки вѣкѡм амин. [23]

Може быти да бысмо много добили кадъ бысмо поуздано знали како су ове речи калуђерице Єфимiє дошле у правило кнезу Лазару по нашемъ рукопису. На то бы найлакше было помислити да ихъ є отацъ Кипрiянъ преписао съ покрова кнеза Лазара. Али валя узети на умъ да у запису на покрову и у нашемъ рукопису стои: „на моя же малаа приношенїа призри и вь многа вьмѣни сїа“, и да се одмахъ за овимъ речима каже каква су „приношенїа“ и шта су „сїа“, па се не споминѣ покровъ, него стои: „не по достоянїю бо тебѣ похвалу принесох, нъ по силѣ малааго ми разума“. Ове речи колико съ єдне стране сметаю мислити да є ово Єфимiя писала само да буде записъ на покрову, толико съ друге стране допуштаю мислити да є ово у правилу кнезу Лазару могло быти или права похвала или место нѣкакавъ годъ поговоръ калуђерице Єфимiя, кои у старiємъ рукопису нађе отацъ Кипрiянъ и пре-

[21] У Шафарика ѡкрьмлюль.
[22] У Шафарика ме.
[23] Последньихъ врста одъ речи прѣдстоиши до края нема у Шафарика, а у нашемъ рукопису нема подписа кои има Шафарикъ: Єфимїа оусрьдно приносить сїа тебѣ, светьї. — Ово су све разлике осимъ правописа, кои є у Шафарика старiи.

писа. Оваку похвалу могла є Єѳимія и на покровъ препочети. Може быти да ће се стварь ова расветлити ако се кадъ нађе у старіемъ рукопису служба кнезу Лазару, за кою се іошъ не зна ко ю є писао.

Знатно є што у служби кнезу Лазару рукописъ нашъ има две молитве, у коима се као народный владалацъ споминѣ деспотъ. Ево ихъ:

Иже въсѧ приведы ѿ небытіа въ бытіе, иже ѿ дѣвы неискусомужніе насъ ради въплъщ се, иꙁманлѧ врага покоры борещаго нас, деспотꙋ нашемꙋ побѣдꙋ дарꙋи молбами твоего лаꙁара и рождъшеѥ те слово божіе. (л. 14)·

Оукрасивъ доушꙋ свою божьствиными лѣпотами красномꙋ словꙋ славиъ прѣдстоиши въ дръꙁновѣниіи многѣ, сего ради и молимъ те, съ выше насъ пѣвцѣ свое наꙁыраи, милостивно деспотꙋ нашемꙋ побѣдителнаа на сꙋпостаты испроси, ꙗко да те оублажаем. (л. 21)

У правилу св. Ромилу имаю два житія. Єдно є на обичномъ месту, пократко (на листу 111—114), и починѣ се овако: Съ оубо ѿчьство имеше бдинь (*), родителе же благоучьстивы и боѥще се бога, ѿ нихже и въ оученіе кнїгамь дает се, а свршуе се овако: светаа же его рака источникь спасеніа въсѣмь вѣрныим быст, слѣпыимь подающи ꙁрѣніе, хромыимь хожденіе, и просто рещи, въсакь недоугь и въсакоу болѣꙁнь исцѣлѥваѥть. Друго є са свимъ на краю и врло дуго (л. 120—164). Починѣ се овако: Житіе и жиꙁнь и ѿ чести чюдеса новоꙗвлѥнаго и прѣподобнаго ѡтца нашего ромила поустыножителꙗ, съписано григоріемь оучеником его, ошьлником и доброписцемь, въ подкрнаїи светые горы аѳона, въ мѣстѣ нарицаемѣмь мелана. благослови ѡтче. Ничтоже сице сладчаише, иже иже добры рачителѥмь тьщаніа достоино, ꙗкоже иже прѣподобиѣ и боголюбьꙁиѣ житіе прѣшьдшихь светыхь, страданіа и ѡрби писанію прѣдаати. А свршуе се: съ благостію пріими похвалѥніе

(*) Тако се у старимъ кньигама зове Видинъ.

ѿ оубогаго ꙋма моего, ꙗко да твоими молитвами прощенїе прїимемь прѣжде бившїихь грѣхь нашихь, и небеснаго дара сподобїим се, и небесное наслѣдꙋемь царство съ вьсеми светыими, о христѣ Їсоусѣ господи нашемь, емоуже подобаеть слава и чьсть и поклонѥнїе съ безначелнымь его ѿтцемь и всесветымь и благымь и животворещимь его доухомь, нынѣ и присно и въ вѣкы вѣкомь амїнь. Што се у дужемъ житію налази за историю, ово є: Место где се родио Ромилъ славнѣйшїи є градь бдинь иже къ истрꙋ лежещїи, егоже и инщи странꙋ не погрѣшить кто нарещи. Отацъ му грькь бѣше родомь, ѿ вьлгарь же мати. Име му пре калуђерства беше Рꙋско. Кадъ су га родительи дали оучителю нѣкоемꙋ въ оученїе, — вьсѣхь прѣвъзыде иже прѣжде его въ оучилище вьшьдшее дѣти. Отишавши одъ куће да се покалуђери постизаеть загорїе, въ торновь прѣжде глаголѥмыи градь, нынѣ же трїновь тоежде епархїе въходить, и онде се постриже у едномъ ѿ иже тамо монастирей, а трновꙋ ѥсть присѣдещїа гора оустїе мѣстнымь нареченїемь зовома, и хльмь нѣкыи въ прѣдградїи, гора светаа и тѣ наречень ѿ древныих, въ ниже множьство инокь живѣше и даже до нынѣ живꙋть. Одатле се Ромилъ пресели у пароріискꙋю поустыню ка Григорію Синаиту, где имаю езера иже жителѥ мѣста оного виры нарицают. Али за зѣлное томлѥнїе злоѩютных разбоиникь, иже и хоусаре мѣста оного жителѥ нарицают, Ромилъ и другъ му Иларіонъ ѿходеть ѿ пароріа, и въ загорїе пакы възвращают се, и стане се въ мѣстѣ могкры нарицаемомь, ѿстоанїемь дьние едниого трнова града. А кадъ оувѣдѣше ꙗко пароріанскаа пустыни добрѣ жителствꙋеть, царꙋ алеѯандрꙋ съ гнѣвомь запрѣтившꙋ многомь, разбоиникомь и ꙋбїицамь главное подети томлѥнїе, — ѿставльше загорїе, въ пароріе пакы възвращают се. Тада къ њима дође и Григорїе (кои є ово житїе писао) ѿ константина града. После некога времена яви имъ писанїемь скопелскыи кефалїа ꙗко мꙋсꙋлмани хотеть та-

мо прїнти, него да се уклоне оданде, и тако се они опетъ врате у ѕагорїе у келїе свое прѣвые иже въ могкри. На скоро отиде Ромилъ оданде у Свету гору и настани се у гори свещенные лаврїи, иже и мелана мѣстнымь ѕванїемь. Али по времени нѣкоемь слоучи се оубїенїе быти христїаньстѣишаго деспота оуглеше, и тада метежа и страха вси инωци иже въ светѣи горѣ живоущеи испльнише се, и мнωѕи ω светые горы иѕбѣгоше, па тако и Ромилъ въ ино мѣсто ωходить, невѣдомо васнь и неславно, аулонь ωбычною беседою ѕовомо, а найпосле и аулона ωлоучаѥт се, и въ срьбскоую ѕемлю ωходить съ оучениикы своими, въ мѣсто глаголемое раваниица, идеже ωбитель ѥсть господа нашего Їсоуса христа, праздиикь възнесенїа, и време не ѕѣло много тамо прѣбывь въсходить ω ѕемлюнныхь къ вѣчнїимь ωбытелемь. — У краћему житію не споминѣ се име деспота Углѣше, него стои начелникь иже македонїи и тракїи владычьствоуеи. А за прелазакъ Ромиловъ изъ Свете горе у Раваницу овако говори краће житіе: иѕ горы иѕьшьдь, илvрїкь достиѕаѥть, и иже тамо въсѣхь инооωбраѕными и раѕличными съдрьжими страстми обрѣть и въ скврьнные славы раѕдѣлших се, къ ѥдиньство вѣры въ малѣ времени своими словеси съвькоупи. оутврьждены тѣхь видѣвь ω вѣрѣ, въѕет се ωтоудоу, и къ далматїю приходить въ мѣсто нѣкое, име же мѣстоу равьниица.

И за езикъ нашъ има драгоценихъ ствари у овой управо за цркву писаной кньизи. Ево само неколико врста

Изъ правила кнезу Лазару:

Съборы праздиикольюбных въси прїидѣте, ибо ко лаѕарѣ насъ дьньсъ высокыми проповѣданїемь въниѥт, съѕываѥ на трапеѕоу доуховиоую; съ тьщанїемь веселеще се тъщемь, и паметь скончанїа его почьтем, славеще того ѩко оугодиика божїа. (л. 4)

Кымы похвалиимы пѣсньми въспоимь лаѕара, иже трьжаствоу семоу виновнаго? славаи бо въ житїи на ѕе-

мли показа се, славимиши же ѿ добрих дѣль мви се, за-повѣды послѣдые своего владыкы. нъ аще и недоумѣемь хвалити те достоинѣ, оукрѣпи ны мудре поющих те.' (л. 6)

Дьньсъ црькви православнаа таино ликаствует. (л. 6)

Разума ѿ пелѣнь испльнюнь ты былъ еси, и благодаты божствиные, въсачьскых же добродѣтелиен обилиъ, инищим же и оубогим свою богатаство растоуилъ еси. сего ради те христос на несесѣх миогим богатаствѡм обогати. (л. 9)

По рождаствѣ своюмь растеше и крѣплаше се доухомь светымъ. (л. 15)

Быст отьцъ сыномъ и дашерем. (л. 15)

И тако самодрьжацъ бывает срьблюм. (л. 15)

Идѣаше мко лъвь рикаю искїи поглътыты стадо христово. (л. 17)

Тлѣнїа ме залъ избави. (л. 19)

Ревностїю божїе любвы раждег се изашлъ еси. (л. 19)

Изъ правила покрову богородичину:

Скинїю те моуси и жазлъ ааронов ыменова, ты во животнаго дрѣва христа процвѣте, на немуже дръзновенїе имоуши, за ны чътоущее те, царице, помоли се, избавити насъ ѿ въсакого зла. (л. 32)

Изъ правила св. Николи:

Божствиную жизнь на земли пожилъ еси, светителю, нъ небесному житїю прѣшлъ еси, тѣмже по прѣставлении твоем чьстное тѣло свое тебѣ желающимь вѣдаль еси, иже и ѡбстоеще любазно облобызаем. (л. 49)

Оцѣщенїе грѣхѡм мко мати божїа испроси намь, руку ми простарши, госпожде, погрѣженному въ глъбинѣ нечаанїа. (л. 58)

Ђ. Даничић.

РУКОПИСЪ АЛЕКСАНДРОВЪ.

Друштво Србске Словесности има рукописъ, коему име на првой страни другога листа где се почине овако гласи: Последованне стихологии презь васе лето славе и тропари и кондаци и полиелеи. На другой страни листа 291 исподъ речи конаць стихологии сие пише: Саписахь азь грешнихь и худихь ва еромонасехь алеѯендарь попа андреевичь построгомь пећаниинь. и братие аще что погрешенно видеть, исправляите, а не клените, бога ради. лета господия ‚аѱлѕ. (1736). А на првомъ листу кога е друга страна празна пише ово: Сїю стихологїю исписал есть духовникь алеѯандарь и намь пожаловал за службу а себе за вечни споменъ. Смиреин митрополить книжки георгїи подписах ва лето ‚аѱлѕ. сек. ке. Кньига е писана на хартіи у малой 8-ини, има 296 листа по съ 16—20 врста на страни. У ньой су на л. 2—4 псалми „на господи вазвахь“; л. 4—11 славе васкрьсие; л. 11—16 подобия осминь гласовомь; л. 16—17 што се пое ва неделю на утрьни по троичномь каноне; л. 17—24 тропари васкрсии и ипакои осминь гласовомь; л. 25—27 псалми на полиелеи на господские праздники; л. 28—33 припела презь васе лето; л. 34—58 псалми избранни, првый на рождаство пресветые богородици, а последньій светому цару костантину и елени; л. 58—61 седилие осминь гласомь; л. 61—72 стихологие певаеми ва неделю и на праздники господские; л. 73—75 стихологие на хвалите; л. 75—77 славословие великое ва господские праздники; л. 77—84 стихологие на литургии; л. 84—103 катавасие крьсту, богородици, рождаству христову, богоявленню, сретенню, благовещенню;

л. 103—177 славе, тропари и кондаци за месецъ сектемрие, ѡктомрие, ноемрие, декемрие, генꙋарие, феврꙋарь и марть, и то на знатніе дане: л. 178—291 оваке а гдешто и друге песме за осталихъ петъ месеци, кои нису именовани; л. 292—296 додано е: херувика на литургіи Златоустога и на прежде священнои, и што се пое на Василіевой литургіи на место достоино есть, и то найпре по срьски па онда по грьчаски, и причестие на праздники; а свему е завршетакъ ово:

Патрїархꙋ чатение егда литꙋргисаеть: Вьсесветеншемꙋ и вьсеблаженнеишемꙋ ѡцꙋ же и господинꙋ нашемꙋ архиепискꙋпꙋ пекскомꙋ прькие нꙋстиниѩние, патрїархꙋ же вьсемь срьблемь и блъгаромь, поморие, далматие, травꙋние и бретаниискимь ѡстровомь и севернимь странамь и белаго подꙋнавиѩ, господамь господинꙋ господинꙋ, кѵрю кѵрю кѵр арсенію, многа емꙋ лета.

Митрѡполитꙋ чатение: Преѡсвещеннеишемꙋ и сдовесьнеишемꙋ ѡцꙋ и господинꙋ нашемꙋ, митрѡполитꙋ же богоспасаемие епархие нишкие са ѡкрестними странами, господамь господинꙋ господинꙋ ѡцꙋ и ꙋчителю нашемꙋ кѵрю кѵрю кѵр геѡргию, многа емꙋ лета.

Кньига ова будући доста велика и имајући подписъ православнога митрополита, више и поузданіе одъ сваке друге до садъ познате показуе какавъ е быо езикъ у цркви нашой не богъ зна кадъ него іошъ до пре сто и неколико година. Да бы кньижевности нашой было што више одъ користи благо кое е у овомъ драгоценомъ рукопису, исписаћу изъ нѣга што е могуће више примера и то одъ слова до слова, само што ће речи кое су у рукопису скраћене, овде быти целе. Ево найпре песме Србскимъ светцима:

Сѵмеѡнꙋ србскомꙋ. л. 171—172. слава. вьсечастни праздникь светие ти памети, симеѡне ѡче вьсеблажение, любовию сабравше се достоино блаже,

щее те, ради се благочастия начело людемъ твоимь, изъ нихже трьние ереси искоренивь, православние вери лозу насадилъ еси. ради се троици поборниче, црквамъ въздвижение, нищимь богатителю. ради се смерения образъ, и страстиемъ учителю, иже текущее царство оринувь постничаскй въ пустини пожиль еси. нимъ съ аггели у христа веселиши се, къ немуже о нась съ ними моли се, спасти се душамь нашимь.

— тропар. Божаственою славою и благодетию просветев се, и по самрти показуеши светлость житиа твоего, источаеши миро благоухания притекающи къ раце мощеи твоихъ, и люди твое наставиль еси къ свету благоразумния. симеоне оче нашь, христа бога моли, даровати намь велию милость.

— кондакъ. Аггелское на земли възлюбивь житие, миродржание и мира оставиль еси. пощением христу симеоне последоваль еси, къ немуже любещих те апостолски наставиль еси вапие: възлюбите бога, ино онъ възлюби нась.

— припело светому симеону србскому у. л. 31. Придетеваси инокомь чини, похвалимь мироточиваго симеона леге преподобнимь красоту.

Светому сави србскомъ у. л. 159—160. слава. Слави у весехь цара христа възискавь, владичаствующа оца оставивь, гори афона дошаль, идеже висоту благородия до раба смерением изменивь, труди многими тело удручиль еси, молитвами же душу просветиль еси, добре иночаски пожиль еси, аггелски въ пустинѣ пожиль еси. апостолски въ мире научиль еси болезнями пощения и страстнимъ хождениемъ мученическия подвиги савршилъ еси. кто изглаголеть твое добродетели, имиже небесним на земли притежаль еси, саво блаженние оче пастиру и учителю. къ нему предстое христу богу, моли спасти се душамь нашимь.

— тропаръ. Пути вводещаго въ жизнь наставникь и првопрестолникь и учитель бисть. првое прищадъ светиле саво отачаство свое просвети, породивь

е дѹхомъ светнмь ꙗко древа маслинна свещеннаꙗ ти уе-да. темь ꙗко апостола и светителемь врьховнаго те уа-тѹще молимь, христа бога моли, даровати намъ велию милость.

— кондакъ. Ꙗко прьвосветителя великаго, апостоломь саѿпщинка цркви прославляють те людн твоихъ преподобне. нх ꙗко нмее дрьзновение кх христѹ молитвамн сн ѿ всехъ ни бедь спасан, да зовем ти: радѹи се сѣко отче богомѹдре.

— припело светомѹ сави срьскомѹ. л. 30. Прндете васи саглаcно всьхвалнмь савѹ срьскаго леге архиереомь похвало.

Светомѹ кралю. л. 128—129. слава. Данась часное трьжаство небесна праздинѹють мисально земля вь веселию сазивающе ва памети доблаго подвижника Стефана трьпеливодшнаго. сан бо васензредин христовемь запо(ве)демь хранитель висть извествиентн, не помилова тлеющихъ царствия ради вечнне и блаженнне ва истиннѹ жизни, на расточи и дасть ѹбогимь, и мѹченичаснимь венцемь венча се, светен предстое тронцн неходатанствение смирение проснтн мирови и грехомь проснтн ѡставление иже того верою саврьшающихъ трьжаство.

— на стиховно слава. Царство еже на земли добре ѡкрьмляе страдалче, и багренницѹ носе смерено стежа мѹдровање, нищих посещае и снмь хлебь раздробляе. темже пребожаставна троица царствии кѹпно и мѹченичаства венцемь ѹвезе те.

— тропар светомѹ кралю Стефанѹ Дечанскомѹ. Ва трьпениихь добле страдальинхъ подвигь твоихъ многообразние рани претрпель еси, и по концине своей венаць ѿ бога са мѹченичаскими лики васприемлеши и ва землю кротвихь достоино вадвараеши се блаженне. ѡ нас моли христа бога, даровати дѹшамь нашимь велию милость.

— кондакъ светомѹ кралю Стефанѹ. Дрѹгаго константина стежа те цркви благочастнемь, блаженне, и кротостию, правдою и милостинями, на и ве-

линомученика и страдалца истинна. темже и тобою красещи се капнеть: стефань мне похвала и утврьждение.

— припело светому кралю дечанскому стефану. л. 29. Приде те васи сагласно васьхвалимь великаго мученика ва царехь стефана леге благочастию поборника.

Цару урошу. л. 141—142. слава. Ѿ корене царска прекрасная ветавь изрaсте, благоуханин кринь, блаженнии царь урошь. из млада вазлюбивь христа, богоименить венценосаць биль еси, благочастиемь и верою пресветло украшень, благочастивь скиптроносаць и преизредань и пренменить, светие троице. милостиними же и чистотою пространное селение биль еси духа светаго, еретичаскихь учени обличение, црквамь светлое украшение, вас Ѿ юности господу вазложиль се еси, вадови и сироти санабдевае Ѿтачаски, вражди утолае и мирь утврьждае, нищих милуе, обиднмие изимае, достолепно царствовавь отачастви своемь, завистию же диаволею Ѿ своихь присиихь самрть неправедную и безьвременную подьель еси, и жалость велию остави сародству твоему, не престани молити се, молим се тебе, спасти се намь Ѿ васакого навета, любовию чтущимь память твою.

— тропарь. Юноташки цветеше добротою преукрашень царствовавь отачастви своемь, и неправедною самрть и безьвременною подьель еси, урошу васечастие, царскаго корень сладакь аще и не ва време сазрекшь ва господнию житницу васели се, и жалость велию остави сародьству своему. моли се о нась творешнмь память твою.

— кондакь. Ѿрасли благородние цветь прекрасни яви се, урошу васечастие, и завистию убиень бисть Ѿ своихь присинхь, божиемь духомь просвещень светороднаго племене свеТь биль еси, и мученичаскимь венцемь увеzе се, ва чртогь небесни вадвараеши се. моли се о нась творещнмь са любовию светую память твою.

Светому и славному кнезу лазару. л. 250. Кто тебе не блажить бадраго делателя запо

веден божиихь, или кто не похвалить васекрасное твое житие. сабрал бо еси ико пчела люботрудна многоцветние добродетели, будущую славу иски земльною изменити, око слепимь, нога хромимь, жазль старости, васемь васакь биль еси милостивною рукою, мученим же венцемь главу свою украсиль еси. христу богу предьстоиши, того слави наслаждае се. емуже моли се, молим те, лазаре мудре, трудомь твоимь вечновати ва тишине, спасти се душамь нашимь.

— тропарь. Красоту васделевь слави божие ва земльномь и тому благоугодиль еси, и порученииим ти таланть добре васделавь, усугубиль еси, о немьже подвиза се до крьве, ѿнюдуже и мзду болезней своихь ико мученикь приель еси венаць ѿ христа бога, егоже моли спасти се поющим те лазаре присно памятне.

— кондакь. Вазьбраньника благочастим васевзредия и мученика истиние непостиднаго частии и по дагу васхваляеть те сьтаду твоему богомудре, но ико имее дрьзновение ка христу богу, тебе славещимь смирение испроси да зовем ти: радуи се лазаре присно памятне.

Светому маѯиму деспоту. л. 289. слава. Ва исходе дневнаго ти преставления честние душе твоее частиенши оче, боголепна два мужа зриши ва одеждахь красотою сияющихь лицемь светлимь и очима радостиима ка матери своей и учеником глаголаше: ѿкуду намь придоше красние мужие сие; ониже разумевши посещение божие, ико посла богь аггели ва образи аѳанасиꙗ и кирилла, тихо вазети душу твою ѿ частнаго тела твоего сьвете светителю преблажение, маѯиме достоудне.

— стихера. Домь земльнаго царства оставиль еси, преблажение и новоявление маѯиме, домь светен тройци биль еси.

Обще светимь деспотомь. л. 289—290. стихера. Стефань венаць доброти и красота церкви, преподобнаа же ангелина лоза частна породи света рождие винограда спаснаго: маѯима свещеннаго и иоанна

славнаго, ѿ нихже истачаеть намь веселие душевное, нхже молитвами, христе боже, спаси души наше яко милосрьдь.

—слава. Приде́те сабори верних, приде́те, днь саставним, песни яко венци плетуще, венчаемь чудную двоицу, пльтню же купнородную. добдестави цудрованием верни сию чатуще, ма(х)ума достойно са иѡанномь славним, ѡбою же корень ублажающа стефана васехвалнаго, сих же православие пожнкша, сего же ва светителстве просиявша, нхже васпевающе сице рцемь: радуи се милости подателю стефане блажение, радуи се светителемь удобрение ма(х)ие славие, радуи се пострадави ѡ людехь своихь иѡание прехвалие, ѿрасли срьбскаго благороднии, ииии яко нинше дрьзновение у христа цара мирь людемь своимь испросите и душамь нашимь велию милость.

Срби кои се баве о езику веома ће се радовати и овимъ стварима:

На рождаство господа бога и спаса нашего Iисуса Христа. л. 152—153. тропарь. Рождаство твое, христе боже нашь, васни мирови светь разума, ва нем во звездамь служещи звездою учаху се тебе кланишти се сльнцу правди и тебе ведети са висоти васток, господи, слава тебе.

— кондакь. Дева данась пресущаственнаго раждаеть, и земли крьтопь неприступному приносить, аггели са пастирми славословеть, вльсви же са звездою путь шаствують, нась бо ради роди се ѡтроче младо превечни богь.

Богоѡавлению. л. 157. тропарь. Ва иордани крщающу ти се господи троичаское ѩви се поклоние: родителев бо глас сведетелствоваше ти, вьзлюбленнаго те сина именуе, и духь ва видени голубини извествоваше словеси утврждение. ѩвьлеи се христе боже и мирь просвещь, слава тебе.

На васкрьсение христово. л. 201—212. Христось васкрсе из мртвих самртию самрть поправь и сущимь ва гробехь животь дарова.

—кондакъ. Аще и ва гробъ сашалъ еси весмртие, на адову раздрушилъ еси силу, и васкрсалъ еси яко победитель христе боже, женамъ мироносицамъ радость провещавъ и своимъ апостоломъ миръ даровавъ, иже падшимъ подаеи васкрсение.

Ва светую петидесетницу. л. 228. Приде-те людие, трисаставному божаству поклоним се: сину ва оци са светимъ духомъ, отацъ бо безьлетно роди сина саприсносущна и сапрестолна, и духъ свети ва оци са синомъ прославьляемъ. едина сила, едино сущаство, едино божаство, емуже покланяюще се васи глаголемъ: свети боже, сва садеявки синомъ деиствомъ светаго духа, свети крепки, имже оца познахомъ, и духъ свети приде ва миръ, свети безсмрътни, утешителни душе, иже ѿ оца исходеи и ва сине почиваен. тронце света, слава тебе.

Неделя васехъ светихъ. л. 238—239. слава. Придете верни данас ликъ сависупивше благочастно тръжаственимъ и васехъ светихъ преславную и частную паметь сла вно початемъ глаголюще: радуите се апостоли славни, пророци и мученици и свещенномачельници, радуите се преподобнихъ саборе и праведнихъ, радуите се частнихъ женъ личе, и христа за миръ молите, победу цару на варъвари даровати, и душамъ нашимъ велию милость.

— кондакъ. Яко начетки естаства садетелю твари васеленная приноситъ ти господи богоносние мученики, техъ молитвами ва мире глубоце црковь твою и граждаиство твое богородице ради сабауди многомилостиве.

Положение частние ризи пресветие богородице. л. 254—255. слава на лити. Васепетая и васеславная царице, богородице, мати васее твари садетеля, християнска надежде и заступление, печалнимъ утешение, ненадеющим се и ѿчаяннимъ скорое надеяние, молимъ те, милостива буди намъ грешнимъ, не остави рабъ своихъ и не ѿрини молениа недостоинихъ, молим ти се кланяюще на образъ твои частни, са плачющими и путь шаствующими да пребудетъ милость твоя, о владичице, ризою твоею частною защити, и ва

висакомь месте сабьлюди градь и люди твое ѿ варвар-
скаго нашаствиꙗ, и моли се ва нс тебе рождшемꙋ се
христꙋ богꙋ нашемꙋ да спасеть ѿ грехь дꙋши наше.

Светомꙋ трифꙋнꙋ. л. 168. слава. Преѡби-
дель еси иже на ꙁемли преблаженние трифꙋне частии, ва
трꙋдꙋ мꙋжаски потащав се, и борениемь ти врвию хꙋ-
дожие мꙋчениче грдаго инꙁложь приеть победе венаць,
христа бога нашего вмоли, не ѡсꙋден страстоносче ва
еже спасти нась.

Ево и кои псаламъ:

Л. 2—4. Псал. 140. Господи, ваꙁвахь к тебе, ꙋсли-
ши ме господи, вами глас молитви моее, егда ваꙁовꙋ к
тебе, ꙋслиши ме господи. 2. да се исправить молитва
моꙗ ꙗко кадило пред тобою, ваꙁдеание рꙋкꙋ моею жртва
вечерниꙗ, ꙋслиши ме господи. 3. положи господи хране-
ние ꙋстомь моимь и дверь ѡграждение ѡ ꙋстнахь моихь.
4. не ꙋклони срдца моего ва словеса лꙋкавствиꙗ, не-
порекати вини ѡ гресехь са чловеки творещими беꙁако-
ние, и не счетают се са иꙁбраниими ихь. 5. покажет
ме праведникь милостию и ѡбличит ме, елеи же греш-
наго да не намастить глави моее. ꙗко еще и молитва
моꙗ ва благоволение ихь ихь, 6. пожрьти бише при ка-
мени сꙋдие ихь. ꙋслишет се глаголи мое ꙗко ваꙁмогоше.
7. ꙗко тльща ꙁемли проседе се на ꙁемли, расипаше се
кости ихь при аде. 8 ꙗко к тебе господи господи ѡчи
мои, на те ꙋпокахь, не ѿими дꙋшꙋ мою. 9. сахрани ме
ѿ сети юже састависше мне и ѿ сабльꙁань делающихь бе-
ꙁакониє. 10. вападꙋть се ва мрежꙋ свою грешници, единь
есомь аꙁь дондеже преидꙋ.

—Псал. 141. 2. Гласомь моимь на господꙋ ва-
ꙁвахь, гласомь моимь ка господꙋ помолих се. 3. пролею
преде нимь молитвꙋ мою, и печаль мою преде нимь ваꙁ-
вещꙋ. 4. егда иꙁчеꙁаше ѿ мене дꙋхь мои и ти поꙁналь
еси стаꙁи мое. на пꙋти семь по немꙋже хождахь сакри-
ше сеть мне 5. саматрахь ѡ десниꙋю и ваꙁьгледахь, и не
бе ꙁнаен мене. погибе бегство ѿ мене, и несть ваꙁи-
скаен дꙋшꙋ мою. 6. ваꙁвахь к тебе господи, рехь: ти еси

уповаиие мое, честь моꙗ еси на земли живыхь 7. вон
ми молитву мою, ꙗко смерих се ѕело, избави ме ѿ го-
нещих ме, ꙗко укрепише се паче мене. 8. изведи ис
таминце душу мою исповедати се имени твоему. мене
ждуть праведници доиде же вьздаси мне.

— Псал. 129. Изь глубинн вьзвахь к тебе господи,
господи, услиши глас мои. 2. будета уши твои вьнемьлющи
глас молитви моее. 3. аще безакониꙗ назриши господи, го-
споди, кто постоить, ꙗко ѿ тебе ѡчищение есть. 4. име-
ни твоего ради потрпех те господи, и потрьпе душа моꙗ
вь слово твоꙗ, упова душа моꙗ на господа. 5. ѿ стра-
же утрьнее до нощи, ѿ страже утриее да уповаеть ис-
раиль на господа. 6. ꙗко ѿ господа милость и многѡ
ѿ него избавление, и та избавить израилꙗ ѿ вьсехь
безаконихь его.

— Псал. 116. Хвалите господа вси езици, и по-
хвалите его вси людие. 2. ꙗко утврди се милость его
на нас, и истина господнꙗ пребиваеть вь веки.

Л. 77—80. Псал. 102. Благослови душе моꙗ го-
спода и вьса вьнутрьнꙗꙗ моꙗ име светое его 2. благо-
слови душе моꙗ господа, и не забивай вьсехь вьздани
его, 3. ѡчищающаго вьса безакониꙗ твоꙗ и изьцелꙗ-
ющаго вьсе недуги твое, 4. избавлꙗющаго ѿ истлениꙗ
животь твои, венчающаго те милостию и щедротами. 5.
исплнꙗющаго вь благихь желание твое. ѡбновит се ꙗко
ѡрьлу юность твоꙗ. 6. творен милостинꙗ господь и суд-
бу вьсемь ѡбидимимь. 7. сказа пути свое мѡисеѡви,
синовомь исраилевомь хотениꙗ своꙗ. 8 щедарь и ми-
лостивь господь, длаготрпеливь и многомилостивь. 9. не
до конца прогневает се, ни вь веки враждуеть. 10. не
по безаконием нашимь сатворииль есть намь, ни по гре-
хомь нашимь вьздаль есть намь. 11. ꙗко по висоте не-
бесней ѿ земьле утврдиль есть господь милость свою
на боещих се его. 12. елико ѿстоеть вьстоци ѿ западь,
удалиль есть ѿ нась безакониꙗ наша. 13. ꙗкоже ще-
дрить ѡтаць сини, ущедрить господь боещее се его. 14.
ꙗко та позна саздание наше, помену ꙗко прсть есми.

15. чловекь, ꙗко трава дние его, ꙗко цветь селни та-
ко ѿцвтеть. 16. ꙗко духь проидеть ва немь и не бу-
деть, и не познаеть к тому места своего. 17. милость
же господиꙗ ѿ века и до века на боещих се его 18.
и правда его на синѡхь синовь хранещихь заветь его
и помнещихь заповеди егѡ творити е. 19. господь на
небеси уготова престоль свои, и царствие его васеми
ѡбладаеть. 20. благословите господа васи аггели его,
сильни крепостию, творещеи слово его, еже услишати глас
словес его. 22. благословите господа васе сили его, слу-
ги его творещеи волю его, 23. благословите господа ва-
са дела его на васакомь месте владичаствиꙗ егѡ, бла-
гослови душе моꙗ господа.

— Псал. 145. Хвали душе моꙗ господа, васхвалю
господа ва животе моемь, пою богу моему дондеже есомь.
3. не надеите се на кнезе ни на сини чловечаские, ва
ниxьже несть спасениꙗ. 4. изидеть духь его и вазвра-
тит се ва землю свою, ва тои дань погибнуть васа по-
мишлениꙗ его, 5. блажень емуже богь иꙗковль помощ-
никь его, упование его на господа бога своего, 6. са-
творшаго небо и землю, море, и васа ꙗже ва ниxь. хра-
нещаго истину ва векь, 7. творешаго судь ѡбидимимь,
дающаго пищу алчущимь, 8. господь решить ѡкованние,
господь умудрьаеть слепце, господь вазводить низврже-
ние, господь любить праведники, 9. господь хранить
пришлаце, сира и вадову приемлеть, и путь грешниxь
погубить, 10. вацарит се господь ва веки, богь твои си-
ѡне ва род и род

Л. 25. Псал 134. Хвалите име господне, хвалите ра-
би, господа, 2. стоещеи ва храме господни, ва дворехь
дому бога нашего. 3. хвалите господа, ꙗко благь господь,
поите имени его, ꙗко добро, 4 ꙗко иꙗкова избра себе
господь, исраила ва достоꙗние себе. 5. ꙗко азь познахь
ꙗко велеи господь, и господь нашь над васеми боги. 6.
васа елика васхоте господь, сатвори на небеси и на зе-
мли, ва мориxь и ва васеxь безднаxь. 7. вазводеи ѡбла-
ки ѿ последьниxь земле, млание ва даждь сатвори, изво-

деи ветри ѿ скровищь своихь. 10. иже порази прьвенце егупатские ѿ чловека до скота. 11. посла знамения и чудеса по среде тебе егупте, на фараѡна и на васе раби его. 12. иже порази езики многи, и изби царе крепкие.

Ѱалми избрании на рожьдаство христово. л. 37.

Васкликнете господеви васа земля. поите же имени его, дадите славу хвале его. Рцете богови коль страшна дела твоя. Да вазвеселет се небеса и радует се земля. Мати сиѡнь речеть чловекь и чловекь роди се ва немь. Избавление посла господь людемь своимь. Ѿ сиѡна благолепие красоти его. Богь нашь на небеси и на земли васа елика васхоте сатвори. Клех се давиду рабу моему до века уготовано семе твое и сазижду ва род и род престоль твои. Кто великь яко богь нашь, ти еси богь твореи чудеса. Жазаль послеть тебе господь ѿ сиѡна. С тобою начелство ва дань сили твоее. Из чрева прежде денницe родих те, клет се господь и не раскает се. Ти еси свещенникь ва веки по чину мелхиседекову. Рече господь ка мне: синь мои еси ти, азь данась родих те.

На саборь беспатнихь архаггель. л. 56

Васпоите господеви песань нову, васпоите господеви, благословите име его. Яко велеи господь и хвалань зело, страшань есть над васеми боги. Принесете господеви славу и часть.

Ђ. Даничић.

ДОДАТАКЪ
КЪ ОПИСАНІЮ СРБСКИ НОВАЦА.

Одъ Дра Янка Шафарика.

(Види Гласникъ Друштва Србске Словесности св. VIII стр. 264)

И ове године были смо тако срећни, прикупити моћи къ нашой нумизматичной збирки неколико любопитны комада, кое овде явности предаемо. Сви описани и изображени у овой свезки новци есу сребрни. Неке одъ овы добили смо одъ приватны притяжателя на послугу, да ій снимити и нацртати можемо, коима за ову любезну услугу благодаримо; други су дошли, као даръ у нашъ народный Музеумъ одъ едногъ чеснОгъ свештеника именомъ Попнешковића изъ старе Србіе; треће самъ я на момъ летошнѣмъ путу одъ части сниміо изъ редкы и кодъ насъ неналазећи се кньига, у коима самъ ій нашао изображене и описане, или самъ ій по самымъ оригиналима нацртао у Загребу и у Млетцима.

НОВЦИ СРБСКОГА КРАЛЯ ВЛАДИСЛАВА

(одъ г. 1234 до 1240)

Табл. I. бр. 1. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 27 грана тежакъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично, до главе: ІС ХС, а съ леве стране до престола крстъ +.

На наличю: Краль брадатъ, са отвореномъ круномъ на глави, у дугой долами, седи на пре-

столу безъ наслона, и држи у десной руци у место скиптра великій єднострукій крстъ; до нѣгова десногъ рамена у полю латинско слово: L; а унаоколо око края новца латинскій надписъ: MONETA VLADISLAV. то єстъ: Монета илити новацъ Владислава.

Овай прекрасный новацъ послао намъ є да га снимимо и у нашемъ Гласнику явности предамо, Господ. Стеф. Мачай, варошкій физикусъ шабачкій ревностный скупитель старина, кои намъ са усрдномъ услужности саобштава све новости кое наће. Принадлежи по нашемъ знаню међу найлепше комаде Србске нумизматике, и есте досадъ єдиный за кои се зна. Место му є иза описаны у овогъ Гласника св. III подъ броєвима 8, 9, 10, 11, 12, 13, новаца истога краля Владислава, одъ кои се своимъ латинскимъ надписомъ и седећимъ кралѣмъ толико разликує, да сачинява новъ родъ новаца овога краля, досадъ сасвимъ непознатъ кодъ насъ.

Таб. I. бр. 2. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 31 гранъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи као обично, до главе надписъ ІС. ХС.

На наличю: краль брадатъ, съ дугомъ до рамена косомъ, стои у дугой оперваженой са поставомъ одъ коже хальини, и држи у десной руци жезао съ крстомъ на краю; леву руку метнуо є на прси; до нѣговы ногу десно у полю, слово: Л; а лево изврнуто В; око края новца у наоколо надписъ србскій: РАБЬ ХОУ ВЛАДИСЛАВЬ, то єсть: Рабъ Христу Владиславъ.

Овай лепый новацъ, налазећи се у нашемъ Музеуму, сасвимъ налични на описаный и нацртаный у овогъ Гласника свез. III подъ бр. 8. табл. I

новацъ истога краля; али ипакъ сачинява нову фелу, еръ се разликуе одъ онога прво по лику краля, кои овде има другчію хальину, а друго и по расположеню надписа, кои е на ономъ до ногу кралѣвы прекинутъ кодъ слова А, а Д е већъ на десной страни; на овомъ пакъ кодъ слова Л, а после овогъ стои еданъ кружићъ, — па текъ онда на другой страни до ногу слѣдуе далѣ надписъ: АДИСЛАВЬ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА

(одъ год. 1275 до 1321)

Таб. I. бр. 3. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 22 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель седи на престолу као обично, и има кодъ главе обичный надписъ: ІС. ХС.

На наличю: краль гологлавъ, брадатъ са дугомъ до рамена косомъ, седи у дугачкой хальини на престолу безъ наслона; у десной руци држи крстићъ, а у левой држакъ правога мача, кои е метнуо преко крила, у корицама; у наоколо на краю новца надписъ: MONETA REGIS STEFANI = Новацъ краля Стефана.

И овай новацъ налачи сасвимъ на описане већъ и нацртане у Гласника св. III подъ бр. 32 табл. III, и у св. VII подъ бр. 4. табл. I новце истога краля, па е ипакъ и овай опетъ нова фела онога рода новаца, еръ краль има другчіе хальине, и другчіе е надписъ расположенъ; на онима се прекида надписъ десно до главе кралѣве у речи REGIS кодъ слова E, а GIS стоій већъ на левой страни до главе; а на овомъ прекида се кодъ REGI, а текъ S стои на левой страни. — Овай лепый новацъ налази се у приватномъ притяжанію

Архивара Попечит. Внутрењи Дѣла госп. Стефана Поповића, кои є имао доброту саобштити намъ га за снимленѣ и описаніє.

НОВАЦЪ КРАЛЯ КОНСТАНТИНА,

сына Милутинова; око год. 1222.

Таб. I. бр. 4. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ.

На лицу: краль, съ маломъ брадомъ, съ круномъ отвореномъ на глави, у дугачкой широкой хальини, седећи на малой столици, држи у десной руци скиптаръ, на коєга врху є цветъ одъ крина, а у левой руци царску ябуку съ крстомъ; око нѣга на краю новца надписъ латинскій: D: REX COSTANTINVS: = Dominus Rex Costantinus, то єсть: Господинъ краль Костантинъ.

На наличю: Светый Стефанъ првомученикъ стоећи у дугой ђаконской одежди, са венцемъ славе око главе, десномъ рукомъ држи кадионицу, а у левой држи кньигу; до нѣговы рамена съ обадве стране по една ружа одъ седамъ точки саставлѣна; — а око нѣга надписъ латинскій, у кружной црти одъ точки на самомъ краю новца на обе нѣгове стране налазећой се, слѣдуюћи: S. STEFANVS SCVTARI. то єсть: Светый Стефанъ Скадарскій или Скадра.

Овай лепый и знаменитый за србску исторію новацъ нашао самъ я у дѣлу: De duobus Imperatorum Rassiae Nummis. Editio altera, monetis ac documentis adhuc ineditis aucta. MDCCLII, одъ кое врло редке одъ знатногъ млетачкогъ археолога Бернарда Навия сачинѣне я у средини 18-тогъ века у Млетцима издате кньиге, имамо єданъ ексемпларъ првога изданія и у библіотеци Друштва Србске Словесности. У обадва изданія овай новацъ нацртанъ є на табл. I подъ броємъ 2, а у дѣлу

самомъ и описанъ и вели о нѣму сачинитель да се оригиналъ нѣговъ налази у Музеу Ант. Саворніана, властелина Млетачкога.

Овай новацъ морамо по целомъ нѣговомъ изгледу приписати Костантину млађемъ сину краля Стефана Уроша II Милутина, когъ е овай са трећомъ своіомъ супругомъ, грчкомъ Симонидомъ родіо, и комъ су са штетомъ старіегъ сына Стефана Уроша (после краля тогъ имена III-ћегъ, Дечанскогъ) и отацъ и мати страну држали, тако да се овай после смрти краля Милутина за србскогъ краля прогласіо, и да е Стефанъ Урошъ III-ћій Дечанскій само силомъ оружя помоћу побѣде надъ ньимъ одржане, при коіой е Костантинъ погинуо, до своrъ права и до престола доћи могао. Овай новацъ очевидно доказуе и осведочава, да е Костантинъ крозъ неко време краљѣвска права упражнявао, и да е баръ у некимъ предѣлима србске државе као краль признатъ быо. — Ово е дакле новъ родъ србски новаца, кодъ насъ баръ досадъ слабо познатъ, а врло важанъ.

Кадъ овай новацъ сравнимо съ онимъ у Гласника св. VII, на табл. V подъ бр. 30 изображенимъ, а на страни 228 описанимъ новцемъ деспота Костантина, онда видимо, да е онай старіега изгледа, и може быти, да е кованъ іошъ за живота Милутинова, ако е Костантинъ быо одељѣнъ деспотъ неке части србске државе; а овай показуе изгледъ поздніи новаца Душановы и Урошевы кованы за Которъ; фигуре и цео посао на нѣму сасвимъ наличе на ове которске новце, кое се може одма видити, ако се онъ сравни са цртежима у Гласника св. III табл. VI, подъ бр. 66; свез. V, табл. I. подъ бр. 2; св. VII, табл. I. бр. 6. налазећимъ се ты новаца.

Истина има у србской исторіи и више господара, кои се зову Костантини, на примеръ у

Млетачкой архиви нашао самъ актъ одъ 18-тогъ Августа 1401-ве године, кои садржава одговоръ правительства Млетачкогъ посланику некогъ господина Костантина, когъ титулираю: „господаръ предѣла Србіе лежећи около наше землѣ Драчке“ (Dominus Serviae territorii, quod est circum circa territorium nostrum Durachii) и кои є имао за жену Єлену, сестру Ђорђія Топіє, кнеза Албаніє, одъ когъ су Млетчићи добили градъ Драчъ; али о овомъ неможе се никако предпоставити, да бы се називао кралѣмъ и да бы ковао новце подъ томъ титуломъ, и тако мы ова два новца неумеме никомъ другомъ приписати, но сину Милутиновомъ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА ДУШАНА ЦАРА.

(одъ год. 1347—1356)

Таб. I. бр. 5. Новацъ сребрнъ врло добро сачуванъ, тежакъ 19 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель седећи на престолу съ надписомъ до главе IC XC. а до престола у полю десно словомъ : R . а лево: O.

На наличю: у целомъ полю у петъ редака надписъ славенскій : ✠ СТЄФАНЬ ВЬ ХА БА. Б ✿ ЛАГОВЄРНИ ЦРЬ Ь ✿, то есть : Стефанъ въ Христа Бога благоверный царъ и проча, кои є окруженъ цртомъ широкомъ изрезканомъ на краю новца стоећомъ.

Овай новацъ, кои є нашъ народный Музеумъ добіо на даръ одъ єдногъ свештеника изъ старе Србіе, Попнешковића, разликуе се по расположеню надписа и по ружицама у нѣму, као и по словима на лицу, одъ свію нама досадъ познаты Душановы новаца овога рода, кое смо у Гласнику овомъ св. III. таб. V. подъ бр. 55. 56; св. V.

табл. I. бр. 1.; св. VII. табл. II. бр. 7 нацртане саобштили, и тако сачинява пову фелу.

Табл. I. бр. 6. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седећи на престолу као обично; до престола у полю десно слово: R, лево: V.

На наличю: краль са затвореномъ илити царскомъ круномъ на глави, седи на престолу безъ наслона, одевенъ у дугу доламу, држи десномъ рукомъ мачъ за држакъ, а левомъ за врхъ, кои є метнуо преко крила; око нѣга по краю новца надписъ латинскій: + RX · RASIE · STIPAN A = Rex Rasiae Stipan A. то єсть: краль Рашкій Стефанъ A.

Овай новацъ извадіо є самь изъ дѣла: Ioh. von Reichel Serbiens alte Münzen, печатаногъ 1848-ме године у Петербургу, у комъ є на таблици означеной броємъ XIII. подъ № 5. изображенъ, и коє самъ на момъ летошнѣмъ путованю кодъ господина И. Кукулѣвића у Загребу видіо. Сачинитель неказже где се оригиналъ налази, али ће за цело быти у нѣговой знаменитой збирки у Петербургу. Подобанъ є новцима Душановима, коє смо већъ издали и описали єданъ у овога Гласника св. III. на стр. 227, где є и изображенъ на табл. V. подъ броємъ 54. по Луценбахеру, кои неказує ништа одкуда га има, а другій у св. VI. на стр. 193, изображенъ тамо на табл. I. подъ бр. 2, и то по оригиналу налазећемъ се у збирки Господина Стеф. Верковића; но одъ обадва ова новца разликує се овай не само тымъ што суликови на нѣму другчіє и савршеніє израђени, него одъ другога и словима на лицу до престола, а одъ обадва надписомъ латинскимъ на наличю другимъ; онъ є дакле нова фела истогъ рода Душановы новаца.

НОВЦИ ЦАРА УРОША МЛАДОГЪ.

(одъ год. 1356—1367)

Таб. I. бр. 7. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 12 грана.

На лицу: царъ са затвореномъ круномъ на глави, у дугой украшеной долами седи на коню на лево ступаюћемъ, а држи у десной руци скиптаръ съ крстомъ, као звезда украшенимъ, на врху: до царевы рамена у полю надписъ скраћене подъ титлама речи имаюћи овай: СФА на десной страни, и ЦР на левой, то есть: Стефанъ царъ; предъ прсима коня у полю ружица.

На наличю: у полю племићскій шлемъ, на лево окренутъ, украшенъ горе круномъ, ябукомъ, у коіой е звезда, и перяницомъ одъ три пера на врху, око овога надписъ латинскій у кругу на краю новца: VROSIVS IMPERATOR, то есть: Урошъ царъ.

Овай лепъ новацъ такође е добіо нашъ Музеумъ одъ свештеника изъ старе Србіе Поппешковића на даръ. Подобанъ е много новцима цара Уроша описанимъ и нацрталимъ у Гласника св. VII. на страни 212 и слѣд. а табл. VI. подъ бровевима 35 и 36, и св. VIII. на стр. 268 а табл. I. подъ бр. 4, али се опетъ толико одъ свію нъи разликуе и фигурама а и надписомъ, особито исправношћу латинскогъ надписа, да се мора примити за нову фелу овога рода новаца Урошевы.

Табл. I. бр. 8. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 12 грана

На лицу: царъ брадатъ, са царскомъ круномъ на глави, обученъ у дугу украшену хальину, седи на коню на лево ступаюћемъ; у десной руци држи скиптаръ са четвороугластомъ некомъ плочицомъ на врху, на коіой е по свой прилици быо

крстъ, кои се излизао; до рамена царевы у полю надписъ, десно : ѠР а лево ОШЬ, дакле: Ѹрошь; доле подъ конѣмъ у полю стои слово : Т.

На наличю: опетъ као и на предидућемъ шлемъ благородногъ коньичтва круномъ, ябукомъ, на коіой є звезда, и перяницомъ одъ три пера украшенъ, око коєга є кружна црта а иза ове на краю новца унаоколо надписъ латинскій доста излизанъ слѣдуюћи. : ⊞ D. VROSIVS . . . . RODΘ, коє има быти вероватно: Dominus Urosius Imperator, то єсть: Господинъ Урошъ царъ.

И овай є новацъ даръ отца Попнешковића изъ старе Србіє, и чува се садъ у Музеуму нашемъ; сачинява новъ родъ Урошевы новаца, премда є на првый погледъ подобанъ ономъ роду нѣговы новаца, кои є описанъ у Гласника св. VII. на стр. 211, а нацртанъ тамо на табл. III. подъ бр. 19; одъ коєга се овай вештествено разликуе целимъ наличѣмъ, коє овде има латинскій надписъ, а тамо славенскій.

Табл. II. бр. 9. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

Овай новацъ цара Уроша сасвимъ є подобанъ новцу истогъ цара издатомъ одъ насъ у Гласника св. VII, где є на стр. 209 описанъ, а на таб. III. подъ бр. 16 нацртанъ; али се разликуе одъ истогъ, прво престоломъ овде много выше украшенимъ, друго крстомъ другоячіимъ на скиптру на лицу, а треће шлемомъ овде на лево окренутимъ на наличю; єсте дакле и ово опетъ нова фела новаца цара Уроша, досадъ непознатā. Музеумъ нашъ добіо є и овай на даръ одъ истогъ ч. отца Попнешковића.

Табл. II. бр. 10. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 13 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично на старіимъ србскимъ новцима; до главе у место правогъ надписа ІС ХС стои погрешно изрезано, десно: Х а лево D, у полю до престола десно стои слово : С.

На наличю: царъ брадатъ седи на престолу безъ наслона, са царскомъ затвореномъ круномъ на глави, обученъ у дугой хальини, и опасанъ царскимъ ораромъ, држи у десной руци скиптаръ съ крстомъ на врху; до нѣга у полю надписъ десно: ȣ̊ а лево Шъ; првый монаграмъ значи Ȣро а другій шь, дакле: **Урошъ.**

Ово е новъ родъ новаца цара **Уроша** досадъ непознатъ; чува се у оригиналу поклонѣномъ одъ горепохвалѣногъ отца **Поповића** у нашемъ народномъ **Музеуму при Попечителству Просвештенія.**

Таб. II. бр. 11. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

На лицу: царъ брадатъ седи на престолу съ нискимъ наслономъ иза леђа; има затворену круну на глави и дугу доламу, а држи у десници скиптаръ съ крстомъ на краю; ноге метнуо е на ястукъ; до нѣговы рамена у полю славенскій надписъ, подъ титлама скраћенъ: десно: ȣ̊Ш, лево: ЦРЬ; то есть: **Урошъ царъ;** ниже подъ овимъ монограмима у полю десно до престола стои слово Т, а лево велика звезда и подъ ньомъ два кружића.

На наличю: шлемъ ритерскій марамомъ острагъ покривенъ; а горе круномъ, звездомъ и перяницомъ одъ три пера украшенъ, око овога латинскій надписъ: ⊞ VROSIVS IPERAT = Vrosius Imperator, то есть: **Урошъ царъ.**

И овай лепъ, новъ еръ досадъ непознатъ, новацъ Урошевъ поклоніо е нашемъ Музеуму честный отацъ Попнешковићъ; и премда онъ наличи на Урошевъ новацъ описанъ у Гласника св. VII. на стр. 208, где е изображенъ на таб. III. подъ бр. 15. ипакъ разликуюћи се одъ истогъ знатно особито по слову Т и звезди на лицу, али и по разположеню надписа на наличю, сачинява нову Фелу тога рода Урошевы новаца.

НОВАЦЪ ВУКА БРАНКОВИЋА.

(одъ год. 1389—1398)

Табл. II. бр. 12. Новацъ сребрнъ, даста добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седећи на престолу безъ наслона, коега су краеви украшени цветовима крина; десномъ пруженомъ рукомъ дае благословъ, а левомъ држи еванђеліе, до главе ІС ХС.

На наличю: Светитель, съ венцемъ славе око главе стоећи, у дугой одежди, левомъ рукомъ држи кньигу на прсима, а десномъ пруженомъ држи грану дугачку одъ нѣговы ногу до главе; до нѣга лево надписъ славенскій: ДТ ВЛЬКЬ. валяда: Деспотъ Влькь; мы баръ незнамо шта бы друго могла значити она прва два слова.

Овай лепъ новацъ Вука Бранковића, сачинавајући новъ родъ нѣговы новаца, нама досадъ непознатъ, нашли смо у дѣлу горе наведеномъ: Reichel Serbiens alte Münzen. у комъ е на таблици означеной са XV подъ бр. 22. изображенъ; оригиналъ быће сигурно у збирки самогъ Госп. Райхела, кои будући чуваръ царскогъ кабинета монета у Петербургу, имао е лепу збирку стары новаца, са знатнимъ броемъ югославенски комада.

НОВЦИ ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА.

(одъ год. 1427—1457)

Табл. II. бр. 13. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу: у целомъ полю у три врсте надписъ славенскій: ✦ ГН҃Ь ✦ ДЄСПО ✦ ТЬ Г ✦ то естъ: Господинъ Деспотъ Ђурађъ; са четири оне звезде на угловима украшенъ.

На наличю: лавъ на десно корачаюћи, око нѣга четири цвета одъ крина, а све у кружной, црти съ обе стране зубчастой.

Таб. II. бр. 14. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

Пређашнѣмъ много подобанъ, разликуе се одъ истога као нова фела еднога съ ньимъ рода на лицу, много већимъ и већма изкићенимъ звездама у угловима надписа; а на наличію тымъ што има око лава осимъ четири цвета одъ крина іошъ између овы и еданъ крстићъ горе, и две звездице доле.

Оба ова лепа новчића саобштена су намъ, да ій можемо употребити за наше описаніе, и нацртане явности предати, одъ Господина С. Мачая физикуса вароши Шабца; они истина наличе на новце Деспота Ђурђа описане већъ у нашега Гласника св. III на стр. 240 а нацртане у истой свезки, на табл. VII подъ бр. 77 и 78; али се тако знатно одъ ньи разликую, да ій морамо признати за две нове, досадъ непознате, феле онога рода новаца Ђурђевы.

НОВАЦЪ СРБСКОГЪ КРАЛЯ ВЛАДИМИРА.

(око год. 1015)

Таб. II. бр. 15. Новацъ златанъ; доста добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ до пояса, са венцемъ славе око главе, и еванђеліемъ на прсима, кое левомъ рукомъ држи, као што обично быва на новцима србскимъ; око главе надписъ славенскій, коега су нека слова излизана, тако изврнутъ, да се види, да е погрешкомъ на самомъ печату право изрезанъ быо, и тако на одтиску морао натражке изврнутъ изићи; може се добро у огледалу читати: : СУСЪ ХРИСТ ..... ЛХ кое е вѣроватно было: Ісусъ Христосъ. Око края кругъ одъ точки.

На наличю: кралѣ бркатъ, са некомъ митромъ на глави, у дугомъ и широкомъ оделу седи на столици, одъ кое се ништа невиди, и држи десномъ рукомъ дугъ жезао, на коега врху е несавршено израђенъ крстъ; лево у полю до рамена кралѣвогъ некій особитый знакъ; око краля надписъ славенскій такођеръ изврнутъ, али се добро читати може овако: — ВЛАДМИРЪ НА СТОЛѢ то естъ: Владиміръ на столѣ. Око свега кругъ одъ точки. Овай знаменитый новацъ нашао самъ такође у дѣлу: Reichel Serbiens alte Münzen. St. Peterburg 1848. У овомъ дѣлу налазе се три таблице означене бровима XIII. XIV. и XV., на коима има свега 31 новацъ; найвише су познати кодъ насъ, само ови су намъ были непознати, кое смо овде подъ бр. 6 и 12 саобштили, и овай, кои се тамо на таб. XIII подъ бр. 1 изображенъ налази: Господ. Райхелъ, кои е у Петербургу еданъ одъ найвећи знателя нумизматике быо, приписуе га Србскомъ кралю Владиміру; мы нѣгову аукториту съ тымъ радіе веруемо и овде слѣдуемо, што се по нашемъ знаню овай новацъ ако е исти-

нитъ неможе приписати, осимъ каквогъ рускогъ Владимира, кое онъ као Руссъ није учиніо дакле е морао имати важне основе противъ тога, никомъ другомъ кромѣ нашегъ краля Србскогъ Владимира, когъ е бугарскій краль Владиславъ год. 1016 у 22 Мая издайнички убити дао, осимъ едномъ бугарскомъ цару Владимиру Борисовићу, кои е владао одъ год. 885 до 888-ме; само дакле између ова два Владимира сумня быти може.

НОВЦИ ХРВОЯ ВУКЧИЋА, ВЕЛИКОГА БАНА БОСАНСКОГЪ и ДУКЕ СПЛѢТСКОГЪ.

(око год. 1400)

Таб. III. бр. 16. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Светитель, съ венцемъ славе око главе, стои у дугачкой одежди, има митру на глави, у пруженой левой руци архиерейскій жезао, а десномъ пруженомъ благосиля; око нѣга надписъ латинскій: S. DOIMVS SPALETI, то есть: Светый Дуимо Сплѣта (разумева се патронъ).

На наличю: у средъ поля грбъ войводе Хрвоя, штитъ наклонѣнъ, у комъ има петъ цветова одъ крина, надъ ньимъ шлемъ, изъ коега се подиже рука наоружана у оклопу, држећа правъ мачъ, до нѣ у полю лево три цвета одъ крина, еданъ исподъ другогъ у отвѣсномъ реду, а десно два крстића исто тако, у наоколо надписъ латинскій: + M. CHERVOII DVCIS. SPAL, = Moneta Chervoii Ducis Spaleti, то есть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Табл. III бр. 17. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: ликъ Светителя као на предидућемъ, а наоколо надписъ: SANTVS DOIMVS SPA-

LETII. * (цветъ одъ крина) то есть: Светый Дуймо Сплѣтскій.

На наличю; усредъ поля великій штитъ, на комъ е грбъ, горе попреко водоравно два дирека, подъ ньима рука до рамена у оклопу дигла мачъ правъ, а иза ове лево дворепый лавъ исправлѣнъ; око овогъ штита надписъ латинскій: MONETA * CHERVOII * DVCIS * SPALETII. * то есть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Таб. III. бр. 18. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: и ликъ светителя и надписъ сасвимъ као на ономъ подъ бр. 16, само што е овде веће све, и што на краю надписа има слово M. кое значи: Martyr, то есть: Мученикъ.

На наличю: штитъ и грбъ исто као и на ономъ подъ бр. 17, али надписъ у наоколо различанъ, слѣдуюћи: + MO + CHERVOII + DUCIS * S. = Moneta Chervoii Ducis Spaleti, то есть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Сва три ова новца извадіо самъ изъ дѣла: 1. von Reichel, Beiträge zur Münzkunde der südslavischen Völker. St. Petersburg, 1848, у комъ су нацртани, а оригинали ньіови налазе се у Райхеловой збирки у Петербургу. Ови новци са описанимъ одъ насъ већъ у Гласника свез. V-той на стр. 221, и онде нацртанимъ на таб. II подъ бр. 13 новцемъ истогъ Хрвоя, одъ когъ се веществено разликую, творе два рода, а свакій родъ опетъ две феле новаца овогъ силногъ босанско-далматинскогъ династе и господара Сплѣтскогъ у почетку 15-тогъ века цветавшегъ.

НОВЦИ ГРАДА СПЛѢТА.

из 13-тогъ и 14-тогъ века.

Таб. III. бр. 19. Новацъ одъ биллона, (*) *врло добро сачуванъ.*

На лицу: крстићъ у кружной црти, око нѣ 4 звездице, кружића 8, и единице рымске I четирь, опетъ кружномъ цртомъ ограђене.

На наличю: у полю надписъ латинскій у три врсте: SPALATINVS, то естъ: Сплѣтскій, кружномъ цртомъ ограђенъ.

Оригиналъ овога стародревногъ новца, кои се по своmъ изгледу може у прву половину XII-гъ века ставити, налази се у народномъ Музеуму у Загребу.

Таб. III. бр. 20. Новацъ одъ биллона, врло добро сачуванъ.

На лицу: у средини поля крстићъ са четири точке у угловима, окруженъ цртомъ, око кое опетъ у кругу разположены осамъ точкица, око кои опетъ кружна црта.

На наличю: у кружной црти у средини поля у три врсте расположенъ надписъ таліянскій: SPALATINO, то єстъ: Сплѣтскій.

Таб. III. бр. 21. Новацъ бакренъ, добро сачуванъ.

На лицу: Глава светителя са епископскомъ митромъ на лево окренута, у средини новца окружена цртомъ, изванъ ове унаоколо латинскій надписъ: + S. DOMNIVS = Светый Дуймо.

На наличю: усредъ поля крстъ кружномъ цртомъ обколѣнъ, око коега латинскій надписъ

(*) Биллонъ е сребро у комъ има више бакра нежели сребра, одъ осме пробе.

овай: + . C . SPALATENSIS = Civitas Spalatensis, то есть: Варошъ Сплѣтска.

Ова два такођеръ врло стара новца знаменитогъ Далматинскогъ града Сплѣта, одъ кои се првый може ставити у другу половину XII-тогъ века, а другій у XIII векъ, извадіо самъ изъ више пута наведеногъ дѣла: Райхеловогъ: Beiträge zur Münzkunde der südslavischen Völker. Ако се они и немогу у строгомъ смыслу назвати србски, мыслимъ, да ій опетъ као новце южнославенске браће можемо примити у нашъ Гласникъ; нити ће то што шкодити моћи, ако мало помало приберемо у овай нашъ органъ, као у велику обшту благайницу, све што се о нумизматики югославенской у обште по разнимъ странимъ или реткимъ дѣлима разсеяно налази.

НОВАЦЪ ГРАДА ШИБЕНИКА.

Таб. III. бр. 22. Новацъ бакренъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Архангела Михаила крилатога ликъ стоећи на зміи, и држећи у десной руци коплѣ забодено у зміину главу, а у левой круглу са крстомъ; око нѣга надписъ латинскій: S. MICAEL SEBENIC. то есть: Светый Михаилъ Шибеника.

На наличю: усредъ поля крилатъ лавъ светога Марка съ еванђеліемъ, грбъ Млетака, око нѣга кружна црта, а иза ове око края новца надписъ латинскій: + SANCTVS. MARCVS. VENETI. то есть: Светый Марко Млетака.

Овай новацъ Шибеника града Далматинскогъ налази се у оригиналу у Загребачкомъ Музеуму.

НОВАЦЪ ГРАДА БАРА АЛБАНЕСКОГЪ.
(Antivari)

Таб. III. бр. 23. Новацъ бакренъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Светый Теодоръ, са светительскимъ венцемъ славе око главе, и плаштемъ прѣко рамена баченимъ, стоећи пробада коплѣмъ аждаю, коя се предъ нѣговимъ ногама вие; око нѣга латинскій надписъ: .D ANTIVAR; шта оно D управо значи извѣстно рећи неумемо, найприличніе є: DOMINVS или DOMINIVM, и онда бы значило: Господаръ Барскій или Господарство Барско.

На наличю: Светитель са венцемъ славе око главе, летећимъ плаштемъ на рамену, мачемъ о бедрима, яшући на коню на десно скачућемъ, пробада коплѣмъ аждаю, подъ конѣмъ лежећу. Ово бы бьо Светый Ђорђе, да нема иза леђа у полю слово: θ. збогъ ковга мора се мыслити, да е и ово Светый Теодоръ.

Баръ градъ, као и цела Албанія горня, сâ Скадромъ, Драчемъ, Дривастомъ, и другимъ градовима, принадлежао е негда Србскомъ царству; зато смо овай лепъ новацъ снимили по оригиналу, налазећемъ се у нумизматичкой збирки Музеа кои постои при библіотеци св. Марка у Дуждовомъ двору у Млетцима, и ставлямо га овамо, као спомеников града кои е негда у славной прошлости србскій бьо. —

Изъ овогъ летошнѣгъ додатка къ нашемъ описанію Србскы новаца могу увидити наши родолюбиви читательи, кое старо-србски новци интересираю, да се одъ овы знамениты, лепы а и важны историйски споменика іошъ врло много науди по свету, кои досадъ познати и явности предати нису. Управо садъ примисмо вѣстъ одъ

нашегъ честитогъ и ревностногъ скупителя старина Стеф. Верковића, да е и онъ на свомъ летошнѣмъ путу по Албаніи и старой Србій (съ когъ намъ е већъ послао седамъ комада знамемениты рукописны кньига, одъ кои су четири на пергамену писане), нашао знатанъ брой србски новаца а међу овима многе досадъ сасвимъ непознате. Зато повторително умолявамо све наше родолюбиве читателѣ, да намъ саобште ако сами имаю или кодъ когъ другогъ знаду такове старе новце, да ій можемо издати, и тако Србску нумизматику, што пре до некогъ савршенства довести. Многи су насъ учени люди већъ опоменули, да бы врло цѣли сходно и полезно было издати ово описаніе србски новаца систематично уређено на некомъ ученима обште познатомъ езыку, како бы и великій кньижевный светъ за ове важне споменике дознати могао, но изъ горе поменутогъ узрока мораћемо тай посао, коега ползу и сами увиђамо, іошъ на неко време одложити, да бы то есть, дѣло колико буде могућно подпуніе и богатіе изишло, и странномъ ученомъ свету у руке дошло у достойномъ савршенству, како бы и оно могло пуноважно сведочанство дати о негдашнѣмъ цветаюћемъ станю и образованости Срба у време ньіове самосталнo и независимо постоеће државе.

ГРАЂА ЗА СРБСКУ СФРАГИСТИКУ.

Одъ Дра. Я. Шафарика.

Сфрагистика, или вештина познавати и умети толковати стародревне печате владалаца, власти и надлежателства, па и други знамениты за повѣстницу лица, есте такође едно спомоћно знанѣ къ исторіи. Я изъ собственогъ искуства знамъ да се по повелама, листинама и писмима србскимъ одржало и до данасъ сачувало много любопитны печата изъ времена србске самосталности, еръ самъ ій самъ неколико сниміо и нацртао у цес. кр. тайной дворской архиви у Бечу, кои се цртежи садъ налазе при копіяма исты писама одъ мене преписаны, у рукама могъ Господина стрица у Прагу. Познати су лепи Србски печати већъ на светъ издати: неки одъ Раића у нѣговой исторіи, то есть Цара Лазара, и Майке Анђеліе и нѣны сынова Ђурђа и Іована; неки у Србскомъ Лѣтопису; еданъ одъ Соларића, то есть Босанскога краля Стефана Дабише на бакрорезномъ снимку едне нѣгове повелѣ; а особито они одъ нашегъ прерано преминувшегъ Аврамовића, у нѣговомъ описанію древности Србски у Светой гори Атонской. — Али валяло бы се потрудити да се прикупе у едно, колико е могуће, сви ови сачувани печати и да се у хронологичномъ поредку, съ обясненѣмъ издаду, те тако да се добіе Србска сфрагистика, ерь ће текъ она са нумизматикомъ дати и поуздану Србску хералдику, или познаванѣ грбова и знакова како држава, земаля и владалаца, тако и знамениты великаша, властела и племића Србски, а сва ова знаня знатно подпомажу усавршенствованѣ исторіе народа. Несумнямъ да ће се и то мало по мало учинити и постићи, и тако къ онимъ србскимъ печа-

тима, кои су већъ на светъ издани, као грађу за будућу Србску сфрагистику додаемъ и саобштавамъ овде два знаменита печата, коя самь на момъ летошнѣмъ путованю нашао у редкомъ дѣлу Бернарда Нани: De duobus Imperatorum Rassiae nummis, печатаномъ у Млетцима у средини прошлогъ 18тогъ века. Обадва се налазе на хрисовуляма или златопечатнимъ повелямa Србски царева Стефана Душана и Стефана Уроша, датимъ граду Котору, кое се тамо чуваю кодъ цркве Светога Трифуна. Ови су дакле печати златни, висећи, на обе стране нзтиснути, великомъ новцу или талиру подобни. Одъ Стефана Душана налазе се тамо две дипломе са овакимъ печатима, коима овай царъ године 1351ве потврђуе Которанима слободе ньiове, кое су имъ дали Србски кралѣви пре нѣга; а одъ Стефана Уроша има една иста такова повеля коiомъ се потврђую Котору слободе, кое су му даровали нѣгови предци: Србски кралѣви Радославъ, Владиславъ, Урошъ, Светый краль Урошъ, и краљица киръ Єлена. Ове се дипломе налазе у наведеномъ дѣлу на талiянскiй езыкъ преведене, Душанове на страни 13—23, а Урошеве на стр. 38—42; а печати изображени су иза новаца у истомъ дѣлцу описаны на таблици II подъ броевима XVIII и XIX. Я iй додаемъ овой кньизи Гласника на таблици IVтой и то Душановъ подъ броемъ 1, а Урошевъ подъ бр. 2. Сећамъ се да се и међу печатима кое самъ у ц. кр. архиви Бечкой снимiо налази еданъ Душановъ, овоме сасвимъ подобанъ златанъ висећiй печатъ.

У другомъ исто тако редкомъ дѣлу Занеттия de nummis Regum Mysiae seu Rassiae ad Venetos typos percussis Comentariolum. Venetiis MDCCL, ex typographia Albritana, нашао самъ између осталога и два знаменита надписа, кое ученимъ Славен-

скимъ историцима позната и напечатана, опеть мислимъ неће быти излишно и овде напечатати, нека се нађу, као грађа за будућу подпуну збирку надписа тичући се Србства и нѣгове исторіе, какову прилѣжни обдѣлаватељи нѣни треба такође помньиво да прибирају, будући и ова врло важно помоћно средство къ исторіи, нарочито къ хронологіи нѣной.

Првый надписъ напечатанъ е у наведеномъ дѣлу на страни 23, и вели Занетти да се налази на олтару светога Николе епископа Мирликійскога у Бару у Неапольской земльи, кои е србскій краль Стефанъ Урошъ Милутинъ год. 1319те врло скупоцѣно одъ сребра начинио надъ гробомъ, у коемъ се подъ црквомъ у красной крипти чувају мошти овога кодъ нашегъ србскогъ народа особито славлѣнога светителя. Али Господинъ Кукулѣвићъ у свомъ извѣстію о путованю у Римъ и Напуль напечатаномъ у Архива за југославенску повѣстницу кньизи IVтой на стр. 349 описујући врло любопитно и обширно ову цркву и нѣне славенске споменике, где и овай надписъ саобштава, извѣстно каже да га тамо више нема. Онъ е гласіо овако у латинскомъ оригиналу:

ANNO DOMINI MCCCXIX MENSE IVNII INDITIONE VI VROSIVS REX RASSIAE ET DIOCLEAE ALBANIAE BVLGARIAE AC TOTIVS MARITIME DE CVLFO ADRIAE A MARI VSQVE AD FLVMEN DANVBII MAGNI PRESENS OPVS ALTARIS YCONAM MAGNAM ARGENTEAM LAMPADES ET CANDELABRA MAGNA DE ARGENTO FIERI FECIT AD HONOREM DEI ET BEATISSIMI NICOLAI. EIVS HEREDE ASTANTE. DE CATERA FILIO DESISLA-

VE. FIDELI ET EXPERTO A PREDICTO REGE DEPVTATO ET NOS RVGERIVS DE INVILIA PROTHOMAGISTER ET ROBERTVS DE BARVLLO MAGISTER IN OMNIBVS PREFATIS OPVS DE PREDICTO MENSE IVNIO INCEPIMVS ET PER TOTVM MENSEM MARTIVM ANNI SEQVENTIS CHRISTO FAVENTE FIDELITER COMPLEVIMVS.

Кое значи Србски:

„године господнѣ 1319 месеца Юнія, индиктіона VI-тогъ Урошъ краль Рашкій и Диоклитіе, Албаніе, Булгаріе и целе поморске землѣ одъ залива адріатійскогъ, одъ мора све до реке Дунава великога, дао е начинити ово дѣло олтара, икону велику сребрну, кандила и свећняке велике одъ сребра, на честь Богу и найблаженіему Николаю, присуствуюћу нѣгову наслѣднику, и Десислава сину изъ Котора, вѣрну и искусну одъ горереченогѣ краля одаслату. А мы Рогеръ одъ Инвиліе протомайсторъ и Робертъ одъ Барулла майсторъ у свему горенаведеному посао овай верно смо извршили съ помоћу Христовомъ, одъ горереченогъ месеца Юнія почевши, крозъ цео месецъ Мартъ године слѣдуюће".

Овако има Занетти овай надписъ, а у наведеномъ извѣстію Господина И. Кукулѣвића обширніи е и у многомъ се одъ овогъ разликуе. (Види Архива део IV. стр. 350-та.)

Другій надписъ напечатанъ е у Занеттиевой врло редкой кньижици на стр. 24, и Занетти вели о нѣму, да се налази на зиду сакристіе велике цркве у Тревизу (у области Млетакой у горньой Италіи, близу мора и Млетака) и гласи латински овако:

MCCCIV DIE XXV MARTII FRANCISCVS DE SALOMONE FVIT PER EXCELSVM PRINCIPEM ET D. D. OROSIVM REGEM RASIAE MILITARI CINGVLO DONATVM.

Кое значи Србски:
„1304-те дана 25-тогъ Марта Франциско одъ Соломона было е одъ узвишенога владателя и господара, господина Уроша краля Рашкогъ войничкимъ поясомъ обдаренъ“.

ИЗВѢСТІЄ

о. т. Подпредсѣдателя, Профессора К. С. Лицея, Дра Янка Шафарика, о нѣговомъ путу у Млетачку Архиву и истраживаню споменика Србске исторіе, читано у редовной седници Друштва Србске Словесности дана 31 Октобра год. 1857.

СЛАВНО ДРУШТВО,

Высокопоштована Господо!

Вративши се съ далекогъ пута, поздравлямъ Васъ у овомъ скромномъ обиталишту народие кньижевно умне раднѣ, срдачнимъ: помоз' Богъ! задоволянъ и весео, што Вамъ доносимъ изъ Млетака, куда ме е Ваше поштовано повѣренѣ одаслало, не само добре гласове него и такове споменике, кои ће Ваша родолюбива срдца радошћу и задовольствомъ испунити.

Та мысао, да се у Венецін мора налазити много споменика принадлежећи къ Србской исторіи среднѣга века ніе нова, и морала се одавно родити кодъ родолюбивы Србски кньижевника, кои су добро знали изъ собствены народны историски извора, каква е негда између славне и могућне Млетачке обштине и између свію югославенски земаля свеза постояла, нарочито да су Србски кралѣви и цареви, а и после паденія царства, владаоци Србіе, Босне, Зете, Албаніе, Херцеговине светогъ Саве, Црне горе и други Србски земаля са силнимъ и славнимъ дуждовима одъ Млетака у живомъ сношеню, па и у добромъ пріятельству, шта више и у присномъ сродству

живили. Ако дакле Србски кньижевници и нису извѣстно знали више о овой ствари одъ оно мало, што су неки Венеціянски историци у своимъ дѣлима споменули о Србскимъ и Млетачкимъ сношенями, могли су опетъ на основу тога поуздано предпоставляти то, да се у архивама, библіотекама и збиркама овогъ знаменитогъ, по своіой радиности и трговини, по свомъ богатству, и своіой политичкой моћи и важности, найзнатніегъ и найславніегъ града, морало сачувати врло много споменика о славной прошлости Србской, сведочећи о томъ како е Србска држава изъ Млетака добіяла найразніе скупоцѣне и фине робе и еспапе, како е отуда добавляла печате за свое новце и друга дѣла умѣтности, како су Србски кралѣви изъ овога првогъ онда на свету трговачкогъ места куповали оружѣ и галіе, па више пута узимали и ћерке нѣговы господара себи за супруге и кральице, найпосле како су побожни и за христіянску просвету одушевлѣни Срби у нѣму тако знатанъ брой свои Славенски црквены кньига одма у првомъ веку после изобретенія кньигопечатнѣ напечатали. Више што, осимъ овогъ знанія и предпоставляния, ніе се по овой ствари могло одпре постићи већъ ни зато, што се до Млетачке архиве ніе могло лако доћи, еръ е она была у време републике, па и после готово неприступна особито за странце, и то све дотле, докъ ніе Нѣгово Величество сада владаюћій Аустрійскій ћесаръ, ово знаменито, по своіой величини и свомъ богатству скоро единствено заведеніе отворити, и ученомъ свету ради употребленія приступно учинити дао.

Тако су са свію страна почтали у Млетке испитательи повѣстнице среднѣга века, да потраже изворе и споменике свое отечетвене историіе у пребогатой овой архиви найславніе оногъ време,

на државе, коя є са свима сусѣднимъ земляма Европе, особито са нѣнимъ истокомъ, па и са самимъ Азіатскимъ и Африканскимъ муамеданскимъ народима у живомъ саобраштаю и найближемъ сношеню была.

Тако є између многи други страны кньижевника године 1853 отишао у Млетке ради истраживаня извора югославенске исторіє и нашъ єданъ ревностанъ и отличанъ Славенскій списатель, честитый и заслужный предсѣдатель друштва за югославенску повѣстницу у Загребу, Господинъ Иванъ Кукулѣвићъ Сакцинскій цес. кр. архиваръ кралѣвине Хорватско-Славонско-Далматинске, и нѣму имамо благодарити за прве извѣстне а уедно и подробне вѣсти о налазећимъ се у архиви Млетачкой споменицима югославенске а нарочито и Србске исторіє. Онъ є у особитомъ извѣстію напечатаномъ у трећой кньизи валяногъ одъ нѣга уређеногъ Аркива за повѣстницу югославенску у Загребу 1854-те год. обрадовао Славенске кньижевнике а поименце и Србске любителѣ отечественe исторіє тымъ казиванѣмъ, како є нашао и преписао у Млетачкой архиви многе споменике изъ 11, 12 и 13 века односеће се на исторію Хрвата и Срба а међу ньима и 12 комада важны повеля и писама Србски кралѣва и царева изъ 14 века латински писаны, додавши къ томе, да одъ велике множине таковы важны писама ту наодећи се, збогъ кратности времена више тада преписати ніє могао.

Почемъ є овимъ истраживанѣмъ и посломъ заслужногъ за югославенску повѣстницу Господина Кукулѣвића стварь та изванъ сваке сумнѣ доведена была да у Млетцима има много важны споменика югославенски, особито Србски, и пошто се и ово наше Друштво Србске Сло-

весности изъ горенаведеногъ извѣстія нѣговогъ о великомъ богатству Млетачке архиве у преважнимъ за Србску историю споменицима и изворима уверило, одма су зажелили нѣгови чланови любећи свою народну историю и познаюћи нѣну велику важность за народъ, ползовати се овимъ единственимъ и пребогатимъ изворникомъ и прибавити све тамо наодеће се споменике Србске исторіе за народъ свой и за обдѣлавателѣ народне наше исторіе, како бы ова и тимъ сведочанствима вешма обяснѣна и къ пожеланой извѣстности и обширности ближе доведена быти могла. Зато заключе у засѣданію свомъ дана 11. Сеп. год. 1850 подъ № 77 умолити Высочайше Правителство наше, да бы оно благоволило одобрити, да се едно лице може послати на два месеца тога ради у Млетке, да у тамошньой архиви истражуе и прикупля споменике и изворе Србске исторіе, молећи уедно да оно изволи одобрити за тай посао потребный трошакъ, и издѣйствовати да се одъ надлежне цесаро-кралѣвске Аустрійске власти изда за то нуждно дозволенѣ. Наше Высочайше Правительство уважило е желю и молбу Друштва Србске Словесности и одобрило е извѣстну сумму новаца на путный трошакъ, за кои посао Друштво 30 Дек. 1852 № 99 избере мене свога члана, поверивши ми овай честный задатакъ. Но збогъ непредвиђены препятствія морао се тай посао на дуже време одложити, дотле докъ нису ове препоне сметаюће момъ путованю у Млетке, летосъ уклонѣне; а како е хвалѣно Друштво свое поверенѣ мени еданпутъ поклонѣно едногласнимъ заключеніемъ у сѣдници ове године дана 30 Мая држане подъ № 88 наново потврдило, а и Высочайше Правительство наше, кое охотно подпомаже све што се на ползу и напредакъ отечествене просвете и образованости односи, ово заключеніе одобрило, то се и кре-

њемъ дана 10-тогъ Августа тек. год. изъ Београда на путъ и отидемъ преко Беча, Загреба и Трста у Млетке. На овомъ путу свагда самъ се трудіо у колико су ми време и нуждни послови дозвољавали, наћи и дознати што ново, што бы къ постиженю мое цѣли, нарочито къ прикупляню Србски историски споменика и извора спадало. У Бечу дознао самъ одъ славно познатогъ нашегъ Славенскогъ списатеља Господина Доктора Ф. Миклошића, цес. кр. университетскогъ профессора Славенске литературе и езыка, и кустоса цес. кр. дворске библіотеке, да се еданъ део нѣговогъ важногъ періодичногъ издаваня: Slavische Bibliothek званогъ, управо у печатньи довршуе и да ће до кои данъ явности предатъ быти; далѣ да онъ садъ найвише ради око приуготовляваня за печатанѣ свію писама, повеля и хрисовуля Србски, кое су писане Славенскимъ езыкомъ, и кое е онъ скупити могао, тако да ће овомъ дѣлу додати и регестра Србски споменика писаны на Латинскомъ езыку, нѣму познаты. Управо е имао подъ рукама, кадъ самъ га походіо, важанъ за овай нѣговъ посао старый Србскій рукописъ изъ Дубровника, кньигу писану на пергамену и садржавајућу у себи точне преписе неколико стотина Србски споменика, међу коима е нашао преко тридесетъ комада Србски писама и повеля досадъ сасвимъ непознаты. То е онай истый рукописъ, кои честитый Господинъ Кукулѣвићъ споминѣ у свомъ извѣстію о литерарномъ путованю у Дубровникъ, Римъ и Напуль, печатаномъ у Аркиву за югославенску повѣстницу кньиги IV, на стр. 327 подъ бројемъ II, кою е Господ. Професоръ Миклошићъ бывши и самъ у Дубровнику, одавде за употребленѣ на неко време у наручь узео и у Бечъ добавіо. Ніе нуждно доказивати, да ће ово дѣло быти за Србску исторію одъ найвеће важности, и

врло ми е мило было чути одъ истогъ Господина да е издаванѣ и печатанѣ истога дѣла већъ обезбеђено и сигурно. — Одъ истога Господина чуо самь далѣ да е у Дубровачкой архиви у найновiе време нађенъ знатанъ брой старосрбски писмености, повеля, хрисовуля и писама, неколико сто тина комада, кое су досадъ были сасвимъ непознате, и да е познатый Славенскій списатель родолюбивый Дубровачкій властелинъ кнезъ Орсать Почићъ, узео на себе трудъ ове споменике точно преписати, за печатню приуготовити и явности предати; и тако се опетъ можемо радовати знаменитомъ и важномъ умноженю извора старосрбске исторiе! (*)

У Загребъ самь нуждно свратити морао, да се са Господ. Кукулѣвићемъ састанемъ ради савѣта и упутства у смотреню начина раднѣ мое и истраживаня у Млетачкой архиви, кое дати ми, онъ се врло драговольно обећао, да небы сасвимъ неприуготовлѣнъ и непознатъ са овимъ огромнимъ заведенiемъ, къ послу мени наложеномъ приступiо; а ово самь съ тимъ пре учинити могао, што дозволенѣ за мене изъ Беча iошъ нiе у Млетке отишло было. Загребачки литератори су ме врло любезно примили, а особито племенитый Господ. Кукулѣвићъ указивао ми е сваку любавь; и упутiо ме, како да ми се посао олакша, а преко тога дао ми е и препоруке за Млетке, господи званичницима библiотеке св. Марка и велике архиве, съ коима ћу посла имати. Онъ ми е показао и богату свою збирку писмены споменика односећи се на исторiю свiю южны Славена, кою е онъ съ

(*) Дошавши у Београдъ съ великомъ радошћу самь чуо, да е наше Высочайше Правительство са великодушномъ готовошћу учинило кораке, да се ови споменици што пре напечатаю и ученоме свету у руке предаду.

великимъ трудомъ и трошкомъ, а са іошъ већомъ ревношћу и любави скупіо, и кою іошъ еднако умножава, попуняна и обогаћава. Нѣгова е збирка Хрватски ствари и нарочито Хрватски историйски споменика найбогатія, и единствена у своомъ роду; рекао ми е да е жели колико годъ буде могао попунити, па после у форми великогъ дипломатара печатати и на светъ издати, къ чему іошъ треба неколико година времена. Али онъ има и знатанъ брой Србски споменика, писаны на Славенскомъ и на Латинскомъ езику, кое е са свію страна где е годъ што могао наћи и добити на своимъ путовима, чинѣнима ради изтраживаня южнославенски историски споменика, скупіо и саставіо, и одъ кои се многи нигде инде неналазе. Ове Србске ствари желіо бы онъ за себе печатати, ако бы за тай посао нуждну помоћь и средства кодъ нашегъ южнославенскогъ читаюћегъ и родолюбивогъ обштества нашао, а я самъ га у име овогъ поштованогъ Друштва Србске Словесности моліо да одъ ове похвалне и полезне намѣре неодустане, и обећао самь му да ћемо мы следати све што у нашимъ силама стои учинити, да му знатномъ пренумераціомъ ово предузиманѣ олакшамо; надамъ се да ће славно Друштво ове мое речи и ово обећанѣ одобрити и усвоити, и да ће се постарати за начинъ и средства, коима бы се изданіе овогъ за славу Србскогъ имена и за обясненѣ Србске исторіе не мало важногъ дѣла подпомоћи могло.

Кодъ Господ. Кукулѣвића видіо самь и неколико редки а за нашу Србску нумизматику важны дѣла, као што су Заћетиева и Наннева Дисертаціе о Србскимъ новцима, издате и печатане у средини 18-тогъ века у Млетцима, и Райхелова дѣла о Србскимъ и южнославенскимъ новцима издата и печатана у Петербургу 1848-ме године, изъ

кои самъ више стары новаца, мени досадъ непознаты, два знатна надписа, и два старосрбска печата копирао, кое ћу све у нашемъ друштвеномъ органу Гласнику читаюћемъ обштеству Србскомъ саобщтити.

У народномъ Музеуму у Загребу само самъ врло итно могао прегледати налазеће се у овомъ похвално уређеномъ и угледномъ заведенію Србске новце, зато валъда и нисамъ нашао ништа ново, мени непознато, него самъ ипакъ обогатіо мое бележке цртежима одъ два лепа стара Далматинска новца еднога Шибеничкогъ, и еднога Сплѣтскогъ, одъ кои се оригинали у томъ Музеуму чуваю. —

Дошавши преко Трста у Венецію, употребіо самъ дане одъ 29-тогъ Августа до 5-тогъ Септембра, докъ е то есть дозволенѣ за мене одъ цесаро-кралѣвскогъ министерства унутрашньи дѣла изъ Беча къ дирекціи Архиве Млетачке стигло, за радню у знаменитой Библіотеци св. Марка у Дуждовомъ двору, кое библіотекаръ, славный италіянскій списатель Абате Валентинелли особито улюдно и любезно ме приміо, будући познаникъ и пріятель могъ Господина стрица. Найпре самъ изъ велики каталога рукописа ове славне библіотеке, коя поредъ 130,000 комада кньига има преко 10,000 разны рукописны дѣла, вадіо и бележіо оне Латинске и Таліянске рукописе, у коима самъ се надао наћи нешто за нашу исторію, и начиніо самъ списакъ одъ 36 комада Латински и 43 ком. Италіянски рукописны дѣла; после тога тражіо самъ у истимъ рукописима податке за Србску исторію, и копирао самъ изъ рукописногъ дѣла: *Cornaro* Giovani, Lettere date in Constantinopoli anno 1402, врло занимльиво савремено извѣстіе о великомъ бою између Татарскогъ хана Тиму-

ра и Турскогъ султана Баязита, у комъ су и синови Србскогъ цара Лазара участвовали, и кое заслужуе, да га у Гласнику напечатамо. Далѣ правіо самь іошъ изъ неки рукописа кратке исторійскѣ бележке; прегледао самь дѣло Професора Фр. *Нарди*, печатано у Падови 1840-те године, подъ насловомъ: Tre documenti della famiglia Morosini, у комъ истый ученый Таліянскій историкъ доказуе, да е една ћерка славне властелске породице Млетачке Морозини, именомъ Констанція, сестра Томазине Морозини, супруге Маћарскога кралѣвића а матере Маћарскога краля Андрее III-ћегъ, была удата за краля Владислава Србскогъ, сына Прворѣнчаногъ Стефана. Найпосле прегледао самь и старе новце Србске и южнославенске у археологійскомъ музеуму находећемъ се при библіотеци, но нисамь нашао, осимъ едногъ знаменитогъ новца града Бара, кои самь нацртао, ништа мени непознато Славенско; али Господинъ библіотекаръ мисли, да ће се за цело у осталимъ збиркама Венеціе наћи моћи више югославенски новаца, а нарочито у главномъ градскомъ музеуму Кореровомъ. Но я збогъ краткости времена нити самь више у библіотеку св. Марка, нити у остале явне и приватне библіотеке и музее Венеціянске одлазити могао, него самь одъ онога дана кадъ ми е истекше у Бечу дана 10-тогъ Септембра т. г. по нов. календару дозволенѣ за архиву одъ овога дирекрекціе званично саобштено и писмено предато было, то есть одъ 17-тогъ Септ. по нов. цело време за радню у архиви употребіо, и свакій радный данъ самь одъ 10 до 3 сата непрестано прилѣжно писао, а само самь празничне и недельне дане употребіо на то, да знаменитости Венеціе и прекрасна дѣла умѣтности у овомъ граду више чего ма где нагомилана посѣтимъ и да се ньіовимъ разгледаньѣмъ наслаћавамъ.

Съ помоћу и савѣтомъ Господина Цезара Фукарда, архивара или првога чувара архиве и цес кр. професора палеографіе, коега улюдности и любезной услужности довольно благодарити немогу, еръ е онъ не само оставіо архивъ отворенъ, кои бы управо тада крозъ месецъ дана имао быти затворенъ, найвише мени за любовь, него ми е осимъ тога сваку молбу найусрдніимъ начиномъ испуніо, толико самъ за кратко време могъ тамошнѣгъ бавлѣня урадіо, то есть крозъ 30 дана, да су ми се сви они учени люди чудили, съ коима самъ имао честь у архиви познати се и заедно радити, а у чему се то састои садъ ћу у кратко изложити.

Архивъ Млетачкій заиста е тако огромно велико заведеніе, да му нема равна у свету, еръ онъ садржава у 300 разне величине соба, сала и ходника, до 14 миліона свезака акта! коя обузимаю време одъ год. 883 до нашегъ доба. — Старый нѣговъ део, наравно маньій, дели се на многа одѣленя или серіе, одъ кои свака има свое особито име. — Найзнатнія су ова: одѣленѣ оригиналны писама и повеля, една велика соба пуна свезаны меѣу древнимъ таблицама, найвише на пергамену писаны документа, кои іошъ нису регистрирани, тако да се управо и незна шта се све налази у нъима. Ово одѣленѣ садъ се уреѣуе и пописуе, дакле се іошъ засадъ и неможе употребити. Найсторія спомениќъ одъ досадъ прегледаны есте одъ године 1030. Одъ овога одѣленя доста знатанъ део однетъ е у Бечъ и тамо се чува у цес. кр. дворской архиви заедно са іошъ некимъ изъ ове архиве узетимъ и у дворскій пренетимъ спомениицима. — Друго едно одѣленѣ зове се: Acta majoris Consilii, дели се на тайный и на явный део, а садржава дѣла и заключенія скупштине свію властела млетачки, и починѣ са год. 1232 а трае до 1797. Ово одѣленѣ као и оно прво нисамъ я мо-

гао збогъ краткости времена никако прегледати. Треће одѣленѣ всу: Acta Consilii Rogatorum, seu Senatus, кои се таліянски лову: Pregadi, садржава заключенія и дѣла скупштине одбора Млетачки властела, коя се опетъ деле на явна и на тайна, она зову се: Mista del Senato, а траю одъ год. 1293 до 1440; после се цепаю на две серіе, подъ именима: Terra и Mare, ова траю одъ 1440 до 1797; а тайна се зову: Secreta Rogatorum и траю одъ 1401 до 1630, потомъ се цепаю и ова на две серіе подъ именима: Corti и Rettori, и траю одъ год. 1630 до 1797. Одъ овы самъ видіо и прегледао регистре одъ обадва старія одѣленя, то есть одъ Mista del Senato и одъ Secreta Rogatorum до године 1440. — Четврто одѣленѣ всу: Acta Consilii minoris seu Collegii, Таліянски званогъ: Signoria, садржавају дѣла и заключенія найвишегъ надлежательства или кабинета, починю са год. 1308, и деле се на више серія одъ кои су неке явне а неке тайне, а зову се: Notatorio, одъ год. 1327 до 1797; Letterae одъ год. 1308 до 1796. Пето одѣленѣ всу: Commemorialia; Шесто одѣленѣ: Relationes ambassadorum et Rectorum. Седмо одѣленѣ: Expositiones ambassadorum extraneorum; Осмо одѣленѣ: Acta Consilii Decemvirorum; Девето одѣленѣ: Acta Inquisitorum Status. После тога има одѣленя коя имаю особита имена као: Libri Pactorum; Libri Syndicatus; Liber aureus; Liber matrimoniorum; Liber plegiorum и іошъ многа друга, коя я збогъ краткости времена нисамъ ни видити ни побележити могао, и коя се сва састое изъ више или манѣ велики фоліянта, тако да неке серіе обузимаю много стотина фоліянта, а друге само неколико, или неколико десетина; старія часть сва е на кожи писана, а новія веђъ на артіи одъ половине 15-тогъ века овамо, премда се налази нешто и одъ врло стары изъ 13-тогъ века заоставши споменика писаны на

артіи, али мало. Наравна е ствáрь да е новіи частій архиве найвећа, и да акта новогá века и овы последньи стóлѣтія найвише простора заузимаю.

Одъ гореименованы одѣленя я самь нижена-ведена три одѣленія испытао, тако да самь найпре найточніе прегледао индексе или списке ньiове, кои сами по 4 до 6 велики фоліянта на кожи писаны износе, вадећи све што се насъ тиче у мой регистаръ; а после самь и саме оне кодексе или рукописе предузимао, са моимъ регестрима сравньивао, и изъ ньи самь неке важне споменике у целости преписао, колико ми е рокъ бавлѣня у Млетцима допустіо.

Тако самь испытао: *Прво:* одѣленѣ кое се зове: *Misti del Senato,* и кое садржава у себи сва заключенія и дѣла одбора властелскогъ безъ кои согласія ніе могао туждъ са колегіомъ ништа важно рѣшити. Ово одѣленѣ обузима 60 велики пергаменовы фоліянта. Я самь изъ нѣговогъ индекса, кои има 4 кньиге у великомъ фоліо на кожи писане, повадіо све што се годъ тиче южнославенски Србски земаля. Изъ I-вогъ дела индекса вадіо самь и оно све што се тиче Далмаціе и нѣны градова, острова ядранскогъ мора, и остали югославенски предѣла; но кадъ самь после видіо, да се брой документа относећи се на те землѣ у доцнія времена, тако страшно умножава, да цело мое време небы достачило ни да саме ове регестре извадимъ и препишемъ, онда самь изъ II-ге, III-ће и IV-те кньиге индекса вадіо само Србства тичућа се акта, и нека врло важна южнославенска, у коима самь се надао, да може быти што за нашу исторію. Тако самь пописао подъ рубрикама: Regnum Rassiae seu Serviae, Bosna, Albania, Sclavonia in genere, Ambassatores etc. tractatores, provisores missi ad Sclavoniam, Scutarum,

Durachium, Jadra, Spalatum, Tragurium, Nona, Ragusium, insula Arbum, Anserum, Chersum, Quarum, Brassa, Barones Croatiae, Comites Vegliae, Sibenicum, изнашао и преписао у еданъ регистаръ до 1000 комада акта, коя сва спадаю у време одъ год. 1293 до 1437.

Друго одѣленѣ, кое самь прегледао и исцрпао, зове се: Commemorialia, садржава у себи савремене копіе свію дужду и правительству Млетачкомъ са стране долазећи писама и документа одъ год. 1285 до 1520-те, кои оригинали, у луждовомъ двору хранћни пропали су по найвећой части при пожару, кои е године 1577 дуждову палату опустошіо, но срећомъ су ове вѣрне и савремене копіе у другомъ надлежательству држане и сачуване быле. Обузима 22 велика фоліянта на пергамену писана, и у овима су управо найлюбопытніе ствари. Изъ овы самь регистрирао до 300 разны на Србску исторію односећи се споменика.

Треће одѣленѣ, одъ мене разгледано зове се: Secreta Consilii Rogatorum, садржава у себи тайна дѣла и заключенія одбора властела Млѣтачки састои се изъ 33 велика фоліянта на пергамену писана, и простире се одъ год. 1345 до 1481-ве. Изъ овы самь сачиніо регистаръ садржавающій у себи до 330 разны акта къ Србской исторіи принадлежећи.

После тога правіо самь іошъ списакъ споменика къ Србской исторіи принадлежећи и налазећи се у рукописнимъ кодексима кои се зову: Liber plegiorum, Libri Syndicatus, Libri blancus etc. albus, Libri litterarum secreti Collegii, Liber Pactorum; а извадіо самь и у списакъ побележіо изъ овы свію до 100 комада различны акта одъ части найвеће важности и древности.

Тымъ начиномъ добіо самь каталогъ, у комъ е записано време, кратакъ садржай, и место где

се у Млетачкой архиви налазе, одъ найманѣ 1800 комада найразличитіи акта, манѣ, више важны, а къ исторіи Србской принадлежећи, кои сви спадаю у време одъ године 1200 до 1520-те премда има неколико и старіи, чакъ изъ 10-тогъ столѣтія. Али за цело можемо се надати, да ће се овай брой знатно умножити, докъ се іошъ и остале части архиве претресу, докъ се одѣленѣ оригинала у редъ доведе, попише и за употребленѣ приступно учини, и докъ се она одѣленія испытаю, коя я збогъ краткости времена за садъ прегледати нисамь могао.

Почемъ самь горе описаный регистаръ учиніо, престао самь правити ове каталоге, ербо самь желіо донети са собомъ баръ нешто у целости преписано, одъ оны многы драгоцѣны споменика наше историе, за кое самь дознао, да се ту налазе и имати могу, и кое самь истражіо и у мой списакъ уписао. И тако извадимъ помоћу мои регистра изъ свію овы горе именованы одѣленя, тамо и амо 130 комада акта, о коима самь судіо, да ће ньіово читанѣ моћи учинити радость онимъ моимъ предпоставлѣнимъ старешинама, друговима и пріятельима, кои су любећи топло свой родъ и нѣгову славну исторію, найвише и подѣйствовали, да се овай посао радити могао.

Найпосле, да бы наши обдѣлаватели историе видити могли и увѣрити се, да су преписи овы акта сви стари и савремени, начиніо самь одъ свакогъ одъ оны велики одѣленя вѣрне снимке, изъ кои се карактеръ и начинъ писма ньіовогъ познати може.

Сва ова акта писана су на Латинскомъ езыку среднѣга вѣка. Само самь едну едину оригиналну листину славено-хрватску нашао, писану глаголскимъ словима на пергамену године 1512, на острову Крку, коя е и архиварима была досадъ

непозната, и кою самъ имъ я прочитао и на Латински превео, и за себе преписао и факсимилирао.

Изъ горе реченогъ веђъ може славно Друштво увидити, да е съ овимъ моимъ трудомъ само започетъ посао врло важанъ за обясненѣ Србске исторіе, кои кадъ се сврши, и кадъ се историйски обдѣланъ явности и свету преда, за цело ће нову славу и важность Србскомъ имену и народу и дома и предъ целимъ изображенимъ светомъ придобити, и тако благотворна морална слѣдства имати. Но не само у архиви Млетачкой има іошъ много нашега блага, кое ће требати истражити и скупити, него по увѣраваню тамошньи учены люди, кои су се за мой посао интересирали, и у осталимъ збиркама Венеціе, а поименце: у библіотекама св. Марка, патріаршіе и кавалѣра Цуконѣ; овай последный самъ има преко 5000 комада важны и редки рукописа, међу коима има изгублѣны изъ архива Млетачкогъ кодекса; далѣ у музеуму Венеціянскомъ кои се зове Кореровъ; па и по другимъ приватнимъ збиркама много се іошъ сакривено налази.

Кадъ бы наше славно Друштво съ одобренѣмъ Светлога Господара и Княза нашегъ, своѓъ милостивогъ покровителя, и съ помоћу Правительства нашегъ, кое га великодушно обдржава и средствима снабдѣва, све ово добило, па и оно добавило и сакупило, што се іошъ у Дубровнику, у Бечу, у Загребу, у Сремскимъ Карловцима, у Руссіи и по многимъ местима у приватнимъ рукама одъ Србски споменика налази, за цело бы се толика и тако богата грађа за Србску исторію саставила, да бы се одъ нѣ могло подићи дѣло, кое бы светъ о прошлости и о важности србства много важніе мыслити и достойніе судити научило. Ово е великій задатакъ, и посао за десетине година, али ће га добра воля и искрено прилежа-

ванѣ са родолюбивомъ ревности сдружено за цело срећно свршити моћи!!

Я се надамъ да наше славно Друштво неће одъ срећно започетогъ овогъ посла одустати, а да ни наше Высокославно Правительство, желеће свесрдно унапредити образованость народа и народну књижевность, и умножити честь и славу Србскога народа предъ светомъ, неће одрећи Друштву свою великодушну подпору и помоћь у овомъ предпріятію. (*)

У Београду 31-вогъ Окт. 1857.

Дръ Я. Шафарикъ.

(*) По заключенію Друштва Србске Словесности напечатаће се у идућемъ 10-томъ делу Гласника регестра, коя е подписаный у Млетачкомъ архиву сачиніо, а печатанѣ целы акта одложиће се дотле докъ се подпунія збирка састави.

ИЗВЕСТІЕ

О ДѢЛАНЮ И СТАНЮ ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ГОДИНЕ 1856. ЧИТАНО У ГЛАВНОМЪ ЗАСѢДАНІЮ 13 ЯНУАРА 1857.

Кадъ е год. 1841 на предложенѣ ондашньи Професора у Ликею, Господина Атанасія Николића и Іована С. Поповића, Друштво Србске Словесности заведено, положена му е была та поглавита цѣль, да на ображаваню Србскогъ єзика и разпространяваню наука у обште на Србскомъ єзику по своимъ силама ради. Колико е Друштво у теченю времена овой цѣли одговарало, показали су нѣгови Гласници, ови носіоци укупне Друштвене дѣлателности.

Нежелећи бацити сенку на првенацъ овога Друштва, кои, као и свакій почетакъ людске дѣлателности, печатъ трудности и боязльиве несигурности на себи носи, већъ почитуюћи племениту, велику и трудну цѣль Друштва, съ узтезанѣмъ примѣчавамъ, да е оно у почетку, опредѣливши себи одвећъ пространый кругъ дѣланя, Друштвену цѣль са поособномъ цѣли каквогъ списателя, озбильнію и вештественію народа ползу са узгреднимъ и невештественомъ ползомъ помешало, те тако и чисто-забавнимъ саставцима место у Гласнику уступило. Но ова е сенка наскоро изчезла, и Друштвена дѣлателность сведе се на известніи, опредѣлителніи кругъ. Озбильніи предмети, а нарочито изпытиваня и осветляваня наше исторіе тичући се, привукоше на себе найвећу пазльивость Друштва, а чисто за-

баним одпадоше, као недостойни, одзиви оваквогъ Друштва и по њиовой садржини и по вештини; Гласникъ постаде одзивомъ умніой, изображеніой класи народа, постаде будилникомъ народногъ поноса, народне свести и прадедске славе.

Овой поглавитой цѣли верно оставше Друштво прикупило е и ове године лепы података, нарочито за старію нашу исторію, а особито трудомъ Господина Іордана Х. Константинова, учителя у Скоплю, кога е оно іошть у почетку прошле године къ скупляню наши старина ободрило, обећавши му пристойну награду. Одъ овы података, по већой части печатаны у VIII. свезки Гласника, нарочито споменъ заслужує кратка исторія одъ цара Душана до кнеза Лазара, коя се на анатему, Цариградскимъ патріярхомъ на нашу цркву бачену, односи, да оно важно житіє Светогъ Климента на Грчкомъ езику печатано и неспоминѣмъ, кое е истый Господинъ Друштву на поклонъ послао, и кое нашу исторію одъ времена Св. Кирила и Методія у већу светлость поставля. Оваквомъ прибираню података за нашу исторію присаединѣне су и литографисане таблице стары Србски новаца, кое е Г. Янко Шафарикъ съ краткимъ описаніемъ пропратіо.

Къ не маломъ осветленю наше исторіе служи' ће и прилогъ Г. Константина Николаевића: „О границама, докле се е простирала область некадашнѣгъ Пећскогъ Патріярхата", почемъ ће дати повода пространіемъ претресаню и изпытиваню.

Почемъ далѣ речена цѣль Друштва неизключує изпытаваня на тому полю и у страны народа: то є съ пользомъ у Гласникъ примлѣнъ „Животъ Св. Саве", Господиномъ Нешићемъ съ Русскогъ

езика преведеный. — Толико е овогодишньій Гласникъ могао овогъ матеріяла у себе сместити. Но да бы се Србскій народъ са своіомъ історіомъ пространіе и раніе упознао, прегледало е Друштво Хилфердингова писма, тичућа се Исторіе Србаля и Бугара, коя е Г. Миланъ Ђ. Милићевићъ превео, и нашавши у нъима резултате изпытиваня у исторіи речены народа, препоручило ій е Попечительству Просвете, кое е преводителю трошакъ за печатанѣ поклонило.

Найпосле, на предложенѣ Г. Іована Гавриловића, писано е Господину Николаевићу у Дубровникъ, да за Друштвене новце, кое при себи има, изъ кнъига: „libri sex statutorum; reformationes; liber viridis“ и изъ други' изпише оно, што се насъ и наше исторіе тиче.

У обзиру на образаванѣ Србскогъ езика Друштво е оставило лепъ споменъ потомству у Даничићевой „Србской Синтакси“, кою е, збогъ нѣне величине, препоручило Попечительству Просвете на одкупъ за 120 # цес. Обилна грађа, по мнѣнію езикословногъ Одсека, принеће будућимъ езикословима неоцениме ползе и олакшице у опредѣляваню правила Србскомъ слогу и духу Србскогъ езика. Подобну похвалу заслужуе и прилогъ истога Господина, у VIII части Гласника печатаный, као почетакъ трудногъ изпытиваня о „Србскимъ акцентима“.

Но да бы ово образаванѣ многостранно и подпуно было; да бы се положена и изпытана правила съ духомъ нашегъ езика и у савршеніой форми, у естестичной одећи показала, те тако и на той кньиви теорія съ практикомъ сдружила, примило е Друштво у реченый Гласникъ „Похвалну речь Светомъ Сави“, одъ Г. Архимандрита Гаврила, и „Кньижевне образе“ одъ Господина Іо-

вана Ристића. У овима се критично изпытую и оценюю дѣла на кньижевномъ полю упокоеногъ члана овога Друштва, Іована С. Поповића.

Овомъ дѣланю присаединило е Друштво и богаћенѣ кньижевногъ езика, прибиранѣмъ оны речій, кое се у различнымъ краевима Србства почастно и редко говоре, а тако исто и пописанимъ речма изъ Штулиногъ Словара, кое ѐ Друштву послао Протопресвитеръ Дубровничкій Г. Николаевићъ.

Ово е краткій, обштый прегледъ овогодишнѣгъ укупногъ дѣлаия Друштва; но да бы се ово дѣланѣ достаточніе прегледати и оценити могло, неће излишно быти, разложити га на почастна дѣланя поедины Одсека.

I. Одсекъ Философскій прегледао е:

1. прилогъ Господина С. Сретеновића: „О епиской народной поеми", преведеный съ Русскогъ езика;

2. „похвалну речь Светомъ Сави", прилогъ Господина Архимандрита Гаврила;

3. „кньижевне образе" одъ Г. Іована Ристића

II. Одсекъ Историско-Правословный:

Прилогъ Г. Николе Крстића: „Разсматраня о старымъ Србскимъ прāвама, на основу писмены споменика и Душановогъ законика";

III. Одсекъ Природословный:

1. рукописе Г. Іована Миленковића, бывшегъ Београдскогъ цариника;

2. прилогъ Г. Владимира Якшића: „Државописъ Србіе" и „наставленѣ за Осмотрителѣ погодописны бележеня у Србіи"; „Државописъ землѣдѣлія Княжества";

IV. Одсекъ Езикословный:

1. Исаиловићева недовршена „правила о Србскомъ правопису“;

2. „Синтаксу“ Г. Ђорђа Даничића, съ прилогомъ: „о Србскимъ акцентима“;

3. Протопресвитеромъ Дубровничкимъ Господиномъ Николаевићемъ послане речи, покуплѣне изъ едне части Штулиногъ Словара, числомъ 8387;

4. Граматину Г. Тодора Недельковића;

V. Одсекъ Историскій:

1. прилогъ Г. Димитрія Нешића: „Животъ Светога Саве“, преведенъ съ Русскогъ езика;

2. составъ Г. Милана Ђ. Милићевића: „Србія последнѣ године Карађођеве владе“;

3. Милићевићевъ преводъ: „Писма Хилфердингова о исторіи Србаля и Бугара“;

4. прилогъ Г. Константина Николаевића: „О границама, докле се е простирала область негдашнѣгъ Пећскогъ Патріярхата“;

5. надписе, послане Господиномъ Іорданомъ Х. Константиновимъ;

6. надписе, кое е са стары рукописа сніміо Г. Константинъ Николаевићъ;

7. прилогъ Г. Милоша Поповића: „Статутъ Польичкій“ по Павлу І. Шафарику;

8. диплому войводе Угровлахиског Іоана Михаила одъ године 1596;

9. надписе, кое е Г. Николаевићъ изъ Дубровника послао;

10. старе рукописе, послане изъ Скопля Іорданомъ Х. Константиновимъ;

Са свршенимъ овимъ прегледомъ прелазимъ на станѣ нашега Друштва, у колико е ово новимъ подарцима кое у кньигама и старимъ рукописима; кое пакъ у новцима и стварнимъ старинама поболшано.

А. Подарци у новцима:

По приложеномъ списку А. умножена е сбирка новаца са 261 комадомъ.

Б. Подарци у књигама:

Кое одъ различны Академія, кое пакъ одъ поедины лица добило е Друштво, по приложеномъ списку Б. свега 168 комада.

В. Подарци у рукописима:

1. одъ Г. Лазара Арсеніевића, Члана Совѣта, два писма Княза Милоша одъ год. 1815.;

2. одъ Г. Іоаникія, Епископа Ужичкогъ: „Уговоръ међу Княземъ Ипсиланти и Србскимъ Архіереемъ Іосифомъ Буктировићемъ“ о садѣйствованю овога, да се миръ међу Србіомъ и Грчкомъ одржи;

3. одъ Іордана Х. Константинова, „житіе и жизнь преподобне наше матере Петке“; „житіе княза Стрегана;“ „Слово Кирила Словенца, Солунскаго философа Бугарскаго“; „писмо Папе Инокентія Стефану Душану, Цару;“ „Помѣникъ храму Святаго Благовѣщенія прѣсвятіе Богородице подъ увесіе Черніе Гори въ мѣстѣ нарицаемѣмъ водичникъ;“ рукописну књигу различногъ садржая, у коіой се налазе пописани Патріярси и Архіепископи съ краткомъ историомъ одъ Стефана Душана до Кнеза Лазара; описаніе монастира, и то а) *Матке*, зиданогъ кралѣмъ Андреяшемъ; б) *Люботина*, сазиданогъ Светомъ Николаю Госпођомъ Даницомъ у време Краля Душана, в) *Побожія*, озиданогъ Стефаномъ Дечанскимъ владичици Богородици; г) Душановогъ монастира, подигнутогъ у славу Светомъ Архистратигу Михаилу; найпосле, неколико са плоча снимлѣны надписа;

4. одъ Ристе Армаша: диплому войводе Угровлахискогъ Іоана Михаила одъ год. 1596;

5. одъ Протопресвитера у Дубровнику, Г. Николаевића: „Reipublicae Ragusienis eiusqve optimatum insignia“ и неколико снимлѣны надписа.

Г. Подарци у стварнимъ старинама:

1. одъ Г. Іована Гавриловића: две окрнѣне цигле, съ надписомъ Legionis quartae Flaviae;

2. одъ Г. Іосифа Веселића: 7 комада римски циглица;

3. одъ Г. Владимира Якшића: Земльовидъ „Orbis veteribus notus.“

Добывену одъ Г. Мачая, Хирурга, минералогичну сбирку, уступило є Друштво нашемъ Лицею.

Краткій овай прегледъ дѣланя Друштва показуе, да исто, према своимъ слабимъ средствама и околностима, съ годинама сазрева и больой будућности на сусрѣтъ иде. Кадъ убогій на общтый жртвеникъ штогодъ принесе, онъ є принео све, и потоме неможе съ богатиромъ ни у сравненіе доћи. И самый дакле малый успѣхъ Друштва, према усилѣной борби съ противностима и околностима, праведно заслужуе обште признателности и лепе надежде, да ће будућность, каменъ по каменъ сабираюћи, потомству величествено зданіе озидати на нѣгову радость, поносъ и славу.

Секретаръ
Ђорђе Малетићъ.

А. СПИСАКЪ

приновлѣны Друштвены стары новаца у год. 1856.

Мачай, Хирургъ: поклоніо е 1 сребрнъ новацъ Стефана Дечанскогъ.

Марко Андреевићъ изъ Крагуевца поклоніо е 8 бакарна новца.

Іосифъ Веселићъ поклоніо е 6 бакарны новаца.

Радованъ Стоичевићъ, Парохъ Медвеђскій, поклоніо е 1 сребрнъ новацъ.

Хаџи-Риста Бесара, поклоніо е 3 сребрна новца.

Янко Іовановићъ, Началникъ Среза Омольскогъ, поклоніо е 5 бакарны новаца.

Миланъ А. Симићъ, поклоніо е 140 бакарны новаца.

Іорданъ Х. Константиновъ, поклоніо е 50 сребрны и 34 бакарна новца.

Димитріе Матићъ: поклоніо е 1. сребрнъ новацъ Стефана Дечанскогъ.

Софроніе Надрлянскій, Протопр. Ћупріискій поклоніо е 1 бакренъ новацъ.

Илія Марковићъ, Цариникъ Любовискій поклоніо е 3 сребрна новца.

Сава Вукотићъ, Црногорацъ поклоніо е 4. сребрна и 9 бакарны новаца.

Б. СПИСАКЪ

приновлѣны Друштвены кньига у год. 1856.

Стеванъ Петровићъ, ц. кр. земальскогъ Суда Саветникъ: *Апіянову* Исторію на латинскомъ езику одъ год. 1477.

Смоленћцъ, Лужичанинъ: „Handbuch zur leichten Erlernung der wendischen Sprache für die verschiedensten Ver-

hältnisse des menschlichen Lebens, von J. E. Schmaler;" „Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz, von J. E. Schmaler;" „Lehrbuch der serbisch-wendischen Sprache nach Dr Ahn's Methode zusammengestellt von J. E. Schmaler;" „Часописъ товарства Матице Србске 1853—1854. Редакторъ Якубъ Букъ;" „Календаръ Протика за год. 1856", и „Спевъ Принцу Алберту".

Іованъ Мариновићъ: „Coup d'oeil sur la litterature moderne des Serbes;" „The eastern question discussed from a South-sclavonian" и т. д.; „Lettres sur l'Adriatique et le Montenegro par X. Marmier" у две части.

Милица Стояддиновићъ: свое „песме" 1 ком.

Кралѣвско-Баварска Академія наука: одъ историскогъ одсека *седамъ* свезкій; одъ философско-филологискогъ одсека *седамъ* свезкій; и „археологична начертанія."

А. Хилфердингъ свое сачиненіе: „Писма о Исторіи Србаля и Бугара."

Матица Будишинска: „Часописъ" у 3 свез. и „Лѣтописъ" у 3 свезке.

Кралѣвско-Пруска Академія: „Месечна известія" одъ год. 1854—55.

Николаевићъ, Протопресвитеръ у Дубровнику, „Магазинъ" за год. 1852—53.; „Жефаревићеву Стематографію."

Архимандритъ Гаврилъ: „О другомъ вселенскомъ собору".

Веселићъ Іосифъ: „Библіографію Далмаціе и Црне Горе".

Миланъ А. Симићъ: „Воену Географію Европе;" „Eventus memorabiles historiae universalis", и „Ovidii Nasonis metamorphoseon".

Кралѣвско-Баварска Академія: „Разправе философско-филологичногъ одсека" 7-е части 3. одѣленіе; Доктора Лоренца Хибнера: „Біографску

Характеристику;“ „Разчланенѣ кралѣвско-Баварскогъ жительства;“ „Беседу Фридриху Вилхелму Шелингу;“ „Разправа историскогъ одсека“, части 8-е оделенѣ I.

Илія Кузмановићъ: различны кньига 61 ком.

Д. Матићъ: две старе немачке кньиге.

Маћарска Академія: 10 свезкій „Известителя Академіе за годину 1855.;“ 2. части „Маћарско-Историскогъ Магазина;“ „О Маћарскомъ правопису;“ „Беседу у споменъ Графу Іосифу Телеки;“ „О навоштенимъ таблицама, наћенимъ у Трасилваніи“.

Петаръ В. Іовановићъ: „Мавроурбинову Исторію“ на Рускомъ езику.

Миклошићъ: „Vergleichende Formenlehre der slawischen Sprachen“.

Романъ Зморскій: „Литерарный Дневникъ;“ „Домаћи спомени и повѣсти“.

Императорско-Руска канцеларія: „Памятники дипломатическихъ сношеніи древней Россіи“ 4-у часть.

Руско Географско обштество: 10 свезкій и 2 свезке „Етнографискогъ Сборника.“

Іосифъ Веселићъ: „Благо езика словинскогъ.

Матица Србска: „Лѣтописа“ за год. 1856-у часть I-у.

Милаковићъ: „Исторія Црне Горе“.

Іорданъ X. Константиновъ: „О животворномъ источнику частнога храма у Цариграду“ и „О животу Св. Клименте, Архіепископа Бугарскогъ“. 1. к.

Г. Панчићъ, „Verzeichniß der in Serbien wildwachsenden Phanerogamen, nebst den Diagnosen einiger neuer Arten.

СТАНЪ КАССЕ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

за 1856. год.

Прочитано у главной седници 13 Януара 1857.

1. Примио подписани Казначей Друштва одъ бившегъ Казначея Г. Любомира П. Ненадовића	15.549 гр. 16 пр. чар.
2. Одъ продати кньига по рачунима	1252 гр. чар.
3. Половину помоћи што Правител. Друштву у помоћь дае у 110 # цес. по 56 гр.	6240 гр. чар.
Свега примлѣно е	23.041 гр. 16. пр. чар.

Издаванѣ.

1. За награде ГГ. члановима кои дописе у Гласникъ даю	5208 гр. чар.
2. Плата послужительима	648 гр. чар.
3. Трошкови разни Друштва	669 гр. 18 пр. чар.
4. За повезиванѣ Гласника VII час.	600 гр. чар.
5. Типографіи за печатанѣ Грбова старе Србске Династіе одъ М. А. Симића .	1272 гр. чар.
6. Коммисіонни трошкови	218 гр. 20 пр. чар.
7. Плата Секретару за два месеца	400 гр. чар.
Сумма	9015 гр. 38 пр. чар.

преносъ	9.015 гр. 38 пр. чар.
Готовине има кое у облигаціама кое пакъ у готовомъ новцу	14.026 гр. (*)
Свега	23.041 гр. 38 пр. чар.

Казначей Друштва Србске Словесности и Секретаръ Попечит. Просвештенія,

М. А. Симићъ.

(*) Овде е 300 талира или 7200 гроша, што е В. Правителство дало да се̂ ко пошлѣ у Млетке ради старе Србске исторіе.

НЕКРОЛОЗИ.

Године 1857, 18 Марта, умрьо є у Темишвару, државн Аустрійской, єданъ одъ найстарія редовны чланова Друштва Србскѣ Словесности,
ДИМИТРІЄ П. ТИРОЛЪ.

Покойникъ се родіо у Чакову, у Банату 31 Маія 1793. Найпре се учіо у месту свогъ рођеня, после тога у Бристу, у Темишвару, и у Кечкемету; у Мези-Бериню свршіо є више гимназіялне разреде, а у Пожуну у Евангеличкомъ лицеуму кодъ професора: Гроса, кои є быо првый управитель гимназіє Карловачке, Станислаидеса и Фабрія, слушао є науке философійске. Хтео є науке продужити и слушати права; али га отацъ позове кући да трговину води. Као послушанъ синъ и преко волѣ свое врати се кући, и 1816 године смести се у Темишвару као трговацъ.

Али є Тиролъ и изишавши изъ школа наставіо самъ учити се и науке себи прибавляти, а особито познати литературу Србску. Желю да пише књиге на своме материнскомъ єзику показао є тимъ, што є 1813 године огласіо, да ће издати *Повѣсть Краковске принцезе Ванде*. Књига ова ніє на светъ изишла збогъ мало предплатника.

У трговини срећа га послужила ніє; зато се нѣ остави; и стане у полицайну службу у вароши Темишвару као писаръ. Алъ и у овой служби ніє му се допало; зато є остави и посвети се Србской књижевности. Као познатогъ у књижевности Србина препоруче га ГГ. Танасіє Звекићъ и Др. Іованъ Стеићъ покойномъ Єфрему Обреновићу за учителя деци. Тако дође у Србію 1829 и быо є у кући Єфремовой преко 12 година учитель.

Кадъ е Єфремъ Обреновићъ своrъ сина у Одесу послао, да се тамо учи, послао є уза сина и Тирола, као учителя и пратіоца. У Одеси се бавіо две године. Ту е имао прилику познати се са ондашньимъ ученимъ Русима, и императорско Одеско Обштество исторіє и древности изберe га едногласно за своrъ „дѣйствителноrъ“ члана.

Вративши се изъ Одесе у Београдъ, постане овде инспекторъ правителствене типографіе; али те службе буде лишенъ у Августу 1842. Оставивши Србію смести се опетъ у Темишвару; где є живіо докле оданде ніе морао одъ Маџара уклонити се. Кадъ се миръ у Аустрійской държави поврати, Тиролъ оде у Темишваръ, у коме є месту быо учитель Србскоrъ єзика у тамошньой гимназіи и управитель основны местны Србски школа.

Онъ е издао на светъ:

1. Привѣствователна кньижица употребленія ради Србске юности. У Будиму 1818.

2. Банатски Алманахъ за годину 1827, 1828. У Будиму.

3. Славенска граматика, садъ првый путъ на србскомъ єзику изяснѣна. Прва свезка у Бечу 1828.

4. Немачка Граматика за употребленіе Србске младежи. У Будиму 1830.

5. Политическо Землѣописаніе за употребленіе учеће се младежи. У Београду 1832.

6. Начертаніе ученоrъ Србскоrъ Друштва. У Београду 1835.

7. Сила пріятелства или Донъ Жуанъ и Дона Теодора. У Београду 1835.

8. Мнѣніе о употребляваню страдателне частице се. У Београду 1836.

9. Мѣсецословъ за годину 1836, 1838 и 1842. у Београду.

10. Уранія за годину 1837 и 1838. У Београду.

11. Подвиги Димитрія Максимовића Княжевића, Попечателя Одескогъ учебногъ округа и Президента Одескогъ Обштества Исторіе и Древности. У Београду 1841.

12. Нѣсколько словъ о томъ, пишутъ ли Серби буквами своего изобрѣтенія. У Одеси 1841.

13. Одривакъ изъ Венелинове Исторіе о Славенима. У Београду 1841.

14. Доказиванѣ, да су Славенски народи примили Христіянство іоштъ пре Кирила и Методія. У Београду 1841.

15. Прегледъ Военогъ живота и подвига Михаила Андреевића Милорадовића. У Београду 1841

16. Kleine Grammatik der serbischen Sprache für Deutsche. У Новомъ Саду 1851.

Тиролъ е издао безъ свогъ имена:

17. Казиванѣ стары Требѣшана, и архива сердара Маляше и капетана Бошка Бућића Никшића. У Београду 1842.

18. Возсаединеніе уніата съ православномъ црквомъ у Руской Имперіи. У Москви 1841.

19. Забавни календаръ одъ Винка Лозића за 1830. У Будиму.

Подъ туђимъ именомъ е издао:

20. Ситнице изъ правописанія. У Одеси 1841.

Осимъ тога прилагао е онъ саставке у додатакъ къ Србскимъ Давидовићемъ Новинама, у Србскій Лѣтописъ, у Забавникъ Давидовићевъ, у додатакъ къ Србскимъ Београдскимъ Новинама, у Народный Србскій листъ, у Србскій Магазинъ; и у II. кньигу Огласителя Іована Николића.

Млого е принео къ томе, да изиђу Србски Споменици. У Београду 1840.

О своме е трошку штампао: Несрећно супружество Іована С. Поповића. У Будиму 1840; а препечатао у Београду 1837 Усамлѣногъ Юношу Милована Видаковића.

У рукопису е оставіо:

1. Споменикъ чрезвичайны мужева народа нашегъ.

2. Политичка Исторія Баната.

3. Немачка Граматика за употребленіе Србске младежи прерађена и умножена.

4. Historische Übersicht Serbiens neuerer Zeit.

5. Историчкн прегледъ Србіе нашега времена.

6. Житіе Звекана Іове, забаталѣногъ Полковника.

7. Основне черте повѣстнице Србске. — А пропале су му, кадъ су Мацари нѣгову кућу и библіотеку разграбили:

8. Исторія Крме Татарске по Мурзакевићу.

9. Система нарави съ Немачкогъ.

10. Друга Свеска славенске Граматике.

11. Благовоный Садъ, образованія ради Србске младежи.

Србску Граматику Вукову, коя е изишла на Немачкомъ езику у Каселу 1824 съ предговоромъ Якова Грима, превео е са Србскога на Немачкій Тиролъ (Види I часть Србскогъ Лѣтописа 1827. саставакъ Милана Любиправдића).

ПЕТАРЪ РАДОВАНОВИЋЪ, редовный членъ Друштва Србске Словесности, умре 3 марта 1857 у Београду. Родіо се у Бачкой у Новомъ Саду године 1808, где е и гимназіялне науке свршіо. У Пештанскомъ е университету учіо философію и права. Године 1830 постане адвокатъ. Радіо е адвокатске послове у Бачкой и у Срему, докле године 1834 юнія месеца прешавши у Србію постављнъ бы за професора у гимназіи Крагуевачкой, коя се онда отвори, едина у Србіи у оно време. Године 1836 марта месеца постане управитель свію школа у Србіи, а после две године и два месеца, 1838 месеца мая секретаръ у Попечителству Просвештенія, кое се онда постави; исте године

у почетку новембра премештенъ бы у лицей, кои се онда отвори, за професора математике, статистике и Немачкога єзика; после петъ месеци, марта 1839, опетъ бы поставлѣнъ за секретара у Попечителству Просвештенія, у комъ є одъ октобра године 1841 до августа 1842 извршивао и дужность начелничку. Године 1842 месеца новембра бы поставлѣнъ за председателя окружнога суда Чачанскога, а 10 септ. 1843 опетъ се врати на стару службу свою за главнога управителя народны школа. У той га службы и смрть затече.

За члана Друштва [Србске Словесности быо є изабранъ iошъ о постаню нѣгову у првой главной седници, године 1842.

Кньижевна су дела нѣгова ово:

Кратко сочиненіє антропологіє или наука о човеку. У Београду 1844.

Обшта знаня свакомъ човеку нуждна. У Београду 1850 и по другій путъ 1856 умножено. Ову є кньигу на Бугарски превео и у Београду године 1855 штампао С. П. I. Колювъ (Общи знанія всѣкому человѣку нуждны).

Войне Срба съ Турцыма одъ устанка Вожда Србскогъ Карађорђа до Септембра месеца 1813. Изъ поузданы извора. У Београду 1852.

Iошъ є и „Новине Читалишта Београдскога“ уређивао године 1848.

И тако покойникъ у Србскомъ народу не беше само знатанъ човекъ по службама кое одправляше него и у кньижевности наконъ себе споменъ остави.

БИБЛІОГРАФІЯ.

I. СРБСКЕ КЊИГЕ ГОДИНЕ 1856.

(Ако коя одъ овихъ кньига ние овде записана, секретарство ће Друштва Србске Словесности быти веома захвално свакоме ко му за ню яви. — Коя се кньига іошъ ние могла добити у Београду, кодъ нѣ е ставлѣно одакле се дознало за ню. — Између школскихъ кньига записане су само оне кое су првый путъ штампане године 1856 и кое су прештампане са знатнимъ променама.)

АВРАМОВИЋЪ Є. Грамматика старогрчкогъ или Еллинскогъ єзика. Са Грчкимъ и Србскимъ задатцима за преводъ. По Кинеру. Израдіо Євтиміе Аврамовићъ, профессоръ Елиногрчкогъ єзика у гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду печатала правительствена кньигопечатня. 8. с. III, л. 3, с. 356.

———Читанка новогрчкогъ єзика за потребу трговачке школе. Израдіо Євтиміе Аврамовићъ, професоръ Елиногрчкогъ єзика у гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду печатала правительствена кньигопечатня. 8. л. 3, с. 173.

АКУРТИ І. и Д. Naravopis živinskog carstva. Za c. kr. austrianske nižje gimnazie sastavio Věkoslav Pokorný, učitelj naravopisa na c. kr. akademičnoj gimnazii u Beču. Preveli J. i D. Accurti. U Beču troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah. 8. X, 215.

АЛГЕБРА за гимназіє. Прегледала школска комисія. У Бѣограду у правительственой кньигопечатньи. 8. л. 1, с. 286.

Дело Ф. Мочника.

АТАНАЦКОВИЋЪ П. Приносъ родолюбивыхъ мыслій на жертвеникъ народнога напредка. У Новом-Саду типографія Дра Дан. Медаковића. 8. л. 2, с. 68.

У предговору се именує ко є писао.

БОГОВИЋЪ M. Frankopan. Drama u pet činah od Mirka Bogovića. U Zagrebu tiskom narodne tiskarnice Dra Ljudevita Gaja. 8. л. 4, с. 165.

БУКВАРЪ Србски ради ученя младежи гражданскому и црковному читаню. У Новом-Саду кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 8. 52.

———Нѣмачкій. У Бечу трошкомъ ц. кр. дирекціе училиштныхъ кньига. 8. 56.

ВЕЛЬКОВИЋЪ С. І. Беседа, коіомъ є Стоянъ Іов. Вельковићъ, докторъ права и привремены професоръ Римскогъ и Криминалногъ права у Лицею К. С. своя предаваня отворіо. У Београду при правит. кньигопечатньи. 8. 15.

ВУИЋЪ В. Србска граматика за гимназіялну младежь княжества Србіє написао Владимиръ Вуићъ, професоръ єзика Србскогъ и Славенскогъ. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду у правителственой кньигопечатньи. 8. 244.

ГЛАСНИКЪ Друштва Србске Словесности. Свезка VIII. У Београду у кньигопечатньи княжества Србіє. 8. л. 2, с. 363, съ 3 табл. литогр.

ДОГМАТИЧНО БОГОСЛОВІЄ. Съ рускогъ преведено. У Београду писменима княжеско-Србске кньигопечатнѣ. 8. 413.

Дело архимандрита Антонія.

ЖЕРТВА Авраамова препечатана Глигоріемъ Возаревићемъ у Београду при правителственой

типографіи 1835 години а по други путъ Бреміомъ О. Караціћомъ у Панчеву у печатньи кодъ А. Сибенхара. 8. 40.

ЗАДРАВЕЦЪ I. Bogoljubno děte ili molitvenik. Za porabu školske mladeži sastavi ga Josip Zadravec svetjenik nadbiskupie zagrebačke i kateketa realnih i glavnih školah varašdinskih. U Varašdinu tiskom i troškom c. k. povl. knjigotjskarne J. Platzera. 12. с. 259, л. 2, съ 1 икономъ.

IZVĚSTJE godišnje o nižoj realnoj i glavnoj učionici děčakah u Varašdinu koncem školske godine 1856. U Varašdinu u Jos. Platzera. 4. 40.
Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 15.

JAIĆ P. M. Izvorna poviestnica milostivo-čudotvorne prilike Gospe Radnanske. U Budimu slovima Martina Bago. 8. XXXII, 364. (друго изданѣ)
Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 14.

ІОВАНОВИЋЪ П. Саса одъ Петра Іовановића Београдскогъ учителя. У Београду при кньигопечатньи княжества Србскогъ. 16. 45.

JUTARNJI sedam, to jest boxichna, vodokarstna, vazmena, martačka, velikoga četvartka, petka i subote. Tako nastavljena mukka gosp. n. J. pisana od 4 SS. evangelista sve bozje (?) prividjeno i ispravljeno. Sad četvarti put pritiskopisano u Slovinski jezik. U Splitu tisk M. U. Piperatove i sina. 8. 224.
Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 18.

КАЗАЛИ П. А. Zlatka piesanca P. A. Kazali. U Zadru tieskom B. Batarah. 8. 88.

КАЛЕНДАРИ. Календаръ са шематизмомъ княжества Србіе за 1856 годину. У Београду у кньигопечатньи княжества Србскогъ. 8. 66.

———Србскій календаръ, за преступну годину 1856 одъ Д. Поповића. Украшенъ съ 30 дрвореза. У Бечу трошкомъ Алберта А. Венедикта. 8. с. 86, л. 1.

——— Войвођанинъ. Србско-народный календаръ за преступну 1856 годину одъ Милана Д. Рашића. Украшенъ са 23 (*) дрвореза. IVта година. У Бечу писмени Ерменског' манастыра. 8. 103.

——— Годишняк. Велики календар Србски за преступну годину 1856. VII. година. У Новомъ Саду издае кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 4. 64, съ 8 прилика у тексту.

——— Зорица или календаръ за годину 1856. Издао Еремія Карациђъ. IV година. У Београду правителственомъ кньигопечатньомъ. 8. 20.

——— Ласта. Мали календар за годину 1856. VII година. Издае печатня Медаковића у Новомъ Саду. 16 64.

КАТИХИСІСЪ, средньій, за православна народна училишта у богоспасаемой епархіи Бачкой. У Бечу трошкомъ ц. к. діревціе училиштныхъ кньига. 8. л. 1, с. 52.

——— Православнога восточнога вѣроисповѣданія катихисисъ за вышше ученичке разреде у Богоспасаемой епархіи Бачкой. У Бечу трошкомъ ц. к. діревціе училиштныхъ кньига. 8. л. 1, с. 134.

КИСЕЛЯКЪ И. Е. Pouka u botaniki Věkoslava Pokornoga. Za c. k. austrijske nižje gimnazie. S němačkoga preveo Dr. Ivan Evgl. Kiseljak, učitelj naravosl. znan. na c. k. Zagrebačkoj gimnazii. U Beču troškom c. k. prodaonicé školskih knjigah. 8. л. 2, с. 167.

КНЕЗОВИЋЪ А. I. Molitvena knyiga pod imenom Put nebeski. Negda iz razlicsiti knyixicah izabrana i u jedno sastavljena po — —. Sad pako bolye popravlyena, csetverti put na svitlost iz-

(*) Не 23 него 12 на 6 листа.

lazi. U Budimu s cez. kraly. mudroucsene Peshtanske skupchine slovamih. 8, л. 5, с. 642.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 3.

КНЬИГА друга о єзыкословію и читаню за Србска народна училишта у Аустрійскомъ царству. У Бечу трошкомъ ц. кр. дирекціе училиштныхъ кньига. 8. л. 1, с. 341.

КОВАЧЕВИЋЪ Г. Сраженіе страшно и грозно между Србльима и Турцима на полю Косову, подъ княземъ Лазаромъ случившисе 1389-мъ лѣту Юнія 15 дана. Саставѣно Гавриломъ Ковачевићемъ 1805. 5. путъ препечатана Господиномъ Константиномъ Каулиціомъ 1834. 6. путъ Глигоріемъ Возаровићемъ 1843. 7. путъ Єреміомъ О. Караціћемъ 1856. У Панчеву у печатньи кодъ А. Сибенхара. 8. 72.

КРСТИЋЪ Н. Исторія Славенскы права. Одъ Дра Вацлава Мацыеіовскогъ, превео, и са своимъ примѣтбама, кое се на Србско право односе, попуніо Др. Никола Крстићъ, профессоръ права у княж. Србскомъ лицею, редов. членъ Друштва Србске Словесности и Школске Комісіе у Београду. Издала Матица Србска. У Будиму писмены цес. кр. свеучилишта Пештанскогъ. 8. л. 2, с. XIV, 366, л. 3.

КУКУЛѢВИЋЪ И. С. Pjesnici Hrvatski XV. vieka od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 8. л. 1, с. 109, л. 1.

Извађено изъ Nevena 1855. Друго име на корици: Stari pjesnici Hrvatski. Svezak I.

——— Prvostolna crkva Zagrebačka. Opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 8. с. VI, 72, л. 1, са 2 листа литогр.

ЛИНДЕНМАЄРЪ Е. П. Описъ минералны вода и ньино употребленѣ ваобште а понаособъ лѣковиты вода у княжеству Србіи досада познаты. Списао Дръ Ем. П. Линденмаєръ, началникъ санитетскогъ оддѣленія княжества Србіє. У Београду правителственомъ княигопечатньомъ княж. Србскогъ. 8. с. 126, л. 1.

ЛѢТОПИСЪ Србскій за годину 1856. Часть I. II. Година XXX. княига 93, 94. Издає Матица Србска у Пешти. Учредіо Іак. Игнятовићъ. У Будиму писмены цес. крал. Свеучилишта Пештанскогъ. 8. л. 2, с. 156; л. 1, с. 152, л. 1.

У другой княизи ниє именованъ уредникъ.

(МАЛЕТИЋЪ Ђ.) Риторика. Део другій. Частна риторика. Одобрила школска комисія. У Београду при правителственой княигопечатньи. 8. л. 4, с. 159.

У првомъ є делу именованъ ко є писао.

МАРИНКОВИЋЪ К. Плачь Рахили, или убїєнїє 14.000 младенцевъ, на повелѣнїє Ирода Царя Юдейскаго во Виѳлеемѣ сбывшемѹся. Издао Константинъ Маринковићъ, а препечатао Георгіе, Станћъ, бывш. словослагатель прав. типографіє. У Београду у правителственой княигопечатньи. 8. 68.

MAUPAS P. D., vescovo di Sebenico. Lettera pastorale in italiano ed illirico al popolo della sua diocesi. Zara, Battara. 8. 29.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 8.

МЕСИЋЪ M. Pověstnica austrijske dèržave. Za porabu gimnazijah napisao V. Vladivoj Tomek, c. k. izvanred. professor austrijske pověstnice na sveučilištu u Zlatnom Pragu. Iz českoga preveo Matija Mesić. U Beču troškom c. k. uprave školskih knjigah. 8. VII, 187.

МИЛАКОВИЋЪ Д. Исторія Црне горе. Написао Д. Милаковићъ. У Задру у типографіи браће Баттара. 8. IX, 331, 1.

МИЛУТИНОВИЋЪ У. Еремітъ у Русоіи или примѣтве на нравы и обичае Руссне у почетку XIX вѣка; отъ Е. Дыпреа отъ Сент-Моръ, съ Француског на Србски отъ Уроша Милутиновићь, протопресвитера Митровачкогъ. І. свезка. У Новомъ Саду кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 8. с. 138, л. 1.

НИКОЛАЄВИЋЪ Ђ. Дѣвойчица како треба да се изобрази. Превео съ нѣмецкогъ Георгій Николаевичь, протопресвитеръ у Дубровнику, обдаренъ златнимъ почестнимъ крстомъ Ф. І., Членъ Д. С. С. У Бечу у Србсной печатньи Соммера. 16. л. 4, с. 226.

НИНКОВИЋЪ П. Србска грамматика за ниже гимнасіялне классе. Одъ Петра Нинковића, професора гимнасіє Новосадске. Друго поправлѣно и умножено изданіє. У Новомъ Саду трошкомъ Ігнята Фукса печатано кньигопечатньомъ І. К. Сопрона у Земуну. 8. VIII, 106.

НОВИНЕ. Glasnik Dalmatinski. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ П. А. Казали у Задру.

——— Gospodarski list. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Уредникъ Л. Вукотиновићъ у Загребу.

——— Zagrebački katolički list. Єданъ путъ на неделю по 1 таб у 4. Уредникъ Н. Хорватъ у Загребу.

——— Званичне новине княжества Србіє. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. У Београду.

——— Narodne Novine, carsko-kr. službene. Свакій данъ по ½ таб. фол. Уредникъ Д. Деметаръ у Загребу.

——— Neven. Єданъ путъ на месецъ по 4 таб. у 4. Уредникъ І. Праусъ у Загребу. Издае се помоћу Матице Илирске.

——— Подунавка. Єданъ путъ на неделю по 1 таб. у 4. у Земуну.

——— Ратар. Новине за господарство, радиность и трговину. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Уредникъ Д. Петровићъ у Карловцима.

——— Световидъ. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ А. Андрићъ у Бечу.

——— Светозоръ. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Додатакъ Световиду.

——— Седмица. Листъ за науку и забаву. Єданъ путъ на неделю по 1 таб. у 4. Додатакъ С. Дневнику.

——— Србске Новине. Свакій данъ по ½ таб. у 4. Уредникъ К. Вуићъ у Београду.

——— Србски Дневник. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ Д. Медаковићъ у Новомъ Саду.

——— Шумадинка. Листъ за књижевность, забаву и новости. Два пута на неделю по 1 таб. у 4. Уредникъ Л. П. Ненадовићъ у Београду.

ПЕТРОВИЋЪ Д. Барона Л. одъ Бабо польодѣлство разделѣно на своє месечне раде, књига за праксисъ польскогъ господарства. Съ єдномъ литографиранομъ тафломъ и єдномъ таблицомъ. Съ Немачкогъ превео Д. Петровићъ професоръ у Карловцихъ. У Новомъ Саду штампа Др. Дан. Медаковића. 8. л. 2, с. 96.

Ово є као што на корици пише: свезица I.

ПЕТРОВИЋЪ Ђ. Рѣчникъ закона', уредба' и уредбены прописа' и пр. и пр. изданы у княжеству Србіи одъ 1827. до половине 1854. год. Израдіо Ђорђе Петровићъ, привр. членъ суда Окр. Београдскогъ. У Београду правителственомъ књигопечатньомъ. 8. XXII, 605.

ПРАКТІЧНО ЄЗЫКОСЛОВІЕ Нѣмачко за градска и главна Србско-народна училишта у Аустрійскомъ царству. У Бечу трошкомъ ц. к. Діреκціе училиштныхъ књига. 8. л. 1, с. 333.

ПРВЫЙ ЮНІЙ 1856 лѣта, или позывъ господину актуарію фонда свештеничкогъ и господину пароху Голубиначкомъ У Новомъ Саду. 8. 22.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 9.

PRIRODOPIS za nižje realne škole. Spisao F. X. M. Zippe, j. r. učitelj rudoslovja na c. k. bečkom sveučilištu. U Beču u c. k. nakladi školskih knjigah. 8. л. 1, с. 388, л. 3, съ 1 табл.

ПРОГРАММЪ, четвртый, велике гимназіе Карловачке за школску годину 1856. Уређуе и издае гимназіе управительство. У Новомъ Саду књигопечатня Дра Дан. Медаковића. 4. 32.

PSALTIRICH duhovni pisamah poboxnim' dusham iz razlicsitih bogoljubnih knjigah sastavljen od ilirsko-katolicske obćine Tabanske. U Budimu tiskopis M. Bago. 8. л. 2, с. 220.

Österr. Blät. f. Liter. 1857 № 18.

ПУЧИЋЪ О. Ш. Poviestnica Dubrovnika po knezu Orsatu Pučiću-Škatiću. U Zadru tiskarnica bratje Battara. 8. 61.

Ово е књига 1.

РАДОВАНОВИЋЪ П. Обшта знаня свакомъ човеку нуждна. Списао Петаръ Радовановићъ, главный управитель осн. школа К. С. Одобрено школскомъ коммиссіомъ, и потврђено Высокосл. Попечительствомъ Просвѣте. У Београду у правителственной књигопечатньи. 8. л. 4, с. 184.

Друго умножено изданѣ.

РАШИЋЪ М. Д. Грофъ одъ Монте-Христо. По Александру Дыма посрбио Миланъ Д. Рашићъ. Седма — десета часть. У Бечу тискомъ ерменскогъ монастира. 8. л. 1, с. 224; л. 1, с. 197; л. 1, с. 240, съ 3 литогр. у свакой.

САБОЛОВИЋЪ А. Svagdanje zabavljanje s bogom, ili molitvena knjižica za dětcu u školu hodeću polag němačkoga s pridavkom několiko pobožnih

pesmicah. Tretje izdanje. U Zagrebu tiskom F. Županа. 12. с. 186, л. 1.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 24.

СБОРНИКЪ закона' и уредба' и уредбены' указа', изданы' у княжеству Србіи. (Одъ почетка 1854. до конца 1855 године.) VIII. У Бѣограду у правителственной кньигопечатньи. 4. л. 3, с. 130.

СЛАДОВИЋЪ M. Poviesti biskupiah Senjske i Modruške. U Trstu. 8. 452.

Neven 1856 № 4.

СРЕТЕНОВИЋЪ С. Славенска граматика. Саставио Сава Сретеновићъ. Прегледала и одобрила школска комисія. Друго попунѣно и поправлѣно издаванѣ. У Бѣограду у кньигопечатньи княжества Србскогъ. 8. с. 149, л. 1.

СТОЯДИНОВИЋЪ С. Шальивый календаръ за годину 1857. Написао Светозаръ Стоядиновићъ адвокатъ. Трећа година. У Новомъ Саду трошкомъ Николе I. Новаковића. 8. 58.

СУНДЕЧИЋЪ I. Низъ драгоцѣнога бисера или духовне и моралне пѣсме за дѣцу одъ I. Сундечића клир. професcора. Свезка I. У Задру у кньигопечатньи бр. Баттара. 16. 96.

ТЕЧАЙНЫ мѣничны таблица за ученике трговачке школе. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду правителственномъ кньигопечатньомъ. 8. л. 1, с. 38.

ЋЕЛЕШЕВИЋЪ М. Ђ. Преводи Міяила Ђ. Ћелешевића, канцелисте Попечительства Просвештенія. Свезка II. Црвена альина изъ Чайковскогъ, съ немачкогъ преведена. У Београду словима правительств. кньигопечатнѣ. 16. л. 2, с. 82.

ФЕРИЋЪ И. Razmatranje muke i smèrti preblagoga našega Isukèrsta polag četiri evangjelista pri-

povědano, zatim pobožnimi litanijami, molitvami i uzdisaji izvedeno, u svako a osobito korizmeno vrěme nemoćnim i zdravim pobožnikom preporučivo. Iz němačkoga preveo Ivan Ferić župnik Bučanski. U Zagrebu tiskom dra Ljudevita Gaja. 8. 87.

ХОРВАТЪ Н. Jeli Dimitar I. biskup Zagrebački jošte kao takov bio kardinal? Povestni pokus od — — . U Zagrebu. 8. 36.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 16.

ЦЕРКОВНОЕ пѣ́нїе въ недѣ̂лныѧ и҆ прâздничныѧ дни҆ на ве́сь го́дъ за ѹ҆потребленїе Сербскихъ наро́дныхъ ѹ҆чи́лищъ во А҆встрїйскомъ ца́рствѣ. Во Вїе́ннѣ и҆ждивенїемъ ц. к. Дїре́кцїи оучи́лиштныхъ кни́гъ. 8. 98.

ЧИТАНКА, ilirska, za gornje gimnazije. Knjiga pèrva, sadèržavajuća izglede iz hèrvatske literature od pèrvoga njezina početka do godine 1835. U Beču troškom c. kr. ravnateljstva naklade školskih knjigah. 8. X, 546.

Съ предговоромъ А. Мажуранића.

ЧОБИЋЪ Д. Домоводство и радиность или девето дѣло мое. Написао Димитріе Чобићъ, народньи школа управитель. У Земуну печатано книгопечатньомъ I. К. Сопрона. 16. 91, съ 1 ксилогр. приликомъ.

ШЕМАТИЗАМЪ православне діецезе Далматинске за годину 1856. У Задру у Батаре.

Седм. 1857 № 31.

ШУЛЕКЪ Б. Biljarstvo za višje gimnasije spisao Bogoslav Šulek. U Beču troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah. 8. VIII, 320.

(**ЯНКОВИЋЪ** Иліа Деде графъ). Русіа года 1856. Преводъ на Србски изъ Французкога Адолфа Занда. У Задру у типографіи браће Батара. 8. 46.

У предговору се именуе ко е превео.

II. НОВЕ КЊИГЕ НА ДРУГИМЪ ЄЗИЦИМА КОЄ СЕ ТИЧУ СРБА.

(Између овихъ књига овде су записане само оне коє су у Београдъ добавлѣне.)

BEITRÄGE zur vergleichenden sprachforschung auf dem gebiete der arischen, celtischen und slawischen sprachen herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Berlin, Dümmler 1856. Heft 1, 2.

Ту є између осталога: A. Schleicher, kurzer abriss der geschichte der slawichen sprache. F. Miklosich, verba intensiva im altslovenischen, die wurzel sru im slawischen, das suffix -ъ im altslowenischen.

CHOPIN et UBICINI. Provinces Danubiennes et Roumaines. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie, par M. Chopin. Valachie, Moldavie Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini. Paris, Didot 1856. 8. л. 2, с. 494, 226, съ л. 39 на коима су ликови, планови и карте.

Друго име: L'Univers. Histoire et description de tous les peuples. Europe, tome 39.

DÜMMLER, E. Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. Штампано у Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Cl., XX Bd. 2 u. 3 Hft. Jahrgang 1856 Wien.

GINZEL, I. A. Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Von Dr. I. A. Ginzel. Leitmeritz, A. Schnürlein 1857. 8. XI, 174, 132.

GLIUBICH S. Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia compilato dall' Ab. Simeone Gliubich. Vienna, Lechner; Zara, Battara 1856. 8. л. 1, с. VIII, 325.

HILFERDING, A. Geschichte der Serben und Bulgaren. Von A. Hilferding. Aus dem Russischen.

Erste Abtheilung. Bautzen, I. E. Schmaler 1856. 8. IV, 164.

(ИГНЯТОВИЋЪ Я.) Ein christliches Wort über die Lösung der orientalischen Frage von I. J. Pest, Druck von E. Müller 1857. 8. л. 1, с. 41.
Знатно за насъ по томе што в писао Србинъ.

KAZNAČIĆ, G. A. Studii critici di G. A. Kaznačić. Publicati nell' Osservatore Dalmato. Zara, Battara. 1856. 16. 136.

KOPITARS, Barth., Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. I. Theil. Wien, F. Beck 1857. 8. л. 2, с. 380.

МАЙКОВЪ А. Исторія Сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ связи съ исторіею народа. Сочиненіе А. Майкова. Москва въ университетской типографіи 1857. 8. IV, 845.

MARMONT. Mémoires du Maréchal Marmont Duc de Raguse de 1792 à 1841 imprimés sur le manuscrit original de l'auteur. Paris 1857. Halle, W. Schmid. Tome I—IX. 8.

MIKLOSICH, F. Evangelium S. Matthaei palaeoslovenice e codicibus edidit Fr. Miklosich. Vindobonae, F. Beck 1856. 8. л. 1, с. 80.

——Lex Stephani Dušani. Edidit Fr. Miklosich. Fasciculus prior textum continens. Vindobonae, F. Beck 1856. 8. л. 2, с. 28.

——Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten, vorzüglich Nestor's. Von Fr. Miklosich. Wien W. Braumüller (comm.) 1855. 8. 52.

——Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Von Franz Miklosich. Aus dem VII. Bande der Denkschriften der philosophisch-historischen

Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1856. 4. л. 1, с. 42.

———Vergleichende grammatik der slavischen sprachen von Fr. Miklosich. Dritter band. Formenlehre. Wien, W. Braumüller 1856. 8. c. XVI, 582.

———Die Wurzeln des Altslovenischen. Von Franz Miklosich. Aus dem VIII. Bd. der Denkschriften der philos.-histor. Classe der kaiserl. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien, C. Gerold's S. 1857. 4. л. 1, с. 28.

NAGY I. Magyarország családai czimerekkel és loszármazáti táblákkal. Nagy Ivántol. Szerkeszti és kiadja Friebeisz István. Pest, Beimel J. és Kozma V. 1857. I. II. füzet. Aaron—Bánffy.

PROGRAMMA dell' i. r. ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1855 1856. Zara 1856. 8. 150.

Ту е између осталога: Gi. Danilo, Sui varî volgari della lingua illirica in Dalmazia; Gi Ferrari-Cupilli, Sui meriti del Dr. Nikolò Giaxich; M. Ivcevich, Di Antonio Tochich; P. A. Casali, Gi. Higja traduzione delle odi di Orazio in Illirico.

QUÉRARD J.-M. La Roumanie Moldavie, Valachie et Transylvanie (ancienne Dacie), la Serbie, le Montenegro et la Bosnie. Essai de bibliothèque française historique de ces principautés. Par J.-M. Quérard. Extrait du Journal le Quérard. Paris, A. Franck 1857. 8. 47.

РАНКЕ Л. Исторія Сербіи по Сербскимъ источникамъ. Сочиненіе — —. Переводъ съ Нѣмецкаго Петра Бартенева. Съ приложеніемъ портрета Чернаго Георгія, съ картою княжества Сербскаго и съ виньетками. Москва 1857. 8. л. 1, с. VI, 323, 27, л. 1.

REINSBERG-DÜRINGSFELD, O. Les auteurs Dalmates et leurs ouvrages. Esquisse bibliographique par Othon baron de — — . Extrait du tome XII du Bulletin du Bibliophile belge. 8. 60.

(СТРАТИМИРОВИЋЪ Ђ.) Die Reformen in der Türkei. Beleuchtet von Georg von. S. Wien, E. Hügel 1856. 8. 124.

Знатно за насъ и по томе што е Србинъ писао.

ŠAFAŘIK, P. J. und K. A. C. HÖFLER. Glagolitische Fragmente. Herausgegeben von — — . Aus den Abhandl. der. k. böhm. Ges. der Wiss. V. Folge, 10. Band. Prag, G. Haase S. 1857. 4. 62 съ 5 снимака.

ŠUMAVSKÝ J. F. Словарь ѩзыка словѣньскаго шести главныхъ нарѣчии: рѹсьскаго, блъгарьскаго, црькъвьнаго, срьбьскаго, чешьскаго и польскаго. Съставилъ — — . Часть прьваѩ, нѣмьцьско-словѣньскаѩ. Erste lieferung. Prag. C. Belmann 1857. 8. XVI, 80. Aal — anlöthen.

TELEKI J. Hunyadiak kora Magyarországon. Irta Gróf Teleki József. Pesten, Emich G. 1856. Ötödik kötet. Matyás király, Kinizsi Pál és Fridrik császár aczélmetszetü képeivel. 8.

До садъ е изашла књига I—V и X—XII.

VALENTINELLI GI. Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Saggio di Giuseppe Valentinelli, membro della società Slavo-meridionale etc. A spese della societa stessa. Zagrabia coi tipi del Dr. L. Gaj 1855. 8. VII, 339.

Изашло е године 1856, као што пише на корици.

WURZBACH, C. von TANNENBERG. Bibliographisch-statistische Übersicht der Literatur des Österreichischen Kaiserstaates vom 1. Jänner bis 31. December 1853. Erster Bericht erstattet im hohen Auftrage seiner Excellenz des Herrn Ministers

des Innern Alexander Freiherrn von Bach итд. von Dr. — —, Vorstand der administrativen Bibliothek des k. k. Ministeriums des Innern. Mit 42 Tabellen. Zweite vermehrte Auflage. Wien, F. Manz 1856. 8. VIII, 214. — Vom 1. Jänner bis 31. December 1854. Zweiter Bericht. Mit 57 Tabellen. Wien, k. k. Hof-und Staatsdruckerei 1856. 8. 686.

ДОДАТАКЪ

О ПРИЛОЖЕНИМЪ ГРБОВИМА СРБСКИ ЗЕМАЛЯ И ВЛАДАТЕЛЯ.

По заключенію Друштва Србске Словесности прилаже се овомъ Гласнику хералдичка таблица грбова оны земаля у коима Срби обитавают или у коима су баръ некадъ живили, и оны породица, кое су надъ Србскимъ народомъ негда владале, кое е грбове врло згодно и лепоукусно у едно симетрично цело саставіо и нацртао ред. чланъ истогъ друштва Г. Миланъ А. Симићъ, тако да е ньима накитіо храмъ србске славе, у коега средини види се ликъ Силнога цара Стефана Душана, као представника найвеће славе и моћи србства, подъ коега моћнимъ скиптромъ е найвише одъ представлѣны овде у своимъ грбовима земаля къ држави Србской принадлежало. Овай образъ заключило е споменуто Друштво на светъ издати, прво: као хералдичку грађу и као накнаду данасъ већъ врло редкогъ *Жефаровићевогъ дела*, изъ когъ е онъ по већой части и извађенъ, кое е дѣло овай родолюбивый Србскій умѣтникъ издао у Бечу год. 1741 по Латинскомъ дѣлу Павла Ритера Витезовића, и то цело на бакру резано, и ликовима србско-народны светителя умножено, посветивши га патріарху Арсенію четвртомъ; друго желило е Друштво дати у овомъ образу родолюбивой Србской публици едно тако во собно украшеніе, кое може у свакомъ Србину обновити споменъ славне прошлости нѣговогъ народа и подранити у нѣговомъ срдцу чувство народногъ поноса.

Къ обясненю подъ истимъ грбовима налазећемъ се додаћемо овде неколико редака, како бы сви наши читаоци особито она старинска имена земаля разумети могли, коя се овде наводе. — Велики они по правилима хералдике саставлѣни грбови, кои се надъ ликомъ цара Стефана и исподъ нѣга налазе, означени броевима 16 и 17 показую намъ знаменя оны земаля кое су къ Србскомъ царству принадлежале у време царева Стефана Душана и Уроша младогъ, ньіово значенѣ моћи ће свакій постићи, кадъ обясненѣ оны грбова прочита, кои су съ леве и съ десне стране подъ броевима 1 до 15 и 18 до 32 наређани, и кои представляю землѣ у коима Србскій народъ живи. 1. Грбъ Србіе у старіемъ смыслу, белый крстъ у црвеномъ полю, са четири сребрна оцила у четири угла крста; ово е и данасъ грбъ княжества Србіе. 2. Дарданія, подъ овимъ именомъ разумева се она южна часть Србіе, коя южно са Македоніомъ граничи, источно одъ гора Деспотдачки, западно до реке црногъ Дрина одъ Ниша до Орида допире, има у беломъ полю црвеногъ дворепогъ лава на десно окренутогъ усправлѣногъ и коплѣ у предньимъ ногама држећегъ. 3. Зета или Зента часть Србіе лежећа край реке Цетинѣ одъ скадарскогъ блата до ове реке, садашня Црна гора; грбъ е нѣнъ сребрна звезда на златномъ колуту и плаветномъ полю, 4. Стара Славонія; подъ овимъ именомъ разумева се земля лежећа одъ Дунава између реке Саве и Драве до близу мора; има три црвена рта у беломъ полю на лево трчећа. 5. Грчка, найюжнія частъ Европске Турске, садашня кралѣвина Грчка, има четири златна и четири плаветна дирека, косо одъ леве према десной доле преко штита положена. 6. Бугарска, земля између Дунава и Балкански гора одъ Видина до Црнога мора пружена; има белогъ лава круни-

саногъ исправлѣногъ у црвеномъ полю на лево окренутогъ 7. Угровлахія, иначе тако звана мала Влашка, или Краіовскій Банатъ, има грбъ три арапске главе у златномъ полю на лево окренуте. 8. Хелмска или Захумска земля, садашня Херцеговина западна до Нарeнте, има голу руку до рамена држећу буздованъ у црвеномъ полю. 9. Рагуза или Дубровникъ, слободна општина подъ заштитомъ Млетака а по нешто и Србски царева стоећа, а са землями Србскогъ царства граничећа, има три сребрне греде у црвеномъ полю водоравно преко штита метнуте. 10. Мизія є найстаріє име земаля край Дунава и Саве лежећи одъ Босне до црногъ мора, делила се на горню Мизію садашню Србію, и долню Мизію сада Бугарску; грбъ є нѣнъ сребрнъ точакъ у плаветномъ полю. 11. Рама є источна часть Босне край Дрине и Дунава лежећа, има грбъ оклопомъ наоружану руку до рамена држећу голу саблю у црвеномъ полю, на лево окренуто. 12. Яподія є горня часть адріятскогъ приморя између Далмаціє, Истріє, Краинске и Хрватске землѣ; има округао широкъ црнъ шеширъ у златномъ полю. 13. Романія, значи область Византійскогъ царства Европску између балкански гора и грчкога мора лежећу, има грбъ на четири поля разделѣнъ са шестъ златны круна у нѣму у плаветномъ и црвеномъ полю. 14. Хулмія є часть Црне горе одъ Скадарскогъ єзера западно, има грбъ голу руку до рамена на лево пружену и држећу голу саблю, до коє су съ обе стране полумесецъ и звезда. 15. Царство одъ Неманѣ основано. Знаменито є свакояко то появленѣ, да су кралѣви Србски одъ дома Немањиногъ употреблявали двоглавогъ белогъ орла у црвеномъ полю са крунама на обадве главе, и са два цвета одъ крина исподъ крила као своє знаменѣ, коє є быо управо грбъ римскога царства. На старимъ изображеніяма Србски вла-

дателя по црквама стары србски монастира, происходећимъ найманѣ изъ средине или друге половине 15. века, а вероватно и іошъ пре маланы; свуда се већъ може видити овай двоглавый орао као украса царске одежде, коя є сва посута самимъ ситнимъ двоглавимъ орловима, тако да о овомъ знаку известно можемо рећи да є старъ и да га нису текъ доцніє Рубчићъ или Витезовићъ измислили. И на печату цара Лазара издатомъ у Раићевой исторіи находи се овай двоглавый орао. 18. Рассія, часть Србіє на реки Рашки, око Новогъ Пазара и Косовогъ поля лежећа, грбъ іой є летећій орао у плаветномъ полю држећи три коньске подковице, єдну у клюну а две канџама; често су грбъ Рашке безъ орла три подковице у плаветномъ полю, као што є и овде на штитовима Душана и Уроша представлѣнъ. 19. Тривалія є часть она Србіє коя се данасъ зове Шумадія, има у грбу вепрову главу са стреломъ у чело забоденомъ у беломъ полю. 20. Далмація є приморѣ адріатскогъ залива све до Албаніє; грбъ су іой три лавове главе крунисане у плаветномъ полю. 21. Босна, зове се предѣлъ око реке истогъ имена до реке Врбаса, има два прекрштена косо положена ключа у златномъ полю, кои су на своимъ врховима украшени арапскимъ крунисанимъ главама. 22. Сремъ є предѣлъ између Саве и Дунава лежећи, има у грбу на беломъ штиту елена лежећегъ на зеленой греди на лево окренутогъ, иза коєга стои зелено дрво; надъ ньимъ и подъ ньимъ плаветна пруга представляюћа реку, а све три ове греде водоравно су преко штита положене. 23. Албанія, земля одъ скадарскогъ єзера южно край мора лежећа, има кулу у плаветномъ полю за свой знакъ. 24. Херцеговина светога Саве, земля є између Србіє, Босне и Црне горе лежећа, има голу до рамена руку на десно у црвеномъ полю пружену и држећу

мотку одъ копля. 25. Македонія, земля на южной страни балкански планина до грчкогъ мора допирућа, између Тракіе, Епира, Тессаліе и Србске Дарданіе лежећа, има грбъ лава исправлѣногъ на лево окренутогъ у златномъ полю. 26. Тессалія, грчка земля, южно исподъ Македоніе, край грчкогъ мора лежећа; грбъ іой е штитъ на двое по преко разделѣнъ са црнимъ летећимъ орломъ у златномъ полю у горньой половини, и са три стреле врховима горе окренуте у црвеномъ полю, у долньой половини штита. 27. Мизіе доцніи грбъ две круне, одъ кои е долня изврнута у плаветномъ полю. 28. Славонія садашня, земля између Саве и Драве, Срема и Хрватске лежећа, има знакъ куну у црвеномъ полю на лево трчећу, надъ ньомъ и подъ ньомъ плаветанъ дирекъ преко штита положенъ, надъ горньимъ дирекомъ сребрна звезда, све на црвеномъ штиту. 29. Епиръ е земля исподъ Албанія южно край адріатскогъ залива лежећа, има куряка исправлѣногъ на лево окренутогъ у сребрномъ полю. 30. Хрватска земля лежи одъ адріатскогъ мора до реке Драве, између Славоніе, Босне, Далмаціе, Краинске и Истріе, има грбъ штитъ на црвене и беле коцке поделѣнъ. 31. Дакія е земля данасъ на Влашку, Ердель и Молдавію поделѣна, старый нѣнъ грбъ показуе два према себи исправлѣна лава у црвеномъ полю, међу коима одъ оздо подиже се ошилякъ пола бео а пола црвенъ. 32. Илирія е старо име земаля лежећи одъ адріатскогъ мора источно одъ Унгаріе до Епира, а према истоку до Бугарске; прастаро знаменѣ овы земаля есте младъ месецъ и звезда преодница сребрни у црвеномъ полю; овай су знакъ Турци текъ онда примили кадъ су землѣ ове освоили; а да е ово заиста прастарый грбъ овы земаля посведочавају силни новци римски за Илирикъ и у Илирику у

Сиску ковани, сребрни, бакарни и бронзени, на коима се истый овай грбъ налази.

Далѣ лево на стубовима храма повешани су грбови оны земаля кое су негда къ Србской државы принадлежале и то подъ бр. 6. Тривалiе, 7. Раме, 8. Зете подъ архижупаномъ Неманьомъ, 9. Мизiе старе, 10. Србiе, 11. Славонiе нове, 12. Грбъ Стефана Лазаревића деспота Србскогъ бео крстъ у црвеномъ полю, и съ обе стране по еданъ златанъ кринъ у беломъ полю. 13. Грбъ краля Стефана Неманѣ. 14. Рассiе, 25. Грбъ кралѣвине Босанске. 16. Грбъ Срема, као кралѣвине Стефана Драгутина Сремскогъ. 17. Грбъ деспота Ђурђа Бранковића, кои се и на нѣговымъ новцима врло често налази, лавъ на лево скачући и предъ ньимъ две, кадкадъ око нѣга и четири звезде.

На стубовима храма съ десне стране намештени су грбови оны племена или породица (династiя) кое су землѣ Србске после разстроеня Србскога царства разграбиле и држале, и то: 1. Грбъ краля Вукашина Мрнявчевића; овай грбъ, вила до поясa са распуштеномъ косомъ, налази се на едномъ печату Вукашиновомъ у Бечкой цес. кр. дворской архиви. 2. Грбъ херцега светога Саве (чувара грбъ светогъ Саве), и овай грбъ, лавъ исправлѣнъ држећи ключъ у предньимъ шапама, налази се на печатима херцега Влатка у Бечкой архиви. 3. Грбъ деспота Ђорђа Бранковића, цветови одъ крина често се заедно са звездама могу видити око лава на новцима Ђорђа Бранковића, а биволски рогови овде на шлему стоећи кодъ Рубчића налазе се на штиту съ обе стране до лава, а надъ шлемомъ подиже се кодъ овога златна крилата аждая или змай на грбу Бранковића. 4. Грбъ кнеза Лазара Гребеляновића. 5. Грбъ кнезова одъ Зете Балшића, овай курякъ налази се и на новцима Балше, али

двапутъ и у штиту и надъ шлемомъ. 6. Грбъ кнезова Црногорски Црноевића, двоглавый црнъ орао у црвеномъ полю, ово е и данасъ іошъ грбъ Црне горе, а имамо и неке Србске новце неизвѣстне, еръ немаю никаква надписа, са овимъ двоглавимъ орломъ, кои су по нашемъ мнѣнію или Црногорски или Албански одъ Кастріотића. 7. Грбъ Николе Алтомана, Босанскога великогъ войводе. 8. Грбъ Херцеговине доцніи. 9. Грбъ Ђорђа Кастріотића Скендербега, кнеза одъ Албаніе и Епира, двоглавый црнъ орао у плаветномъ полю безъ круне, али са звездомъ надъ главама, овай грбъ налази се и на печату у Бечкой архиви.

Найпосле на крайньимъ зидовима храма съ обе стране додати су грбови оны земаля и држава у коима е Србскій народъ или негда у древности живіо или и данасъ живи и то лево подъ бр. 1. Тессаліе, куда су се Срби найпре доселили са сѣвера съ дозволенѣмъ цара римско-грчкогъ Ираклія; 2. Паноніе, данасъ Унгаріе; 3. Романіе; 4. Илирика; 5. Славоніе старе велике, дунавске; а десно подъ бр. 10. Скитіе, подъ коимъ врло пространимъ именомъ разумеваю се све землѣ сѣвероисточно одъ карпатски гора лежеће Польско-руске; 11. Тракія, земля южно између Балкана и мора све до Цариграда пружена; 12. Турска стара, у прво су време Турски Султани овакій грбъ употреблявали; 13. Турска нова, и 14. Славонія балтійска, то есть, поморанске землѣ сѣверне, у коима су такође стародревна Србска Славенска племена обитавала.

Пре Душана слабо су се по Србскимъ землям употреблявали грбови или хералдички знаци племићски или благороднички; само о некима можемо сасвимъ известно рећи, да су ій Срби већъ пре нѣга познавали и употреблявали, на примеръ о двоглавомъ орлу, и о цветовима лиліе

или крина, кои се већъ на новцима Србски краљева налазе; али е овай царъ завео дворске форме и разне обичае одъ части одъ Грчкогъ царства узете, а одъ части и изъ запада примљене; о нѣму се приповеда да е и грбове властелима и благородницима своıъ царства определіо, и имамо едно рукописно дѣло, коега найстаріи ексемпларъ налази се у цес. кр. библіотеци у Бечу, а старе копіе и по другимъ местима, у комъ е некій Рубчићъ скупіо и измалао грбове Србски и Босански властелски породица. Овай Рубчићъ назива се херолдомъ грбова цара Стефана Душана (Wappenherold), еданъ ексемпларъ нѣговогъ дѣла, рукописъ на артіи изъ почетка 18. века, налази се у библіотеци Босански отаца редовника Францишкански, у Сутисци, съ коега смо начинили снимакъ, налазећій се садъ у нашой Народной библіотеци при В. С. Попечительству Просвештенія; у овомъ Рубчићевомъ дѣлу, између осталы, налазе се скоро сви ови по Жефаровићу и Ритеру на овой таблици представлѣни грбови. Колико е одъ Рубчићевы грбова истино и право, а колико доцніе измишлѣно, подметуто и додано, то ћемо онда болѣ разсудити моћи, кадъ колико е могуће подпуніе познамо новце а особито и печате старе Србске.

Ш.

ПОПРАВКЕ.

У свезку VIII Гласника Друштва Србске Словесности одъ године 1856-те увукле су се при печатаню осимъ други маньи, неке такове погрешке, кое смысао оны саставака у коима су остале сасвимъ кваре; зато умолявамо читаоце, да ій изволе по овде слѣдуюћимъ поправкама исправити у колико се то есть може.

У Житію преподобне Петке на стр. 133-ћой доле на краю кодъ речи: „и роукꙑ на нбо оумилєниꙗ въз-

дѣявшїи“ прекинутъ є смысао и продуженѣ слѣдує на стр. 136-той у врсти 12-той одозго кодъ речи: „ꙁритъ нѣкоторое бжтьвное видѣнїе“ и садъ непрекидно трає до стране 141-ве до края 10-те врсте одозго и до речи: „фругы пѡданїю ѵстрои“; овде се опетъ прекида смысао и продужує се на стр. 135-той у врсти 10-той кодъ речи: „сице ѵбѡ томѵ вьса ѡдрьжещѵ и покарающѵ“ и садъ трає до стране 136-те врсте 11-те и речи: „въ еже прине-“, онде прескаче на страну 134-ту горе у врсту прву, и ту се продужує одъ речи: „сїи тѣло прѣподобнїє ѿ єпївать вь славный градь трьновь“, и садъ непрекидно трає до врсте 28-ме исте стране и до речи: „аминь“, после коє додати су тропаръ и кондакъ св. Петке, съ коима се на стр. 135-той ово житіє свршує.

Али осимъ овы главны погрешака пуно є ово житіє іошъ погрешака преписа и печатнѣ, коє ће лако исправити умети читаоци овогъ рода споменике познавајући, а кадъ бы ій мы овде све навести и исправити хтели, морали бы неколико табака напечатати.

Далѣ на страни 148-мой где се у врсти 21-вой свршую саобштени одъ Г. Іордана Х. Константинова кратки чланци: житіє княза Стрегана, слово Кирила Славенца Солунскаго філософа бугарскаго, и писмо отъ Папе Инокентія Душану Стефану царю, коє є овай као што пише изъ разны рукописны кньига по манастирима старе Србіє преписао, изоставлѣно є заглавіє надъ надписомъ кои починѣ у врсти 22-гой речима: „Благоволеніємъ оца“ и кои є заєдно са слѣдујућимъ на стр. 149-той надписомъ другимъ, починјућимъ се у врсти 9-той речима: „Изволеніємъ оца“ преписанъ изъ стары рукописны србуля, као што се то каже у примѣтби на стр. 150-той.

Ш.

Табл. I.

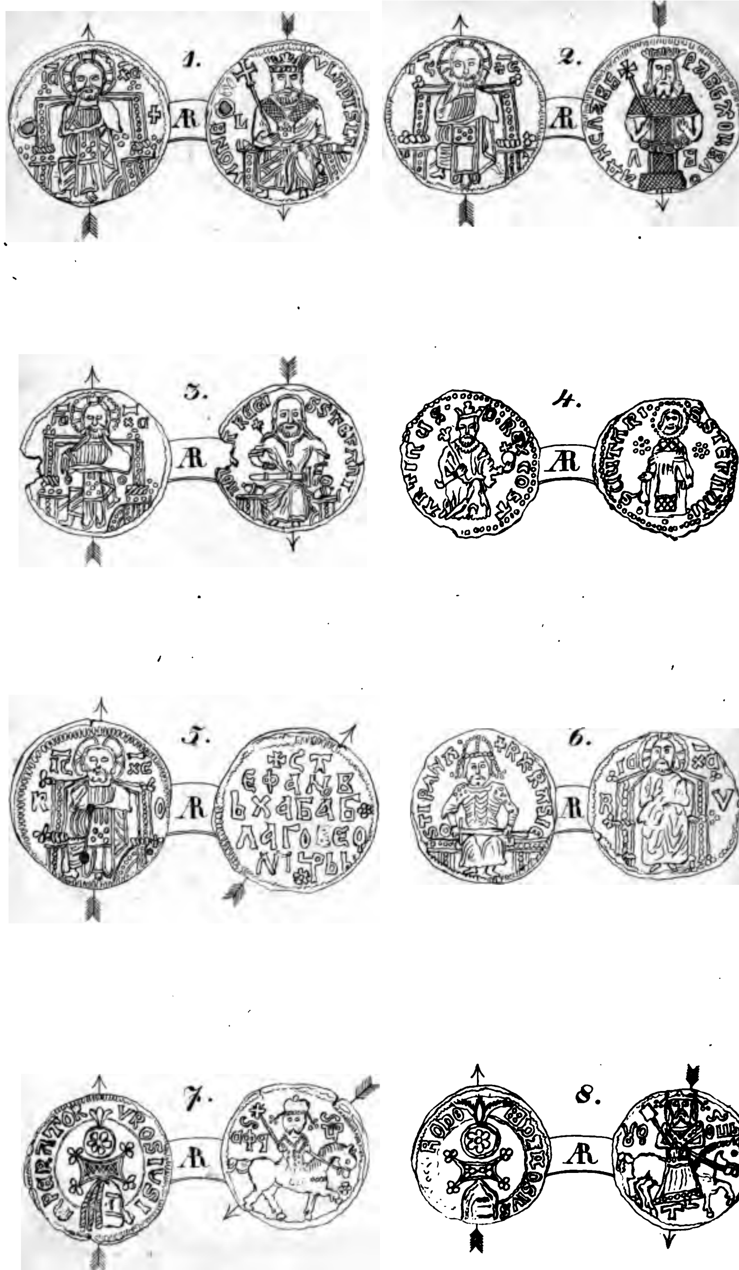
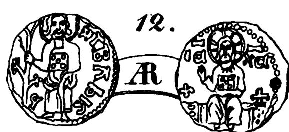

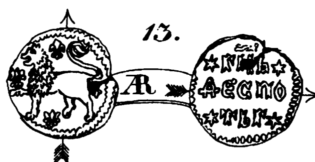
Табл. II.

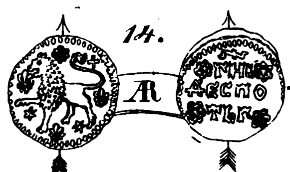

Табл. III.

16.

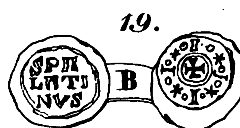
17.

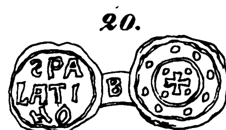
18.

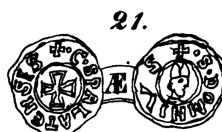
19.

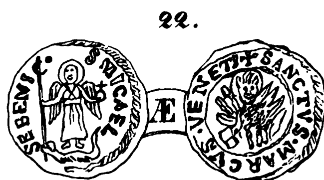
20.

21.

22.

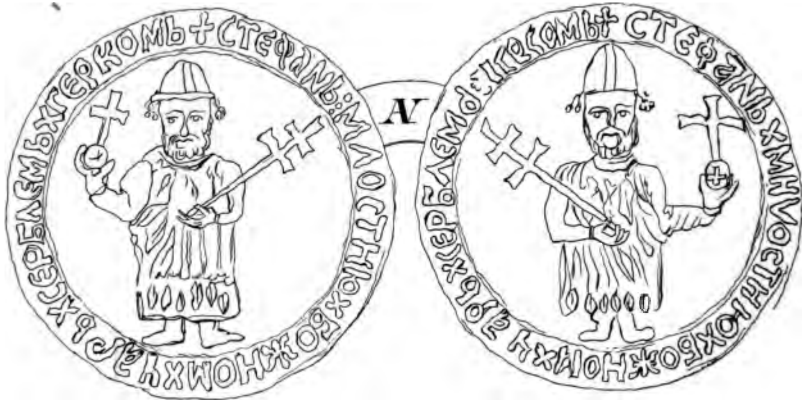

23.

Табл. IV.

1.

2.

